

અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્ ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર - સંવત ૨૦૬૬ (ઈ. ૨૦૧૦)

શ્રી આશાપૂરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર - સંયોજક- બાબુલાલ સરેમલ શાહ

હીરાજૈન સોસાયટી, રામનગર, સાબરમતી, અમદાવાદ-૦૫. (મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (રહે.) ૨૭૫૦૫૭૨૦

પ્રાયઃ જીર્ણ અપ્રાપ્ત પુસ્તકોને સ્કેન કરાવીને સેટ નં.-૨ ની ડી.વી.ડી. (DVD) બનાવી તેની યાદી

આ પુસ્તકો www.jainelibrary.org વેબસાઇટ પરથી પણ ડાઉનલોડ કરી શકાશે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	ભાષા	કર્તા-ટીકાકાર-સંપાદક	પૃષ્ઠ
055	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહદ્ન્યાસ અધ્યાય-૬	સં	પૂ. લાવણ્યસૂરિજીમ.સા.	296
056	વિવિધ તીર્થ કલ્પ	સં	પૂ. જિનવિજયજી મ.સા.	160
057	ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખનકળા	ગુજ.	પૂ. પૂણ્યવિજયજી મ.સા.	164
058	સિદ્ધાન્તલક્ષણગૂઢાર્થ તત્ત્વલોક:	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	202
059	વ્યાસિ પન્ચક વિવૃત્તિ ટીકા	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	48
060	જૈન સંગીત રાગમાળા	ગુ.	શ્રી માંગરોઠ જૈન સંગીત મંડળી	306
061	ચતુર્વિંશતીપ્રબન્ધ (પ્રબંધ કોશ)	સં	શ્રી રસિકલાલ હીરાલાલ કાપડીઆ	322
062	વ્યુત્પત્તિવાદ આદર્શ વ્યાખ્યાયા સંપૂર્ણ ૬ અધ્યાય	સં	શ્રી સુદર્શનાચાર્ય	668
063	ચન્દ્રપ્રભા હેમકૌમુદી	સં	પૂ. મેઘવિજયજી ગણિ	516
064	વિવેક વિલાસ	સં/ગુજ.	શ્રી દામોદર ગોવિંદાચાર્ય	268
065	પન્ચશતી પ્રબોધ પ્રબંધ	સં	પૂ. મૃગેન્દ્રવિજયજી મ.સા.	456
066	સન્મતિતત્ત્વસોપાનમ્	સં	પૂ. લલ્લિતસૂરિજી મ.સા.	420
067	ઉપદેશમાલા દોઘટ્ટી ટીકા ગુર્જરાનુવાદ	ગુજ.	પૂ. હેમસાગરસૂરિજી મ.સા.	638
068	મોહરાજાપરાજયમ્	સં	પૂ. ચતુરવિજયજી મ.સા.	192
069	ક્રિયાકોશ	સં/હિં	શ્રી મોહનલાલ બાંઠિયા	428
070	કાલિકાચાર્યકથાસંગ્રહ	સં/ગુજ.	શ્રી અંબાલાલ પ્રેમચંદ	406
071	સામાન્યનિરુક્તિ ચંદ્રકલા કલાવિલાસ ટીકા	સં.	શ્રી વામાચરણ ભટ્ટાચાર્ય	308
072	જન્મસમુદ્રજાતક	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	128
073	મેઘમહોદય વર્ષપ્રબોધ	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	532
074	જૈન સામુદ્રિકનાં પાંચ ગ્રંથો	ગુજ.	શ્રી હિમ્મતરામ મહાશંકર જાની	376
075	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	374
076	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	538
077	સંગીત નાટ્ય રૂપાવલી	ગુજ.	શ્રી વિદ્યા સારાભાઈ નવાબ	194
078	ભારતનાં જૈન તીર્થો અને તેનું શિલ્પસ્થાપત્ય	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	192
079	શિલ્પ ચિન્તામણિ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી મનસુખલાલ મુદરમલ	254
080	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
081	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	238
082	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૩	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
083	આયુર્વેદના અનુભૂત પ્રયોગો ભાગ-૧	ગુજ.	પૂ. કાન્તિસાગરજી	114
084	કલ્યાણ કારક	ગુજ.	શ્રી વર્ધમાન પાર્શ્વનાથ શાસ્ત્રી	910
085	વિશ્વલોચન કોશ	સં./હિં	શ્રી નંદલાલ શર્મા	436
086	કથા રત્ન કોશ ભાગ-1	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	336
087	કથા રત્ન કોશ ભાગ-2	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	230
088	હસ્તસંજીવનમ્	સં.	પૂ. મેઘવિજયજીગણિ	322
089	એન્દ્રયતુર્વિંશતિકા	સં.	પૂ. યશોવિજયજી, પૂ. પુણ્યવિજયજી	114
090	સમ્મતિ તર્ક મહાર્ણવાવતારિકા	સં.	આચાર્ય શ્રી વિજયદર્શનસૂરિજી	560

“અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્” ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર ૮૨

બૃહદ્ શિલ્પશાસ્ત્ર ભાગ-૩

: દ્રવ્યસહાયક :

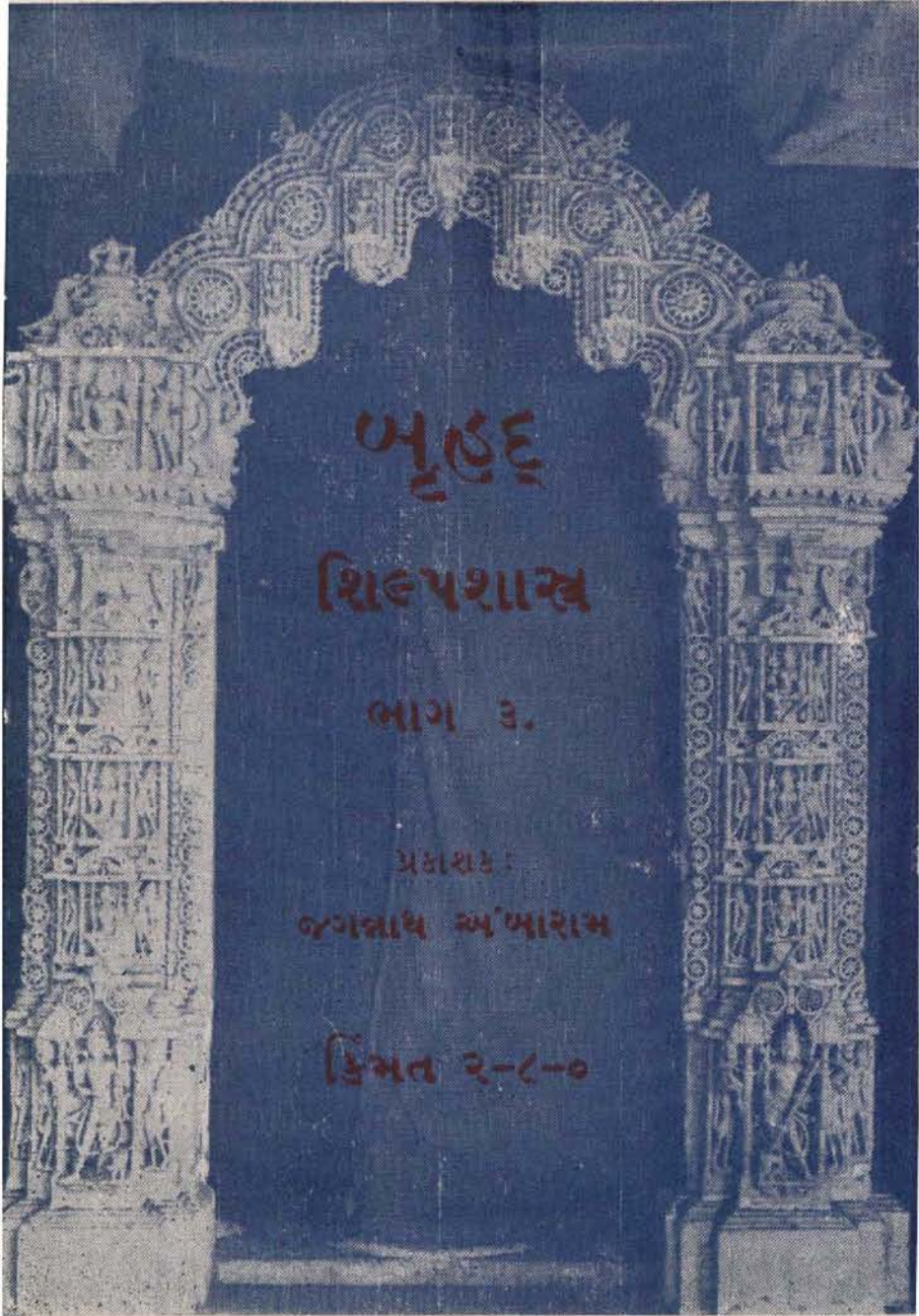
સંઘસ્થવિર પ.પૂ. બાપજી મ.સા.નાં સમુદાયનાં
પ્રવચનપ્રભાવક પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી નરરત્નસૂરિજી મ.સા.ના
આજ્ઞાવર્તિની પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી રવિપ્રભાશ્રીજી મ.સા.ના
તપસ્વી શિષ્યા પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી હર્ષચન્દ્રાશ્રીજી મ.સા.ની
પ્રેરણાથી શ્રી ગાંધીનગર જૈન સંઘની શ્રાવિકાઓના
જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

: સંયોજક :

શાહ બાબુલાલ સરેમલ બેડાવાળા
શ્રી આશાપૂરણપાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર
શા. વિમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન
હીરાજૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૫
(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ.) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (રહે.) ૨૭૫૦૫૭૨૦

સંવત ૨૦૬૬

ઈ.સ. ૨૦૧૦

સચોજક અને પ્રકાશક,
જગન્નાથ અંબારામ
સારંગપુર દોલતખાના,
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી પ્રત ૫૦૦
સને ૧૯૩૬ વિ. સં. ૧૯૯૨

(પુસ્તકના કર્તાએ સર્વ હકકે સ્વાધિન રાખ્યા છે)

મુદ્રક: ધીરજીવલ ટોકરશી શાહ, જ્યોતિ મુદ્રણાલય, પાડાપોળ સામે,
અમદાવાદ.

નિવેદન

બૃહદ્ શિલ્પશાસ્ત્રનો ત્રીજો ભાગ શિલ્પના જાણીતાઓના હાથમાં મુકું છું તેમાં કેટલીક આબતોમાં ન્યૂન તથા અધિક પણ લાગશે પણ શિલ્પી ભાઈઓ અને બુદ્ધિશાળી પુરુષો હંસરૂપ બની સારું પ્રહણ કરશે.

આ પુસ્તકમાં પ્રાચીન હસ્તલિખિત સંસ્કૃત પ્રતોમાંથી ગૂંજરાતી ભાષાંતર તથા નકશા વગેરે કરેલ છે. આની અંદર અપરાજિત, દીપાર્ણવ, વાસ્તુશાસ્ત્ર, પ્રાસાદમંડળ વગેરે પુસ્તકોમાંથી સંશોધન કરી લખેલ છે. તેમાં વિષય, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, દેશ પરત્વે પ્રાસાદની બંધના તથા નગરરચના, મંડપો તથા વાસ્તુપૂજન અને જુદી જુદી બંધના પ્રાસાદના તળ તથા શિખરોના ભેદ, સામરણો, ધુમટો, કુવા, વાવ, તળાવો, કુંડો, સિંહસનો, ગોખ, ઝરખા, વેદીકાઓ વગેરે વિષય લેવામાં આવેલ છે.

હસ્તલિખિત પ્રતો શ્રીયુત્ સોમપુરા વજ્રેશંકર લક્ષ્મીશંકર તથા પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈએ આપેલ તે મહારાજશ્રી રામદાસજીએ શ્લોક શુદ્ધ કરેલ, તે બદલ તેમનો ઉપકાર માનું છું. આની અંદર મહેનત અને વખતનો જે કંઈ ભોગ આપવો પડેલ તેની કિંમત વિદ્વાનો જ સમજી શકે. સુધારવા છતાં હસ્તલેખ, દષ્ટિલેખ વગેરેથી જે કંઈ ભૂલો રહી ગઈ હોય તે પોતાની વિદ્વતાથી અને અતુલ ગુણથી સુધારીને વાંચવા વિદ્વજનો પ્રત્યે મારી નમ્ર વિનયિ છે.

વઢવાણ સીટી

પ્રકાશક,
જગન્નાથ અંબારામ.

પ્રકાશકના બે બોલ

ભારતવર્ષ એક કાળે કેટલો ઉન્નત હતો, તેની સંસ્કૃતિ કેટલી વ્યાપક અને મર્મદર્શી હતી, તેનો ખ્યાલ તેણે કરેલા શિલ્પકલાના વિકાસમાંથી ખરાબર સાંપડે છે. આખૂ, રાણપુર, શત્રુંઞય, ગિરનાર, તારંગાના ભવ્ય જૈન મંદિરો, મહુરા, કાંચી, ભુવનેશ્વરના અદ્ભુત હિંદુમંદિરો, અજંતા ઇલુરા ને આગની ગુફાઓ આજે પણ ભારતીય શિલ્પકલાના ઉત્કૃષ્ટ વિકાસની સાક્ષી પૂરે છે.

આવું ભવ્ય સર્જન તેઓ કેવી રીતે કરી શક્યા હતા ? તેનો વિચાર કરતાં નીચેની ચાર આખતો નજર સમક્ષ તરી આવે છે :

(૧) પરંપરા જ્ઞાન, (૨) કલાદષ્ટિ, (૩) વિષયની એકતાનતા (૪) ઉચ્ચ શ્રવણ.

શિલ્પકારો પોતાની અનુભવસિદ્ધ શિલ્પવિદ્યાને પોતાને માટેજ સખી ન મૂકતાં, પોતાના શિષ્યોને તથા પુત્રોને પ્રેમપૂર્વક શીખવતા અને તે માટે ખાસ ગ્રંથોની પણ રચના કરતા. અને તેના જ પરિણામે અપરાજિત, દીપાણ્વ, વાસ્તુશાસ્ત્ર અને બીજા સંકડો શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથો રચાયા છે, જે બહુમૂલ્ય ભંડાર આજે પણ આપણી સમક્ષ મોજુદ છે.

કલાદષ્ટિ એ સામાન્ય વાત નથી. તેનો સંબંધ ભાવનાની સાથે પણ છે. જેની રસવૃત્તિ ઉંચા પ્રકારની હોય અને જેના ચક્ષુઓ કલાના વિવિધ સંસ્કાર પામી ફળવાયા હોય, તેનામાં જ કલાદષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય અને જ્યાં સુધી આવી દષ્ટિ ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી શિલ્પકલાનાં ભવ્ય સર્જન થઈ શકે નહિ.

કલાદષ્ટિ સાથે એકતાનતા અથવા એકાગ્રતા અને ધીરજની પણ તેટલી જ જરૂર છે. જ્યાંસુધી લીધેલી વસ્તુમાં એકતાનતા ન

થાય ત્યાંસુધી તેમાં પ્રાણ રેડી શકાય નહિ અને ધીરજ વિના મહાન કૃતિઓ પૂર્ણ થઈ શકે નહિ.

૨૦૦ વર્ષ સુધી અખંડ કામ કરીને ઇલુરાની ગુફાઓ પૂર્ણ કરનાર કારીગરોમાં કેટલી ધીરજ હશે ? દેલવાડાની અકેદી કમાનમાં ત્રણ ત્રણ વર્ષસુધી કામ કરનાર શિલ્પીઓને કેટલી ધીરજ હશે ?

અને ઉચ્ચ જીવન સિવાય કલાની સરકારી દષ્ટિ ટકી શકતી નથી જીવન, વિકૃત થતાં કલાદષ્ટિ પણ વિકૃત બની જાય છે.

આજના શિલ્પીઓમાં આ ચાર ગુણો પૈકી કેટલા ગુણો નજરે પડે છે ? શિલ્પકલાનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવનારા આપણે ત્યાં મુડીબર માણસો સિવાય નજરે પડતા નથી. એ શું ઝોછા અક-સોસની વાત છે ? એ વાત સાચી છે કે આપણા શ્રીમંતોએ ધીમે ધીમે આપણી કલાને ઉત્તેજન આપવાનું ભૂલી જઈ વિદેશી કલાને અપનાવવા માંડી ત્યારથી આપણી દુર્દશા થઈ છતાં એમાં આપણો પણ કેટલાક અંશે દોષ છે. આપણું લક્ષ્ય એ તરફ જોઈએ તેટલું નથી અને તેથી એ દિશામાં આપણે બને તેટલા સુધારો કરવાની જરૂર છે.

આપણા જીવન જોટલાં સાદાં અને ઉન્નત જોઈએ તે ક્યાં છે ? તેમાં અનેક ભતના દુર્ગુણો પેસી ગયા છે અને જ્યાં સુધી તે દૂર ન થાય ત્યાંસુધી કલાદષ્ટિ અને એકતાનતા ક્યાંથી આવી શકે ?

માટે શિલ્પી ભાઈઓએ પોતાની શિલ્પકલાનું ગૌરવ જાળવી રાખવું હોય તો સારા પ્રમાણમાં વિદ્યા સંપાદન કરી, શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને ગુરુગમથી અનુભવજ્ઞાન મેળવી આગળ વધવું જોઈએ.

આ શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથની રચના પણ તેવા ભાઈઓને મદદરૂપ થવાના હેતુથી જ કરવામાં આવી છે. આશા છે કે તેનો બરાબર ઉપયોગ થશે.

પ્રકાશક.

अ० शिल्पशास्त्र भाग ३

अनुक्रमिका

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રકરણ ૧	
સ્તુતિ	૧
સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ	૨
પ્રકરણ ૨	
પૃથ્વીનું પ્રમાણ	૮
ધર્મ તથા તીર્થોનું રહસ્ય	”
દ્વીપ તથા સાગરો.	૯
પર્વતો	૧૧
અહમંડળ	૧૩
સાત લોક	૧૫
સૂર્ય	૧૬
બ્રહ્મ તેજ	૧૭
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શુક્ર અને માયા	૧૮
પ્રકરણ ૩-૪	
નગર રચના	૨૦
કિલ્લા (કોટ)	”
ભૂમિ પરીક્ષા	૨૧
દરબાજી પ્રમાણે ધરનું પ્રમાણ	૨૨
ધરનો આરંભ ક્યારે કરવો તથા વૃક્ષ રૂબ	”
પ્રકરણ ૫	
દેશ પરત્વે પ્રાસાદની જાતો	૨૪

प्रकरण ६

प्रासादना श्रृंगो तथा रेखा निर्णय	२६
६ नकशा, शिपर, उरुश्रृंग, आंभणशाणा, कणस, ध्वजदंड वगेरेना भाग	३०
डिंयाधना भागभां	३३
रेखानी णुही णुही नभलुना नकशा, अंड १	३४
त्रिअंड ८ अेक अंड १८ अेअंड ६ना नकशा	३५
शिपरनी गोणाधनी कामडी	३६
शुकनाश	३७
आभणसाणो	”
आंभणसाणो तथा कणश	”
आंभल साणो	३८
ध्वज पुरुषनुं वरुन	३९
कणश प्रमाण	४१
ध्वज दंडनी डिंयाधनुं मान	४२
धीळ रीते रेखाथी	४३
जडाधनुं भाप तथा ध्वज	”
मंदिरे अंधावी ध्वज अडावे तेनुं पुण्य	४५

प्रकरण ७

वास्तु पूजा	४७
वास्तु	४८
अथ वास्तुदेवनी पूजानी विधि	५४

प्रकरण ८

लिंग देवा स्थापना	६८
प्रतिष्ठा थयेल देवनी जगाअे धीळ नदि अेसाडवा विधे	६९

यलायमान न करवा विषे	७०
जुर्गोहार	७१
लेण द्रोष	७३
छंद लेह तथा जलिलेह	७५
आरण्या तथा परनाल न करे तो	७६
स्थंभ तथा पीठ न करे तो	७६
रेभा, पढरो वगरेना पूज्या हिसायसर न करे तो	७७
जंघा हिसायसर न करे तो	७७
हेरासर तथा भडाननी जमीन उंची नीची विषे	७७
भंडोरो तथा जगती	७८
जगती तथा राजना धरोनां भाप	७८
गढ केवडो करवे	७९
शहरेनी अजरोनां भाप	७९
शहरेना प्रासादो	८०
साधुओना भड	८१
देवानी प्रतिष्ठा क्यारे करवी	८१
प्रतिष्ठाओना भंडप	८३
छवनकुंड	८४
आहुति	८५
नवग्रह पूजन कुंड	८६
जणाशयोनी पूजन	८६
वरुणुमां आह्वयु केवा ज्योतिष्ये	८८
प्रतिष्ठा	८९
देवना निभीते लावेल चीजे झेने आपवी	९१
आनंदभंगण उत्सव	९२
भडान तथा प्रासादना थरे देवतानुं पूजन	९३
प्रतिष्ठा कर्था पछी पहेलां ओना दर्शन करवां	९७

नैन प्रतिमानी प्रतिष्ठा	॥
काम करनारने केवी रीते सतोष आपवो .	६६
सुत्रधार शिल्पीनुं पूजन	१००
आचार्य, ब्राह्मण तथा गरीयने दान	१०१
ज्जाशय	॥
ज्जाशय करावनारने केटलुं पुण्य	१०२

प्रकरण ६

प्रासादना मंडप	१०३
गूढ मंडप	॥
साधारण	१०५
द्वारासरना मंडपना तज्जना नकशा १	१०७
॥ ॥ ॥ ॥ २	१०८
॥ ॥ ॥ ॥ ३	१०९
॥ ॥ ॥ ॥ ४	११०
॥ ॥ ॥ ॥ ५	१११
वेष्ठीरासीयुं	११२
डिपरना लाग	॥
स्थंल	११३
पद पाडवा	॥
मंडपनी द्विवाल	११४
विद्याधरना उप	११६
धुमद	॥
ज्जलाणुक	१२१
सालरण	१२४
समारण तथा महारना नकशा	१२५

प्रकरण १०

अन प्रासाद	१२६
----------------------	-----

प्रासादनुं तण केवी रीते उपज्जववुं	.	.	१२८
कमलभूषणु प्रासादनो नकशो	.	.	१३१
कामदायक	”	”	१३३
रत्नकोटी	”	”	१३५
क्षितिभूषणु	”	”	१३७
गृहराज	”	”	१३९
वल्लभ	”	”	१४०
शीतल(विवर्धन)	”	”	१४२
शीतलस्थ	”	”	१४५
मनोहर	”	”	१४७
वासुपूज्य	”	”	१४९
विद्रल (विमलवल्लभ)	”	”	१५२
अनन्त	”	”	१५४
धर्मद	”	”	१५६
श्रीलिंग	”	”	१५८
कुमुद (कुंथुनाथ वल्लभ)	”	”	१६०
कमलकं	”	”	१६२
महेंद्र (मल्लिनाथ वल्लभ)	”	”	१६४
मान संतुष्ट (मुनिसुव्रतप्रिय),,	.	.	१६६
नमीश्रृंग (नमीनाथ प्रिय)	”	”	१६८
सुमति कीर्ति	”	”	१७०
नीमेंद्र (नेमीवल्लभ)	”	”	१७३
पार्श्ववल्लभ	”	”	१७६
नडाधर (महावीर प्रिय)	”	”	१७८
जैन प्रासादना पद लेहनुं कुण्टक	.	.	१८१
”	.	.	१८२
”	.	.	१८३

”	.	.	१८४
”	.	.	१८५
”	.	.	१८६
”	.	.	१८७
”	.	.	१८८
स्थंभ, पीठ, आसरोट, सिंहासन, सामरज्य वगेरेना नकशा	.	.	१८९
केशराही प्रासादनो तण तथा उडावनो नकशो.	.	.	१९०
परिकरना भाग .	.	.	१९१
शिल्पना पारिभाषिक शब्दो	.	.	१९५

प्रकरण ११

प्रासादमंडन वैराण्यादि प्रासाद.	.	.	१९७
”	”	”	१९८
”	कछ दिशाना द्वार श्रेण्ड	.	१९९
”	यारे दिशाये द्वार कोने करवां	.	”
”	वैराण्यादि प्रासाद ब्रमथीयुक्त तथा तेना नाम	२००	
”	पंच क्षेत्राणी	.	२०८
”	प्रासादजति निर्णय	.	२१०
”	महरवाजा जेअ पद पाडेव-प्रासाद जने घटनी	.	
”	गोठवणुना नकशा	.	२१२
”	भेइ प्रासाद	.	२१३

वस्तु शास्त्र प्रकरण ३-४नुं अनुसंधान

२० नगरना नाम	.	.	२१९
राजने रहेवाना नगर	.	.	२२०
रस्ताओ तथा किल्ला	.	.	२२१
नगरभां योगडा पाडवा विषे	.	.	२२३
नगरभां वसती तथा वडेपारनी गोठवणु	.	.	२२४

નગર કિલ્લા કુંડ અને ઘટના ગોઠવણીના નકશા	૨૨૭
હાંસો, કલાડીઓ (ધુમટ)વાવ, તળાવ અને ઘટના ચણતરના નકશા	૨૨૮
કુવા વાવ, તળાવ અને કુંડો	૨૨૯
વાવ	૨૩૦
તળાવ	”
કુંડ	૨૩૧
સિંહાસન.	૨૩૩
ગોખ તથા મદરો	૨૩૬
સભા મંડપ	૨૩૭
વેદિકા	૨૩૯

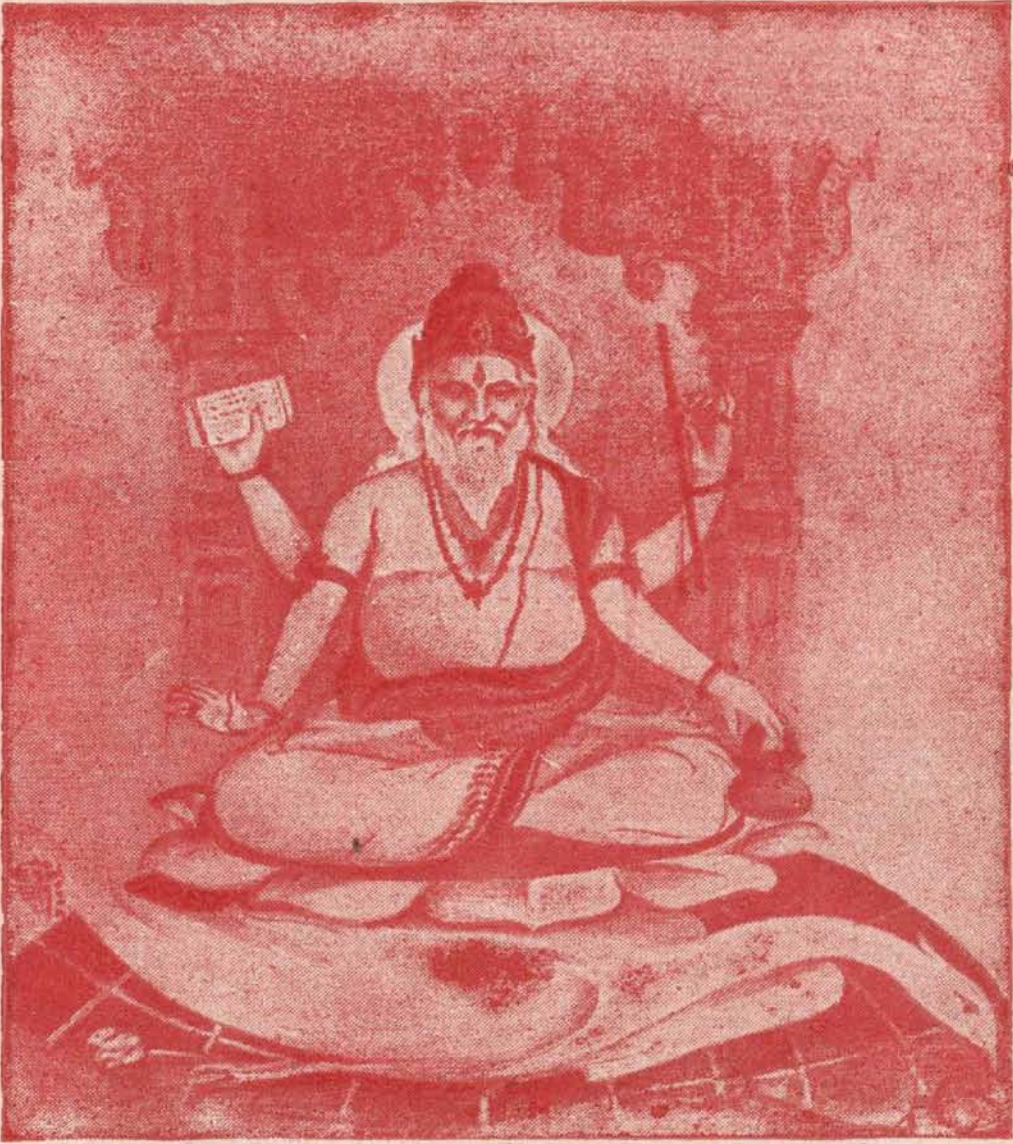
This is to certify that Mr Jagannath
Ambaram Bistaree of Ahmedabad worked
as a consulting architect in the construction
of our Marble Temple at Nagpur. The plans
of the said Temple were prepared by him &
the entire work was done with his advice.

I found him a good clever architect. He dis-
-charged his duties to our entire satisfaction

महाराष्ट्र सरकार

i.e. Jagannath Potdar

Nagpur.
The 18th March 1923.

श्री विश्वकर्मा

બૃહદ શિલ્પશાસ્ત્ર ભાગ ૩

પ્રકરણ ૧

અથ શ્રી અપરાજીત

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

॥ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ ।

॥ શ્રીપરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રીગુરુભ્યો નમઃ

યસ્યસ્મરણમાત્રેણ વિદ્વાદુરંપ્રયાન્તિહિ ॥

વન્દેઽહંદંતિવક્રતં સર્વવિદ્નોપશાન્તયે ॥૧॥

મંગલં ભગવાન્ વિષ્ણુ મંગલંગરુઢધ્વજઃ ॥

મંગલં પુઢરિકક્ષો મંગલાયતનો હરિઃ ॥૨॥

અઘંડાનંદરુપાય શિવાય ગુરુવેનમઃ ॥

શિષ્યાજ્ઞાન તમોઘ્વંસ પદ્યાર્કેદુમૂર્તયે ॥૩॥

સ્તુતિ.

જેના સ્મરણ માત્રથી આધિ વ્યાધિ તેમજ ઉપાધિ વગેરે વિક્ષો દુર થાય છે અને જેનો એક દાંત ભાગેલો છે તેમજ જેની મુખ રૂપી સૂંઢ સહેજ વળેલી છે; શુદ્ધિ તેમજ શુદ્ધિ નામની ધનને સ્ત્રીઓ પાસે વિરાજમાન છે, તેમજ લક્ષ

અને લાલ બન્ને પુત્રો બન્ને બાબુના ઉરભાગમાં શોભામાં
વૃદ્ધિ કરી રહેલા છે તેવા દરેક વિદ્યોને શાન્ત કરનારા
ગણપતિદેવને વંદન કરું છું. ૧

ગરુડના ચિન્હવાળી ધ્વજને ધારણ કરનારા, તેમજ
સુંદર કમળના જેવા નેત્રોવાળા અને જેની મંગળમય
મૂર્તિ છે એવા કલ્યાણકારી વિષ્ણુ ભગવાનને નમસ્કાર
કરું છું. ૨

ત્રિકાલાબાધ્ય, આનંદસ્વરૂપ, દરેકનું કલ્યાણ કરનારા
અને શિષ્યના અજ્ઞાનરુપી અંધારાને દુર કરવામાં સૂર્ય,
ચંદ્ર અને અગ્નિ સ્વરૂપ એવા પરમ પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી. ગુરુ-
મહારાજને મારા નમસ્કાર હો. ૩

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ

સ્રષ્ટિની ઉત્પત્તિ.

શ્રુણુવત્સપ્રયત્નેન યત્વયાપરિપૃછતમ્ ॥

કથયામિ ન સંદેહો ત્વાયામ્નાન્તિ હરંચન્ ॥૪॥

શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાન કહે છે કે હું પુત્ર અપરાજિત!
જે જે પ્રશ્નો લોકના કલ્યાણને માટે ઘણીજ કાળજી રાખીને
પૂછ્યા છે તે તે પ્રશ્નોના જવાબ હું તમને તારા સંદેહો દુર
કરવાને માટે તેમજ તમારા અંતઃકરણની આંતિઓ હટાવવાને
માટે નિઃસંદેહથી કહું છું તે સાંભળ. ૪

पूर्वं ब्रह्मांडोत्पत्ति संसारोधारकोद्भवम्

ततस्तस्योपि समस्तेपदं जगत् स्यात्वर जंगमम् ॥५॥

પહેલાં બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ કેનાથી થઈ તેમજ તે કેના

આધારથી રહેત છે, કોણે તેને ધારણ કરેલ છે તેમજ તેની ઉપર સ્થાવર તેમજ જંગમ વગેરેનું કેવી રીતે સ્થાન છે તે હું તમને કહું છું. ૫

આદ્યોઙ્ગવસ્ટુપ્તી સૂત્રં બ્રહ્મજ્ઞાનાદિ કોઙ્ગવ ॥

તસ્યાયુક્તિ અનુક્રમેણ કથયામિ ચ સાંપ્રતમ્ ॥૬॥

પહેલાં સૃષ્ટિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ તેમજ બ્રહ્માની કેવી રીતે ઉત્પત્તિ થઈ વગેરેની યુક્તિ તમને સમજાવીશ તે તમે સર્વે એક મનથી સાંભળશો. ૬

ન ચ ભૂમિ ચરાકાશાન્ ચન્દ્રાદિતારકાન્ ચ ॥

દેવતાસુરમનુષ્યાણાં તસ્યોત્પત્તિ પ્રલયાં વિભૂ ॥૭॥

જગતમાં જ્યારે પૃથ્વી ન હતી તેમજ આકાશ ન હતું, ચંદ્ર, સૂર્ય તેમજ તારાગણો પણ ન હતા, તે વખતે દેવતા પણ ન હતા, અસુર લોકો પણ ન હતા અને મનુષ્યો પણ ન હતા. માત્ર દરેક દિશાઓમાં બ્રહ્મતેજ વ્યાપી રહ્યું હતું. ૭

ન ચ પૃથ્વી સાગરોવિદ્વ પમેવીદિ શિલોઙ્ગવાન ॥

ભૂતગ્રામોગ્રામમસ્ત્વ વંસ્વેત જાંડદ્વિજા રજ ॥૮॥

પૃથ્વી ઉપર સાગર પણ ન હતા. જળ સિવાય તે વખતે કંઈ પણ પદાર્થ ન હતો. આ સૃષ્ટિ માત્ર પરમાત્માના તેજમાંથીજ પ્રગટ થયેલ છે. ૮

અન્યેષાં બહ્વોજીવાકીટ સર્પપતંગાદયઃ ॥

ચતુરાશી ત્રીગણાનિ જીવયોનિ અનેકધા ॥૯॥

અનેક પ્રકારનાં જીવો તે પ્રજ્ઞતેજમાંથી ઉત્પન્ન થયા. તે જીવોની ચાર ખાણુ છે. જરાયુજ, અંડજ, ઉદ્ભીજ અને સ્વેદજ. જરાયુજ એટલે જે ગર્ભમાં ઓરથી વીંટાયેલ હોય તે મનુષ્ય, પશુઆદિ. અંડજ એટલે જે ઈંડામાંથી થાય તે કીટ, પતંગ, સર્પ વગેરે. ઉદ્ભીજ એટલે જે પૃથ્વીને ક્ષાડીને નીકળે તે વૃક્ષ, ઔષધિ વગેરે અને સ્વેદજ એટલે જે પસીનાથી પેદા થાય તે, તેમજ જળમાં થાય તે મચ્છર, માંકડ, માછલાં વગેરે. આ પ્રમાણે જીવોની ચાર ખાણુ છે. તે ચાર ખાણુમાં ચોરાશી લાખ જીવો રહેલા છે. ૯

કલ્પાન્તોદ્ભવાસૃષ્ટી સંસારાસૃષ્ટી કોદમવા ॥

મન્વંતરસ્તનુકાંતા યુગાંતામેવ યાદુશી ॥૧૦॥

કલ્પોથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ છે તે અને સંસારના શ્રેષ્ઠ ધર્મો શું છે તે કહું છું. મનુ રાજાએ કેટલા થઈ ગયા તે અને જગતનું કેટલું પ્રમાણુ છે તે પણ કહું છું. ૧૧

વર્ષાતો ભાવરૂપા શ્રિત્વતોં માસોદ્ભવા ॥

પક્ષાંત શિત કૃષ્ણાદિ દિનાન્તે શર્વશા યથા ॥૧૧॥

વર્ષ તેમજ વર્ષના માસ તથા વર્ષના દિવસ તથા વર્ષના પક્ષો તથા માસનાં પખવાડિયાં તેમજ માસના શુકલ તેમજ કૃષ્ણ પક્ષ વગેરે કેટલાં તે કહું છું. ૧૨

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ

અનાદ્યાનાદિ સંભૂતા તમધ્વાજંધ કોદ્ભવા ॥

યદા અંધતમંધશ્ચ નિરંધાશ્ચ નિરંતરા ॥૧૨॥

અનાદિ જે ઇશ્વરનું સ્વરૂપ તેમાંથી આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ છે તે હે અપરાજિત રાજન ! સાવધાન થઈને સાંભળ. આ દેખાતી સૃષ્ટિના લય પછી પાણી અને અંધકાર સિવાય કંઈ પણ પદાર્થ બાકી રહેતો નથી ત્યારે અંધકારથી રહિત તેજસ્વરૂપ એક ગોળા નીકળે છે. ૧૨

નિરંધારે અકારેશ્ચ અંકારેશું મુકોદ્ભવા ॥

અંભૌદ્ભવરૂપાખ્યાતા આશુકોદ્ ઇતઉર્ધ્વત ॥૧૩॥

તે તેજના ગોળામાં મહા સુંદર તેજ હોય છે તેમજ તે જળબંબાકાર દેખાય છે. તે ગોળો આશુતોશ આદીશ્વર મહાદેવના તેજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે તેમ શાસ્ત્રો કહે છે. ૧૩

અવ્યક્તાવ્યક્તોપમાનાં અવર્ણે વર્ણિત વિશ્વ ॥

વર્ણરૂપં વ્યક્તાકારં ચ ફનસ્થાને ચ સંભવમ્ ॥૧૪॥

જે કે આદિપુરુષ અવ્યક્ત છે તેમજ અવર્ણ છે છતાં પૃથ્વીમાં જ્યારે ઘણુંજ પાપ તેમજ અત્યાચાર વધી જાય છે ત્યારે તે આદિ પુરુષ વ્યક્તપણાને તેમજ વર્ણપણાને ધારણ કરે છે અને તે જળબંબાકાર તેજમય ગોળામાં બુદ્બુદ આકારે ક્ષીણ રુપે દેખાય છે. ૧૪

ફવર્ણેન વિવંધશ્ચ અંડકં રૂપમા સ્થિતઃ ॥

શનૈશનૈ પ્રવર્દ્ધન્તો ગોલાકારરૂપિણઃ ॥૧૫॥

તે જળબંબાકાર તેજસ્વરૂપ ગોળામાં ક્ષીણ અને બુદ્બુદ આકારે અંડરુપે પ્રવેશ કરે છે અને જ્યારે તે

તેજમય ગોળામાં પરમાત્માના અંકરૂપ સ્વરૂપનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે તે તેજમય ગોળો ગોળાકારે વૃદ્ધિ પામે છે. ૧૫

વૃદ્ધિ પુસ્ત્યં શતૈશ્વાપિ મહોદ્ભવમ્ ॥

વૃદ્ધતે મહતોદ્ભગ વિઅધોદે પૃષ્ઠમાવૃત્તમ્ ॥૧૬॥

તે તેજમય ગોળો પરમાત્માના અંકરૂપે પ્રવેશ થવાથી ઘણોજ વૃદ્ધિ પામ્યો અને પહેલાં કરતાં મહાન તેજવાન દેખાવા લાગ્યો. ૧૬

કસ્યાંડકષ્ટ ગમનં યોજનૈ શતકોટિભિઃ ॥

સુષ્યૈનિન્નંત્પડકંજાતં વિકાશંવૈદ્વિધાસ્થિતમ્ ॥૧૭॥

અને તે આદિપુરુષથી ઉત્પન્ન થયેલ ગોળાકાર અંક-માંથી સો યોજન લાંબા અને દશે દિશામાં વ્યાપક અને આકાશથી પૃથ્વી સુધી પહોંચેલ આ પ્રમાણે વૈરાટ સ્વરૂપ મહાપુરુષની ઉત્પત્તિ થઈ અને આદિપુરુષથી આકાશ, સ્વર્ગ તેમજ દરેક દિશાઓ ભરપૂર થઈ ગઈ. ૧૭

મહામેરુદ્ધવંમધ્યે અપરચિ સંભૂદ્ધવા ॥

મહામેરુદ્ધવંમધ્યે યોગે પાત્રેપાત્રભિવાતપરમ્ ॥૧૮॥

તે પરમાત્માના તેજના પ્રભાવથી સર્વલોક ઉત્પન્ન થયા છે. પર્વતો, સાગરો, નદીઓ તેમજ મહાન પર્વત હિમાલય વગેરે જેમાં મહાન યોગીયોની ગુફાઓ છે તેમજ જે મેરુ પર્વતની ઉપર દરેક દેવતાઓને રહેવાના સ્થાનો છે તે સર્વે પરમાત્મામાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. ૧૮

પાતાલસપ્તમાખ્યાતા સપ્તદ્વીપા વસુંધરા ॥
સપ્તલોકોદ્વિમાખ્યાતા સ્વર્ગાણાંચૈક વિંશતિ ॥૧૧॥

એ પરમાત્મામાંથી સાત પાતાળ જેનાં નામ તળ, અતળ, વીતળ, તળાતળ, રસાતળ, મહાતળ, પાતાળ વગેરે સાત પાતાળ ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમજ સાત લોક જેનાં નામ ભૂલોક, ભવરલોક, મહર્લોક, સત્યલોક, તપલોક દેવલોક ચંદ્રલોક વગેરે સાત લોક તેમજ સાત સમુદ્રથી શોભાયમાન પૃથ્વી પણ તે આદિપુરુષથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. આ પ્રમાણે પરમાત્માએ જગતને ઉત્પન્ન કરેલ છે. ૧૯

પ્રકરણ ૨

પૃથ્વીનું પ્રમાણ.

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ ॥

બ્રહ્માંડેતેષુ યાપૃથ્વી યોજનેશત કોટીભિઃ ॥

નીશેવ્યંતર લોક ભુવનાનેકવાસિના ॥૨૦॥

હવે પછી પણ વિશ્વકર્મા ભગવાન અપરાજિત રાજને કહે છે કે હે રાજન! સાંભળ. બ્રહ્માંડથી પૃથ્વી સો કોટી યોજન નીચે છે એટલે ચારસો કરોડ ગાઉ નીચે છે અને તે પૃથ્વીની નીચે પણ સાત પાતાળ છે તેમાં પણ લોકો વસે છે. ૨૦

સરિતા સમુદ્રોપશ્ચ શૈલાનીમરુતોદ્રવા ॥

તદાગા વિવિધાસૂત્ર તીર્થધર્મ સંકિર્તીતા ॥૨૧॥

આ પૃથ્વી પર નદીઓ તથા સમુદ્રો તેમજ પર્વતો તેમજ નદીઓ ઉપર જે તીર્થો છે તેની પણ વીગતવાર સૂત્ર પ્રમાણે કથા કહીશ તે તું સાંભળજે. ૨૧

પાતાલાંતે યાપૃથ્વી યોજનૈ દશકોટીભિઃ ॥

લક્ષસ્યાગ્રે સહસ્રાણાં ઇકોનવિંશતિસ્તથા ॥૨૨॥

હવે પાતાળમાં જે પૃથ્વી છે તેનું પ્રમાણ કહેવામાં આવે છે. સો કરોડ યોજન વિસ્તારવાળી છે અને આ ચૌદ બ્રહ્માંડની અંદર એક લાખ અને એકવીશ હજાર નદીઓ તેમજ સમુદ્રો રહેલા છે. ૨૨

ધર્મ તથા તીર્થાનું રહસ્ય.

દેવાગ્નિગુરૂપૂજાશ્ચ ધર્મતીર્થમહોશ્યવઃ ॥

નદી સસુદ્ર દેવાશ્ચ તીર્થાદૌ પુણ્યનીર્મલા ॥૨૩॥

દેવતાઓ અગ્નિ ને ગુરુ વગેરેની પૂજા અર્ચના કરવાથી તેમજ તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વતન કરવાથી જે કાર્ય થાય તે ધર્મ કહેવાય. નદી સમુદ્રો વગેરે તીર્થો કહેવાય. તેમાં સ્નાન કરવાથી તેમજ તીર્થકાંઠે દાન કરવાથી પાપનો નાશ થાય છે અને નિર્મળ થવાય છે. ૨૩

પાતાલ ભૂધરાલોકા તીર્થત્યેપુણ્યસાગરાઃ ॥

સંચિતકર્મયોગેન પાત્રેપાત્ર મિયાતપરમ્ ॥૨૪॥

જેમ પૃથ્વીપર સાગર નદીઓ, વગેરે તીર્થો રહેલાં છે તેમ પાતાળમાં પણ રહેલાં છે. સૌ સૌના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે જેમ દરેક વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રમાણે દરેક લોકોમાં તીર્થો, નદીઓ, સમુદ્રો તેમજ ધર્મો રહેલા છે. ૨૪

ઉચ્ચાયદ્વીગુણાસ્તીર્ણા કર્મેણાપીસુસંસ્થીતા ॥

બ્રહ્માસૃષ્ટી ભવાશૈલ પાતાલતલમેવ ચ ॥૨૫॥

પૃથ્વી ત્રણ ગુણથી યુક્ત છે. તેમાં ત્રણ ગુણોવાળા હવે છે. તમોગુણવાળા પશુઓ, રજ્જોગુણવાળા મનુષ્યો સત્વગુણવાળા દેવો વગેરે. પૃથ્વી ત્રણ ગુણોથી વ્યાપક છે. ૨૫

દ્વીપ તથા સાગરો.

તદોર્ધ્વા સાગરાદ્વીપા શનૈશ્ચા ભૂમિ સંસ્થિતા ॥

જંબુદ્વીપા પ્રથમાણ સપ્તદ્વીપા વસુંધરા ॥૨૬॥

આ પ્રમાણે આ પૃથ્વીની ઉપર સારી રીતે ગોઠવાયેલ

સાત દ્વીપો છે તેમાં મુખ્ય જંબુદ્વીપથી પૃથ્વી શોભાય-
માન છે અને સાતે દ્વીપથી આ પૃથ્વી વ્યાપક છે. ૨૬

યોજનૈ યુત સમુદ્રાશ્ચ પ્રમાણેન પ્રકિર્તિતા ॥

જંબુદ્વિપ કુશદ્વીપ ક્રાંતશ્ચશાલ્મલિસ્તથા ॥૨૭॥

આ પૃથ્વી ઉપર સમુદ્રો યોજન પ્રમાણથી રહેલા
છે તેમજ આ પૃથ્વી ઉપર રહેલા સાત દ્વીપોનાં નામો
કહેવામાં આવે છે. જંબુદ્વીપ, કુશદ્વીપ, ક્રાંતદ્વીપ, શાલ્મલિ-
દ્વીપ. ૨૭

ગોમેદા પુષ્પપુષ્કરાખ્યં સાગરોપિચ સત્યમે ॥

સપ્તેતેદ્વિપ માખ્યાતા અપરાતિ સમુદ્રવા ॥૨૮॥

તેમજ ગોમેદાદ્વિપ, પુષ્પદ્વીપ, પુષ્કરાખ્યુદ્વીપ અને
સાતમો સાગર ઉપદ્વીપ આ પ્રમાણે સાત દ્વીપોનાં
નામ કહ્યાં. હવે તેનું પ્રમાણ કહેવામાં આવે છે. ૨૮

જંબુદ્વીપ લક્ષ્મકં યોજનાનામ્ તુસંખ્ય યા ॥

તત્પરાર્ણવે સંવાતા સૃષ્ટી શંભુ વિરાજીતા ॥૨૯॥

તેમાં જંબુદ્વીપનું પ્રમાણ એક લાખ યોજનનું છે.
તે જંબુદ્વીપ સમુદ્ર સુધી પહોંચેલો છે. તે પૃથ્વી સમુદ્ર
વગેરેમાં શંભુપરી બ્રહ્મસ્વરૂપથી વ્યાપક છે. ૨૯

સાગરેભ્યો ભવેત્ દ્વીપા દ્વીપેભ્યો ભવેત્ સાગરા ॥

ક્રમયુક્તિ વિધાતવ્યા સપ્તદ્વીપા વસુંધરા ॥૩૦॥

સાગરોથી દ્વીપો ઉત્પન્ન થયા છે અને દ્વીપોથી સમુદ્રો
ઉત્પન્ન થયા છે. આ પ્રમાણે ક્રમથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયેલી

છે, તેમજ કમથી સાગરો તેમજ દ્વીપો થયેલા છે. કમ સિવાય કાંઈ પણ થયેલ નથી. ૩૦

સંભૂતાશ્ચ શંભુનાસર્વે સપ્તદ્વીપાવસુંધરા ॥

સંમુદ્રા સંસ્થિતાસર્વે નાગાંતેચ સુઅર્ચિતઃ ॥૩૧॥

હવે તે શંભુ વૈરાટરૂપે સાત સમુદ્રવાળી તથા સાત દ્વીપવાળી પૃથ્વીમાં તેમજ પાતાળમાં કેવી રીતે રહેલ છે તે સાંભળ. પાતાળમાં તે વૈરાટ સ્વરૂપના ચરણુની પૂજા કરે છે અને મૃત્યુ લોકમાં તેનો મધ્યભાગ પૂજવામાં આવે છે. બ્રહ્મલોક વગેરેમાં તે વૈરાટસ્વરૂપનું શિર પૂજવામાં આવે છે. આવી રીતે દરેક જગ્યાએ તે વૈરાટસ્વરૂપ વ્યાપક છે. ૩૧

ક્ષરોક્ષીરદધ્ના સર્પિરાસાદસ્યાંચ ભોજકૈ ॥

શાન્તોદગ્ધા મિતિપ્રોક્ત શંભુ વિષ્ણુ શતોઙ્ગવા ॥૩૨॥

મીઠા, ખારો, દુધનો, દહીંનો, ઘીનો, મધનો, શેરડીના રસનો વગેરે સાત સમુદ્રોનાં નામ છે. તે સમુદ્રો વિષ્ણુથી વ્યાપક છે તેમજ તેનાથી થયેલા છે. ૩૨

પર્વતો.

અનેક શૈલ કુલારમ્યા પૃથ્વી દ્વીપ ચ સાગરા ॥

પૃથમાનાસ્થિરાસર્વે શંભુશ્ચૈક સૃષ્ટી કોઙ્ગવા ॥૩૩॥

અનેક પર્વતોથી શોભાયમાન આ પૃથ્વી પહેલા અનેક ખાડાટેકરાથી વ્યાપક હતી પણ જ્યારે પૃથુરાજએ શંકરનું મહાન તપ કરીને તેમને પ્રસન્ન કરીને આ પૃથ્વીને ખાડા

ટેકરાથી રહીત તેમજ સીધી બનાવી ત્યારથી પૃથુરાજના
નામથી આનું નામ પૃથ્વી એવું આપવામાં આવ્યું છે. ૩૩

મેરુશ્વમંદરૈવ તૃતીયો ગંધ માદન ॥

હિમવાન્ હિમકુટશ્ચ નીષધોનિલમેવ ॥૩૪॥

હવે પર્વતોનાં નામ કહું છું તે તું સાંભળ. મેરુ,
મંદરાચળ, ગંધમાદન; હિમાચલ, હિમકુટ, નીષધ,
નિલાચલ. ૩૪

શ્વેતશ્ર શ્રંગર્વશ્ચૈવ શંભશ્ચૈવ કુલાચલા ॥

દશમૃત્યુરનાખ્યાવનોપવનકાતના ॥૩૫॥

શ્વેતપર્વત, શ્રંગર્વ, કુલાચલ આ પ્રમાણે મોટા મોટા
દશ પર્વતો આ જંબુદ્વીપમાં રહેલા છે. તેમાં મોટાં મોટાં
વનો તેમ ઉપવનો આવેલાં છે. આ પૃથ્વી પર્વતોથી ઘણીજ
શોભી રહેલી છે. ૩૫

માહેંદ્રમલયશ્ચૈવ મહોર્વિધ્યાસ્તથૈવ ચા ॥

હેમતો જાતકશ્ચૈવ મહોવિદ્યા તૈળવવ ॥૩૬॥

તેમજ ઉપર કહેલા દશ પર્વતોથી કાંઈક નાના પર્વતો છે
તેના નામ માહેંદ્ર, ઉદ્યાચલ, કાકુલ, શ્રીશૈલ. અર્બુદ અને
ત્રીકુટ, ૩૬

ગીકુટોશ્ચ દ્વીપશૈલા વિંધ્યાચલસ્તથા ॥

મૈનાકો ભૂરિકશ્ચૈવ કંકતત્રાંતકોઙ્ગવા ॥૩૭॥

વિંધ્યાચલ, મૈનાક પર્વત, શૈલભૂરીક, કંક પર્વત, તત્રાંતક.
આ પ્રમાણે નાના પર્વતોથી પણ પૃથ્વી વ્યાપક છે. ૩૭

કેચિત્પર્વતરમ્યાચ કેચિત્શ્ચ સુશોભના ॥

કચિત્સરિતદ્રુમારમ્યા કાચતતઢાગશોભના ॥૩૮॥

કેટલાક પર્વતો પૃથ્વીથી શોભાવાળા દેખાય છે, કેટલાક પર્વતો નદીઓથી શોભે છે, કેટલાક પર્વતો ઝાડોથી શોભામાં વૃદ્ધી પામેલા છે અને કેટલાક પર્વતો નાનાં મોટાં સુંદર તળાવોથી શોભી રહેલા છે. આ પ્રમાણે જુદા જુદા ક્રમોથી પૃથ્વી શોભી રહેલી છે.

અહ મંડળ.

સ્વરચિત્રા રચિતા રમ્યામોજનૈકલિ ॥

તેતોયથોત્તર પ્રમાણાસ્થ્યાદ્વીપ શૈલાર્ણવાદિકમ્ ॥૩૯॥

પોત પોતાના ચિત્ર પ્રમાણે નાના મોટા તારાઓનાં મંડળો છે. તે તારાઓના મંડળોના અધિપતિ સૂર્ય અને ચંદ્ર મેરુ પર્વતની આજુબાજુ ચોવીસે કલાક ફર્યા કરે છે. આ પ્રમાણે તે ઘણીજ શોભાને આપી રહેલા છે તેમજ પરમાત્માના નિયમને પાળીને સર્વ વર્તન કરે છે.

વૈદેયુર્ગમાં ગુલૈહસ્તેદેહો વાદોઙ્ગવસ્તથા ॥

દ્વિસહસ્રૈદંકોશોથો જનૈસ્તૈ વિદોઙ્ગૈઃ ॥૪૦॥

આ શ્લોકથી માપનું વર્ણન સંક્ષેપમાં કરવામાં આવે છે તે હે વત્સ અપરાજિત ! તું સાવધાન થઈને સાંભળ. અઠાર આંગળનો એક હાથ થાય, ૨૪ આંગળનો એક ગજ થાય, ચાર ગજનો એક હંડ, બે હજાર હંડનો એક ગાઉ અને ચાર ગાઉનો એક યોજન થાય. આ પ્રમાણે ગાઉ, યોજન વગેરેનું માપ છે.

અપરાજીતોવાચ ॥

પાતાલમૃત્યુલોકૈશ્ચ કથિતં પ્રમાણકમ્ ॥

સ્વર્ગ ચ કથયસિ તાત પ્રાસાદ કુરુમેપ્રભો ॥૪૧॥

અપરાજીત રાજા પુછે છે કે, હે ગુરુ ! પાતાળ અને મૃત્યુલોકનું પ્રમાણ કહો. અને સ્વર્ગનું પણ પ્રમાણ કહેવા માટે મારા ઉપર હે પ્રભો કૃપા કરો. ૪૧

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ ॥

જંબુદ્વીપાશ્ચોર્દ્ધરુયાતા સ્વર્ગલોકશ્ચ સપ્તમી ॥

સપ્તૈવસ્વર્ગ માહ્યાતા દેવાનાંચ તથાલયમ્ ॥૪૨॥

આ પ્રમાણે અપરાજીત રાજાના પ્રશ્નો સાંભળી શ્રી વિશ્વકર્મા લગવાન કહે છે કે હે અપરાજીત રાજા સાંભળ ! જંબુદ્વીપથી ઉપર સાત લોકો રહેલ છે, તેમાં સ્વર્ગલોકનો સમાવેશ થાય છે. તે સ્વર્ગ લોકમાં સુંદર શોભાથી યુક્ત દેવોને રહેવાને માટે સ્થાનો છે. ૪૨

સંસ્થિતા કર્મયોગેન પાત્રેપાત્ર મિવાત્પરમ્ ॥

સૃષ્ટીશંખુદ્ભવાસર્વે કથયામિતે સુવૃત્ત ॥૪૩॥

દરેક લોકોને જેવાં જેવાં કર્મો કરે છે તેવા તેવા જન્મ ધારણ કરવા પડે છે. જેમ કર્મ પ્રમાણે કોઈ રાજા થાય છે, કોઈ રાંક થાય છે, કોઈ મૂર્ખ થાય છે તેમજ કોઈ ત્રણકાળને બાણુનાર થાય છે તેમ હે શ્રેષ્ઠ વૃત્તિવાળા અપરાજીત ! આ દરેક દેખાતું સૃષ્ટિનું મંડળ પર-માત્માના રૂપમાંથી થયેલ છે. ૪૩

સાત લોક.

મૂર્લાંકથ સ્વર્ગલોકાથ તત્પરંજલલોકાથ ॥

સંભૂતા તપલોકાથૈવ તેજસામ્ તથોત્તરમ્ ॥૪૪॥

ભૂલોક, સ્વર્ગલોક તથા જળલોક આટલાં લોકમાં આમતેમ ફરવાની ગતી છે અને તપલોક તેજથી ભરપુર છે તે તપલોકમાં ગૌલોકનો સમાવેશ થયેલ છે. ૪૪

સત્યલોક સત્યગામિ જ્ઞાનલોકથ સપ્તમઃ ॥

અપરિચીત વિનાશાસ્ત્રે લોકાનાં શંભુદ્રવા ॥૪૫॥

તેમાં સત્યલોક સત્યગામી એટલે સત્ય પ્રમાણે ચાલનાર છે. જ્ઞાનલોક સાતમું લોક છે અને તે જ્ઞાનલોક શાસ્ત્રોથી અપરિચિત છે એટલે તે જ્ઞાનલોક શાસ્ત્રોથી પહેલા રચાયેલ છે. જ્ઞાનલોક પણ પરમાત્માથીજ ઉત્પન્ન થયેલ છે. આ પ્રમાણે શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાનનું કહેવું છે. ૪૫

સપ્તશ્ચિંતાત્મકાલોકા સંસાર હિતકામ્યયા ॥

સ્વર્ગતોદ્રવતોદ્ભુતે દ્વૃડર્દાસત્યમાલોકા ॥૪૬॥

આ પ્રમાણે ઉપલા સાત લોકોની રચના છે તેમાં સર્વથી મૃત્યુલોક શ્રેષ્ઠ છે કારણકે મૃત્યુલોકમાં પરમાત્માનું સ્મરણ કરવાથી જ્ઞાન થાય છે અને તેથી તે જ્ઞાનલોકમાં જઈ શકે છે. બીજા લોકમાં તે પ્રમાણે થઈ શકતું નથી. દેવતાઓ પણ મૃત્યુલોકમાં આવવાની ઈચ્છા રાખે છે. પુણ્ય કરવાથી સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ ક્ષીણ

પુણ્યે મૃત્યુલોકં વિષ્યંતિ માટે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તેા મૃત્યુલોકમાંજ થઈ શકે છે માટે મૃત્યુલોક શ્રેષ્ઠ છે. ૪૬

સૂર્ય.

एकैकास्तेज रूपाद्या सूर्यकोटीसमुद्भवा ॥

अथमनकाम नोद्भवा द्वितीयास्फटीकनिर्मला ॥४७॥

તે સાતે લોકમાં જુદા જુદા સાત સૂર્ય રહેલા છે તે દરેક લોકમાં જુદા જુદા પ્રકાશવાળા છે અને તે દરેક લોકમાં એકજ પ્રકાશથી સૂર્ય રહેલ નથી તેનું હવે વર્ણન કરવામાં આવશે. તેમાં પ્રથમ લોકમાં સ્ફટિક જેવો નીચે સૂર્ય છે અને બીજા લોકમાં સો સૂર્ય જેવો તેજવાન સૂર્ય છે. ૪૭

तृतीयानिलकेन्द्रा वैदुर्याश्च चतुर्थकम् ॥

पंचमं पद्म रागाद्यो वज्रकारख्यात शष्टमः ॥४८॥

અને ત્રીજા લોકનો સૂર્ય નીલમ જેવો છે. ચોથા લોકનો સૂર્ય વૈદુર્યમણિ જેવો છે અને પાંચમા લોકનો સૂર્ય પદ્મરાગમણિ જેવો છે અને છઠા લોકનો સૂર્ય વીજળીના આકારવાળો છે. આ પ્રમાણે છ લોકના સૂર્યના પ્રકાશ છે. ૪૮

सप्तम पंचरन्ताख्यात् उर्ध्वब्रह्म च तेजसाम् ॥

तेजोभवामहाजोति संसार स्थितिकारक ॥४९॥

સાતમો લોક જે જ્ઞાનલોક છે તેમાં પંચરત્ન નામનો સૂર્ય મહાતેજસ્વી છે. તે બ્રહ્મના તેજથી ઘણાજ સુંદર

દેખાવડો અને તે સંસારને સ્થિતીબુત છે. આ પ્રમાણે
હે અપરાજિત રાજા ! તને તારા પ્રશ્ન પ્રમાણે સાત લોકના
સાત સૂચક કહી બતાવ્યા. ૪૯

તસ્યતેજસાંતેજો સમસ્તેદં જગત્ સ્થાવર જંગમમ્ ॥
ત્રૈલોકયોદ્ભવંજોતિ આહ્વાદકારકમ્ ॥૫૦॥

બ્રહ્મતેજ

તે બ્રહ્મતેજના તેજથી આ સ્થાવર, જંગમ, પ્રાણી
માત્ર તેમજ સ્વર્ગ અને પાતાળ ઉત્પન્ન થયેલ છે અને
તે બ્રહ્મતેજથી સર્વનું પોષણ થાય છે તેમજ તેનાથીજ
સર્વનો લય થાય છે. દરેક પ્રાણી માત્રમાં આનંદ એવી
જે વસ્તુ દેખાય છે તે બ્રહ્મતેજની સત્તાથી જ દેખાય છે. ૫૦

ધર્માર્થકામમોક્ષણાં સંભવં જ્યોતિ કોદ્ભવા ॥

તેજોજ્ઞાનાદ્ભવોજ્યોતિ સૂર્યકોટિ સંપ્રભમ્ ॥૫૧॥

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચારે પદાર્થો તે
બ્રહ્મતેજની ઉપાસનાથીજ મનુષ્યોને મળી શકે છે તેમજ
જ્યાં સુધી બ્રહ્મતેજના જ્ઞાનને મનુષ્ય યથાર્થ જાણી
શકતો નથી ત્યાં સુધી જન્મ મરણની ચાતનાને મટાડી
શકતો નથી. તે બ્રહ્મતેજથી આ જગતની રચના થયેલી
છે અને ન જ્ઞાનાત્ રુતે મોક્ષ इति શ્રુતિ પ્રમાણમ્—જ્ઞાન
સિવાય મોક્ષ થઈજ શકતો નથી આ પ્રમાણે વેદોમાં પણ
ઢંઢેરા પીટાવીને કહેલ છે. ૫૧

કલાગ્નિમિ વરુદત્વમ્ કલાતેજ કાલમુદ્ભવી ॥

વ્યોમોદ્ભવજ્યોતિરુપં કલાગ્નિયોતિયોભવાન્ ॥૫૨॥

આકાશમાં તારાગણો, સૂર્ય તથા ચંદ્રનો નિયમ પ્રમાણે ઉદય થવો, વાયુનું નિયમ પ્રમાણે વાવું, વરસાદનું નિયમ પ્રમાણે વરસવું વગેરે કાર્યો તેની સત્તા સિવાય થઈ શકતાં નથી. પર

વ્યોમેસદાશિવમૂર્તિ શક્તિતસ્યજ્યોતિ શોદ્ભવા ॥
શિવશક્તિસમયોક્ત ઝવેદ્દુરુદ્ધરૂપકમ્ ॥૫૩॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, અને માયા

બ્યારે પરમાત્માને જગતની રચના કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેના તેજમાંથી કલ્યાણકારક માયા તેમજ પુરુષને સૃષ્ટિ છે અને તે માયા અને પુરુષના સંયોગથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તેમજ રૂદ્ર ઉત્પન્ન થાય છે. ૫૩

તેજસોમનસોમૃષ્ટી ત્રૈલોક્ય સચરાચરમ્ ॥
તદ્ભાવસત્વરજતમ સ્યાપિત્રતિથકમ્ ॥૫૪॥

તે તેજમાંથી માનસ સૃષ્ટિ પહેલી ઉત્પન્ન થાય છે અને તે માનસ સૃષ્ટિમાં સત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ એમ ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. ૫૪

તત્રમૃષ્ટી જ્યોતિઙ્ગવંજનસંતાનસંતતિ ॥
સત્વવિષ્ણુરજોબ્રહ્માતમોરુદ્ર મહેશ્વરઃ ॥૫૫॥

હવે તે ત્રણ ગુણોમાંથી જ્યોતિસ્વરૂપ ત્રણ મૂર્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે. રજોગુણથી બ્રહ્મા થયેલ છે, સત્વગુણથી વિષ્ણુ થયેલ છે અને તમોગુણથી રૂદ્ર થયેલ છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ગુણોથી ત્રણ મૂર્તિઓ થયેલ છે. ૫૫

અપરાજીતોવાચ ॥

કેચિત્ ઉત્પતિસ્મતાનાં દેવાશ્ચમનુષ્યાદિનામ્ ॥

દૈત્યાસુરમનુષ્યાણાં પશુપક્ષિશરીણામ્ ॥૫૬॥

અપરાજીત રાજા પૂછે છે, હે ભગવાન ! આ જગતમાં મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, દેવો, દાનવો, યક્ષો, રાક્ષસો, તે બધાંને કેાણે પેદા કર્યાં હશે, તે બધાંને એક જણે પેદા કરેલ હશે કે ઘણા જણા પેદા કરનાર હશે તે હે પ્રભો ! મને કૃપા કરી સમજાવો. ૫૬

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ

બ્રાહ્મણઃકશ્યપોજાતઃ કાશ્યપોમુનિપુગવ્વઃ ॥

કશ્યપાત્ ભવાસૃષ્ટી ત્રૈલોકયોદ્ભવપાલિનિ ॥૫૭॥

..આ પ્રમાણે અપરાજીતનો પ્રશ્ન સાંભળી શ્રી વિશ્વ-કર્મા ભગવાન બોલ્યા કે હે અપરાજીત રાજા ! આ સમગ્ર પૃથ્વીના જંતુઓ પ્રાણીઓ વગેરે કેાનાથી થયેલ છે તે હું તને કહું છું તે તું સાંભળ ! તેમાં પહેલાં જ્યારે આ સૃષ્ટિનો લય કરીને પરમાત્મા શેષનારાયણની શર્યામાં સુતા હતા ત્યારે તેના મનમાં વીચાર ઉત્પન્ન થયો કે ઇકોહમ્ બહુસ્યામ્ હું એક છું તે બહુ પ્રકાર થાઉં; ત્યારે તે પરમાત્માની નાભીમાંથી ચોસઠ પાંખડીવાળું કમળ નીકળ્યું. તે કમળમાંથી બ્રહ્મા થયા અને બ્રહ્મામાંથી કશ્યપ થયા અને એને એક દીતી નામની કન્યા આપી. આ બન્નેમાંથી આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થયેલ છે. આ પ્રમાણે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કહી બતાવી. ૫૭

પ્રકરણ ૩-૪

નગરરચના.

શોભિતનગરં કાર્યેહાદપ્રાકાર ગોપુરે ॥

પ્રાસાદ ભવનોઘ્નાન કિર્તિસ્થંભ જલાશયઃ ॥૫૮॥

નગર સુંદર અને સુશોભિત બાંધવું. તેમાં બજારો, હાટો, નાની મોટી યોજો તેમજ એક માળના, બે માળના, ત્રણ માળના પ્રાસાદો, વગેરે બાંધવા, તથા ઘરો વગેરે બનાવવાં. સુંદર નાના મોટા બગીચાઓ તેમજ સારાં સારાં મંદિરો બાંધાવવાં. ગામની મધ્યમાં કીર્તિસ્તંભ રોપાવવો. ગામ બહાર સુંદર સરોવર, કુવા, વાવો વગેરે જળાશયો બાંધાવવાં. આ રીતે અનેક શોભાથી સુકૃત નગરો વસાવવાં. ૫૮

કિલ્લા (કોટ)

પ્રાકારસ્યોદયંકુર્યાત્ એકંત્રીપંચવિતિ ॥

હસ્તાંતર્ધવિસ્તારો વણમાર્ગચશેશમતે ॥૫૯॥

તે નગરને કિલ્લો કેવો બનાવવો, કેવડો બનાવવો વગેરેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. તેમાં કિલ્લો એકવીશ ગજ ઉંચો બનાવવો તેમજ બાર ગજ જાડો બનાવવો અને તેમાં બાહ્યોને આવવા જવાને માર્ગ પણ સુંદર બનાવવો ૫૯

તદર્ધે અષ્ટશિર્ષાણં અષ્ટમાંશસંતરાણિ ચ ॥

સેકોળેવર્તુલાબ્રાહ્મે વિદ્યાધરિયોપકોષ્ટકા ॥૬૦॥

તે કોટ ઉપર પરીકોશીકા આઠ આઠ આંગળના બનાવવા તેમજ તે કોટ ઉપર વિદ્યાધરો માટે આઠ

ખુણાવાળા છ ખુણાવાળા અથવા તે ગોળાકારના
કોઠાએ બનાવવા. ૬૦

વૃંત્તવૃત્તાયતાશ્રેષ્ઠયષ્ટ યંત્રાયવાકૃતિ ॥

સ્વતિકંબુરુષાકારં દુર્ગમિત્યાદિ સૌખ્યદમ્ ॥૬૧॥

ગોળ આકારનો કિલ્લો મધ્યમસર બાણવો. લંબગોળ,
અષ્ટકોણ, કમળની પાંખડીના આકારનો, પુરુષના આકારનો
કિલ્લો બનાવવામાં આવે તે તે સુખને આપનાર તેમજ
ઉત્તમ પ્રકારનો ગણાય. ૬૧

ત્રીકોણરસ કોચળા કદ્ધિકકુટાકૃતિઃ ॥

વજ્રત્રીષૂલાંવેકર્ણપૂરાણિ સપ્તવર્જયેત્ ॥૬૨॥

ત્રણ ખૂણાવાળું ગામ, ત્રણ ખૂણાવાળો કિલ્લો, છ
ખૂણાવાળું ગામ, છ ખૂણાવાળો કિલ્લો, એક ખૂણાવાળું
ખરાબ આકૃતિવાળું ગામ તથા કિલ્લો વજ્રના જેવા આકાર-
વાળો, ત્રિશૂલના આકારવાળો તેમજ ખાડાટેકરાવાળો
આ પ્રમાણે સાત દોષવાળાં ગામ તથા કિલ્લા ન બનાવવા
કારણ કે તે ખરાબ છે. ૬૨

ભુમી પરીક્ષા.

ઉષારસ્ફુટીતાંનિન્નાં ભૂમિવલ્મીકનીતજેત ॥

વિપ્રાદિનાં શ્રુભાશ્વેતારત્ના પિતા ચ મેવકા ॥૬૩॥

કચી જમીનમાં મકાનો ન બાંધવાં:—ખારવાળી
જમીન, જે જમીન ઘણી જ ફાટી જતી હોય તેવી જમીન
ઘણીજ ખાડા ટેકરાવાળી, જમીનમાં પાણી ભરાયેલું રહેતું

હોય, જે જમીનમાં સર્પોના રાફડા વગેરે હોય, આવા દોષવાળી જમીનમાં ઘરો ન બનાવવાં. જે બ્રાહ્મણોને ઘર કરવું હોય તો ઘોળા રંગની જમીન શ્રેષ્ઠ છે, ક્ષત્રિયોને રાતા રંગની જમીન શ્રેષ્ઠ છે તેમજ શૂદ્રોને કાળા રંગની જમીનમાં ઘરો બનાવવા માટે શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રકારની જમીનમાં ઘર બાંધવાં. ૬૩

દરજગ પ્રમાણે ઘરનું પ્રમાણુ.

દ્વાત્રિંશતપર્યંતં ચતુર્હસ્તાદિતોગ્રહમ્ ॥

તતોરાજ્યગ્રહં કુર્યાત્ અષ્ટોત્તરશતાર્ધવા ॥૬૪॥

આર, છ, સાત તેમજ નવની ગણતરી કરીને ઘર બનાવવું. બ્રાહ્મણે ૨૨ ગજનું ઘર બનાવવું, ક્ષત્રિયે ૨૬ ગજનું ઘર બનાવવું, વૈષ્યે ૨૪ ગજનું ઘર બનાવવું, શૂદ્રે ૨૦ ગજનું ઘર બનાવવું અને અતિશૂદ્રે એટલે અંત્યજ વગેરેએ ૧૬ ગજનાં ઘરો બનાવવાં. રાજાઓનાં ઘર ૧૦૮ એકસો આઠ ગજમાં બનાવવાં આ પ્રમાણે શાસ્ત્રોનો મત છે. ૬૪

ઘરનો આરંભ ક્યારે કરવો તથા વૃક્ષકુંળ.

યામાર્થે વેશ્મતછાયાં વેશ્મપ્રાસાદજાંત્યજેત્ ॥

સોમ્યાદિકંશુભાપ્લવષવયેદંબરપિપલા ॥૬૫॥

રાત અને દિવસના આઠ પ્રહર થાય, એક પ્રહરના ત્રણ કલાક. આ પ્રમાણે જ્યારે બરાબર બે પ્રહારે બપોર થાય છે અને તે વખતે સૂર્ય બરાબર મધ્યભાગમાં આવે છે. છાયા ઘર પરથી નીચે ઉતરે છે તેમાંથી અરધો પહોર બાહ કરીને ઘરનો આરંભ કરવો. અગર તો અરધો પહોર

સૂર્ય રહ્યા પછી ઘરનો આરંભ કરવો. જો ઉત્તર દિશામાં વડનું વૃક્ષ હોય તો દોષકારક નથી, પૂર્વ દિશામાં તેમજ પશ્ચિમ દિશામાં ઉમરાનું વૃક્ષ હોય તો દોષકારક નથી તેમજ પશ્ચિમ દિશામાં પીપળાનું વૃક્ષ હોય તો તે ઘણું લાભકારક છે. ૬૫

સૌવર્ણમપિવૃક્ષસ્ય ધારયેત્ નગ્રહાશ્રમે ॥

આશ્રયન્તિભૂતાઘા કલિકુર્વન્તિદારુણમ્ ॥૬૬॥

આંબલીનું વૃક્ષ ઘરની આગળ પાછળ ચારે બાજુ રાખવું નહીં કારણ કે આંબલીના વૃક્ષમાં ભૂતનો વાસો છે તેમજ તેમાં એવી ભતના પરમાણુઓ રહેલ છે કે તે વારંવાર ઘરોમાં કલેશ કળ્યાને કરાવનાર થાય છે. ૬૬

પ્રકરણ ૫

અપરાજીત સૂત્ર

દશપરત્વે પ્રાસાદની જાતો.

શ્રીવિશ્વકર્મોવાચ ॥

અથાત સંપ્રવક્ષામિ પ્રાસાદાનુલક્ષણમ્ ॥

વિવિધ કર્મસૂત્રૈશ્ચ કથયામિસમાસતઃ ॥૬૭॥

શ્રી વિશ્વકર્મા લગવાન યોલ્યાઃ હે અપરાજીત રાજા !
વિવિધ પ્રકારના પ્રાસાદ તેમજ વિવિધ પ્રકારના સૂત્રોના
કર્મોની વિગત વગેરે હું તને વિસ્તારથી કહું છું તે તું
ધ્યાન આપીને શ્રવણ કર. ૬૭

નાગરાદ્રાવિડા ચૈવ મિશ્રકાલતિવાતથા ॥

સાધરાભૂમિ જાનાગરાપુષ્પપિમાનોદભવા ॥૬૮॥

આઠ પ્રકારના પ્રાસાદનું વર્ણન કરવામાં આવે
છે તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે તે સાંભળ ૧ નાગરાદી, ૨
દ્રાવીડાદી, ૩ મિશ્રકાદી, ૪ લતીવાદી, ૫ સાવંધારાદી, ૬
ભુમીજાદી, ૭ નાગરાપુષ્પકાદી અને ૮ વિમાનાદી આ
પ્રમાણે આઠ જાતના પ્રાસાદના છંદ સારામાં સારા
જાણવા. ૬૮

વિમાનનાગરા છંદા કર્તાદ્વીમાનપુષ્પકાઃ ॥

સિંહાવલોકનવલ્લભિ ફાસનાથરથારુહા ॥૬૯॥

તેમજ વિમાન નાગરાદી, વિમાન પુષ્પકાદી, સિંહાવ-
લોકનાદી, વલ્લભાદી, ફાસનાકારાદી, રથરૂડાદી આ પ્રકારના

શીજા પણ છ છંદો છે. આ પ્રમાણે ઉપરના આઠ છંદો અને આ છ છંદો કુલ ચૌદ ૧૪ પ્રકારના છંદો છે. ૬૯

देशजातिय कूलस्थाने वर्णभदोस्थापरा

ज्ञात्वाष्टौ प्रवर्तते गंगातीरेषुसर्वदा ॥

अहिराज्येषु सावंधारे नागरं च प्रवर्तते ॥७०॥

દેશ, જાતિ, વર્ણ અને કુલ પ્રમાણે પ્રાસાદના છંદો કરવા. ઉપરની આઠ પ્રકારની છંદોની જાતિ ગંગાજીના કાંઠાના આસપાસના પ્રદેશમાં વધારે પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે તેમજ અહીંરાજ્ય એટલે નાગલોક વગેરે પ્રદેશમાં એટલે હાલમાં જ્યાં અમેરીકા દેશ છે ત્યાં સાવંધાર છંદના પ્રાસાદો તેમજ નાગરાદી છંદના પ્રાસાદો હાલમાં પ્રવર્તેલ છે. ૭૦

गौडबेंगाल कामरुये साधारालतिनोद्भवा ॥

तुरकोडहालेषु गंगादिविधिमानकम् ॥७१॥

તેમજ ગૌડ દેશ એટલે કાશીથી પૂર્વ ભાગ તેને ગૌડ દેશ કહેવામાં આવેલ છે. તેમજ બંગાલ દેશમાં એટલે કલકત્તા પાસેનામાં કામરુદેશ એટલે બ્રહ્મદેશમાં તેમજ આસામમાં સાવંધરાદી તથા લતીનાદી છંદના પ્રાસાદ કરવા. તુર્ક એટલે તુર્કસ્થાન દેશમાં તેમજ ડાઉલ એટલે ગંગાના પશ્ચિમ ભાગના પ્રદેશ એટલે અયોધ્યા, પ્રયાગ વગેરે દેશમાં વિમાનાદી છંદના પ્રાસાદ બનાવવા. ૭૧

चौडदेषे महाहानि नालेश्रीनील संभवे ॥

मलयकर्णाटकलींगे कन्यकुब्जे जनीवासीने ॥७२॥

કાશ્મીર પાસેના દેશમાં, પંજાબ પાસેના દેશમાં સીંધ દેશમાં તેમજ માળવા નામના દેશમાં તેમજ કર્ણાટક, ઇંદોર તથા રતલામ પાસેના દેશ, કાન્યકુબ્જ દેશ એટલે કામરુદેશમાં અને કલિંગ દેશ એટલે ઓરીસા પાસેના દેશમાં ૭૨

વૈરાટવૈરાગેષુ કોંકણે દક્ષિણપથે ॥

નાગરાદ્રાવિહાહંદા વિરાટભૂમિજોદ્ભવા ॥

લતિનાસાધરાશ્ચૈવ મિશ્રિકા વિમાનોદ્ભવા ॥

ઇતિકર્માષ્ટહંદાનિ પ્રાસાદા પરિકિર્તિતા ॥૭૩॥

મારવાડ દેશમાં, વૈરાગ્ય દેશ એટલે મુંબઈ પાસેના દેશમાં તેમજ મહારાષ્ટ્ર દેશમાં અને કોંકણ દેશમાં અનુક્રમે છંદોના પ્રાસાદ બનાવવા. નાગરાદી, દ્રાવીડાદી, વિરાટાદી, ભૂમીજાદી, લતીનાદી, સાધારાદી, મીશ્રીકાદી અને વીમાનાદી આ પ્રમાણે આઠ જાતના પ્રાસાદ બનાવવા. હવે અનુક્રમ બતાવવામાં આવે છે. ચીડ, મહારાષ્ટ્ર નીલસંલવ અને મલ્ય આચાર દેશમાં નાગરાદી છંદના પ્રાસાદ બનાવવા તેમજ કર્ણાટક દેશમાં દ્રાવીડાદી પ્રાસાદ, કલિંગ દેશમાં વીરાટાદી છંદના પ્રાસાદ બનાવવા, કાન્યકુબ્જ દેશમાં ભૂમીજાદી પ્રાસાદ બનાવવા વૈરાટ દેશમાં લતીમાદી તથા સાધારાદી છંદ નામના પ્રાસાદ બનાવવા. કોંકણ દેશમાં મીશ્રીકાદી પ્રાસાદ બનાવવા, દક્ષિણ દેશમાં વીમાનાદીક છંદ નામના પ્રાસાદ બનાવવા. આ પ્રમાણે પ્રાસાદ બનાવવા. ૭૩

જયતિમાલવદેશુષુ કાંચિસ્યાત્કલિંજેષુ ॥

મગધાયાંતર્વેઘાચૈવ મયુરાયાંહિનવાતાશ્રયે ॥

દેહકાપાવહિમ વા છંદા ચત્વારિ વર્તેતે ॥

ઠતિનાનાગરાશ્ચૈવ સાંધારા ભૂમિજોઙ્ગવા ॥૭૪॥

જયતી રામેશ્વર પાસેના દેશમાં, માળવા પાસેના દેશમાં, કલ્પીજ દેશમાં, મગધ દેશમાં એટલે જનકપુર પાસેના દેશમાં, મથુરા પાસેના દેશમાં તેમજ હિમાલયના પાસેના દેશોમાં, દંડકાર્ણવ એટલે નાસિકત્રંબક પાસેના દેશમાં આ આ સ્થળોમાં એટલે દેશોમાં લતીનાદી છંદના, નાગરાદી છંદના, સાધારાદી છંદના અને ભુમીબદી છંદના પ્રાસાદ બનાવવા. ૭૪

સિંધુસાગર સુરથાપો જોગક્ષકાદિષુ

સર્વ ભોહન ભદાયુક્તેમશ્ચયેપાર્શ્વ મંડલે ॥

સૌરાષ્ટ્રે ગુર્જદેશે સ્વયંભરિકાશ્મિરાંતકે ॥

વહિરાવત્યોમયદં ને યાદી સૃષ્ટયોપ્રાસાદ

સ્ત્રીપુંસાનાસૂર્યકયતિનપુંસકે ॥૭૫॥

ઉપર કહેલ દેશોમાં એટલે સિંધુ સાગર પાસેના પ્રદેશમાં, સુરથાયો જોગક્ષકા સર્વ મોહનમદમય દેશમાં એટલે યુરોપમાં, કાઠિયાવાડમાં, ગુજરાતમાં, ગુજરાતથી આરંભીને મારવાડ સુધીમાં અને સિંધ દેશમાં સ્ત્રી જાતના પ્રાસાદ, પુરૂષ જાતના પ્રાસાદ, સૂર્ય જાતના પ્રાસાદ તથા નપુંસક જાતના પ્રાસાદ કરવા. ૭૫

વિમાનનાગરાછંદા કર્તાદ્વિમાનપુણ્યકા ॥

સિંહાવલોકનવલ્લભી ફાસવારથારુહા ॥૭૬॥

હવે કાશીથી ઉત્તર દેશમાં કયા કયા પ્રાસાદ કરવા

તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. વીમાનાદી છંદ, નાગરાદી છંદ, સીંહાવલોહનાદી છંદ પ્રાસાદ, વહ્ણલાદી, ક્ષાસનાકારાદી છંદ પ્રાસાદ, રથાડ્ઠાદી છંદ પ્રાસાદ આ પ્રમાણે છંદોના પ્રાસાદો કરવા. ૭૬

મવર્તે સર્વદેશેષુ વ્યોમવંદન વર્તતે ॥

एतेषु भरतक्षेत्राद्ये देशानुक्रम कथ्यते ॥૭૭॥

આ પ્રમાણે ભરત દેશના ક્ષેત્રનું વર્ણન એટલે જે દેશમાં જે જે પ્રાસાદ છંદ કરવાનું કહ્યું છે તેનું વર્ણન કરી ખતાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે મોટા મોટા સારા સારા ચૌદ પ્રાસાદનું વર્ણન કરી ખતાવ્યું છે પરંતુ ખેંતાલીશ પ્રકારના છંદ પ્રાસાદ છે જેવા કે ર્ચકાદી, શ્રી કુટકાદી, વૃદ્ધિ ભાવાદી, લઘુ સિધ્યાદી, નંદાદી, નીંઘાદી, કુભાદી, સુતરાદી, પુષ્પકાદી, કુમારાદી, રત્નસુકાદી, કમલાદી, ચીત્રકુટાદી, શ્રીમુખાદી, વ્યંતરાદી, જે ભત નાગરેલા પ્રાસાદ થાય છે. સમાધી ઉપર તે કીરલાદી, હંસાદી શેષશદી, જ્યાદી, ચીત્રઘંટ આદી કુકુભ આદી અનંતાદી, ઇશ્વરાદી અને યાસાદી આ પ્રમાણે.

ગુરૂમૂખે ખેંતાળીશ પ્રકારના પ્રાસાદનું વર્ણન કરેલ છે. આ પ્રમાણે દરેકના ભેદની સાથે કુલ શિખરોના ભેદ અઢાર લાખ અને પાંત્રીસ હજાર આટલા પ્રકારના શિખરોના ભેદો છે. આ ભેદો ગુરૂશ્રુતી નામના ગ્રંથમાં લખેલ છે ઉપર લખેલ કેટલીક ભતના, હાલમાં મહાન ગ્રંથ અપરાજીત નામના ગ્રંથમાં છે. ૭૭

प्रकरण ६

प्रासादना श्रृंगो तथा रेभानिर्णय.

द्रष्टीपस्छानंछाद्यास्योर्द्धे प्राहास्यात् ॥

श्रृंगं श्रृंगं तथैवच प्रासादा श्रृंगश्रृंगेषु अर्धोभागेतु बाह्यकम् ॥७८॥

इवे शिभरो डेवी रीते करवां तेनुं वरुण करवाभां आवे छे. शिभरो उपर शिभरो तेनी उपर पणु पीळं शिभरो अनाववां. तेभां शिभरो उंच्यां तेमळ भापनां अनाववां तेमळ शिभरो गरलेथी नीकणतां अनाववां. शिभरो उरश्रृंग करतां जवुं अने प्रासादनी वयला शिभर साथे जुगती अनावतां जवुं. ७८

मूलकर्णे रथादौच एकद्वित्रिक्रमंन्यसत् ॥

निरंधारेमूलभित्तौ साधारेभ्रमभित्तु ॥७९॥

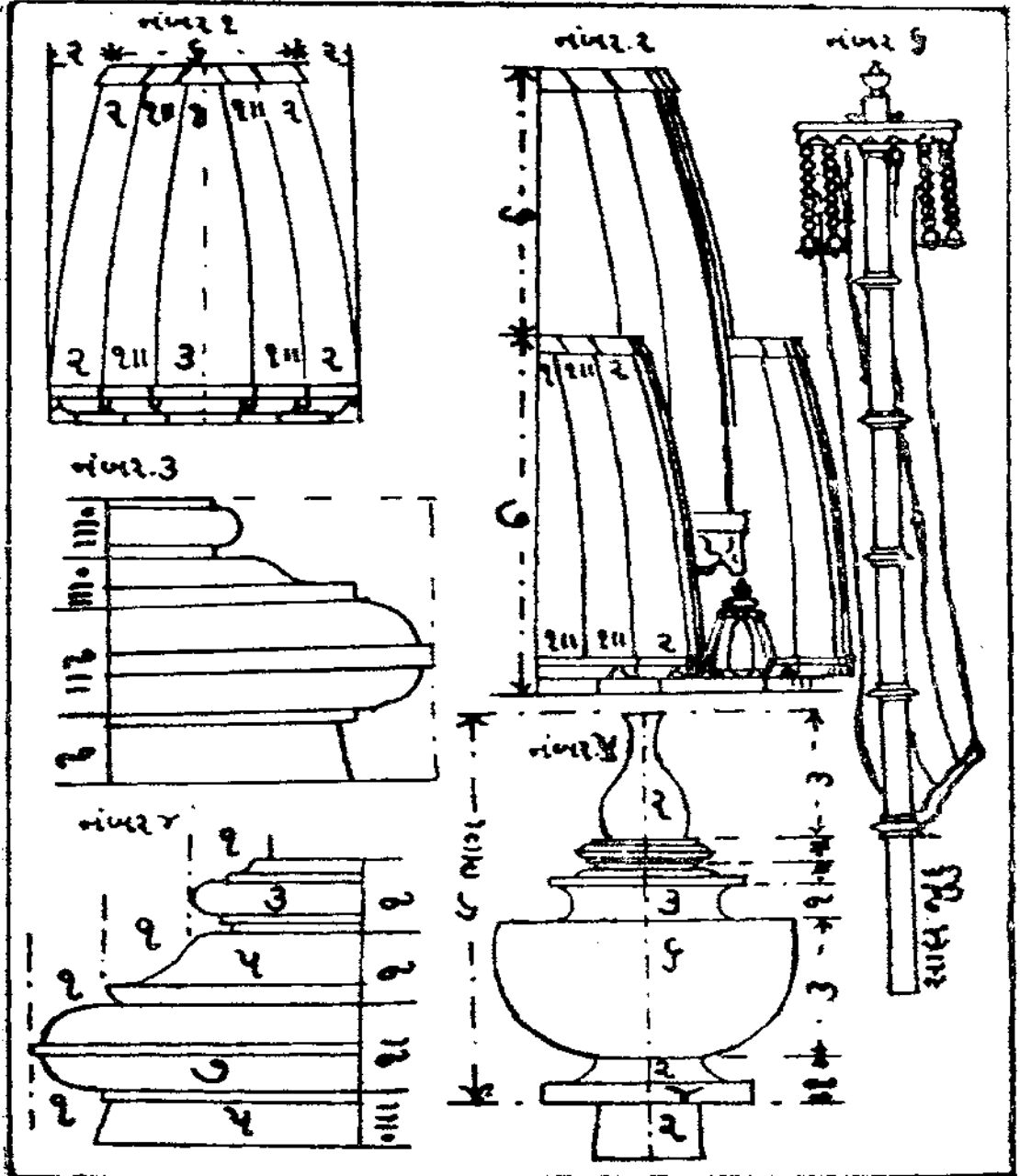
रेभामां तथा लद्रमां डेटलां शिभरो यडाववां तेनुं वरुण करवाभां आवे छे. अेक शिभर अे शिभर अने त्रणु शिभरो आटलां शिभरो तथा उरश्रृंग करवा भ्रम वगरनी लीतो डाय तो अेसारनी इरकमां पाछ्या करवा नसीधाराणे लुमी करी तेनी इरडे लुमीनी लीत करवी. ७९

उरुश्रृंगं च भद्रेस्युरे कादीचग्रहसंख्यया ॥

त्रयोदशैर्घसप्ताधो लुप्तानिचो श्रृंगकै ॥८०॥

लद्रथी उरश्रृंग अेकथी आरंलीने नव सुधी उरश्रृंग करवां. नव उरश्रृंगथी वधारे उरश्रृंग वधारवां नडीं. उंच्यांघमां तेर लागमांथी सात लाग सुधी उरश्रृंग करवुं. नीचेथी आद करतां जवुं अने श्रृंगो अनावता जवुं. ८०

रेखाभूलं च द्विभागंकुर्यादग्रं षडंशकम्
 षडबाह्वेदोषदं प्रोक्तं पंचमध्येन शोभनम् ॥८१॥

પાઈચ્યામાં દસ લાગ કરવા. તેમાં માયું એટલે ઉપલો લાગ છનું આંધણું રાખવું. જે વધારે રાખવામાં આવે તો દોષને આપનાર થાય છે અને જે પાંચના માપથી કરવામાં આવે તો તે બેઠંગવાળું થઈ જાય છે—શોભાને આપી શકતું નથી. ૮૧

સંપાદં શિખરં કાર્યં સકર્ણ શિખરોદયમ્ ॥

સપાદકર્ણયોર્મધ્યે રેવાસ્યુઃ પંચવિંશતિ ॥૮૨॥

શિખર કરવું તે રેખાના પાઈચ્યાની પહોળાઈથી સવાયું ઉંચું કરવું. પાઈચ્યાની લંબાઈમાં લાગ પચીસ વચમાં કરવા. ૮૨

સપાદકર્ણયોર્મધ્યે ઉદયે પંચવિંશતિ ॥

પ્રોક્તારેવાક્રમદે લવણે પંચવિંશતિ ॥૮૩॥

શિખર ઉંચું હોય તેમાં પચીસ લાગ કરવા અને રેખાની બાબુમાં આંધણામાં લાગ પચીસ પચીસ કરવા. ૮૩

પંચદીનંદંયુગ્માંતં ષડાતિતેષૂઽનુક્રમાત્ ॥

અંશઠ્ઠ્યાઃ કલાકાર્યા દૈર્ઘ્યૈસ્કંઘે ચ તત્સમા ॥૮૪॥

પાંચ લાગથી આરંભ કરવો તે ઓગણત્રીશ ૨૯ સુધી વધારવો અને છ થી આરંભ કરવો તે ઓગણત્રીશ લાગ સુધી વધારતા જવું. ઉંચાણમાં તથા આંધણામાં પણ તે પ્રમાણે જ કરવું અને વચ્ચે પણ તે પ્રમાણે કરવું. ૮૪

અષ્ટદાવષ્ટ પષ્ટયાંતં ચતુઠ્ઠ્યાંચશોઢશ ॥

દૈર્ઘ્યેતુલ્યાઃ કલાસ્કંઘ્યે એકાહીનાસ્છ શોભના ॥૮૫॥

રેખાની નમણુ કેમ કરવી તે બતાવવામાં આવે છે.

તેનું માપ આ પ્રમાણે કરવું. નમણુ આઠ ભાગથી ચાર-
ભીને અડસઠ ૬૮ ભાગ સુધી રેખાની નમણુ કરવી. ચાર
ભાગથી વધારતા જવું ચાર બાજુ સોળ સોળ ૧૬ ભાગ
થશે. ઉંચાણમાં તથા બાંધણાથી તથા નમણુમાં ભાગ
સરખા કરવા. ૮૫

હર્ષાષ્ટાદશાસાસ્યુ તિર્યક્ શોઢષમેવ ચ ॥

ચક્રેસ્મિન્ ભવત્યેવ રેખાણાંશંઢશેરદ્વયમ્ ॥૮૬॥

ઉંચાણમાં અઠાર ભાગ કરવા અને બાંધવામાં ૧૬
ભાગ કરી રેખામાં અને બાંધણાના ભાગની સાથે એક એક
ભાગ મેળવી લેવો. ૮૬

ત્રિષઢાત્ષઢવૃદ્ધિ શ્રયવેદ્રષ્ટાદશોવહિ ॥

૯કૈકાંશૈકલાષ્ટૌચ સમાચાર્યાશ્રષોઢશ ॥૮૭॥

પહેલા બાંધણામાં છથી વધારતાં જવું તે ભાગ ૧૮
અઠાર સુધી વધારવું અને એક એક અંશથી વધારીને
સોળ ભાગ સુધી વધારવું. આઠ ભાગ હોય તો બેકી ભાગ
વધારવા એટલે ૧૬ ભાગ. ૮૭

દ્વીતીયાપ્રથમેષંઢે કલાષ્ટૌદ્વિતીયૈન વા ॥

તૃતીયંદશષઢેષુ શેયંયૂર્દેશ્વયંક્રમમ્ ॥૮૮॥

બે બાંડને લેદ આ પ્રમાણે છે. ભાગ ચાર ૪ થી
ભાગ સોળ સુધી કરવા તે આઠ ૮ ભાગ સુધી કરવા અને
બે ભાગથી બાંધણામાં ભાગ ૯ સુધી કરવા અને ત્રણ

ભાગથી બાંધણામાં ભાગ ૧૦ સુધી કરવા એ પ્રમાણે ગણતરી છે. ૮૮

અષ્ટદીક સૂર્ય ભાગૈશ્વ તૃષ્ઠાતૃતીયાં ભવેત્ ॥

અનેનક્રમયોગેન ક્રોષ્ટાનકૈપૂર્યેત્ ॥૮૯॥

ભાગ આઠ, ભાગ દસ તથા ભાગ ૧૨ કરવા. પહેલાં બાર ભાગ પછી દસ ૧૦ ભાગ, પછી આઠ ૮ ભાગ આ પ્રમાણે કરવા અને પછી આઠથી આ પ્રમાણે ચડવું અને ઉતરવું. આ પ્રમાણે ત્રણ વખત કરવું એટલે ત્રીશકાંગ કહેવાય. ત્રીશકાંગ એટલે છતરી અઠાર કહેવાય. આવી રીતે અન્યે અન્ય અનુક્રમે કરવાં. તેજ પ્રમાણે એક એક ભાગમાં વીભાગો કરવા. ૮૯

રેશ્વાણાં જાયતે સંખ્યા ષટ્પંચાશત્પતદ્વયમ્

દૈર્ઘ્યે ભવંતિયાવંત્ય કલાસ્કંધે પિતસ્યમા ॥ ૯૦ ॥

આ પ્રમાણે આ બધા લેદો રેખાની નમણુ કહી બતાવી તેમાં કેટલી સંખ્યા થઈ તે સાંભળો. પદ છપ્પન થયા. તે બધા ઉંચાઈમાં તથા નમણુમાં તથા માપમાં તથા બાંધણામાં બરાબર કરવા ઇતી રેખા નીણુંય. ૯૦

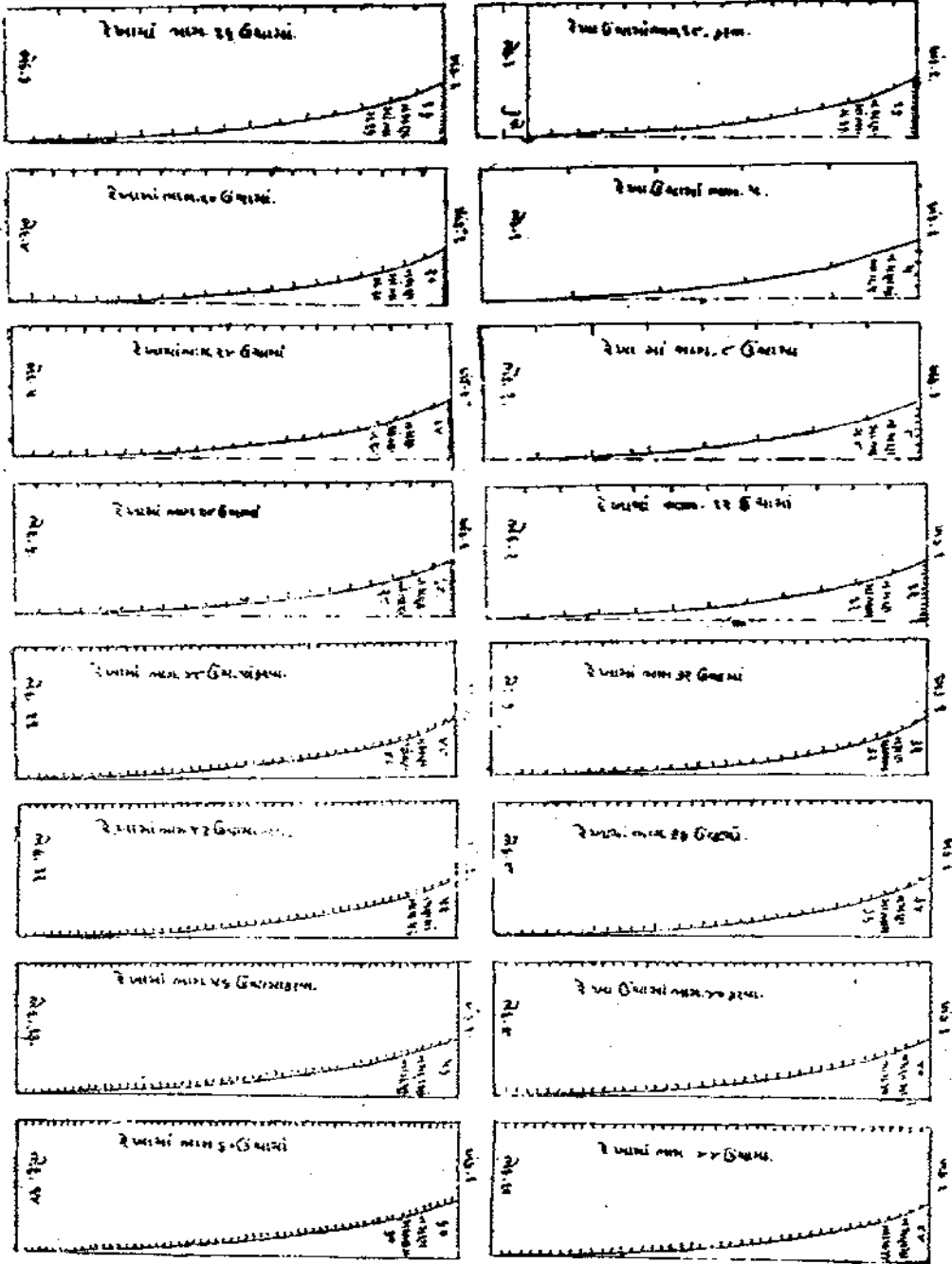
ઉંચાઈના ભાગમાં.

ત્રિંશત્યાવિભવેત્ભાગૈ શિલાતઃકલશાતકમ્ ॥

મંડોવરાષ્ટાંસાર્ધાષ્ટ નવાંશૈશિખરં પરમ્ ॥૯૧॥

શિલાથી (ખરાથી) આરંભીને શિખરના ઇંડા સુધીની ઉંચાઈમાં ભાગ વીશ કરવા તેમાં નીચેથી આઠ ભાગનો

મંડારો કરવો અને નવ ભાગમાં શિખર કરવું અને બીજો ભાગ બાકી રહે તેમાં નાના શિખરો કરવાં. ૯૧

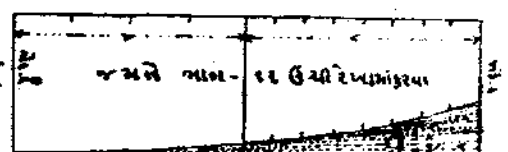
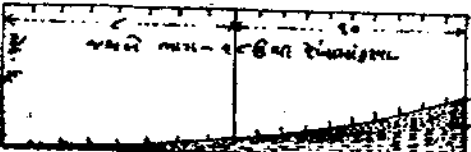
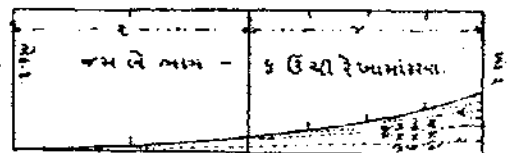
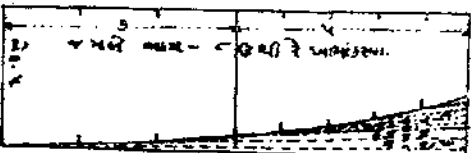
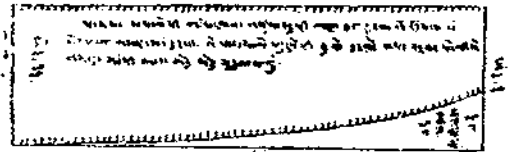
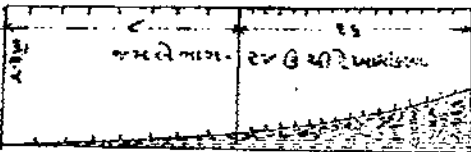
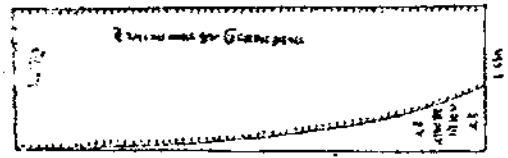
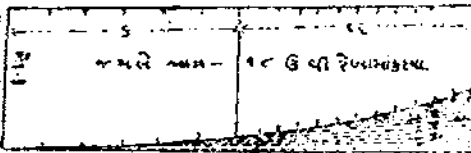
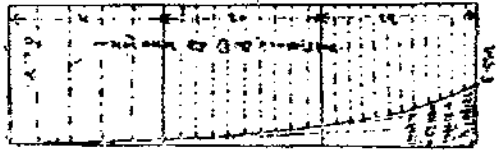
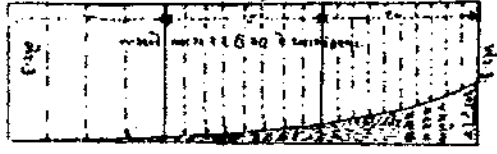
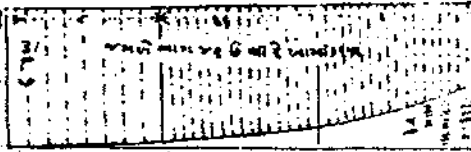
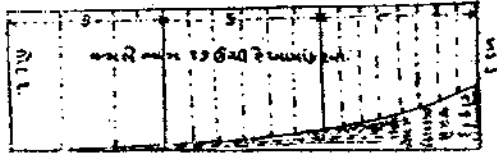
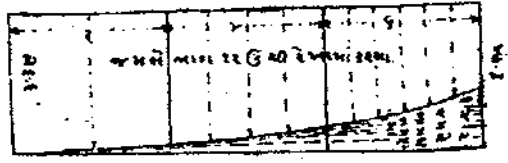

રેખાની બંધી બંધી નમણના નકશા. ૩૩ ૧

श्री श्री ८.

श्री श्री १८.

श्री श्री ३.

શિખરની ગોળાઈની કામડી.

રેવામૂલસ્યવિસ્તારાત્ પદ્મકોશંસમાચરેત્ ॥
ચતુર્ગુણેનસૂત્રેણ સપાદશિખરોદયમ્ ॥૧૨॥

શિખરના રેખાના મૂળથી આરંભીને બાંધણુના મથાળા મુધી જે પોલાણુ ભાગ હોય તેમાં જે વચ્ચે પદ્મકોશનું (આચારી પાડી) ચિન્હ કોણેથી કરવું. પહોળાઈથી ચાર ગણુ સૂત્રે કરીને શિખરની નમણુ (ગોળાઈ) ની કામડી ફેરવવી. સવાયું શિખર ઉંચું કરવું. ૯૨

શ્રૃંગોશ્રૃંગં પ્રત્યાંતંચ સ્ત્રંડકાનગણથેત્સુધિ
તવંગંતિલકંકર્ણાં કુર્યાત્પ્રાસાદ ભૂષણમ્ ॥ ૧૩ ॥

શિખરોની ગણુત્રી કરવી તથા ચોથગરાશીયાની ગણુત્રી કરવી. તેની ઉપર આવતાં ઇંડાઓની ગણુત્રી કરવી. ઇંડાની પાસે આડી માત્રા ગણુવી અને ખૂણુ ઉપર તિલકો કરવાં. આ બધાં પ્રાસાદની શોભા માટે કરવાં અને તિલકની પાસે કૂટ પણુ કરવાં ૯૩.

દશાંશેશિખરેમૂલે અગ્રે તત્રનવાંશકે
સાર્ધાંશકૌ રથૌકોણૌ દ્વૌશેષમદ્રમિશતે ॥ ૧૪ ॥

શિખરના મૂળનો ભાગ દસ ભાગથી કરવો અથવા દશાંશથી કરવો અને શિખરના ઉપરનો (બાંધણુનો) ભાગ નવ ભાગથી કરવો અથવા, નવ અંશથી કરવો તેમાં ૧૧ ભાગનો પઠરો કરવો તથા રેખા ભાગ બેની કરવી અને બે ભાગનું ભદ્ર કરવું. ૯૪ (જુવો પા. ૩૦ ચિત્ર નં. ૧-૨.)

શુકનાસ

છાઘાંસ્કંધપર્યંતં એકવિંશતિ ભાજીતે

અંકાદિક્કરુદ્ધસૂર્યો શવિશ્વાશૈસ્ત્ત્વોલ્લતિ ॥ ૧૫ ॥

છાબ્જના મથાળાથી બાંધણાના મથાળા સુધી લાગ ૨૧ કરવા. તેમાં શુકનાસ લાગ ૯ તથા ૧૦ દસ તથા ૧૧ તથા ૧૨ તથા ૧૩ તેર આ પ્રમાણે શુકનાસ નવ ભાગથી આરબીને લાગ તેર સુધી ઉંચા કરવા. ૯૫.

આંમલ સાળો

રયેશસ્તયોમધ્યે વૃતમામલસારકમ્

ઉછેર્થોવિસૂરાર્થેન ચતુર્ભાગૈર્વિભાજીતે ॥ ૧૬ ॥

પઢરાની અને કોણાની મધ્યભાગમાં ગોળ આકારમાં આમલસાળો કરવો. આમલસાળો જેટલો પહોળો હોય તેથી અર્ધો ઉંચો કરવો. ઉંચામાં લાગ ચાર કરવા આવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૯૬

આંમલસાળો તથા કળશ

સ્કંધકોશાંતસપ્ત ભક્ત ભક્તોરીવાતુભાગતા ।

સાર્ધમામલસારંચ પદ્મચત્રંતુ સાર્ધકમ્ ॥ ૧૭ ॥

બાંધણુ લદ્રની ફરકે તેમાં લાગ સાત કરવા અને ગળાનો લાગ ૧ નો કરવો અને આંમલસાળો (ગાગર) લાગ ઢોઢનો કરવો. ચંદ્રસ લાગ ૦૧૧ પોણાનો કરવો અને આંઝરી લાગ પોણાની કરવી. આ પ્રમાણે કમળ લાગ ઢોઢતું કરવું. ૯૭. (ભુવો પા. ૩૦ ચિત્ર નં. ૩.)

શુકનાસસ્યસંસ્થાને છાર્ધો પંચધામતમ્
 એકત્રપંચસપ્તાકં સિંહછાનાવિકલ્પયેત્ ॥ ૯૮ ॥

શુકનાસનું સ્થાનક (ડાહીએ) છાબ ઉપરથી કરવું અને શુકનાસની ઉંચાઈ છાબના મધ્યેથી કરવી. શુકનાસના પાંચ પ્રકાર છે. તેની વૃદ્ધિ આ પ્રમાણે કરવી. એક વૃદ્ધિ, ત્રણ વૃદ્ધિ, પાંચ વૃદ્ધિ, સાત વૃદ્ધિ તથા નવ વૃદ્ધિ કરવી અને સિંહ, વાઘ તથા કળશ પાસે કરવા ૯૮.

દ્વારસ્યદક્ષિણે વામે કપીલિદ્વિષડિમતા
 તદુર્ધ્વં શુકનાસસ્ય શૈર્વપ્રાસાદનાસીકા ॥ ૯૯ ॥

શુકનાસના દ્વારની જમણી બાજુ તથા ડાબી બાજુમાં એ તરફ એ તપસ્વી કરવા અને દ્વારની ઉપર તેમજ છાબ ઉપર જે ઉંચા શુકનાસ છે તે બધા પ્રાસાદની નાસિકા બાણવી. ૯૯

પ્રાસાદોદશભાગસ્ય દ્વિત્રિવેદાંશસંમિતા ॥
 પ્રાસાદોર્ધોનપાદેન ત્રિભાગેતથાનિર્મિતા ॥ ૧૦૦ ॥

પ્રાસાદના ઉંચાઈમાં દસ ભાગ કરવા, તેમાં એ ત્રણ તથા ચાર ભાગમાં શિખરીએ કરવી. તેને પ્રાસાદના અર્ધો ભાગમાં અને ત્રીજા ભાગમાં ધૂંગો તથા ઉરધ્વંગો કરવાં. જે ખુણામાં આવે તેને ચોથગરાસીયા કહેવામાં આવે છે. ૧૦૦

આંમલસાળો

ગ્રીવાચામલસારસ્ય વાદોનાચસપાદક ॥
 ચઢી કાભાગમાનેન ભાગેરામલસારિકા ॥ ૧૦૧ ॥

આંમલસાળાની જે ડોક કરવી તે આંમલસાળાથી એક ભાગ એછી કરવી એટલે આંમલસાળાની ઉંચાઈના જે માપ છે એક ભાગથી આમલસાળો ઉંચો કરવો અથવા તે ૧૧ ભાગથી આમલસાળો ઉંચો કરવો અને આંમલસાળાનો ડોક (ગળુ) ભાગ ૦૧૧ પોણાનું કરવું. ચંદ્રસ ભાગ એકનો કરવો અને ભાગ ૧ ની ઝાંઝરી કરવી. ૧૦૧ (બુએ પા. ૩૦ ચિત્ર ૪.)

ઘૃતપાતંતુતન્મધ્યે તામ્રતારસૂવર્ણજમ્
સૌવર્ણપુરુષંયજ તુલીર્યકશાટિનમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

પ્રતિક્ષા વખતે ઘીથી ભરેલું ત્રાંખાનું તથા સૌવર્ણનું પાત્ર અથવા કળશ આમલસાળામાં મુકવું અને સોનાની પ્રાસાહની મૂર્તિ બનાવવી અને આંદીનો નાનો ઢાલીયો બનાવીને સુંદર રેશમી કપડાવાળી તળાઈ કરીને ઢાલીયા ઉપર બીછાવીને ઉપર સોનાની પ્રાસાહની મૂર્તિ સુવરાવીને તે આમલસાળામાં મૂકવી. ૧૦૨.

ધ્વજપુરુષનું વર્ણન

પ્રમાણંપુરુષસ્યાર્ધાંગુલંકુર્યાત્ કરંપ્રતિ ॥
ત્રિયતાર્કકરવામે હૃદિચ્છંદક્ષિણેષુજમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

હવે ધ્વજપુરુષનું પ્રમાણ બતાવવામાં આવે છે. જે પ્રાસાહ એક ગજ હોય તેા ધ્વજપુરુષ પહોળો આંગળ ૧૧૧ પછી દર ગજે આંગળ ૧૧૧ અર્ધો લેખે વૃદ્ધિ કરવી તે ગજ ૫૦ સુધી વૃદ્ધિ કરવી. તે ધ્વજ ધ્વજપુરુષની ડાબી

તરફ રાખવી. ડાબા હાથ હેઠે રાખવો અને જમણા હાથ હૃદયમાં રાખવો. ધ્વજપુરુષ પહોળાઈથી ચાર ગણા ઉંચે કરવો. ૧૦૩

**પ્રાસાદપૃષ્ઠિદેશેતુ દક્ષિણેતુપતિરયે
ધ્વજાધરાસ્તુકર્તવ્યંઈશાન્યૈ નૈરુત્તેતથા ॥ ૧૦૪ ॥**

હવે ધ્વજપુરુષને કયા જગાએ રાખવો તે બતાવવામાં આવે છે. પ્રાસાદના શિખરની પછવાડે જમણી તરફ પછીતના પઠરામાં ધ્વજપુરુષ કરવો. ઉત્તરાદીમુખનો પ્રાસાદ હોય તો અગ્નિખૂણામાં આવે અને પૂર્વ દિશાના મુખનો પ્રાસાદ હોય તો નૈઋત્ય દિશામાં અને પશ્ચિમ દિશા મુખનો હોય તો ઇશાન કોણમાં ધ્વજપુરુષ શિખરના પઠરામાં ઉભો રાખવો. ૧૦૪.

**ક્ષીરાર્ણવે સમુત્પન્ના પ્રાસાદસ્યઽગ્રજોગ્રજમ્
માંગલ્યેષુચસર્વેષુ કલધંસ્થાપયેતવુધ ॥ ૧૦૫ ॥**

અને જો દક્ષિણાભીમુખનું પ્રાસાદનું દ્વાર હોય તો ધ્વજપુરુષ વાયવ્ય કોણમાં કરવો. દરેક ઠેકાણે પ્રાસાદની ધ્વજ જમણે ભાગે કરવી આવું ક્ષીરાર્ણવમાં કહેલ છે અને જ્યારે પ્રાસાદ ઉપર ઇંદુ ચડાવવું હોય ત્યારે મહા ડુંદુભી નાદ કરાવવા તેમજ સર્વ માણસોએ માંગલિક બોલવું અને સુંદર વાણત્રો વગાડવાં. આવી રીતે ઇંદુ ચડાવવું. ૧૦૫.

કળશ પ્રમાણુ.

ત્રિભાગેત્ત્વકલશે દ્વિ ભાગસ્તસ્યવિસ્તરમ્ ॥
પ્રાસાદેસાષ્ટમાંસેને પૃથુત્વંકલશાંઢકે ॥ ૧૦૬ ॥

આંમલસાળાની પહોળાઈમાં સાત ભાગ કરવા. તેમાં બે ભાગનું ઈંદુ પહોળું કરવું. ત્રણ ભાગનું ઊંચું કરવું અને ઈંડાનું પોલાણુ ભાગ બેનું કરવું એટલે ઈંડાનો વિસ્તાર ભાગ બેથી કરવો. ઢેરાની રેખામાં આઠ ભાગ કરવા તેમાં એક ભાગનું ઈંદુ કરવું અને ઊંચું ઈંડાના વિસ્તારથી ઢોડું કરવું. ૧૦૬.

પૂર્વોક્તમાનતો હ્રેષ્ટ ષોડશાશાધિકાભવેત્
દંતાંશોનતુમધ્યોઽથનવાંશૈદ્વિદયંભવેત્ ॥ ૧૦૭ ॥

હવે ઈંડાનું માન કહેવામાં આવે છે. તેમાં બે મોટા આકારનું કરવામાં આવે તો જ્યેષ્ઠ માન. તે કેવી રીતે? બે માન આવ્યું હોય તેના સોળ ભાગ કરવા. બે સોળ ભાગ પૂરા હોય તો મધ્ય માન સમજવું અને સોળમા ભાગથી ઓછું કરવામાં આવે તો કનિષ્ઠ માન થાય અને સોળમા ભાગ વધારીએ તો જ્યેષ્ઠ માનનું ઈંદુ થાય અને તેમાંથી ઘટાડીએ તો કનિષ્ઠ ઈંડાનું માન થાય છે. બે માન આવ્યું હોય તેટલું રાખે, વધારે અથવા ઘટાડે નહીં તો મધ્ય માન કહેવાય. બે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે માપનું ઈંદુ થઈ શકે છે. ઈંડાનું આ પ્રમાણે પ્રમાણુ છે. ઈંડાની ઊંચાઈમાં ભાગ નવ કરવા. ૧૦૭.

ગ્રીવાપીઠમ્ભવેત્ ભાગં ત્રીભાગેનાંઢકંતથા ॥
કર્ણિકેભાગતુલ્યંચ ત્રીભાગંવીજકુટકમ્ ॥ ૧૦૮ ॥

ભાગ એકનું ઇંડાનું ગણુ કરવું. તે જડાઈમાં એકને પડવો કરવો. ભાગ ત્રણની ગાગરી કરવી અને ગાગરી જડાઈમાં ભાગ એકની કરવી. છાજી ભાગ અર્ધાની કરવી અને કણી ભાગ અર્ધાની કરવી. ડોડલો ભાગ ૧૫ જડો કરવો અને ત્રણ ભાગ ઉંચો કરવો. ૧૦૮.

एकांशमग्रेद्वौमूले वन्हिवेशकर्णिके च
ग्रीवाद्वौपीचमर्धष्टौ षष्ठागाविस्तरेडकम् ॥ १०९ ॥

ડોડલાનું ઉપરનું માથું ભાગ ૧ નું કરવું. ઇંડાનું સાલગણુ ત્રણ ભાગથી કરવું. સાલગણુ એટલે પેટાળ (નીચેનો) ભાગ ત્રણ ભાગથી કરવો અને ઇંડાના ગળા ઉપર છાજલી ભાગ ચારની કરવી અને ઇંડાની ગાગરી ભાગ છની કરવી. ૧૦૯. (જુઓ પાનું ૩૦ ચિત્ર નં. ૫).

ઈતી કલશ પ્રમાણું

ध्वजदंडनी उच्यार्धनुं मान.

दंडकार्येत्तृतीयांशे शिलांतःकलशावधे
मध्येष्टांशहीनोसौ ज्येष्टपादौनकन्यस ॥ ११० ॥

ધજગરો ત્રીજો ભાગે કરવો. તે મંદિર ઉપરથી તે ઇંડાં સુધીના મથાળા સુધીમાં ત્રણ ભાગ, તેમાં એક ભાગનો

ધબ્બગરો કરવો તે જ્યેષ્ઠ માનનો ધબ્બગરો કહેવાય. તેમાં ભાગ આઠમો ઘટાડીએ તો મધ્યમાન કહેવાય અને જ્યેષ્ઠમાનમાંથી થોથો ભાગ ઘટાડીએ ત્યારે કનિષ્ઠ માન કહેવાય. ૧૧૦.

બીજી રીતે રેખાથી

પ્રાસાદાધ્યાસમાનેન દંડોજ્યેષ્ઠપ્રતિર્તિતા ॥

મધ્યેહીનોદશાંશેન પંચમાંસેનકન્યસઃ ॥ ૧૧૧ ॥

પ્રાસાદની રેખાની બરોબર જે ધબ્બગરો બનાવવામાં આવે છે તે ધબ્બગરાનું જ્યેષ્ઠમાન કહેવાય. તે જ્યેષ્ઠમાનથી દશાંશ હીન હોય તો ધબ્બગરાનું મધ્યમાન કહેવાય છે અને પ્રાસાદથી પંચમાંશ એટલે ધબ્બગરાના જ્યેષ્ઠ માનમાંથી પાંચમો ભાગ ઘટાડીએ ત્યારે ધબ્બગરાનું કનિષ્ઠ માન થાય. તેમાં સાલનું માપ જુદું સમજી લેવાનું છે. આ માપ જેટલો બહાર દેખાય તેનું માપ છે. ૧૧૧.

બડાઈનું માપ

एकहस्तेसुप्रासादे दंडपांडनमंगलम्

कुर्यात् अर्धागुलीं वृद्धिं यावत्पंचाहस्तकम् ॥ ११२ ॥

એક ગજ રેખાએ પ્રાસાદ હોય તો ધબ્બગરો બડો આંગળી વાળો કરવો. પછી ગજે અર્ધો અર્ધો આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. આ પ્રમાણે અર્ધો અર્ધો આંગળની વૃદ્ધિ ગજ ૫૦ સુધી કરવી. ૧૧૨.

सुवृतः सारदारुश्च ग्रंथ्यकोटरवर्जित ॥

पर्वभिर्विषमैकार्यैसमग्रंथीसखावह ॥ ११३ ॥

તે ધન્નગરા માટે લાકડું ગાંઠા વગરનું હોવું જોઈએ, તેમજ વીંધાવાળું તથા ખરબચડું ન હોવું જોઈએ, તેમજ વાંકું કે ફાટેલું ન હોવું જોઈએ તે આસ પ્યાનમાં રાખવું. સાં, સીધું, સારી રીતે ગોળ, સારી રીતે હાંસો પાડેલ તામ્રાધાર કરવો અને કંગની બેકી કરવી ને ગાળા એકી કરવા. ૧૧૩

દંડદૈર્ઘ્યશઙ્કાંશને મર્કમધ્યર્થેનવિસ્તૃતા
અર્ધચન્દ્રાકૃતિપાથૈ ઘંટૌર્થેનકલશસ્તથા ॥ ૧૧૪ ॥

ધન્નગરાની ઉંચાઈમાં લાગ છ કરવા તેમાં એક ભાગની પાટલી લાંબી કરવી. લાંબીની અર્ધ પહોળી કરવી. તેમજ પહોળીની અર્ધ તથા ત્રીજે ભાગે બીડી અને પાટલીને તળીએ અર્ધ ચંદ્રાકાર કરવો. પાટલીના મથાળે એટલે ઉપર મોઢરો કરવો. ૧૧૪ (જુઓ પાનું ૩૦ ચિત્ર નં. ૬)

ધ્વજાદંડપ્રમાણેન દેર્ષેષ્ટાંશેનવિસ્તરૈ ॥
નાનાવસ્તૈવિચિઘા ત્રિપંચાશશિસ્વોત્તમા ॥ ૧૧૫ ॥

ધન્નગરો જે પ્રમાણમાં ઉંચો હોય તે પ્રમાણમાં ધન્ન પણ લાંબી કરવી અને લાંબીના આઠમા ભાગે પહોળી કરવી. નાના સુંદર વસ્ત્રોની ધ્વન્ન બનાવવી. ત્રણ પાટની અથવા તેા પાંચ પાટની એટલે એકી પાટની ધ્વન્ન કરવી. આવી રીતે ધ્વન્નનું માન કહેલ છે. ૧૧૫

પુરેનગરેકોટે રથેરાજાગ્રહેતથા
વાપીકુપનઢાગેષુ ધ્વજાકાર્ષાશુષોજ્જા ॥ ૧૧૬ ॥

પુરમાં તથા મોટા નગરમાં તથા મોટા કિલ્લા ઉપર તથા વાવ ઉપર તથા કુવા ઉપર અને મોટા સરોવર ઉપર તથા રથ ઉપર તથા રાજાઓના મહેલો ઉપર સુંદર ધ્વજો ચડાવવી. ૧૧૬.

નિષ્પત્તાશિખરંદ્રઘ્ના ધ્વજહિનંનકારયેત્
અસુરાવાસમિહંતિ ધ્વજહિનેસુરાલયે ॥ ૧૧૭ ॥

હવે ધ્વજો શા માટે રાખવી તેનું પ્રમાણ બતાવવામાં આવે છે. જ્યારે બાંધકામ પુરું થાય અને શાસ્ત્રોની ઉપર ધ્વજ ચડાવવાનું કહેલ છે તેના ઉપર જો ધ્વજ ન ચડાવી હોય અને જો ધ્વજ વગર શિખર જોવામાં આવે તો મહાન પાપનો લાગીદાર થાય છે. તેમજ જો ધ્વજ વિનાના શિખરો રાખે તો તેમાં રાક્ષસોનો વાસ થાય છે, તેમજ ભુતપ્રેતનો પણ વાસ થાય છે માટે શાસ્ત્રોએ જ્યાં જ્યાં ધ્વજ ચડાવવાનું ફરમાન કર્યું હોય ત્યાં ત્યાં તેને અવશ્ય ધ્વજો ચડાવવી જોઈએ આવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૧૧૭

મંદિરો બંધાવી ધ્વજ ચડાવે તેનું પુણ્ય
ધ્વજોછયેણતુષ્યન્તિ દેવાશ્વપિતરસ્તથા
દક્ષાશ્વર્માધકંપુણ્યં સર્વતીર્થધરાદીકમ્ ॥ ૧૧૮ ॥

મંદિરોમાં તથા દેવાલયોમાં દેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવીને જો ધન ચડાવવામાં આવે તો તેને જેટલાં પૃથ્વીમાં તીર્થો છે તેમાં નકાવાથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેટલું પુણ્ય થાય છે; તેમજ દશ અશ્વમેધનું પુણ્ય તેને પ્રાપ્ત થાય છે અને જે મનુષ્ય દેવાલયો ઉપર તથા મંદિરો ઉપર ધનનો ચડાવે છે તેની ઉપર દેવતાઓ તથા પીતૃઓ પ્રસન્ન થાય છે એવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૧૧૮

પંચાશત્પૂર્વતપશ્ચાત્ આત્માનં તથાધિકમ્ ॥

શતમેકોત્તરંસોપ તારયેત્ નરકાર્ણવાત્ ॥ ૧૧૯ ॥

જો મનુષ્યે દેવાલય તથા મંદિર કરાવે તો તેમને જેટલું પુણ્ય થાય તે કહેવામાં આવે છે. જે પુરુષ દેવાલય અથવા મંદિર કરાવનાર છે તે તેની પચાસ પેઠી પાછલી તથા પચાસ પેઠી આગલી તેમજ પોતે આ પ્રમાણે એકસો અને એક પેઠીને તારે છે અને પોતે પણ તરે છે અને એની સો પેઠીમાં કોઈપણ નરકરૂપી સમુદ્રમાં પડેલ હોય તેનો ઉદ્ધાર થાય છે, તે તરી જાય છે, મંદિર તથા દેવાલય કરાવનાર સ્વર્ગમાં જાય છે અને સ્વર્ગના સર્વ પ્રકારના સુખો ભોગવે છે. ૧૧૯.

ઇતી ધ્વજ્જ્ઞાલીલક્ષણુ પુણ્યાધીકાર સંપૂર્ણમ્

—(*)—

પ્રકરણ ૭ મું.

વાસ્તુ પૂજા.

શ્રી ઇષ્ટદેવાય નમઃ ॥

અથ વાસ્તુપૂજાલિખ્યતે ॥

અજ્ઞાનતિમારાં ધસ્યજ્ઞાનાંજનશલાકયા ॥

છધ્મુરુનમલિતાયેનતસ્મૈશ્રીગુરુવેનમઃ ॥ ૧૨૦ ॥

હવે વાસ્તુપૂજાની વિધિ બતાવવામાં આવે છે. અજ્ઞાન-રૂપી અંધકારને નાશ કરનારા તેમજ જ્ઞાનરૂપી સૂક્ષ્મ કરીને જ્ઞાનચક્ષુને ઉઘાડનાર આવા મહાજ્ઞાની ગુરુ મહારાજને નમસ્કાર કરીને હવે વાસ્તુ પૂજા લખવામાં આવે છે. ૧૨૦

॥ ૐ નમોવાસ્તદેવાય ॥

॥ શ્રી વિશ્વકર્માય નમોનમઃ ॥ ૧૨૧ ॥

તેમાં ગુરુને નમસ્કાર કરીને પછી વાસ્તુદેવને નમસ્કારીને તેમજ વિશ્વકર્મા ભગવાનને નમસ્કાર કરીને પછી વાસ્તુપૂજાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ૧૨૧

ગૃહપ્રવેશનાત્ પૂર્વવાસ્તુપૂજાં ચ કારયેત્ ॥

આચાર્યગુરુન્વિપ્રાન્પૂજયિત્વા યથાચિતમ્ ॥ ૧૨૨ ॥

ઘરની અંદર પ્રવેશ કર્યા પહેલાં વાસ્તુ વિધિ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે કરાવવી. પછી આચાર્યની, ગુરૂની, બ્રાહ્મણોની શિલ્પકારની વિધિ પ્રમાણે પૂજા કરીને નિયમ પ્રમાણે બ્રહ્મલોજન કરાવવું અને દક્ષિણા, વસ્ત્રો, દાનથી સર્વને સંતોષ કરીને તેમજ સગા, કુટુંબ, મિત્ર, મોકર વગેરેને જમાડીને પછી ઘરમાં પ્રવેશ કરવો. ૧૨૨

વાસ્તુ

ચતુશ્ષ્ટીપદૈર્વાસ્તુ મેકાશિત્યા પદેનુ ચ ॥

પુરરાજગ્રહેહમ્યે પ્રાસાદે મંડપેવપત્ ॥ ૧૨૩ ॥

ચોસઠ પદનું વાસ્તુ, એકાશી પદનું વાસ્તુ અને સો
પદનું વાસ્તુ માંડવું. બંગલા તથા સર્વ લોકોના ઘરમાં
એકાશી પદનું વાસ્તુ પૂજવું અને પ્રાસાદમાં તેમજ મંડ-
પમાં અને રાજમહેલમાં એ પદનું વાસ્તુ પુજવું. ૧૨૩

ઇશપરજન્યજયેન્દોસૂર્ય શતપોમૃશોનમા ॥

અગ્નિપૂષાર્થાવતથોગ્રહક્ષતયમસ્તથા ॥ ૧૨૪ ॥

ગંધર્વોમુંગરાજશ્ચમૃગપિત્રગણસ્તથા ॥

વારિકોથસુગ્રીવો પુષ્પદંતોજલાધિપઃ ॥ ૧૨૫ ॥

અસુરોશેષયક્ષ્માણૌ રોગારિમુખ્યેવ ચ ॥

મહ્લાટસોમગિરયતથાબાહ્યેદિતિર્દિતિ ॥ ૧૨૬ ॥

આપાથવશ્યાવિસાનેસાવિત્રસવિતાગ્નૌ ॥

ઇન્દ્રઇન્દ્રજયોન્યસ્મિન્રુદ્રોવૈદ્રદ્રાદિશિજક ॥ ૧૨૭ ॥

આર્યૌવિવસ્વાન્મિત્તશ્ચવિષ્ણુપૂવાદિપુક્રમાત્ ॥

બ્રહ્મામધ્યેસુરાસ્તેષુ પૂજિતાસર્વેષુવાસ્તુષુ ॥ ૧૨૮ ॥

ઇશકોણદિતોબાહ્યેવિરક્ષિઘ્નીદારિકા ॥

ધૃતનાપાપરાક્ષસૌદેવાનાં બહિતોવલી ॥ ૧૨૯ ॥

અથ વાસ્તુના દેવતાનો વિચાર.

હવે વાસ્તુના દેવતાની ગણના કરવામાં આવે છે ૧.
૫૧ ૨ પરજન્ય ૩ જ્ય ૪ ઈદ સૂર્ય ૫ સત્યપદ ૬.

लृश ७ नल ८ अग्नि ९ पूषा १० वितथ ११ अहक्षत्य
 १२ यम १३ गंधर्व १४ लृंग १५ मृग १६ दक्षिणे पितृ
 १७ होवारक १८ सुभीव १९ पुष्पहंत २० वरुण २१
 असुर २२ शेष २३ पापयक्ष्मा २४ पश्चिमे रोग २५ नाग
 २६ सुमस्य २७ लहवात २८ सोम २९ गीर ३० द्विती
 ३१ अद्विती ३२ आपाथवस्या आ प्रमाणे उत्तरे अत्रीश
 देवतानी स्थापना करवी, आद्यपंक्तिथी पूजवा.

सथीव १ ईंद्रज्य २ अग्निपूष्णे पूजवा. ईंद्र १ ईंद्र
 ज्य २ नैऋत्यपूष्णे पूजवा. आडे देवताने मांडेदी दिशाभां
 पूजवा अटले तेनी जे अतावेदी जगा छे त्यां स्थापना
 करवी. अर्थमाध्यने पूर्व दिशाभां स्थापन करवा, विवस्वान
 देवने दक्षिण दिशाभां स्थापन करवा, मित्रदेवनु स्थापन
 पश्चिम दिशाभां करवुं, विष्णु लगवाननु स्थापन उत्तर
 दिशाभां करवुं, आ देवतायेने मांडेदी पंक्तिभां स्थापन
 करीने पूज करवी. १२९

अर्यमाद्याचतुर्भांगा ब्रह्मोवेदपदोभवेत् ॥

ब्रह्माकर्पेन्द्रियुग्मांशबाह्यकोणेषचार्धत ॥ १३० ॥

शेषाएकपदाबाह्ये चतुर्विंशति देवमान् ॥

मध्येब्रह्मानवांशोस्मिन्षट्पदार्यमादयः ॥ १३१ ॥

द्विपदामध्यकोणेऽष्टौबाह्येसर्वेपि भागिकां ॥

इति ब्रह्माकृलांशोस्मिन्ष्टवंस्वार्यमादयः ॥ १३२ ॥

बाह्यकोणेषुसार्धांशशेशास्युः पूर्ववास्तुवत् ॥

वास्तोपुजाविनावस्तुमारंभप्रवेशयोः ॥ १३३ ॥

સ્વામિનાશોભયેત્ યસ્માત્ તસ્માત્ ॥

પૂજ્યોહિતાર્બિલોકે પદકોળે રેસ્વાખાલાન્તરેપદે ॥૧૩૪॥

મધ્યેપૂર્વોતરેતિસ્રતક્તસ્યપાતસ્ત્ર્યાર્મયઃ ॥

ભિત્તિસ્થંભંચ રેસ્વાંતોવર્જયેત્કીલીકાદિકાં ॥ ૧૩૫ ॥

અર્ચમાહી દેવોને માટે ચાર ચાર ભાગ કરવા. મધ્ય-ભાગમાં બ્રહ્માની સ્થાપના કરી તેને માટે પ્રથમ ચાર ભાગ કરવા, તેમજ માંડેલા પૂજામાં જે દેવો છે તે દેવોને માટે બે બે ભાગ કરવા તેમજ બહારના ભાગમાં જે દેવોની સ્થાપના કરી છે તેઓને માટે અર્ધો અર્ધો ભાગ કરવો. આ પ્રમાણે ભાગ કર્યા પછી જે બાકી રહે તે બધાનો એક એક ભાગ કરવો. આ પ્રમાણે ચોસઠ પદ વાસ્તુનો નિર્ણય કહી બતાવ્યો.

હવે એકાશી પદનું વાસ્તુ જે આગળ કહી ગયા છીએ તેનો નિર્ણય કરવામાં આવે છે. તેમાં વિરાટ મધ્યે બ્રહ્માની સ્થાપનાનાં પદ નવ કરવાં. અર્ચમાહી દેવતાનાં ચાર પદ કરવાં, તેની રીતઃ અર્ચમા ૧ વીવસ્વાન ૨ પિતૃ ૩ અને વિષ્ણુ ચાર, આ ચાર દેવોને માટે છ ભાગ કરવા. પછી માંડેલા પૂજામાં આઠ દેવતા છે તેનાં નામ આપ ૧ આપવન્થ ૨ સાવીત્રી ૩ સવીતા ૪ ઈંદ્ર ૫ ઈંદ્રજય ૬ રુદ્ર ૭ રુદ્રાદશ આ આઠ દેવતાઓને માટે બે બે ભાગ કરવા.

આ બારના બત્રીશ દેવતાઓ કહ્યા તેઓને માટે એક એક ભાગ કરવો. એ પ્રમાણે એકાશીપદનો વાસ્તુ કરવો.

હવે સો પદનો વાસ્તુ કહેવામાં આવે છે. તેમાં વિરાટ મધ્યે બ્રહ્માની સ્થાપના કરવી. ૧૬ અર્ચમાદી દેવતાની ચાર ચાર ભાગથી સ્થાપના કરવી. એક એક દેવતા માટે આઠ આઠ ભાગ કરવા અને માંડેલા દેવતા જે આઠ છે તે દેવતા માટે બે બે ભાગ કરવા. તેમજ બહાર ખૂણાના દેવતા જે આઠ છે તે એક એક દેવતા માટે આઠ આઠ ભાગ કરવા અને બાકી જે દેવતા ૨૪ થોવીશ રહ્યા તેઓને માટે એક એક ભાગ કરવો. આ પ્રમાણે શતપદ વાસ્તુ વિધિ કહી બતાવી. આ પ્રમાણે ત્રણે વાસ્તુની વિધિનું વર્ણન કહી બતાવ્યું.

બ્રહ્માને મધ્ય ભાગમાં સ્થાપન કરીને પૂજા કરવી. આ પ્રમાણે પીસ્તાળીશ દેવતાની બતાવેલા સ્થાને સ્થાપના કરીને વાસ્તુની પૂજાનો આરંભ કરવો અને જે દેવોના ભાગ કાઠવાના હોય તેની સ્થાપના તથા પૂજા કરવી તે બતાવવામાં આવે છે.

ચીરહી નામના દેવને ઇશાન ખૂણામાં બધા દેવોની પાછળ સ્થાપના કરીને પૂજા કરવી. યુતનાં નૈઋત્ય ખૂણામાં બધા દેવોની પાછળ સ્થાપના કરીને પૂજા કરવી, પાપ-રાક્ષસીને વાયવ્ય ખૂણામાં બધા દેવોની પાછળ સ્થાપના કરીને પૂજા કરવી. આ દેવોની પદવી સહ પૂજા નથી પણ કેવળ પૂજા કરવી. બીજા અંથોમાં બીજું પ્રમાણ લખેલ છે તે અંથનું નામ દાનપ્રાગપર છે. પાછળથી જે દેવતા કહ્યા તેઓને વાસ્તુની બહાર કેવળ પૂજા એટલે બળીદાન માત્ર દેવું આ પ્રમાણે કહેલ છે. ૧૩૦-૧૩૫

પુરાદ્વેકવતેરુદ્રલાટાત્પતિતિક્ષીતૌ ॥

સ્વેદસ્તસ્માત્ સમુદ્ભુતં ભુમત્તયંતદુઃસહમ્ ॥ ૧૩૬ ॥

પહેલાં મહાદેવના લલાટમાંથી પૃથ્વી ઉપર પરસેવાનું બિંદુ પડ્યું. તેમાંથી મહાભયંકર ભૂત ઉત્પન્ન થયો. તે ભૂત એવો ભયંકર હતો કે દરેક ભૂતોને દુઃખથી પણ સહન કરી શકાય તેવો નહતો. આવા પરાક્રમી ભૂતની ઉત્પત્તિ થઈ. ૧૩૬

ગૃહીત્વાસહસાદેવૈ ન્યં भूमौ अधो सुखम् ।

जानुनीकोणीयोपादौ रक्षोदिशीबेसीरे ॥ १३७ ॥

તે ભૂતને દેવોએ એકદમ પકડીને નીચે મૂખે પૃથ્વી ઉપર પછાડ્યો. કોઈએ જાનુમાં માર્યો, કોઈએ કોણી ઉપર માર્યો, કોઈએ પગથી માર્યો, આ પ્રમાણે તેને પૃથ્વી ઉપર ઢાળી દીધો. ૧૩૭

चत्वारिसद्युतापंच वास्तुदेवस्थिता तक्ष ॥

देव्योष्टौ बाह्यागास्तेषां वनसाद्वासुरुच्यते ॥ १३८ ॥

વાસ્તુમાં ૪૫ દેવતાનો વાસ છે અને આઠ દેવીઓનો વાસ છે માટે તેઓને દરેકને બલિદાન વગેરે દઈને સંતોષ આપવો, નહિ તો તે કોપાયમાન થાય છે અને ઘર્ષુજ દુખ પેદા કરે છે માટે તેઓને પણ પ્રસન્ન રાખવા બલિદાન વગેરે દેવું. ૧૩૮

अधोमुखेन विज्ञतौ सिद्धशैर्विहीतावली ॥

तेनैवबलिनाशान्तिं कुरुतेहानिपुन्यथा ॥ १३९ ॥

જે દેવીઓએ નીચે મૂખ કરીને પૃથ્વી ઉપર પછાડ્યો છે તેને પણ બલિદાન દેવું. જે તેને બલિદાન દેવામાં નહિ આવે તો તે શાંતિ અને સુખને પ્રાપ્ત કરવા નહિ

દે. એ વાસ્તુપૂજામાં હાનિ કરે માટે શાસ્ત્ર પ્રમાણે તેને
પણ અલિદાન આપવું આવે શાસ્ત્રનો મત છે. ૧૩૯

પ્રાસાદ ભૂવનાદીનાં પ્રારંભે પરિવર્તને ॥

વાસ્તુકર્મસુ સર્વેષુ પૂજીતઃ સૌક્ષ્મદોભવેત્ ॥ ૧૪૦ ॥

મંદિરો કરાવવામાં આવે, ઘરો કરાવવામાં આવે, તેમાં
શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે વાસ્તુ અવશ્ય કરાવવું જોઈએ. ન કરાવે
તો તેમાં ભૂતનો વાસો થાય છે અને સુખશાન્તિથી તે ઘરો
તથા મંદિરોમાં રહી શકાતું નથી માટે અવશ્ય વાસ્તુદેવની
પૂજા તો કરવી જ જોઈએ. ૧૪૦

एकपदादिनोवास्तु यावपदसहस्रकम् ।

દ્વાત્રીંશત્મંડલા નિસ્તુ ક્ષેત્રતુલ્યાકૃતાનિચ ॥ ૧૪૧ ॥

વાસ્તુની વિધિ એક પદથી આરંભીને તે હજાર પદ
સુધી થાય છે, તેમજ તેમાં ક્ષેત્રફલના માપ પ્રમાણે તેમજ
છેવટમાં છેવટ ૩૨ પદનું વાસ્તુ તો કરવું જ જોઈએ. કેટલાં
મંડલો ઉત્તમ તથા મધ્યમ યા કનિષ્ઠમાન છે તે આગળ
કહી ગયા છીએ તે પ્રમાણે કરવું. ૧૪૧

एकाशितिपदोवास्तु चतुषष्टि पदो थवा ।

સર્વવાસ્તુવિભાગેષુ પુજયેત્ મંડલંદ્વયમ્ ॥ ૧૪૨ ॥

એકાશી પદનું તેમજ ૬૪ ચોસઠ પદનું અને છેવટ-
માં છેવટ ૩૨ અત્રીશ પદનું વાસ્તુ થાય. આ પ્રમાણે ઉત્તમ
મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ વિધિ કહી બતાવી. તેમાં પણ છેવટમાં
છેવટ શક્તિ ન હોય તો પણ ૩૨ અત્રીશ પદથી તો વાસ્તુ
કરવું જોઈએ, વાસ્તુમાં મંડલ એ બનાવવાં. ૧૪૨

इशोमूर्धिनपरजन्यो दक्षिणांकर्मसमाश्रितम् ।
जयस्कंधेमहेन्द्राद्या पंचदक्षिण बाहुगा ॥ १४३ ॥

ઈશ્વર માથા ઉપર બેઠા છે, પરજન્ય દેવતા દક્ષિણ તરફ બેઠા છે, જયદેવ ખંભા પર બેઠા છે, મહેન્દ્ર આદી પાંચ દેવતાઓ જમણી તરફ બેઠા છે. આ પ્રમાણે દેવતાઓ બેઠેલા છે. વાસ્તુ પૂજા વિનાજ કોઈ ઘર તેમજ મંદિરો તેમજ વાવ, તલાવો, પ્રાસાદો વગેરે કરે છે તો કરનારનો તથા કરાવનારનો બન્નેનો નાશ થાય છે અને તેની પ્રજા પણ ઘણીજ દુખી રહે છે. માટે વાસ્તુની પૂજા અવશ્ય કરવી આવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૧૪૩

अथ वास्तुदेवनी पुजानी विधि लिख्यते

વાસ્તુદેવની મૂર્તિ સોનાની ગદ્દીયાણા ૧૧ સવાની કરવી.

१ मूर्तीनातारंगणादिद्धक्षंततः पुजाः आचमनंप्राआः
अत्राद्यः तिथौ नौतमग्रह प्रवेशनिमित्तवास्तु ॥ १४४ ॥

પુજામહં કરિષ્યે

આ પ્રમાણે બોલીને વાસ્તુની પૂજાનો આરંભ કરવો. ૧૪૪

२ अयमस्मस्नानत्रायुषंमंत्रेण भस्मस्नानस्मर्पयानि ॥ १४५ ॥

આ પ્રમાણે મંત્ર બોલીને ભસ્મ સ્નાન અર્પણ કરવું. ૧૪૫

३ मृतीकाहस्ते पापं इतिमंत्रेण मृतीकास्नानं समर्पयामि

॥ १४६ ॥

આ પ્રમાણે મંત્ર બોલીને માટીનું સ્નાન અર્પણ કરવું. ૧૪૬

४ आऔषधिमंत्रेण औषधिसमर्पयामि ॥ १४७ ॥

आ प्रभाषे मंत्र ओद्गीने औषधी अर्पणु करवी. १४७

५ यग्रमग्ररंतिर्ना औषधिनांतासां वृषभत्तिर्ना पवित्रं ।

काय शोधनम् इतिमंत्रेण पंचगव्यस्नानंसमर्पयामि॥१४८॥

आ प्रभाषे मंत्र ओद्गीने पंचगव्य स्नान अर्पणु करवुं. १४८

६ आमिध हिरण्यं गर्भ इति मंत्रेण पंचरत्नस्नानं सम-

र्पयामि ॥ १४९ ॥

आ प्रभाषे मंत्र ओद्गीने पंचरत्न स्नान अर्पणु करवुं. १४९

७ पंचामृतस्नानंपयः स्नानं दधिकामंत्रेण दधिस्नानं ॥

मधुवाता ॥ इति मधुस्नानं ॥ आमाइतिशर्करास्नानं॥१५०॥

आ प्रभाषे मंत्रो ओद्गीने पंचामृत स्नान कराववुं.

तेमां पडेळुं दुधनुं स्नान पधी दडीनुं स्नान पधी मधनुं

स्नान पधी साकरनुं स्नान आ प्रभाषे अनुक्रमे स्नान

कराववां. १५०

८ ॥ अथ प्राणप्रतिष्ठा ॥

पधी प्राणप्रतिष्ठा मंत्र प्रभाषे कराववी.

अथ मंत्र आहूँक्रो यं रं लं वं शं षं सं हौं उँ क्षं सं ॥

ह्रीं उँ हं सः मम प्राणामम जिवइहस्थित मम सर्वेइन्द्र-
याणि ऽङ्गभनस्तक चक्षूःत्रात्रजिह्वाघ्राण वाक्पाणि पायोपस्थानि
सर्व इन्द्रियाणिमय्येवागत्यसुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥

उँ क्षं सं हं संः ह्रीं उँ

इति प्राण सहितं वास्तुस्थापयामि मध्ये ॥ १५१ ॥

आ प्रभाषे प्राण्यप्रतिष्ठाना मंत्रे ओत्तीने वास्तु
देवनी मध्यमां प्रतिष्ठा करवी. १५१

९ चंदन पुष्प धूपदिव नैवेद्यं ॥ १५२ ॥

आ प्रभाषे ओत्तीने चंदन, पुष्प, धूप, दीप नैवेद्य
करावतुं. १५२

१७ अथ गौदानसंकल्प ॥ गौदानम् ॥

अत्राद्यः ॥ ती ॥ नौतमग्रहप्रवेशनीमीत्तम्वास्तुपुजनं
सर्वपरिपूर्णतामस्तु ॥ संपूर्ण ॥ १५३ ॥

आ प्रभाषे ओत्तीने वास्तुपूजा संपूर्ण करवावी. १५३

११ अथदशविधस्नाननि विगत ॥

हवे दस प्रकारनां स्नान कथां कडेवाय ते यताववाभां
आवे छे.

पंचमृतीका समुद्रमृतीका गायनाशींगडानी मृतीका
(अेटके गायना शींगडे चोटेदी भाटी.)

हाथीशालानिमृतीका गौशालानीमृतीका अश्वशालानि
मृतीका

आ प्रभाषे पांच प्रकारनी भाटी देवी.

१२ गायनु छाण ॥ गायनु दुध ॥ गायनुमुत्र ॥ गायनुदही
गायनु घी ॥

आ प्रभाषे पांच गन्ध देवां.

१३ अथ पंचरत्न ॥ सोनु रूपु त्रांबु परवालां मोती—

આ પ્રમાણે પાંચ રત્નો લેવાં.

પાંચ રત્નોથી તથા પુષ્પોથી તથા લસ્મથી વાસ્તુ દેવને નવરાવવા. ઇતિ વિધિ.

વિષ્ણુ તથા શિવ તથા જ્ઞેન, આટલા દેવની પ્રાતઃ કરે ત્યારે અવશ્ય વાસ્તુપૂજા કરવી જોઈએ. ન કરે તો મહાન હાનિ થાય. માટે સર્વે દેવની પ્રતિષ્ઠામાં વાસ્તુ-પૂજા પ્રથમ કરવી. આવો શાસ્ત્રોનો મત છે.

હવે એકલા વાસ્તુદેવની પૂજાની સામગ્રી લખવામાં આવે છે. લીલા મશરૂનો રેન્ને હાથ રા સવાળે, ચોખા સવા પવાલું એટલે ૧ શેર, શ્રીકૃષ્ણ નં-૧, એક થાળ તથા વાડકો તથા કલશિયો, એક જનોઈ, ૮૧ એકાશી સોપારી ૮૧ એકાશી ખોડ બદામ, ૮૧ એકાશી લવીંગ, ૮૧ એકાશી એલચી, ૮૧ એકાશી કમલ કાકડી, તથા ગુલાલ ૧ પૈસાભાર, અખીલ પૈસાભાર, કંકુ ૧ પૈસાભાર, ગુગળ પૈસા એકભાર, ટોપરૂ શેર ૦૧ પાશેર, દ્રાક્ષ ૮૧ એકાશી, સાકર શેર ૦૧, પાશેર ખાંડ, શેર ૦૧ પાશેર તજ, ૧ પૈસાભાર તમાલ પત્ર, કુલ અને સોનાની મૂર્તિ.

હવે મંદિરના ઇંડાનો સામાન કહેવામાં આવે છે. છે. ચાંદીનો કંદોરો નં-૧ એક, હાંસડી ચાંદીની નંગ ૧ એક, પાઘડી ઇંડાની નં-૧, ચાંદીનો ઓરભો નંગ ૧, ટાંકણું તથા હથોડી, લોહું ચાંદીનું નં-૧ એક, મરડા સીંગો નં ૧, મીંઢળ નં-૧, નાડાછડી શેર ૦૧ પાશેર ઇતિ પૂજા સામાન.

અથ ધ્વજા દંડનો; પાઘડી નંગ-૧ તથા ખેસ નંગ-૧

તેમજ આભૂષણોથી શણુગારવો તથા ઘીજી શોભાયમાન વસ્તુ-
થી શણુગારવો.

પ્રથમવાસ્તુપૂજાનિયમમંકર્તવ્યંનસંશયઃ ॥

તત્રપ્રથમંશુદ્ધાકર્તવ્યાસ્થંડલિશુભા ॥૧૬૪॥

પહેલાં વાસ્તુ વિધિની સ્થાપના કરવાને માટે સુંદર અને
પવિત્ર એટલી બનાવવી. તેને ઘરની ઉત્તર ભાગના ઈશાન
ખૂણામાં બનાવી તેની ઉપર ઘોણું વસ્ત્ર પાથરવું અને ઘોણા
વસ્ત્ર ઉપર પીણું વસ્ત્ર પાથરવું અને પીણા વસ્ત્ર ઉપર લાલ
વસ્ત્ર આચ્છાદન કરવું અને તે વસ્ત્રો બધાં બધે ગજ સમ-
ચોરસ લેવાં.

તે વસ્ત્રો ઉપર સોનાની રેખા તેમજ મણિની રેખા
તેમજ પ્રવાલની રેખા બનાવવી અને તે રેખાઓ ઉપર
ચોખાની અથવા તો ઘઉંની રેખા પૂરવી. તેની ઉપર
ઘોણું વસ્ત્ર આચ્છાદન કરવું તેની ઉપર આઠ પાંખડીવાળું
કમળ કરવું. આવી રીતે જેટલા દેવોની સ્થાપના કરવાની
હોય તેટલી એટલી કરવી. તેની ઉપર પણ વસ્ત્ર વગેરે
આચ્છાદન કરવું. તેમાં જે એટલી ઉપર કમળ કરવામાં
આવે તેની ઉપર બ્રહ્માની સ્થાપના કરવી એટલે ત્રાંખાને
ઢોટો, તેને મોંઢે લીલી અતલસ અથવા લાલ અતલસથી
તે ઢોટાનું મુખ નાડાછડી વતી બાંધી લેવું અને તેની
સ્થાપના કરવી. તેમજ તે કળશિયામાં પંચરત્નની પડીકી
નાંખવી અને પછી મંડપની મધ્યભાગમાં જે એટલી
બનાવી હોય ત્યાં બ્રહ્માની સ્થાપના કરવી. ૧૫૪

ॐ મર્મારિદ્ધિસિદ્ધિદયાત્ ઇતમંત્રેણ ॥ ૧૫૫ ॥

આ મંત્ર લાણીને તેની સ્થાપના કરવી. ત્યારપછી આચાર્યની સ્થાપના કરવી. ૧૫૫

ॐ કલીં શ્રીં ધિનમઃ અનેનમંત્રેણ ॥ ૧૫૬ ॥

આ મંત્રે કરીને અર્ધમાદેવની સ્થાપના કરવી. ૧૫૬

ॐ કલીંરુદ્ધિનમઃ અનેનમંત્રેણ ॥ ૧૫૭ ॥

આ મંત્રે કરીને વિવસ્વાત દેવની સ્થાપના કરવી. ૧૫૭

ॐ કલીંરુદ્ધિનમઃ અનેનમંત્રેણ ॥ ૧૫૮ ॥

આ મંત્રે કરીને મિત્રદેવની સ્થાપના કરવી. ૧૫૮

અથ અષ્ટકોણ દેવતાનાં નામાંનિલિખ્યતે ॥

ॐ કલીંરુદ્ધિનમઃ અનેનમંત્રેણ ॥ ૧૫૯ ॥

હવે આ પૂજાના દેવોનું સ્થાપન તથા મંત્ર લખવામાં આવે છે.

ઉપર લખેલા મંત્રથી વરુણદેવની સ્થાપના ઈશાન પૂજામાં કરવી. ૧૫૯

ॐ કલીંરુદ્ધ્યૈનમઃ અનેનમંગલે ॥ ૧૬૦ ॥

આ મંત્રથી સાવિત્રી અને સવીતાનું અગ્નિપૂજામાં સ્થાપન કરવું. ૧૬૦

ॐ કલીં રુદ્ધ્યૈનમઃ અનેનમંગલે ॥ ૧૬૧ ॥

આ મંત્રથી ઈદ્ર અને ઈદ્રજ્યની નૈઋત્ય પૂજામાં સ્થાપના કરવી. ૧૬૧

ॐ હ્રીંરુદ્ધ્યૈનમઃ અનેનમંગલે ॥ ૧૬૨ ॥

આ મંત્રથી રુદ્રદેવની વાયવ્ય ખૂણામાં સ્થાપના કરવી.
આ મંત્રોથી ચાર ખૂણામાં ચારે દેવની સ્થાપના કરવી. ૧૬૨

ॐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ
પૂર્વોષ્ઠદેવતાંચૈવસ્થાપિતમંત્રસંયુતસ્ર
આગચ્છવરદેવૈતિ અસ્મિનસ્થાનેસ્થિરોભવ
ઈશ્વરાગ્રદૈવાસ્થાપ્ય ॥ ૧૬૩ ॥

ઉપલો મંત્ર ભણીને પછી પૂર્વ દિશાના ઇંદ્ર, ઇશ્વર,
આદિ દેવોની મંત્રયુક્ત સ્થાપના કરવી ને હે દેવો !
આ સ્થાને આવીને સ્થિર થાવ. આ પ્રમાણે બોલીને દેવની
સ્થાપના કરવી. ૧૬૩

ॐ શ્રીંનમઃ ઇશસ્થાનેય્વ અસ્મિનસ્થાને સ્થિરોભવ ॥૧૬૪॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર બોલીને પશ્ચિમ દિશામાં વરુણ-
દેવની સ્થાપના કરવી. એ સ્થાને સ્થિર છો પણ આ
સ્થાનમાં આવીને સ્થિર થાવ. ૧૬૪

ॐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેનમંત્રેણ

પર્યન્યસ્થાય્ય અસ્મિન્ સ્થોનસ્થીરાભવઃ ॥ ૧૬૫ ॥

ઉપરનો મંત્ર બોલીને ઉત્તર દિશામાં કુબેરની સ્થાપના
કરવી. આ સ્થાને આપની સ્થાપના કરી છે માટે અહીં
આવીને સ્થિર થાવ. ૧૬૫

ॐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેનમંત્રેણ

જયસ્થાપ્ય અસ્મિન્ સ્થાનેઆગચ્છસ્થીરોભવ ॥૧૬૬॥

ઉપરનો મંત્ર ઘોલીને દક્ષિણ દિશામાં ચમની સ્થાપના દેવને પ્રાર્થનાપૂર્વક કરવી. આ સ્થાને આવીને સ્થિર થાવ અને આપની સ્થાપના કરો. ૧૬૬

ૐ શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

इन्द्रस्थाप्यअस्मिन् स्थानोस्थिरोभव ॥ १६७ ॥

ઉપરનો મંત્ર ઘોલીને હે ઇંદ્ર દેવ ! આ સ્થાન આપનું સ્થાપન કરેલ છે માટે આ સ્થાને આવીને સ્થિર થાવ એ પ્રમાણે ઘોલવું. ૧૬૭

ૐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

सूर्यस्थाप्य अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ १६८ ॥

ઉપરનો મંત્ર ઘોલીને સૂર્યદેવ ! આપને માટે સ્થાન તૈયાર છે માટે ત્યાં આપનું સ્થાપન કરીને સ્થિર થાવ, આ પ્રમાણે વિનયથી ઘોલવું. ૧૬૮

ૐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

सत्यस्थाप्य अस्मिन् स्थानेस्थीरोभव ॥ १६९ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર ઘોલીને હે સત્ય દેવ લગવાન ! આ સ્થાન આપને માટે તૈયાર કરેલ છે માટે તે સ્થાને આવીને આપ સ્થિર થાવ. ૧૬૯

ૐ હ્રીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

भ्रंशस्थाप्य अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव ॥ १७० ॥

ઉપરનો મંત્ર ઘોલીને હે ભૃશદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરેલ છે ત્યાં આપ પધારીને આપની સ્થાપના કરો અને ત્યાં આપ સ્થિર થાવ. ૧૭૦

ॐ ह्रीं श्रीं नमः अनेन मंत्रेण

नभंस्थाप्य अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ॥ १७१ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર યોલીને હે નુભદેવ ! આપને માટે આ આસન તૈયાર કરેલ છે ત્યાં આપ આવીને આપની સ્થાપના કરીને સ્થિર થાવ, આ પ્રમાણે પૂર્વ દિશામાં દેવેલી સ્થાપ- કરવી અને પ્રયોગ સંકલ્પ વિધિ કરવી. ૧૭૧

ॐ ह्रीं नमः अनेन मंत्रेण

अग्निस्थाप्य अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ॥ १७२ ॥

ત્યાર પછી ઉપર પ્રમાણે મંત્ર યોલીને હે અગ્નિદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરેલ છે માટે આપ ત્યાં આવીને સ્થિર થાવ. આ પ્રમાણે યોલીને અગ્નિદેવની સ્થાપ- પના કરવી. ૧૭૨

ॐ ह्रीं नमः अनेन मंत्रेण

पूषास्थाप्य अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ॥ १७३ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર યોલીને હે પૂષાદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે ત્યાં આપની સ્થાપના કરો ને ત્યાં આપ સ્થિર થાવ. આ પ્રમાણે યોલીને પૂષાદેવની સ્થાપના કરવી. ૧૭૩

ॐ ह्रीं नमः अनेन मंत्रेण एवम्

ब्रह्मतस्थाप्य अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ॥ १७४ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર યોલીને હે બૃહક્ષતદેવ ! આ સ્થાન

આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આ સ્થાને આપ પધારી આસન કરો અને સ્થિર થાવ. ૧૭૪

ૐ ક્લીં નમઃ અન્નેનમંત્રેણ

ગંધર્વસ્થાપ્ય અસ્મિનસ્થાનેસ્થિરોભવઃ ॥ ૧૭૫ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્રને લક્ષ્મીને હે અંધર્વદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ અહીં પધારીને આસન ઉપર બેસીને સ્થિર થાવ. આ પ્રમાણે વિનયથી બોલવું. ૧૭૫

ૐ ક્લીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

વિતથસ્થાપ્યઅસ્મિન્ સ્થાનેસ્થિરોભવ ॥ ૧૭૬ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર લક્ષ્મીને હે વિતથ દેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આ સ્થાને પધારીને આપની સ્થાપના કરો અને ત્યાં આપ સ્થિર થાવ. ૧૭૬

ૐ ક્લીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

મૃગસ્થાપ્ય અસ્મિન્ સ્થાનેસ્થિરોભવ ॥ ૧૭૭ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર બોલીને હે ભૃગદેવ ! આપને માટે આ સ્થાન તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ ત્યાં પધારી આપની સ્થાપના કરી સ્થિર થાવ. ૧૭૭

ૐ ક્લીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

મૃગસ્થાપ્ય અસ્મિન્ સ્થાતેસ્થિરોભવ ॥ ૧૭૮ ॥

ઉપર પ્રમાણે બોલીને હે મૃગદેવ ! આ આસન આપને

માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે ત્યાં આપ પધારો અને આપને આસને બેસીને સ્થિર થાવ આ પ્રમાણે બોલીને ઉપર કહ્યા તે દેવોની દક્ષિણદિશામાં દક્ષિણ દિશાના દેવોની સ્થાપના કરવી. ૧૭૮

ॐ ક્લીં નમઃ અનેવ મંત્રેણ

एवंपित्रस्थाप्य आगच्छअस्मिन्स्थानेस्थिरोभव ॥१७९॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર બોલીને હે પિતૃદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરેલ છે માટે આપ આ સ્થાને પધારીને આપની સ્થાપના કરો અને ત્યાં આપ સ્થિર થાવ. ૧૭૯

ॐ ક્લીં નમઃ અનેનમંત્રેણ

एवंगणस्थाय्य आगच्छअस्मिन् स्थानेस्थिरोभवः ॥१८०॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર બોલીને હે ગણદેવતા ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આ આસને પધારીને ત્યાં આપની સ્થાપના કરો અને ત્યાં આપ સ્થિર થાવ. ૧૮૦

ॐ ક્લીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

एवंदौवारिकस्थाय्यआगच्छअस्मिन्स्थानेस्थिरोभवः ॥१८१॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર બોલીને હે દેવાધિદેવતા ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે ત્યાં આપ પધારીને આસન ઉપર ધીરાળે અને આસન ઉપર સ્થિર થાવ આ પ્રમાણે વિનયથી બોલવું. ૧૮૧

ॐ क्लीं श्रीं नमः अनेन मंत्रेण

एवंसुग्रीव स्थाप्यआगच्छ अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव ॥१८२॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર ઝોલીને હે સુગ્રિવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આ આસને આપ આવીને ધીરાજી અને સ્થિર થાવ. આ પ્રમાણે વિનયથી ઝોલવું ૧૮૨.

ॐ ह्रीं श्रीं नमः अनेन मंत्रेण

एवं पुष्पदंतस्थाप्य आगच्छ अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव

॥ १८३ ॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર ઝોલીને હે પુષ્પદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આ આસને આવીને ધીરાજી અને સ્થિર થાઓ. ૧૮૩.

ॐ ह्रीं श्रीं नमः अनेन मंत्रेण

एवं वरुणस्यस्थाप्य आगच्छअस्मिन्स्थिरोभव ॥ १८४॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર ઝોલીને હે વરુણદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આસને પધારો અને ઝોલીને સ્થિર થાઓ. આ પ્રમાણે વિનયથી પ્રાર્થના કરવી. ૧૮૪.

ॐ क्लीं श्रीं नमः अनेन मंत्रेण

असुरस्थस्थाप्य आगच्छअस्मिन् स्थानेस्थिरोभव॥१८५॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર ઝોલીને હે અસુર દેવ !

આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ ત્યાં પધારો અને આસન ઉપર ખીરાળો અને સ્થિર થાઓ. ૧૮૫

ૐ ક્લીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

एवंशेषस्यस्थाप्यआगच्छअस्मिन्स्थानेस्थिरोभव ॥१८६॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે શેષનારાયણ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આસને પધારી ખીરાળો અને સ્થિર થાઓ. આ પ્રમાણે આઠ દેવોની પશ્ચિમ દિશામાં સ્થાપના કરવી. ૧૮૬.

ૐ ક્લીં શ્રીં નમઃ અનેનમંત્રેણ

एवं पापस्य स्थाप्यआगच्छ अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव

॥ १८७ ॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે પાપસ્યા ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આ આસને પધારો, ખીરાળો અને સ્થિર થાઓ. આ પ્રમાણે વિનયથી બોલવું. ૧૮૭.

ૐ ક્લીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

एवंरोगस्यस्थाप्यआगच्छअस्मिन् स्थानेस्थिरोभव ॥१८८॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે રોગદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આ આસને આવીને ખીરાળો અને સ્થિર થાઓ. ૧૮૮.

ૐ ક્લીં શ્રીં નમઃ અનેન મંત્રેણ

एवंनागस्यस्थाप्य आगच्छ अस्मिन्स्थानेरोभव ॥१८९॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે નાગદેવતા !
આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે
આપ આ આસને પધારો, બીરાન્ને અને સ્થિર થાઓ. ૧૮૬

ॐ ક્લીં શ્રીં નમઃ અનેનમંત્રેણ

एवंगिरेःस्थाप्यआगच्छ अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव ॥ १९० ॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલી હે પર્વત ! આ આસન
આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ પધારો,
આ આસન ઉપર બીરાન્ને અને સ્થિર થાઓ. આ પ્રમાણે
વિનયથી બોલીને પછી સ્થાપના કરવી. ૧૯૦

ॐ क्लीं श्रीं नमः અનેનમંત્રેણ

एवं भलवाटस्यस्थाप्य आगच्छअस्मिन् स्थानेस्थिरोभव
॥ १९१ ॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે ભલવાટ આ
આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ
પધારો અને આ આસને બીરાન્ને અને સ્થિર થાઓ. ૧૯૧

ॐ क्लीं श्रीं नमः અનેનમંત્રેણ

एवं सोमस्य स्थाप्यआगच्छ अस्मिन् स्थानेस्थिरोभव
॥ १९२ ॥

આ પ્રમાણે ઉપલો મંત્ર બોલીને હે સોમ ! આ આસન
આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ પધારી
બીરાન્ને અને સ્થિર થાઓ. ૧૯૨

ॐ क्लीं श्रीं नमः अनेनमंत्रेण

एवं दितिस्थाप्यागच्छअस्मिन् स्थानेस्थिरोभव ॥१९३॥

આ પ્રમાણે ઉપલેા મંત્ર બોલીને હે દીતિદેવ ! આ આસન આપને માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે માટે આપ આ આસને પધારો, ખીરાજો અને સ્થિર થાઓ. આ પ્રમાણે વિનયથી બોલીને ત્યાર પછી સ્થાપના કરવી. ૧૯૩

દરેક દેવનું પૂજન તથા નૈવેદ્ય ધરાવી બે હાથ બેડી સંકલ્પ કરી પછી રત્ન આપવી.

प्रकरण ८

લિંગ કેવાં સ્થાપવાં.

मानंन्युनाधिकं वापि स्वयंभू बाणरत्नजे

घटितेषु विधातव्यं चर्मलिङ्गेषु शास्त्रतः ॥ १९४ ॥

મહાદેવનાં લિંગ રત્નનાં બનાવેલાં સ્વયં-સ્વાલાવીક બનેલાં લિંગો અને પોતાની મેળે પૃથ્વીમાંથી નીકળેલાં મહાદેવનાં બાણને માટે કોઈ પ્રકારનું માપ નથી. તે નાનું હોય યા મોટું હોય તો ચાલે પરંતુ બીજાં ઘડીને બનાવેલાં લિંગો તો શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે માપથી બનાવવામાં આવે તોજ તે લિંગો પૂજવાને યોગ્ય થાય છે અને જો માપથી વિરુદ્ધ હોય તો તેની પૂજા થઈ શકતી નથી. ૧૯૪

बउले यामलेक्तचत्यंच समसिधीगुरु

सशिलां पादहिनंच यत्तथा वास्तु विष्णयति ॥ १९५ ॥

જો લિંગ ચપટું હોય, ઘણુંજ પાતળું હોય તથા નીચેથી પાતળું અને ઉપર ઘણું જાડું હોય તેમજ જળાધારીના માપથી ઓછું વધતું હોય તો લિંગો દેવા

જનારે લાવવાં નહીં. આવાં લિંગોની સ્થાપના કરવાથી કરનારનો તથા કરાવનારનો વિનાશ થાય છે. ૧૯૫.

પ્રતિષ્ઠા થયેલ દેવની જગાએ બીજા નહિ
બેસાડવા વિષે.

અન્ય વાસ્તુચિતે દ્રવ્યમન્ય વાસ્તુ પ્રાસાદેન
ભવેત્ પૂજા ગ્રહેતુન નિવેશિત વ્યસેવ્યતિ ॥ ૧૯૬ ॥

બીજા દેવોને માટે દરેક પ્રકારની સામગ્રી તૈયાર કરાવીએ તે તથા બીજા દેવની પ્રતિષ્ઠા માટે મંદિર કરાવીને તે સામગ્રીથી બીજાજ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરીએ તો તે શાસ્ત્રથી નિરુદ્ધ થયું અને તેથી કરનાર તથા કરાવનાર બન્નેને કાંઈ ફળ મળી શકતું નથી. જેમ બીજાનું ઘર હોય અને માલિક બીજો થાય તે પ્રમાણે તે નકામું છે. ૧૯૬

ચલાયમાન ન કરવા વિષે

સ્વસ્થાને સ્થાપિતં પંચવિપ્રવાસ્તુ શિવાલયમ્
અચાલ્યસર્વદેવેષુ ચાલિતેરાષ્ટ્રવિભ્રમમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

જે જે દેવતાઓને પંચે મળીને બેસાડવામાં આવ્યા હોય તેમજ બ્રાહ્મણોના દેવતાનું દેરું તથા વિષ્ણુનું દેરું તથા શંકરનું મંદિર આ બધાને ચલાયમાન ન કરવાં. જે રાજા પોતાની સત્તાથી ચલાયમાન કરે તો તે દેશ બીજાને તાબે થાય અથવા તો તે દેશ ઉજ્જડ થાય. ૧૯૭

જીર્ણોદ્ધાર

વાપિકુપતટાગાનિ પ્રાસાદન્નુવનાનિચ

જીર્ણાન્યુદ્ધરતેયસ્તુ પુણ્યમષ્ટા ગુણં ભવેત્ ॥ ૧૯૮ ॥

વાવ જીર્ણું થઈ પડી ગઈ હોય, કુવો જીનો થઈને પડી ગયો હોય, તલાવ ઘણું જીનું થવાથી પૂરાર્થ ગણું હોય, મંદિરો જીર્ણું થઈ ગયાં હોય, ઘરો જીર્ણું થઈ ગયાં હોય, તો ફરીથી જીર્ણોદ્ધાર કરાવનારને નવું કરાવનાર કરતાં આઠ ગણું ફળ મળે છે આવો શાસ્ત્રોનો મત છે. ૧૯૮.

તદ્ભયંતત્ પ્રમાણંસ્યાત્ પૂર્વમૂત્રં ન ચાલયેત્ ॥

હીનેતુ જાયતેહાનિ નિરધિકે સ્વજનક્ષયત્ ॥ ૧૯૯ ॥

ગમે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો હોય તો તે ધ્યાનમાં આસ રાખવાનું કે જે માપથી બનાવવામાં આવેલ વાવ, કુવો, ઘર, મંદિર, તળાવ વગેરે હોય તે માપથી જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો. જે તેથી નીચા માપથી બનાવવામાં આવે તો હાનિ થાય અને જે તેથી ઉંચું કરાવે તો કરાવનારનો અને પોતાના કુટુંબનો નાશ થાય. માટે જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાનું જેટલું લાંબુ હોય, જેટલું ઉંચું હોય, જેટલું પહોળું હોય તે પ્રમાણે જ કરાવવું, ઓછું વધતું ન કરાવવું. ૧૯૯

વાસ્તુદ્રવ્યાધિકંકુર્યાત્ મૃત્કાષ્ટૌ શૈલજંહિવા

શૈલજેઘાતુજંચૈવ ધાતુજેરત્નજંતથા ॥ ૨૦૦ ॥

જે હોય તેથી અધિક કરવું તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. જે પ્રમાણે હોય તેથી અધિક કરવામાં આવે તે.

લાલકર્તા છે. માટીનું હોય તો લાકડાનું કરાવવું, લાકડાનું હોય તો ઈંટોનું કરાવવું, ઈંટોનું હોય તો પત્થરનું કરાવવું, પાષાણનું હોય તો ધાતુનું બનાવવું અને જો ધાતુનું હોય તો રત્નનું કરાવવું તે ધર્મજ્ઞ સાહે છે ૨૦૦

पूर्वोत्तरशिरोमूढं मूढं पश्चिम दक्षिणे
तन्नमूढममूढं वा यन्नतिर्थं समाहितम् ॥ २०१ ॥

પૂર્વ દિશામાં, ઉત્તર દિશામાં, પશ્ચિમ દિશામાં અને દક્ષિણ દિશામાં, ગમે તે દિશામાં હોય, તીર્થ વાંકુચૂકું હોય પણ જે પ્રમાણે જે દિશામાં હોય તે પ્રમાણે અને તે દિશામાંજ રાખવું, તેમાંથી કાંઈ ફેરવવું નહીં. ૨૦૧

सिद्धायतन तीर्थेषु नदीनांसंगमेषु च ॥
स्वयंभू बाणलिंगेषु तत्रदोषो न विद्यते ॥ २०२ ॥

સિદ્ધ પુરૂષોના ઠેકાણે, તિર્થોમાં નદીના કીનારા ઉપર તથા નદીઓના સંગમમાં, આવી આવી જગાએ જ્યાં દેવાલયો હોય ત્યાં તે જગાએ વાંકાચૂકાનો દોષ લાગતો નથી. પૃથ્વીમાંથી લિંગ નીકળ્યું હોય, તેમજ કોઈ મહા-દેવના બાણને બેસાડી ગયો હોય, આવી જગાએ દેવાલય બનાવવામાં આવે અને તે વાંકાચૂકાં હોય તો તેમાં દોષ લાગતો નથી. ૨૦૨

अव्ययंमृन्मयचाल्यं त्रिहस्तांतनुशैलजं
दारुजंपुरुषार्थं हि अतोर्द्धं न चालयेत् ॥ २०३ ॥

જે ખંડિત ન થયું હોય તે માટીનું અને નાનું આઠ આંગળના માપનું પત્થરનું તથા લાકડાનું જે લિંગ હોય અને ઘણીજ અડચણ પડે તેવી જગાઓમાં હોય તે અને ખાસ ઘણીજ જરૂર હોય તે ઉપર પ્રમાણે લિંગોને ચલાયમાન કરવાં. આથી બીજી રીતના લિંગોને ચલાયમાન ન કરવાં. ૨૦૩

વિશમસ્થાને આશ્રિત્ય માનવસ્થાપિતંપરૈ ॥

તત્રસ્થાને સ્થિતાદેવા માનપૂજ્યાફલપ્રદા ॥૨૦૪॥

વીસમ ઠેકાણે બેસાડેલા એટલે જંગલમાં જ્યાં કોઈથી મહામહેનતથી જઈ શકાય તેવી જગામાં અને શાસ્ત્રની વિધિના માનથી ખંડિત થયેલ હોય પરંતુ આવી રીતે જંગલમાં રહેલા દેવોની પૂજા કરવાથી દોષો લાગતા નથી પણ પૂજા કરનારને સારું ફળ મળે છે માટે તે દેવતાઓનું ઉત્થાપન કરવું નહીં. ૨૦૪

યદ્યથાસ્થાપિતં વાસ્તુ તત્તથૈવકારયેત્ ॥

અવ્યંગંચાલિતેવાસ્તુ દારુણંકુરુતેભયમ્ ॥ ૨૦૫ ॥

માપથી અને વિધિ પ્રમાણે કરેલા ઘરો તથા મંદિરો વગેરેનો કોઈ એક ભાગ ખંડિત થયો હોય તે તેને ચલાયમાન કરવા નહીં અને જો તે ચલાયમાન કરવામાં આવે તે મોટો ભય ઉત્પન્ન થાય છે. જો તેને ચલાયમાન કરવું હોય તે તેની વિધિ કહેવામાં આવશે. ૨૦૫

અથતે ચાલવેપ્રાજ્ઞૌ જીર્ણ વ્યંગંચદૂષિતમ્ ॥

આચાર્યશિલ્પિભિપ્રાજ્ઞૈ શાસ્ત્રદ્રષ્ટવાસમુદ્ધરેત્ ॥ ૨૦૬ ॥

ડાહ્યા પુરુષોએ જે તે ચલાયમાન કરવું હોય-તેને પાડવું હોય તો શાસ્ત્રમાં પ્રાક્ષણો પાસે જેવરાવવું તેમજ સલાટ-શીલ્પિને પુછીને શાસ્ત્રમાં કહ્યું હોય તેમ કરીને પાડવું તેની વિધિ કહેવામાં આવે છે તે સાંભળો. ૨૦૬.

સ્વર્ણજંરુપ્યજંવાપિ કુર્યાન્નાગમથોવૃષમ્ ॥
તસ્યશ્રંગેનયેતેન પતિતંયાતેયશુદ્ધિ ॥ ૨૦૭ ॥

હવે તે જીર્ણ થએલાને જે પાડવું હોય તો કેવી રીતે પાડવું. સોનાનો હાથી બનાવવો તથા રૂપાનો પોઠીયો બનાવવો. આ બન્નેને બનાવીને પછી હાથીના દાંતથી તથા પોઠીયાના શીંગડાથી તે પડાવવું પરંતુ એમને એમ ન પડાવવું. ૨૦૭

લેજદોષ

મંડલંજાલકંચૈવ કિલકંસ્તુવસ્વિતતથા ॥
છિદ્રંસંધિશ્ચરાગાશ્ચ મહાદોષાઈતિસ્મૃતા ॥ ૨૦૮ ॥

જેમાં કરોળીઆ બળાં કરે, તથા ભમરી જેમાં ગારાનાં ધરો બનાવે, તથા રાફડા જેવા ઉદરો ધરો બનાવે, વળી જેમાં મોટાં મોટાં બાકાં પડેલાં હોય, મંદિરો તથા દેવાલયોમાં મોટી મોટી તડો પડી ગઈ હોય તેમજ ઘરની ગારોમાં પણ આવી દશા થયેલી હોય તો તે મહાન દોષ-કર્તા છે. આથી અનેક બાતના ઉપદ્રવો થાય છે. ૨૦૮.

મિન્નંદોષકરોયસ્માત્ પ્રાસાદેમઠમંદીરમ્ ॥
મુસ્વાર્જાલકૈદ્વોરે રસ્મૈવાતૈપ્રભેદીતમ્ ॥ ૨૦૯ ॥

ઘરમાં, મઠોમાં, મંદિરો કે ઉપાશ્રયોમાં, જાળાં જામી જાય, ભીંતોમાં તડો પડી જાય, આથી ભીંતો ફાટી જાય, અંદર પાણી ઉતરે, આ પ્રમાણે જો દેખાય તો તે ખરામ દેખાય અને ભવિષ્યમાં તે પડી પણ જાય માટે આ પ્રમાણે થવા દેવું નહીં. ૨૦૬.

ब्रह्माविष्णुशिवार्काणां भिन्नदोष करंनही ॥

जिनगौरीगणेशानां ग्रहंभिन्नंविवर्जयेत् ॥ २१० ॥

બ્રહ્માના દેવાલયમાં, વિષ્ણુના દેવાલયમાં, શંકરના દેવાલયમાં, સૂર્યના દેવાલયમાં, આ દેવોના દેવાલયોમાં જો કદાચ સાધારણ ખંડિત થાય, તડ વગેરે થાય તો તેમાં દોષ લાગતો નથી. જોકે એ થવા દેવું નજ જોઈએ પરંતુ જૈનના દેરાસરમાં, પાર્વતી માતાના મંદિરમાં, ગણુપતિ દેવના મંદિરમાં તો જરાપણ ખંડિત થવા દેવું ન જ જોઈએ, તેમ જીર્ણુ ન જ થવા દેવાં જોઈએ અને કદાચ જો થાય તો તે મહાન અનર્થ કરે છે તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. ૨૧૦.

व्यक्तात्यक्तं गृहं कुय त् अभिन्नाभिन्नं मूर्तिकम्

यथास्वामि शरीरंच प्रासादंचैव ताद्रुषम् ॥ २११ ॥

આ સાફ છે, આ નરસું છે વગેરે જ્યારે તેમાં લેદ જણાય ત્યારે જોવું જે જે દેવતાઓને લેજ લાગે નહી તેની ફીકર ચીંતા કરવી નહી અને જેમાં લેજ લાગે તે તુરત કાઢી નાખવું. તે કેવી રીતે ? જેમ શરીરને આપણે

સાચવીએ તેવી રીતે દેવાલયોને સાચવવાં. ઇતી ભીન્ન
દોષ. ૨૧૧

ભિન્નં ચતુવિજ્ઞે મશ્રઘામિશ્રકંમતમ્ ॥

મિશ્રકંપૂજિતં તત્ર ભિન્નવૈદોષકારકમ્ ॥ ૨૧૨ ॥

માપના ભેદ ચાર પ્રકારના છે. મશ્રઘામિશ્રક, મીશ્રક-
યુક્ત મધ્યમાન અને શ્રેષ્ઠમાન, આ પ્રમાણે ચાર જાતના
માન છે એટલે ચાર જાતના માપ છે. ૨૧૨

છંદમેદોનકર્તવ્યો જાતિમેદાથવાપુનઃ ઉત્યદ્યંતે મહામર્મ ॥
જાતિમેદે કૃતેસતિ ॥ ૨૧૩ ॥

છંદભેદ તથા જાતિભેદ

છંદભેદ ન કરવો તેમજ જાતિભેદ પણ ન કરવો.
છંદભેદ કરવાથી તેમજ જાતિભેદ કરવાથી મહાન મર્મમાં દુખ
થાય છે. આ પ્રમાણે કરવાથી જુદા જુદા ભેદ પડી જાય છે
માટે છંદભેદ તેમજ જાતિભેદો કરવા નહીં આવો શાસ્ત્રનો
મત છે. ૨૧૩

ખારણા તથા પરનાલ ન કરે તો

દ્વાર હીને હીનંચક્ષુ નાલિ હિને ધનક્ષયમ્ ॥

અપસ્થાપિતૈસ્વિતૈ મહારોગં વિનિર્દિશેત્ ॥ ૨૧૪ ॥

જો ઘરનાં ખારણાં નીચાં રાખશે તો ઘર હિનચક્ષુ
થશે માટે ઘરના ખારણાં માપથી કરવાં અને જો પરનાલ

હિન એટલે ઉંચાનીચી કરશે તો ધનનો ક્ષય થશે. જે સ્થાનમાં ખારણા તથા પરનાદ કરવાના હોય તે જગાએ ન કરે અને ખીજી જગાએ કરે તો કરાવનારને મહારોગ થાય આવો શાસ્ત્રનો ખાસ મત છે. ૨૧૪

સ્થંભ તથા પીઠ ન કરે તો

સ્થંભ વ્યાસોદયેહીને કર્તારં ચ વિનષ્યતિ
પ્રસાદે પીઠહીનેતુ નષ્યન્તિગજવાજિના ॥ ૨૧૫ ॥

જે થાંભલો જડાઈમાં પાતળો અથવા એછો કરવામાં આવે તો તે કરાવનારનો નાશ કરે છે માટે શાસ્ત્રના માપ પ્રમાણે જ થાંભલા કરવા તે શ્રેષ્ઠ છે. પ્રાસાદને પીઠ વીના ન કરવા. જે પ્રાસાદ પીઠ વિના કરવામાં આવે છે તો કર્તાનો નાશ કરે છે તેમજ વાહનનો તથા ઘોડા વગેરેનો નાશ કરે છે. ૨૧૫.

રેખા, પઢરો વગેરેના ખૂણા હીસાખ સર ન
કરો તો

રથોપરથહીનેતુ પ્રપિડા વિનિર્દિશેત્ ॥
કર્ણહીનેતુપ્રાસાદે ફલક્વાપિન વિચ્ચતે ॥ ૨૧૬ ॥

રથ તથા ઉપરથ વગેરે તથા ખૂણા વગેરે તથા તેના ભાગ વગેરેને માપથી કરવા. જે માપ વીના કરવામાં આવે તો કર્તાનો નાશ કરે છે અને અનેક જાતની પીડા ઉત્પન્ન કરે છે માટે માપસરજ કરવું. રેખાના ભાગ પણ માપથી કરવા, જે

માપ વિના કરે તો તે કાંઈ કૃળ આપતા નથી આવે શાસ્ત્ર-
નો મત છે. ૨૧૬

જંઘા હીસાબસર ન કરે તો

જંઘાહીને હરેતબંધું કર્તકારાપરાપરાદિકાન્
શિખહીનંતુભાગેતુ પુત્રપૌત્રં ન વિદ્યતે ॥ ૨૧૭ ॥

જંઘાના ભાગ માપથી હિન કરે તો ભાઈનો નાશ
કરે તેમજ કરનારનો તથા કરાવનારનો બન્નેનો નાશ કરે.
શિખરથી હિન કરશે તો પુત્ર તથા પુત્રના પુત્રોનો નાશ
કરશે માટે શાસ્ત્રના પ્રમાણથી જ માપ કરીને કરવું આવે
શાસ્ત્રનો મત છે. ૨૧૭.

અતિ દીર્ઘે કુલેછેદે કુષ્ટ વ્યાધિ વિનિર્દિશેત્ ॥

તસ્માત્ શાસ્ત્રોક્તમાનેન સુખદં સર્વ કામદમ્ ॥ ૨૧૮ ॥

માટે અતિ મોટું કરવું નહિ તેમજ અતિ નાનું માપ
પણુ કરવું નહિ. શાસ્ત્રના પ્રમાણસિદ્ધ માપથી દરેક કામ
કરવું. શાસ્ત્રના માપ પ્રમાણે કાર્ય કરવાથી સર્વે વાતે સુખ
આપનાર થાય છે. ૨૧૮

દેરાશર તથા મકાનની જમીન ઉંચી નીચી વિષે

જગ ત્યાં ન લોપયેત્ શાલા શાલાયાંચૈવ મંડપમ્

મંડપેન ચ પ્રાસાદૌ ગ્રસ્થૌવિદોષકારકમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

જગતી ઉપરથી મંડપનું મથાણુ તેમજ અંદરના ભાગ
ભોંયતળિયું કેવું કરવું વગેરે કહે છે. જો ઓસરીની જમીન
ઓરડા કરતાં નીચી હોય તો સાડ અગર ઓરડાની ભોંય

બરાબર એક સરખી થાય તેમજ મંડપની જમીનનો ભાગ તથા મથાળાનો ગભારાનો ભાગ બરાબર કરવું. તેમજ મંડપની જમીન નીચાણુ ભાગની હોય તો સાડાં. મંડપની જમીન આગલી નીચી સારી પણ આગલી ઉંચી હોય તો બરાબર દોષને આપનારી થાય છે. ૨૧૯ ઇતી દોષા:

મંડોરો તથા જગતિ

પ્રાસાદસ્ય વિસ્તારો જગતીવામદક્ષિણે ॥

છાયા ભેદાન કર્તવ્યાં તથા લિંગ સ્થપીઠીકા ॥ ૨૨૦ ॥

જે પ્રમાણે પ્રાસાદનો મંડોરો ઉંચો હોય એટલા જ વિસ્તારવાળો કરવો. જગતીના તળિયામાં તથા દક્ષિણુ રેખાના ખૂણુથી કરવું. મંડોરો માપથી એાછો કરવો નહિ અને જગતીનું ખાસ ધ્યાન આપવું. જેવી રીતે શિવાલયમાં શંકરને પધરાવવાની જલાધારી છે તેવીજ રીતે પ્રાસાદ વગેરેમાં જગતી છે. ૨૨૦

જગતી તથા રાજના ઘરોનાં માપ

જગત્યાસ્ત્રિ ચતુપંચ ગુણવેદ પુરંત્રિધા ॥

एकद्विवेद सहस्र हस्तैस्यात् राजमंदीरम् ॥ ૨૨૧ ॥

જગતી જે પરચાર તેમાં ત્રણુ (૩) ચાર (૪) પાંચ (૫) ગણુ રેખાના ખૂણુ કરકાવવા. જેમાં માપ ન બતાવ્યું હોય તેમાં આટલા ગુણુવાળી જગતી કરવી. આ પ્રમાણે ત્રણુ જગતીના માપ છે નગરના માપના ત્રણુ ભેદ બતાવે છે એક હજાર ૧૦૦૦) બેહજાર ૨૦૦૦) અને ત્રણુ હજાર

૩૦૦૦) આટલા હજારના ગજના માપથી રાજનાં ઘરો કરવાં. ૨૨૧

ગઢ કેવડો કરવો

કલાષ્ટવેદ સહસ્રૈ હસ્તૈ રાજાપુરંસમમ્ ॥

દીવેતુલ્યં સપાદીષ્ટ સાર્ધાંશેનાધિકંશુભમ્ ॥ ૨૨૩ ॥

હવે શહેર કરતો ગઢ કેવડો કરવો તેનું માપ બતાવે છે. (૧૬૦૦૦) સોળ હજાર (૮૦૦૦) આઠ હજાર (૪૦૦૦) ચાર હજાર, આટલા ગજનો સુતો શહેરનો ગઢ બનાવવો. ચારે બાજુથી સરખો કરવો. લાંબો, પહોળો, ચારસ વગેરે માપથી બનાવવો. પહોળાથી સવાયો બનાવવો અથવા દોઢો પહોળાથી અધિક બનાવવો. ૨૨૩

શહેરની બહારના માપ

દ્વાદશત્રિપુરાણ સૌ દેવસ્થાનાનિચત્વરે ॥

ષટ્ત્રિંશતઃ ષટ્ત્રિંશદ્ધ યાવત્ત્વિ ઉત્તરંશતમ્ ॥ ૨૨૪ ॥

દેવમંદિરની પાસે પુરની બહારો કેવી કરવી તેનું માપ બતાવવામાં આવે છે. બાર ગજની તથા અઠાર ગજની પહોળી કરવી. આ પ્રમાણે બે પ્રકારના ભેદો બતાવ્યા છે, તેમજ ગજ છત્રીશ તથા ગજ ૪૨ બેંતાળીશ તથા ગજ ૪૮ અડતાળીશ અને રાજમાર્ગ તથા રાજમહેલ પાસે બહાર છત્રીશ ગજ તથા બેંતાળીશ ગજ તથા અડતાળીશ ગજની બહારની પહોળાઈ કરવી. આ પ્રમાણે તેનાં ત્રણ માપ છે. ૨૨૪.

શહેરના પ્રાસાદો

પુરંપ્રાસાદ હૃદૈસ્યા શ્યંશૌથૈજલૈગવાક્ષકૈ ॥

કીર્તીસ્થંભૈ જલારામૈ મૈઠમાલ્યૈશ્ચ શોભિતમ્ ॥ ૨૨૫ ॥

હવે મોટા શહેરોમાં પ્રાસાદ કેવા કરવા તેનું માપ બતાવવામાં આવે છે. ૧૦૨ ગજના પ્રાસાદ શહેરોમાં કરવા તથા રાજદરબાર પાસે પણ કરવા. ઉચું જાળીયું મુકવું. જાળીયાની પાસે જે ગોખલા મુકવા હોય તે દોઢે મુકવા. રાત્ર દેવા માટે કીર્તીસ્થંભ કરવા. જાળાગાર બનાવવો રાજમહેલ પાસે બગીચો બનાવવો અને રાજગઢે જાળીયાં શોભે તેવાં મુકવાં ૨૨૫ ઇંતી દેવપુર રાજપુરાણી.

સાધુઓના મઠ

પ્રાસાદસ્યોત્તરયામ્યે તથા નૌપશ્ચિમેપિચ ॥

યતિનામાશ્રયમંકુર્યાત્ મહંદ્વિત્રિ ચ ભૂમિકામ્ ॥ ૨૨૬ ॥

મંદિરની ડાબી બાજુમાં તથા જમણી તરફ અથવા મંદિરની આગળના ભાગમાં અથવા પશ્ચિમ ભાગમાં સાધુ-સંન્યાસીઓને રહેવાને માટે મઠ બનાવવો, તે સુંદર આકૃતિનો બનાવવો અને જે અથવા ત્રણ માળનો બનાવવો આવો શાસ્ત્રનો મત અને પ્રમાણ છે. ૨૨૬

દ્વિશાલંમધ્ય ષટ્દારુ પટ્ટશાલાગ્રશોભિતમ્ ॥

મત્તવારણમગ્રેત્ર તદ્બહુર્ધાસા ભૂમિકા ॥ ૨૨૭ ॥

તે મઠમાં જે શાલાવાળા આચાર કરવા અને તે આચારની મધ્ય ભાગમાં પાટલા નાખવા. આ પ્રમાણે મઠનાં

ધરો બનાવવાં અને એસરીના આગલા ભાગને શોભતો બનાવવો તેમજ એસરીની આગળ કઠેરા બનાવવા એ પણ સુંદર આકારના બનાવવા ૨૨૭.

કોષ્ટાગૌરંચ વાયવ્યે વન્હિકોણે ચ મહાનસમ્ ॥
પુષ્પગેહંતથૈશાને નૈરુત્યેપાત્રમાયુઘમ્ ॥ ૨૨૮ ॥

તે મઠના વાયવ્ય ખૂણામાં સુંદર અનાજ વગેરેના કોઠારો બનાવવા તેમજ તે મઠના અગ્નિ ખૂણામાં રાંધવા માટે સુંદર રસોડું બનાવવું અને તે મઠના ઇશાન ખૂણામાં પૈસા સુકવા તેમજ પુસ્તકો સુકવા માટે સુંદર મજખુત ઘરો કરાવવાં આ શાસ્ત્રનો મત અને પ્રમાણ છે ૨૨૮.

સન્નગૌરંચ પુરતો વારુણ્યાં ચ જલાશયમ્ ॥
મઠસોપુરતઃકુર્યાત્ વિદ્યાવ્યાખ્યાનમંડપમ્ ॥ ૨૨૯ ॥

તે મઠના મંદિરની બાજુ ઉપર સુંદર જળાશય બનાવવું અને તે મઠના આગલા ભાગમાં વિદ્યાશાળા બનાવવી અને મધ્યચોકના ભાગમાં લવ્ય અને દરેક પ્રકારની સગવડવાળો સ્ત્રી તથા પુરુષો અલગ બેસી શકે તેવો સુંદર વ્યાખ્યાન મંડપ બનાવવો આ પ્રમાણે મઠ બનાવવો. ઇતી મઠ વિધિ ૨૨૯.

દેવોની પ્રતિષ્ઠા ક્યારે કરવી

पूर्वाक्तासप्तपुज्याह प्रतिष्ठा सर्वसिधिदा ॥
स्वौ सौम्यायनेकुर्यात् देवानां स्थापनादिकम् ॥ २३० ॥

હવે પછી દેવની પ્રતિષ્ઠા તથા દેવની સ્થાપના ક્યારે ક્યારે કરવી તેની શાસ્ત્ર પ્રમાણે વિધિ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે સૂર્ય ઉત્તરાયણના થાય ત્યારે પ્રતિષ્ઠા કરવી. શાસ્ત્રમાં ઉત્તરાયણના સૂર્ય છ માસ થાય છે અને દક્ષિણાયનના સૂર્ય છ માસ થાય છે માટેજ ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા થઈ શકે છે અને તેજ પ્રતિષ્ઠા સર્વ સિદ્ધિ ને આપનારી થાય છે અને દેવોની સ્થાપના પણ ઉત્તરાયણના સૂર્ય થાય ત્યારે જ કરવી તો તે સિદ્ધિને આપનાર થઈ શકે છે ૨૩૦.

પ્રતિષ્ઠાચોત્તરામૂલં આग्નેયાં ચ પુનર્વસુ ॥

પુષ્પેહસેમૃગેસ્વાતૌ રોહિણ્યાશ્કતિમૈત્રમે ॥ ૨૩૧ ॥

હવે કયા કયા નક્ષત્રોમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી તેની વિધિ કહેવામાં આવે છે. ઉત્તરા મૂલ તથા કૃત્તીકા તથા પૂનર્વસુ તથા શ્રવણ તથા અનુરાધા ઉપર ગણાવેલા નક્ષત્રોમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી તો તે શુભ છે અને સુખને આપનાર થાય છે ૨૩૧

તિથિરિક્તા કુજંદ્વિદ્ભુક્રુવિધંયતં તથા ॥

દગ્ધાંતિથિ ચ ગજાતં ચરભોય ગ્રહંત્યજેત ॥ ૨૩૨ ॥

હવે મંગળવારી તિથિ હોય તો તે દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ તથા નક્ષત્રનો વેધ તજવો તથા ખરાખ યોગ તજવા તથા દગ્ધા તિથિ તજવી રીક્તા તિથિ તજવી તથા ગલાંત યોગ તજવો આ પ્રમાણે યોગ તજવા ૨૩૨.

શુભદીને ચ સુચિ લગ્નેસૌમ્યયુતેક્ષીતે તથા ॥

અભિષેક પ્રતિષ્ઠા ચ પ્રવેશાદિક મિષ્યતે ॥ ૨૩૩ ॥

સાંઈ દીનમાન જોવું, સાંઈ મુહૂર્ત જોવું, સાંઈ લગ્ન જોવું
સારો માસ જોવો, સારો ગ્રહ જોવો, સારો યોગ જોવો,
સારી તિથિ જોવી આ પ્રમાણે દરેક કાર્ય કરવાથી લાભ
આપનાર થાય છે આથી ઉલટી રીતે કરવામા આવે તો તે
નકારું થાય છે અને પ્રતિષ્ઠા ફળદાયક થતી નથી ૨૬૩.

પ્રતિષ્ઠાનો મંડપ

પ્રાસાદાગ્રે તથા શાને ઉત્તરે મંડપશુભત્ ॥

ત્રિપંચસપ્તનંદેકા દશવિશ્વકરાંતરે ॥ ૨૩૪ ॥

પ્રતિષ્ઠાનો માંડવો પ્રાસાદની આગળ બાંધવો એટલે
મંદિરની ઇશાન ખૂણામાં અથવા તો મંદિરથી ઉત્તર દિશામાં
મંડપ બાંધવો. એ મંડપ આટલેજ બાંધવાથી ફળદાયક
થાય છે. બીજે બાંધવા માટે શાસ્ત્રોયે ના કહેલી છે તેમજ
મંદિરથી મંડપ કેટલો દુર બાંધવો તે કહેવામાં આવે છે.
ત્રણ ગજ છેટે અથવા પાંચ ગજ છેટે અથવા સાત ગજ
છેટે અથવા ૯ નવ ગજ છેટે મંડપ બાંધવો. આ પ્રકારની
વિધિમાં એક પછી એક ઉત્તમ સમજવું ૨૩૪

મંડપસ્યાર્કકરેરષ્ટ દશસૂર્યકલામિતૈ ॥

શોડશહસ્તકુંડચ વશાદધિકદ્રવ્યતે ॥ ૨૩૫ ॥

હવે મંડપ કેટલા ગજનો ચોરસ બાંધવો તે કહે છે.

આઠ ગજનો ૧૦ દસ ગજનો ૧૨ બાર ગજનો ૧૬ સોળ ગજનો આ પ્રમાણે માપમાં મંડપ બાંધવો તેમાં ૧૬ ગજનું મધ્યમ તથા ૧૮ અઠાર ગજનું ઉત્તમ માપ ગણાય તેમજ બાર ગજ તથા ૧૧ અગિયાર ગજનું માપ મધ્યમ ગણાય અને ૮ આઠ ગજનું તથા દસ ગજનું માપ મંડપ બાંધવામાં કનિષ્ઠ ગણાય છે ૨૩૫.

સ્થંભશોડશસંયુક્તં તોરણાદિવિરાંજીતમ્ ॥
મંડપંવેદીકામધ્યે પંચાષ્ટનવકુંડકમ્ ॥ ૨૩૬ ॥

મંડપને સોળ થાંભલા ઉભા કરવા. આગલા થાંભલા-એને સુંદર તોરણો બાંધવાં. ચારે દીશામાં અને મંડપના મધ્ય ભાગમાં સુંદર વેદીકા બનાવવી. મંડપમાં પાંચ, આઠ અથવા નવ કુંડ કરવા. એ કુંડ ગજના માપથી કરવા અને મંડપના સોળે થાંભલાને સુંદર તોરણો બાંધવાં ૨૩૬

હવન કુંડ

હસ્તમાત્રભવેતકુંડં મેઘલયાયોનિસંયુતમ્ ॥
આગમૈ વેદસંત્રૈશ્ચ હોમંકુર્યાત્ વિધાનત ॥ ૨૩૭ ॥

કુંડ ગજનો કરવો તે કુંડને મેખલા કરવી તેમજ યોનિ કરવી. પછી વેદના મંત્રથી આહવાહન કરવું તેમજ વાસ્તુ દેવનું ધ્યાન કરવું. પછી હોમ કરવો આવો શાસ્ત્રનો મત છે ૨૩૭.

આહુતિ

આયુતેહસ્તમાત્રંહિ કક્ષાર્ઘૈતુદ્ધિ હસ્તકમ્ ॥

ત્રિહસ્તલક્ષહોમેસાદશલક્ષે ચ તુકરમ્ ॥ ૨૩૮ ॥

હવે કેટલી આહુતિ આપવી તેની વિધિ બતાવવામાં આવે છે જે કુંડ એક ગજ ચોરસ હોય તો દસ હજાર મંત્રની આહુતિ આપવી તેમજ જે ગજનો કુંડ ચોરસ હોય તો પચાસ હજાર આહુતિ આપવી અને ત્રણ ગજનો કુંડ હોય તો એક લાખ મંત્રની અને જે કુંડની ચોરસ પહોળાઈ ચાર ગજની હોય તો દસ લાખ મંત્રના હોમની આહુતિ આપવી ૨૩૮.

ત્રિંશલક્ષે પંચહસ્તં કોટતોર્ઘે શઢ્કરમતમ્ ॥

સપ્તહસ્તંઅસિલક્ષે કોઠીહોમે કરાષ્ટકમ્ ॥ ૨૩૯ ॥

જે પાંચ ગજ ચોરસ કુંડ હોય તો ત્રીશ લાખ હોમની આહુતિ આપવી અને જે ૬ હાથનું કુંડનું માપ હોય તો પચાસ લાખ એટલે અર્ધા કરોડની આહુતિ આપવી તેમજ જે સાત ગજનો કુંડ ચોરસ હોય તો એંશી લાખની આહુતિ આપવી અને જે કુંડનું માપ ગજ આડનું હોય તો એક કરોડ હોમની આહુતિ આપવી. આવી શાસ્ત્રની વિધિ છે માટે શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે આહુતિ આપવી ૨૩૯.

નવ ગ્રહ પુજન કુંડ

ગ્રહેપુજાવિધાનેન કુંડમેકંકરોભવેત્ ॥

મેસ્વલાત્રિતયંવેદ રામયુગ્માંગુલૈઃ કૃમાત્ ॥ ૨૪૦ ॥

હવે નવ ગ્રહની પૂજાની વિધિ કરવા માટે એક ગજનો કુંડ બનાવવો અને કુંડને મેખલા કરવી. આગળનો કોઠો કુંડ પ્રમાણે કરવો અને આગળની મેખલા પણ સારી રીતે બનાવવી ૨૪૦.

एकद्वीत्रिकरंयोद्रे वेदीकोपरीमंडलम् ॥

ब्रह्माविष्णुरविनांतु सर्वतोभद्रमिष्यते ॥ ૨૪૧ ॥

હવે મેખલાનું માપ બતાવવામાં આવે છે. મંડપમાં વેદી ઉપર મેખલા એક ગજની, બે ગજની અને ત્રણ ગજની બનાવવી. આ પ્રમાણે ત્રણ ગજ સુધીનું માપ છે. તે વેદીની ઉપર મેખલાનું મંડળ બનાવવું તેમજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા સૂર્ય આ ત્રણ દેવોનું સર્વ તો ભદ્રનું મંડળ આગળના ભાગમાં કરવું આવો શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત છે ૨૪૧.

જળાશયોની પુજા

भद्रं चागौरीतीलकं देवतानांतुपुजनम् ॥

अर्धचन्द्रतडागेषु चायाकारंतथैवच ए२४२ ॥

ભદ્ર દેવતા ગૌરી, ઈશ્વર તથા સદાશિવ આટલા દેવોની સારી રીતે પૂજા કરવી. અર્ધ ચંદ્રની તળાવમાં પૂજા કરવી બાણના આકારનું તેજ ચંદ્ર કહેવાય ૨૪૨.

टंकारंस्वस्तिकंचैव वापीकूपेशु पुजयेत् ॥

पीठीकाजलकुपेशु योन्याकारं तु कामदम् ॥ ૨૪૩ ॥

હવે વાવ તથા કુવા વગેરે નવાં બનાવવામાં આવે તેની

કેવી રીતે પૂજા કરવી તેની વિધિ કહેવામાં આવે છે. તેના બે ભેદો છે. એક ટંકાર મંડલ અને બીજો ભેદ સ્વસ્તિક મંડલ આ પ્રમાણે બે મંડલથી કુવામાં તથા વાવમાં બે મંડલ ભરીને શાસ્ત્રની વિધિથી પાઠ કરીને અને તે મંડલનો આકાર યોનીના જેવો બનાવવો અને તેની પૂજા વિધિ પ્રમાણે કરવાથી તે કામિનાને આપનાર થાય છે અને સાઈં ક્ષણ આપનાર થાય છે ૨૪૩.

ગજદંતમહાદુઃસ્વ પ્રશસ્તમંડલંજયેત્ ॥

ટંકાચરંતુસ્રચ ગજદંતમિહાયતમ્ ॥ ૨૪૪ ॥

આની સાથે બીજાં મંડલોની પૂજાની વિધિ પણ કહેવામાં આવે છે. ગજદંત નામના મંડળની કોને પૂજા કરવી તે બતાવવામાં આવે છે. જે મહાન દુષ્કર્મથી પીડાયે હોય, જેને ઘણુંજ દુષ્કર્મ પડ્યું હોય તેને ગજદંત નામના મંડળની પૂજા કરવી આથી તેને સારી સુખની પ્રાપ્તિ થાય તેમજ તેની જય થાય. ટંકાર નામનું મંડળ ચોરસ બનાવવું અને ગજદંત નામનું મંડળ ચોરસ તથા લંબચોરસ બનાવવું ૨૪૪.

વિખ્યાતંસર્વતોભદ્રં જ્ઞેયાનન્યાનંલોકતઃ ॥

પૂર્વાદીતોરણંલક્ષ યજ્ઞાંગવટપીપલૈઃ ૨૪૫ ॥

મોટાં જે સિદ્ધમંડળ કહેવાય તે સર્વ તો ભદ્ર કહેવાય અને સર્વ તો ભદ્ર સર્વે લોકમાં કરવો તેમજ પૂર્વ દિશામાં તોરણ બાંધવા માટે વડના તથા પીપળાના થાંભલા હોય આવો શાસ્ત્રનો મત છે ૨૪૫.

વરુણમાં બ્રાહ્મણ કેવા જોઈએ

દ્વાત્રીંશત્ ષોડશાષ્ટીચ રુત્વીજોવેદ પારમાન્ ॥
કુલીના જ્ઞાનસંપૂર્ણા તેયજ્ઞાર્થઅમિમંત્રયેત્ ॥ ૨૪૬ ॥

શ્રદ્ધા પ્રમાણે ૩૨ અત્રિશ બ્રાહ્મણનું વરુણ કરવું અથવા ૧૬ સોળ બ્રાહ્મણનું વરુણ કરવું અથવા ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એ રીતે આઠ બ્રાહ્મણોનું વરુણ કરવું. તે બ્રાહ્મણો કુલીન, સંપૂર્ણ શાસ્ત્રના જ્ઞાતા, આવા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોનું વરુણ કરવું આવા શાસ્ત્રનો મત છે ૨૪૬.

પ્રતિષ્ઠા

મંડપસ્યત્રિભાગેન ઉત્તરેસ્નાન મંડપં ॥
સ્થંડિલંવાલુકંતત્વા શય્યાયાં સ્થાપયેત્પુરમ્ ॥ ૨૪૭ ॥

તેમજ મંડપના ત્રીજા ભાગમાં મંડપની ઉત્તર દિશામાં જે દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવી હોય તે દેવતાઓને નવરાવવા માટે જગા કરવી. તેમાં નાની ઓટલી કરવી તેની ઉપર જીર્ણી રેતી પાથરવી તે ઉપર સ્નાન કરાવીને આસન ઉપર સ્થાપન કરવું ૨૪૭.

પંચયજ્ઞૌકશાયેશ્ચ વલ્કલૈક્ષીરવૃક્ષજૈ ॥
સ્નાપયેત્પંચ કલશૌ શતવારંજલેનચ ॥ ૨૪૮ ॥

જે સ્થાન ઉપર દેવોને ઝેસાડયા છે ત્યાંથી પાછા ફરીથી સ્નાન કરવા માટે જે દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવાની છે તે દેવોને તથા તેની સાથે સૂર્ય ભગવાનની મુર્તિને પાંચ

ગવ્યથી સ્નાન કરાવવું. પાંચગવ્ય એટલે ઘી, દુધ, દહીં, છાશ, તથા મૂત્ર આ પાંચગવ્ય કહેવાય. બધું ગાયુનું જોઈએ ત્યાર પછી દુધવાળી વનસ્પતિનાં દુધ લાવીને સ્નાન કરાવવું. પાંચ વલ્કલથી દેવતાઓને નવરાવવા તેમજ તિર્થના જળથી તથા એકસોને આઠ કુવાના પાણીથી દેવતાઓને નવરાવવા ત્યાર પછી મંડપમાં પાંચ કળશની સ્થાપના કરવી ૨૪૮.

વેદમંત્રૈશ્વવાદીત્ર ગીતમંગલમિશ્વનૈ ॥

વસ્ત્રેણાછાદ્યયેતદીશ વેદંતમંડપન્યચેત્ ॥ ૨૪૯ ॥

સો કુવાનું પાણી લાવતી વખતે શું કરવું તે કહે છે વેદ લાણાવવા તથા મંત્ર લાણાવવા તથા વાજાંત્રો વગાડવાં તથા સુંદર મંગળગીતો ગાતાં ગાતાં કુવાઓનું પાણી ભરવા જવું. ઉલ્લેખાએ કરીને ચારે દિશાથી માંડવો બાંધી લેવો દેવતાઓને સ્નાન કરાવવાની જગાને પણ વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત કરાવી રાખવી. ઉપરની બાજુથી પણ મંડપને ઉલ્લેખોથી આચ્છાદિત કરી લેવો ૨૪૯.

તુલ્યારોપયેદ્વદ્યામુત્રરાન્હિન્યસેતત :

કલશંતુશિરોદેશે પાદસ્થાનેકમંડલમ્ ॥ ૨૫૦ ॥

આ પ્રમાણે કરીને સ્નાન કરાવીને મંડપમાં વેદી ઉપર દેવતાને બેસાડીને કેવી રીતે મુર્તિ સુવરાવવી તે બતાવે છે કળશ દેવતાના માથા તરફ દેવનું મુખ રાખવું અને તેના માથા પાસે કળશ મૂકવો અને ત્યાર પછી મુર્તિને તોળવી અને પગની પાસે કમંડલ મૂકવું ૨૫૦.

વ્યંજનંદક્ષીણેદેશે દર્પવળાંમતઃ શુભમ્ ॥
રત્નાન્યાસંતેતઃકુર્યાત્ દિકપાલાદિકપુજનમ્ ॥ ૨૫૧ ॥

દેવતાની દક્ષિણ બાજુમાં વીજણો મુકવો તેમ દેવતાનેજ શોભા આપે તે પ્રમાણે આરસી ડાબી બાજુમાં મુકવી અને દેવતાની સન્મુખ પુષ્પરાજ, પત્તા, રત્ન, વૈદુર્ય આદી રત્નોની ગોઠવણ કરવા. આ પ્રમાણે સુંદર વિધિ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરતા જવું ૨૫૧.

વજ્રં વૈદુર્યમુક્તાચ મિંદ્રનીલસુનીલકમ્ ॥
પુષ્પરાગંચગોમેદં ઇન્દ્રપૂર્વાદિતોન્યસેત્ ॥ ૨૫૨ ॥

ત્યારપછી આજણોએ દશે દિક્ષપાલોની પૂજા કરાવવી અને હીરા, વૈદુર્યમણિ, મોતી, ઈંદ્રની પણ સુનીલ મણિ પુષ્પરાગમ ગોમેદ, ઈંદ્રની મણિ સૌથી પહેલાં મુકાવવી ત્યાર-પછી અનુક્રમથી બીજાં રત્નો ગોઠવવાં આ પ્રમાણે ગોઠવીને દશે દિક્ષપાલોની શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે પૂજા કરવી. ૨૫૨.

સુવર્ણરજતંતામ્રં કાસ્યંરિત્યંચ સીસકમ્ ॥
વગંચલોહપૂર્વાદી સૃષ્ઠ ધાતુનિહન્યેસત્ ॥ ૨૫૩ ॥

સોનું તથા રૂપું તથા ત્રાંબુ તથા કાંસુ તથા પીત્તળ તથા સીસું તથા કલઈ તથા લોહું તથા જસત આ પ્રમાણે અનુક્રમથી દેવતાની પાસે આઠ પ્રકારની ઉપર કહેલી ધાતુઓ મુકવી. આલું શાસ્ત્ર પ્રમાણ છે. માટે નિયમ અનુસાર દેવો પાસે ધાતુ મુકવી. ૨૫૩.

चञ्चवह्निसहदेवा विष्णुक्रांताइन्द्रवारुणि ॥

शंखजोतिष्मतिच वेश्वरीता च क्रमान्यसेत् ॥ २५४ ॥

હવે દેવોની પાસે ઐષધિઓ ક્યાં ક્યાં મુકવી તે બતાવવામાં આવે છે તે સાંભળો. અઘેડી સૌ પહેલાં અગ્નિ ખૂણામાં મુકવી પછી સમડી તથા જટાપાસ્ત દક્ષિણ દિશામાં મુકવી તથા ઈંદ્રાવણી નૈઋત્ય ખૂણામાં મુકવી, શંખાવલી પશ્ચિમ ખૂણામાં મુકવી, માલકાંકણી વાયવ્ય ખૂણામાં મુકવી અને વેશ્વરી ઉત્તર દિશામાં મુકવી આ પ્રમાણે દેવોની પાસે ઐષધીઓને ગોઠવવી જે લાકડાં જડાં હોય તે તેની છાલ મુકવી. ૨૫૪.

यवोत्रिहितथाकंगु जुर्णाद्वाचतलैर्युतम् ॥

शालिमुद्गसमारव्याता गोधूमाश्चक्रमेणहि ॥ २५५ ॥

હવે દેવતાઓની ચારે બાજુ ક્યાં ક્યાં કાચાં અન્ન મુકવાં તેનો નિર્ણય બતાવવામાં આવે છે. સૌથી પહેલાં કાંગ પછી જુવાર પછી તલ પછી ડાંગર ઝીણી પછી મગ પછી સરસવ પછી અડદ પછી ડાંગરની શેકેલી ધાણી આ પ્રમાણે દેવોની ચારે બાજુમાં આ કાચાં અન્નો અનુક્રમથી ગોઠવી દેવાં. ૨૫૫.

देवना निभीते लावेल यीन्ने डेने आपवी.

यदे वा भरणंपूजा वस्त्रालंकार भूषणम् ॥

तत्सर्वं शिल्पिनांदेयं आचार्यायव्यङ्गियम् ॥ २५६ ॥

આ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠા પહેલાં દેવતાઓને વસ્ત્રાલંકારો વગેરે જે જે આબૂષણો પહેરાવેલાં હોય તે તે સર્વે પ્રતિષ્ઠા પહેલાં દેવની પૂજા કરીને પછી તે બધાં ઘરેણું વસ્ત્રો આબૂષણો દરેક જાતના અલંકારો જે જે દેવના નિમિત્તનાં હોય તે સર્વે શિલ્પી એટલે મંદિર બનાવનારને આપી દેવાં આવો શાસ્ત્રનો મત છે. આચાર્યે આ લેવાય નહિ. યજ્ઞનાં જ આબૂષણો વગેરે આચાર્યે લેવાં પણ પ્રતિષ્ઠામાંની સર્વે ચીજો શિલ્પીએ જ લેવી આવું શાસ્ત્ર સિદ્ધ પ્રમાણ છે. ૨૫૬.

આનંદ મંગળ ઉત્સવ.

તતોહોમસર્વેકુર્યાત્ નૃત્યગીતૈરનેકાશઃ ॥

નૈવેદ્યરાત્રીકંપૂજા મંગલ્યાસાદિકંતથા ॥ ૨૫૭ ॥

ત્યાર પછી એટલે હોમ પૂજા થયા પછી નૃત્ય કરાવવું, સુદર સુંદર ગીતો ગવરાવવાં, અનેક પ્રકારનો આનંદ મંગળ ઉત્સવ કરાવવો ત્યાર પછી દેવોને નૈવેદ્ય ધરાવવું. ત્યાર પછી રાત્રિની પૂજા કરાવવી ત્યાર પછી મંગલ વેદ-મંત્ર બોલાવવા વગેરે વગેરે કાર્ય કરાવવું. તેમજ રાત્રી મંગળ વગેરે કરાવીને જાગરણ કરવું. ૨૫૭.

શ્રીરંક્ષૌદ્રઘ્નતંસ્વંહં પક્વાનાનિબહુન્યપિ ॥

ષટ્સસ્વાદુમક્ષાણિ સમંતાત્પરિકલ્પયેત્ ॥ ૨૫૮ ॥

ખીર, માલપુઠા, દુધપાક, લાડુ, આવી રીતે અનેક

અકારના પકવાનો તૈયાર કરાવવા. છ રસોથી યુક્ત સારાં સારાં શાક, મસાલા, લલ્ચાં, ચટણી, રાયતું, આ પ્રમાણે દરેક વસ્તુઓ સ્વાદીષ્ટ બનાવવી આ બધાં પકવાનો દેવની ચારે બાજુએ ધરાવવાં ૨૫૮.

વિપ્રાણાં સંપ્રદાયાઞ્ચ વેદમંત્રૈસ્તથાગમૈઃ

સકલિકરણંજીવ નાન્યંકૃત્વાપ્રતિષ્ઠયેત્ ॥ ૨૫૯ ॥

વરુણોમાં આદ્યણો આવા ગુણુવાળા બોલાવવા. વેદના મંત્રો સારી રીતે આવડતા હોય, સાસ્ત્રોનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હોય તેમજ વિષ્ણુ ત્યા શીવ સંપ્રદાયથી યુક્ત અને દરેક પ્રકારના કાર્યો કરાવવામાં હોશિયાર આવા આદ્યણો પાસે વેદ પ્રમાણે દેવોની પ્રાણુ પ્રતિષ્ઠા કરાવવી સર્વ રીતે ન્યાસ તથા ધ્યાન વગેરે કરાવીને અથવા કરીને દેવકી પ્રતિષ્ઠા કરાવવી ૨૫૯.

મકાન તથા પ્રાસાદ નાથરે દેવતાનું પૂજન

પ્રાસાદેદેવતાન્યાસં સ્થાવરેષુ પ્રથકપ્રથક્ ॥

સ્વશાલાયાંતુવારાહં યોન્યાંનાગકુલાનિચ ॥ ૨૬૦ ॥

મંદિરોમાં તથા મકાનોમાં તથા પ્રાસાદોમાં તથા મંદિરની ભીંતોમાં તથા મકાન તથા મંદિરની દરેક જગાએ કયા કયા દેવો રહેલા છે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. પ્રાસાદની દરેક જગાએ રહેલા દેવોની સ્થાપના કરવી. દરેક મંદિરના તથા મકાનના તથા મકાનના થરેથરમાં દેવતાનો વાસ છે માટે દરેક ઠેકાણે પૂજ કરવી. દેરાના ખડસલ

પોલાણુમાં વારાહ દેવતા રહેલા છે તથા મંદિર તથા ઘરમાંની ભીંતોમાં નાગ દેવતા રહેલા છે માટે તે દેવતાઓની સ્થાપના કરીને પૂજા કરવી ૨૬૦.

પ્રકુંભજલદેવ્યાશ્ચ પુષ્પકેકિંસુરાંતથા ॥

નંદિનં જાડ્યકુંભેચ કર્ણાકર્ણાભ્યાં સ્થાપયેતવરી

॥ ૨૬૧ ॥

જડલામાં જલદેવતા સ્થાપવા ગરાસપટ્ટીમાં સુરદેવતા સ્થાપવા નંદ અને નંદદેવતા છાજલીઓ સ્થાપવા. કણ્ઠીએ મહીધરદેવતાનું સ્થાપન કરવું. ૨૬૧

ગણેશંજગપીટંચ અશ્વિપેનેતથાશ્વિનૌ ॥

નરપિવેનરાંચૈવ ક્ષમાંચ પુરકેજયેત્ ॥ ૨૬૨

ગણેશ દેવતા ગજપીઠમાં સ્થાપવા અશ્વપીઠને વિષે અશ્વિનીકુમાર દેવતાની સ્થાપના કરવી. નરપીઠને વિષે નરદેવતાની સ્થાપના કરવી. આ પ્રમાણે દેવોની સ્થાપના કરવી. ૨૬૨.

મદ્રસંધ્યાત્રટાંકુંભે પાર્વતી કલશેતથા ॥

કપોતાલ્યાંતુગંધર્વા મંત્રિકાયાં સરસ્વતી ॥ ૨૬૩ ॥

હવે થરના લદ્રમાં ત્રણ દેવતાની પૂજા કરવી તે બતાવવામાં આવે છે. કળશમાં પાર્વતી દેવાની સારી રીતે પૂજા કરવી. કુંભમાં લદ્ર સંધ્યાની પૂજા કરવી. કેવાલને થરે ગંધર્વ દેવતાની પૂજા કરવી. માંચીને થરે સરસ્વતા દેવીની પૂજા કરવી જાંગીએ દસ દીગ્પાલની પૂજા કરવી. ૨૬૩,

જંઘાયાંદીશાન્પાલા મંતરાલ યે સુરાંસ્તથા ॥
 પરજન્યકુઠછાગ્રેચ તતોમધ્યપ્રતીષ્ટયેત્ ॥ ૨૬૪ ॥

ઈદ્ર દેવતા દોઢીઆને થરે પૂજવા સાવિત્રી દેવી ભરણુને
 થરે પૂજવાં, પાટ પર જન્મદેવતા છન્ને થરે પૂજવા
 તેમજ વીઘાધર દેવતા કેવાલ નામના થરમાં પૂજવા. દેરામાં
 બેટલા થર છે. તે દરેક થરો આ દેવતાઓ છે માટે દરેક
 થરની પૂજા વિધિ પ્રમાણે કરવી, ૨૬૪.

શાખયોચન્દ્રસૂર્યેચ ત્રિમૂર્તીંચોતરાંગકૈ ॥
 ઉદંબરેસ્થિંતંયક્ષં આશ્વિનાવર્ધચન્દ્રકૈ ॥ ૨૬૫ ॥

મંદિર તેમજ ઘરો વગેરેની બન્ને શાખોમાં, ચંદ્ર
 તથા સુર્ય દેવની પૂજા કરવી તેમજ ઉમરામાં યક્ષ દેવની
 પૂજા કરવી અને અશ્વિની કુમારની શંખેધારમાં પૂજા કરવી
 આ પ્રમાણે દેવોની પૂજા કરવી ૨૬૫.

કોલિકાયાંદ્રારાદ્ધારંક્ષિતિચોત્તાનપટ્ટકૈ ॥
 સ્થંભેષુપર્વતાશ્ચૈવ આકાશંચરોટકૈ ॥ ૨૬૬ ॥

દેરાની ધારે તેમજ ધારની પાસે તેમ મંદિરના દરેક
 ખૂણાની જગાએ ચારે બાજુ ધારે વારાહ દેવતા તથા
 નાગ દેવતાની પૂજા કરવી અને પડથારમાં પૃથ્વાધર દેવ-
 તાની પૂજા કરવી તેમજ થાંભલામાં પર્વત દેવતાની પૂજા
 કરવી અને ઘુમટમાં આકાશ દેવની પૂજા કરવી અને પછી
 મંદિરમાં દેવતાના પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૨૬૬.

મધોપ્રતિષ્ઠયેદેવે મકારેજાતૈતથા ॥

શિખરેસ્યોરુશ્રૃંગેષુ પંચ પંચ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥ ૨૩૭ ॥

પછી મંદિરમાં જે દેવતા પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હોય તેની પૂજા કરવી પછી પરનાલના થરમાં એટલે પરનાલના ભાગમાં ગંગાજી પૂજવાં તથા શિખરે ઉપર ઉરુશ્રૃંગ ઉપર પાંચ પાંચ દેવની પૂજા કરવી આવે શાસ્ત્રનો મત છે તે પ્રમાણે પૂજા કરવી ૨૬૭.

બ્રહ્મા વિષ્ણુ તથા રુદ્ર ઈશ્વરસ્યસદાશિવમ્ ॥

શિખરેવૈશ્વરંદેવં શિખાયાંચસુરાદ્વિપમ્ ॥ ૨૬૮ ॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુ તથા રુદ્ર ઈશ્વર તથા સદાશિવ આટલા દેવતાઓની પૂજા શિખરના ઉરુશ્રૃંગ ઉપર કરવી તેમજ વૈશ્વર દેવ તથા સુરદ્વિપ દેવિની શિખર ઉપર પૂજા કરવી. ૨૬૮.

ગ્રીવાયાંઅમરદેવ મંડપેચનિશાઙ્કરમ્ ॥

પદ્માક્ષંપદ્મપત્રેચ કલશેચ સદા શિવમ્ ॥ ૨૩૯ ॥

દેરાના ગળાના ભાગમાં અમર દેવની પૂજા કરવી અને આમલસારામાં હુરદેવની પૂજા કરવી. પદ્માક્ષ દેવતાની ઝાઝરીએ પૂજા કરવી તેમજ ઇંડા ઉપર સદાશિવની પૂજા કરવી. ૨૬૯.

સદ્યોવામસ્તથાધોર તત્પુરુષશાણ્વત્ ચ ॥

કરુણાદિ ગર્ભપર્વતં પંચાંગેનાપ્રતિષ્ઠયેત્ ॥૨૭૦ ॥

હવે આ પાંચ દેવતાની કેમ પૂજા કરવી તે જાતા-
વવામાં આવે છે. સદ્યોજાત દેવતા તથા વામન દેવતા તથા
ચૌર દેવતા તથા તત્પુરુષ દેવતા તથા ઈશ્વર આ પાંચે
દેવતાની પૂજા કરવી. તેમાં રેખાથી આરંભીને ગર્ભના અંત
મુધી આ અરધા લાગના પાંચ અંગ તેમાં પાંચ દેવની
પૂજા કરવી. પઢરો, રેખા, ભદ્ર વગેરે પાંચ અંગની
પૂજા કરવી. ૨૭૦

પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પહેલાં કોનાં દર્શન કરવાં.

પ્રથમં દેવતા દૃષ્ટે દશપદાન્ય પર્યતમ્ ॥

વિપ્રે કુમારિકા વસ્તુ તતો લોકાન્ પ્રદર્શયેત્ ॥ ૨૭૧ ॥

દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી કોને પહેલાં દર્શન કરવાં
તે કહેવામાં આવે છે. દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી તુરત જ
પહેલાં બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમાની પૂજા કરવી
અને દર્શન કરવાં. અથવા તે બ્રહ્મણીની કુંવારી કન્યા
એ અને ત્યારપછી બીજા લોકોએ દર્શન કરવા.

જૈન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા.

પ્રતિષ્ઠા વીતરાગસ્ય જિનશાસનમાર્ગન્ ॥

નવકારસ્ય મંત્રૈશ્ચ સિદ્ધઃ કેવલભાષિતૈઃ ॥ ૨૭૨ ॥

હવે જૈનશાસનની પ્રતિષ્ઠાનું વર્ણન કરવામાં આવે
છે. નવકારમંત્ર બાણીને જૈનશાસનમાર્ગથી કરવી. આ
પ્રમાણે સિદ્ધ પુરુષો કહી ગયા છે તે પ્રમાણે જૈનની
પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૨૭૨.

ગ્રહાસર્વજ્ઞ દેવસ્ય માદપિઠે પ્રતિષ્ઠિતા ॥

જૈનાનં તાદિ મેદેન મુક્તિમાર્ગ ઉતાહુત ॥ ૨૭૩ ॥

જૈનપ્રતિષ્ઠામાં પહેલાં નવગ્રહની સ્થાપના કરવી તેમજ સર્વદેવતાની સ્થાપના કરવી. તે આદિ પીઠ ઉપર સ્થાપના કરવી. જૈનપ્રતિષ્ઠામાં આટલો લેહ છે. આ પ્રમાણે કરવાથી જૈનપ્રતિષ્ઠાનું સારી રીતે કૃણ મળી શકે છે જૈનમાં માતૃકા ભવાંનીની તથા યજ્ઞની પૂજા કરવામાં આવે છે.

જિનાનાંમાતરો યજ્ઞક્ષિણિ ગૌતમાદયઃ ॥

સિદ્ધાકાલત્રયોનાગા શ્વતુવિંશતિમૂર્તયઃ ॥ ૨૭૪ ॥

જૈનની પ્રતિષ્ઠામાં યજ્ઞક્ષિણીની પૂજા કરવી તેમ યજ્ઞોની પૂજા કરવી તથા ગૌતમ વિગેરેની પૂજા કરવી. સિદ્ધિ કાલ આદી ત્રણ નાગની પૂજા કરવી અને એક એક એમ ચોવીશ તેઓની મૂર્તિઓ છે તેઓની પૂજા કરવી. ૨૭૪.

इति स्थाप्य जिनावासे त्रिप्रकारं ग्रहं तथा ॥

सामंतशिखरं नंदि सरस्वष्ट पदादिकम् ॥ २७५ ॥

જૈનનાં ઘરોમાં તથા મંદિરોમાં આ પ્રમાણે સ્થાપના કરવી. ત્રણ પ્રકારના ગ્રહની સ્થાપના કરવી તે બતાવવામાં આવે છે. સમંતશિખર તથા નંદીશ્વરદ્વીપ તથા અષ્ટાપદ આ ત્રણ જૈનના ઘરને કહ્યાં છે. ૨૭૫.

प्रासादो वितरागस्य पुरमध्ये सुखावहः ॥

नृणां कल्याणकारिस्थात् चतुर्दिक्षु प्रकल्पयेत् ॥ २७६ ॥

જૈનના મંદિર વગેરે કચી કચી જગાએ કરવાં તે બતાવવામાં આવે છે. જો જૈનનાં મંદિર શહેર મધ્યે કરે તો સુખને આપનારાં થાય છે અને જો મનુષ્ય જૈનના અનુયાયી હોય તે જો જૈનનું મંદિર શહેરની મધ્યમાં અથવા ગામડાની મધ્યમાં કરાવે તો તેનું કલ્યાણ થાય. જૈનના મંદિરો ગામની બહાર ચારે દિશામાં થઈ શકે છે. તે બતાવવામાં આવે છે. જૈનની પ્રતિષ્ઠા ચાર માસમાં થાય માઘ માસમાં, ફાગણ માસમાં, ચૈત્ર માસમાં, અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જૈનનાં મંદિર, કુવા તથા વાવ વગેરેની આ ચાર માસમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ શકે છે. ઇતિ જૈન પ્રતિષ્ઠા પ્રકાર. ૨૭૬

કામ કરનારાને કેવી રીતે સંતોષ આપવો

इत्येनंततः कुर्यात् सुत्रद्वारस्यपुजनम् ॥

वस्त्रालंकार भूशितं जोमहिस्या अश्ववाहनै ॥ २७७ ॥

હવે કામ કરનાર મિસ્ત્રી (શિલ્પીને) સંતોષ થાય તે પ્રમાણે કરવું. તેને સારાં સારાં વસ્ત્રો આપવાં, સારાં ઘરેણાં આપવાં, પૈસા આપવા, ગાયો આપવી, ભેંસો આપવી, ઘોડા આપવા ઘોડાગાડી વગેરે વાહનો આપવાં તેઓને જે પસંદ હોય તે આમાંથી આપવું. ૨૭૭

अन्येषां शिल्पिनां पुजा कर्तव्या कर्मकारणम् ॥

स्याद निकारानु सारेण वस्त्र तांबुल भोजनैः ॥ २७८ ॥

हुवे जे षीज सुतार, कडिया वगेरे काम करनाश डोय तेमने जेवुं काम कर्तुं डोय ते प्रमाणे वस्रोथी, लोहन करावीने पान सोपारी वगेरे आपी, तेज्जाने सत्कार करवे। तेज्जाने ज्योयता प्रमाणे आपीने राज करवा. २७८

काष्ठीपाषाण निर्माणा कारिणोत्रय मंदिरे ॥

भुजंतेतत्र भक्तेसौ शंकरस्त्रीदशैसह ॥ २८९ ॥

लाकडाना घडनाराज्यो, पत्थरना घडनाराज्यो तथा षीज भण्डुरो जे जे मंदिरो तथा घरो अणुवामां काम करनाश डोय तेज्जाने संतोषीने सारी रीते लोहन जमाडीने संतोष पमाडवो. २७८.

सुत्रधार-शिष्टीनुं पूजन

पूष्यं पूजाजं स्वामि प्रार्थये सुत्रधारतः

सुत्रधारो वदेत् स्वामिन् नक्षयंभवति तव ॥ २८० ॥

मंदिर जनावनार धण्णीजे मंदिर जनावनार शिष्टी-मिस्त्रीने दक्षणा वगेरे आपीने संतोष करवे। पष्ठी संतोष पाभेला सूत्रधारे जेटवे मिस्त्रीजे मंदिर करावनारने आ प्रमाणे आशिर्वाह आपवो. हे लाभ तमाई सारु थाज्यो तमारा घरमां लक्ष्मीने वधारो पुत्र प्रपौत्र वगेरे सवे सुष्ठी रडो आ प्रमाणे आशिर्वाहो आपवा. धृति सुत्रधार पूज. २८०

આચાર્ય બ્રાહ્મણ તથા ગરીબને દાન.

આચાર્યા પૂજનં કૃત્વા વસ્ત્રા સુવર્ણં દ્રવ્યૈસહ ॥
દાન તથાદ્વિ જાતિભ્યો દિનાંચદુર્બલેષુચ ॥ ૨૮૧ ॥

ત્યારપછી આચાર્યની પૂજા કરવી. સોનાથી, વસ્ત્રોથી, દ્રવ્યોથી તથા પોતાના કુળ ગોરની પણ સોનાથી વસ્ત્રોથી તથા દ્રવ્યથી તથા બીજા વર્ણીના બ્રાહ્મણોની પણ પૂજા કરવી પછી ગરીબ લુલાં લંગડાં વગેરેને પોતાની યથા શક્તિ પ્રમાણે દાન આપવું આવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. ૨૮૧.

સર્વેષાં ધનમાદ્વાર પ્રાણિનાં જીવનં પરમ્ ॥
વિત્તેદંતેપ્રતુષ્યન્તિ માનુષાપિતરંસુરા ॥ ૨૮૨ ॥

આ દુનિયામાં પ્રાણી માત્રનું જીવન પૈસા ઉપર જ રહેલું છે. પૈસા વીના કોઈ જાતનો દુનિયામાં વહેવાર થઈ શકતો નથી માટે દરેકને પૈસાની ખાસ જરૂર છે. માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દરેકને પૈસો આપવો. આ પ્રમાણે અધિકાર પ્રમાણે દાન વગેરે આપવાથી મનુષ્યો, પિતૃઓ, દેવતાઓ વગેરે પ્રસન્ન થાય છે તથા જે દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી છે તે દેવતાઓ પણ પ્રસન્ન થાય છે. ઈતિ પ્રતિષ્ઠા વિધિ. ૨૮૨.

જ્ઞાપાય

માઘાદિ પંચમાસેષુ વાપિકુપાદિ સંસ્કૃતમ્ ॥
તદગસ્યતુમાસ્યાં કુયાદદમાર્ગયો ॥ ૨૮૩ ॥

કુવા, વાવ વગેરે નવાં કરાવવાં હોય તો માઘ માસ, ફાગણ ચૈત્ર અને જ્યેષ્ઠ માસમાં કરાવવાં અને જો તળાવ વગેરે કરાવવાં હોય તો અષાઠ માસમાં પણ કરાવાય છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે કરાવવામાં આવે તો સાફ સ્વાદિષ્ટ અને ઘણું જ પાણી થાય છે.

જલાશય કરાવનારને કેટલું પુણ્ય.

असंस्कृत जले देवा पितरोनपिषन्ति ते ॥

संस्कृते त्रहिमायान्ति तस्मात् संस्कारमाचरेत् ॥૨૮૪॥

જો જલની વિધિ શુદ્ધ ન કરવામાં આવી હોય તો તે પાણી દેવો તેમજ પિતૃઓ પીતા નથી માટે જ તેના શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે સારી રીતે સંસ્કાર કરવા. તેથી જ જલની શુદ્ધી થાય છે માટે સારી રીતે તેના સંસ્કાર કરવા આથી ઘણું પુણ્ય થાય છે. ૨૮૪.

जीवनं वृक्ष जंतुनां यकरोति जलाशयम् ॥

दत्ते वासल भेषोक्षं उर्व्यस्वर्गेच मामव ॥ ૨૮૫ ॥

પાણી દરેક પ્રાણી માત્રનું જીવન છે માટે જે કોઈ કુવા, તળાવ, વાવ, વગેરે જલાશયો કરાવે તેને ઘણું જ પુણ્ય થાય છે. આ પુણ્યથી તેની સફળિતિ થાય છે અને તે કરાવનાર સ્વર્ગે જાય છે. ૨૮૫.

પ્રકરણ ૯

પ્રાસાદનો મંડપ.

રત્નગર્ભાકર્ણ સૂર્ય ચન્દ્રતારા વિનાયકમ્ ॥

વિચિત્રં મંડપંચેન કૃતં તસ્મૈનમઃ સદા ॥ ૨૮૬ ॥

હવે મંડપની શોભાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, જે જગાએ નમસ્કાર કરવાની જગા છે ત્યાં સુંદર દેદિધ્યમાન ચિત્રો કરવાં તે કેવાં કરવાં તે કહેવામાં આવે છે. સૂર્યનાં કિરણો જેવાં તેજસ્વી ચંદ્ર તથા તારા મંડલનાં વિમાન કરવાં આવાં આવાં ચિત્રો મંદિરોમાં મંડપમાં તથા જલારાઓમાં કરવાં.

ગુઠ મંડપ

કર્ણગૂઠા વિલાકાશ્ચ એકત્રીદ્વાર સંયુતમ્ ॥

પ્રાસાદાગ્રે પ્રકર્તવ્યં સર્વદેવેષુ મંડપ ॥ ૨૮૭ ॥

પ્રાસાદના ખૂણાથી ખાંચો (પાણીતાર) પાડીને બારણા આગળ કોળીનું પદ બતાવીને ગુઠમંડપ (ખાંચો મંડપ) કરવો. મંડપોને બારણા એક અથવા તો ત્રણ કરવાં અને પ્રાસાદની આગળ સર્વ દેવોને માટે મંડપો કરવા.

ગુર્હાસ્ત્ર કસ્તથાન્દત્ય ક્રમેણ મંડત્રય ॥

જિનસ્યાગ્રે પ્રકર્તવ્યં સર્વેષાંતુબલાનકમ્ ॥ ૨૮૮ ॥

પ્રાસાદની કોળી મંડપ આગળ એટલે મંદિરની આગળ ગુઢ મંડપ બાંધવો. તેની આગળ બીજો મંડપ બાંધવો. તેની આબુઆબુ નાનો કઠેરો કરવો. તે કઠેરની આગળ એક સુંદર રંગ મંડપ બાંધવો. આ પ્રમાણે જૈનના મંડપ ત્રણ બાંધવા અને જૈનના પ્રાસાદ બધાંને બલાંણુક (શૃંગાર ચો-કીઓની આગળ ચોક પાડી પછી ડેલીના દરવાજાની ઉપર પુંડરીક સ્વામી બેસે છે તે) કરવું. ૨૮૮

સમસંપાદં પ્રાસાદ સાર્ધપાદૌનતદ્વયામ્ ॥

દ્વિગુણંવાપકર્તવ્યં મંડપં પંચધામ તમ્ ॥ ૨૮૯ ॥

મંડપ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવે છે. ૧ એક મંડપ પ્રાસાદ બરાબર ૨ બીજો પ્રાસાદથી સવાયો થવો જોઈએ ૩ ત્રીજો દોઢો ૪ ચોથો પોણાબેગણો. ૫ પાંચમો પ્રાસાદથી બમણો કરવો આટલો મંડપનો વિસ્તાર (પહોળાઈથી) કરવો આ પ્રમાણે મંડપ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ૨૯૦

સમં સપાદ પંચાશત્ પર્યંતંદશહસ્તવત્ ॥

દશાંતંપંચ ચતસાર્ધં દ્વીપાદોચતુઃ કરૈ ॥ ૨૯૦ ॥

સમચોરસ ગભારો કરવો. તેની કોળીની આબુમાં બે પદ કરવા તે દોઢ દોઢ ભાગના અને વચ્ચેનો ગભારો બે ભાગનો મળી પાંચ ભાગનો મંડપ પહોળો થાય મંડપની આગળ ચોકીઓ માટે પહોળાઈથી સવાયો ડોઢો, પુણુબ-ગણો કરવો આગળ બીજા મંડપ વધારવા માટે પાંચગણુ સુધી વધારવો દશ ગજની પહોળાઈ હોય તો પચાસ ગજ

સુધી તે હીસાએ પહોળાઈમાં પણ ત્રણ પદથી પાંચ, સાત, નવ એ પ્રમાણે પદ પાડતા જવા એ પ્રમાણે વિસ્તાર કરતા જવું દસ ગજથી તે પચાસ ગજ સુધી માપનો કરવો, ગજ પાંચથી દોઢ તથા પોણા એ તથા ચારથી તે પોણા એ ગણો કરવો. ૨૯૦

સાધારણ

ત્રિહસ્તે દ્વિગુણંધ્યેક હસ્તેકુર્યાત્ ચતુઃ કિકા ॥

પ્રાયેણ મંડપં સાર્ધં દ્વિગુણં પ્રત્યાલિંગકૈઃ ॥ ૨૯૧ ॥

બાબુનું પદ ત્રણ ગજ તેને બમણા કરવા એટલે છ એ પદ મળી થયા વચ્ચેનું પદ ચારનું કરવું ઘણું કરીને સર્વે દેરાંને મંડપદોઢથી બમણા કરવા એટલે સાધારણ ગજનો મંડપ કરવો. ૨૯૧

મંડપેસ્થંભપદધં મધ્યપટ્ટાનુસારત ॥

શુકનાસસમાર્ધંટા ન્યુના શ્રષ્ટાનચા ઘિકા ॥૨૯૨॥

મંડપના થાંભલાના પદના ગર્ભમાં તથા મંડપનો ધુમટ ઉંચો દેરાના શીખરના શુકનાસ બરોબર કરવો તથા શુકનાસ એટલો ઉંચો આમલસારો કરવો. તે શુકનાસથી મંડપનો આમલસારો નીચો હોય તે શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે અને એ શુકનાસથી આમલસારો ઉંચો કરવામાં આવે તો કનિષ્ઠ કહેવાય છે ૨૯૩

મુખમંડપ સંધાતો યદામિત્યં તરે ભવેત્

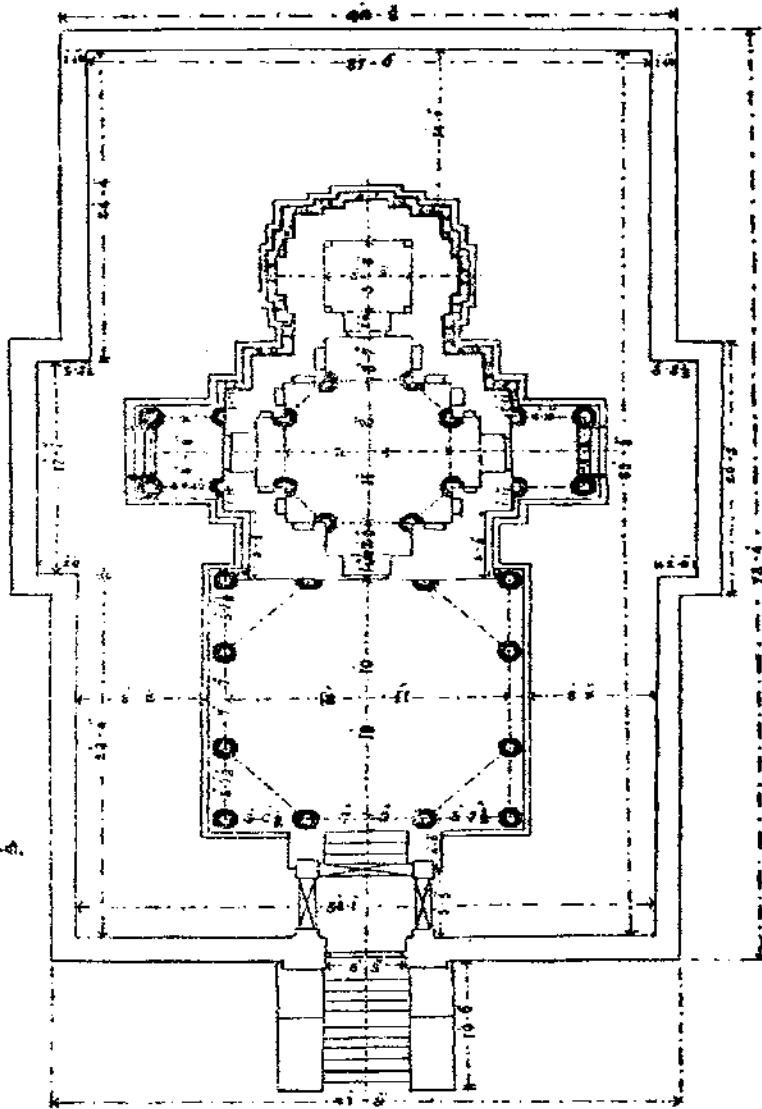
નદોષોસ્થંભપદાન્નૈ સમંચાવિશમંતલમ્ ॥ ૨૯૩ ॥

દેરાના આગળ બીજા મંડપ સુશોભિત કરવો. પહેલા મંડપની ભીતનો અંતર હોય તો દોષ નહીં. પહેલા મંડપ કરતાં થાંભલા તથા પાટડા ઘાટમાં (શ્રગારમાં) વધુ ઓછા થાય તો કોઈ પ્રકારના દોષ નથી કારણ પહેલા મંડપની અને બીજા મંડપને વચ્ચે દિવાલ આવી એટલે દ્રષ્ટિદોષ લાગતો નથી પણ બતાવેલ માપનાં પ્રમાણથી કરવો જોઈએ કમબેર થાય નહિ અને સુશોભિત લાગે. પદ કહાય નાના મોટા થાય તો દોષ નથી.

कुंभारीयाञ्च नैन तीर्थ

PLAN OF SHRI SAMBHAVNATHJI'S TEMPLE.

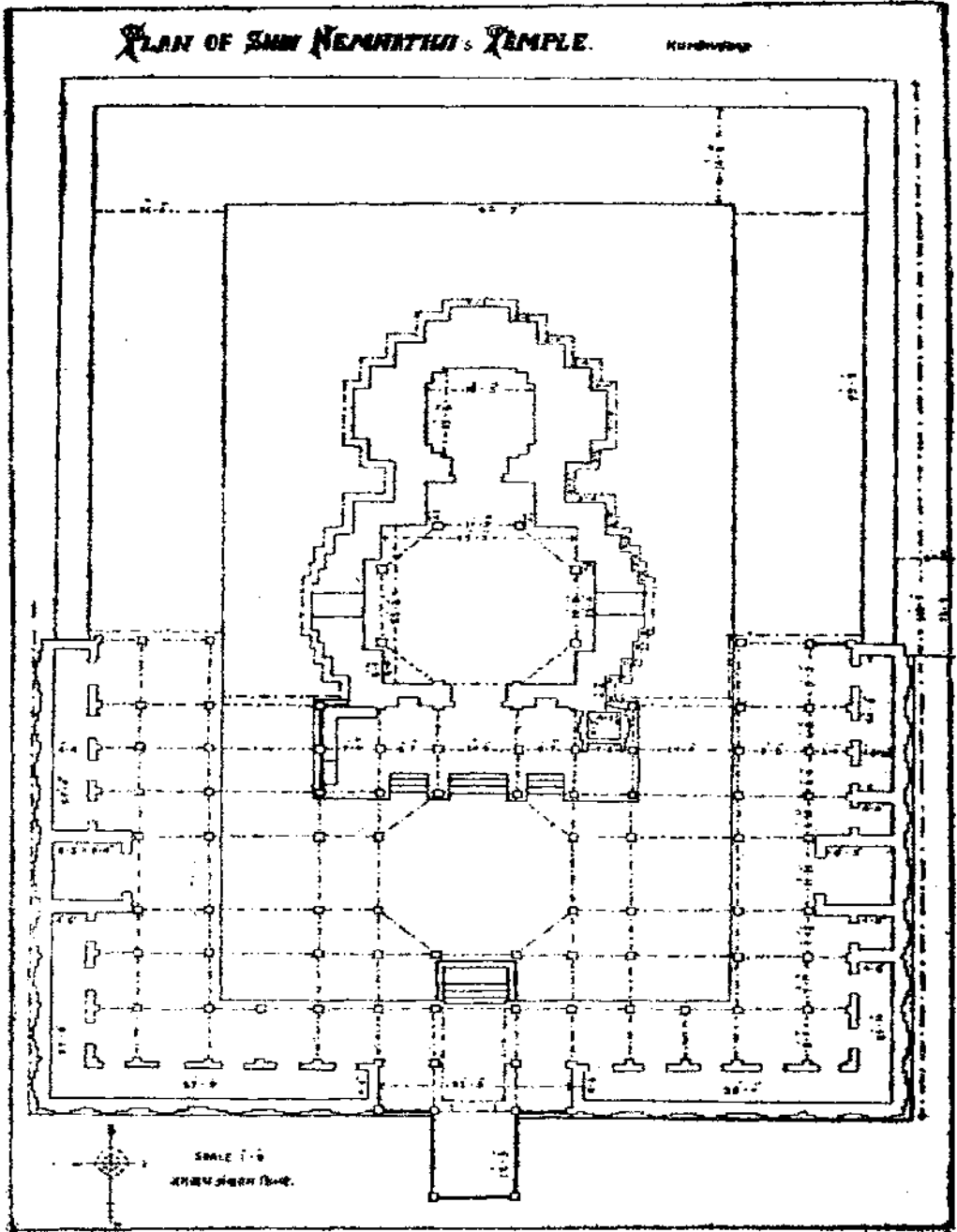
KUMHARIBAJI.

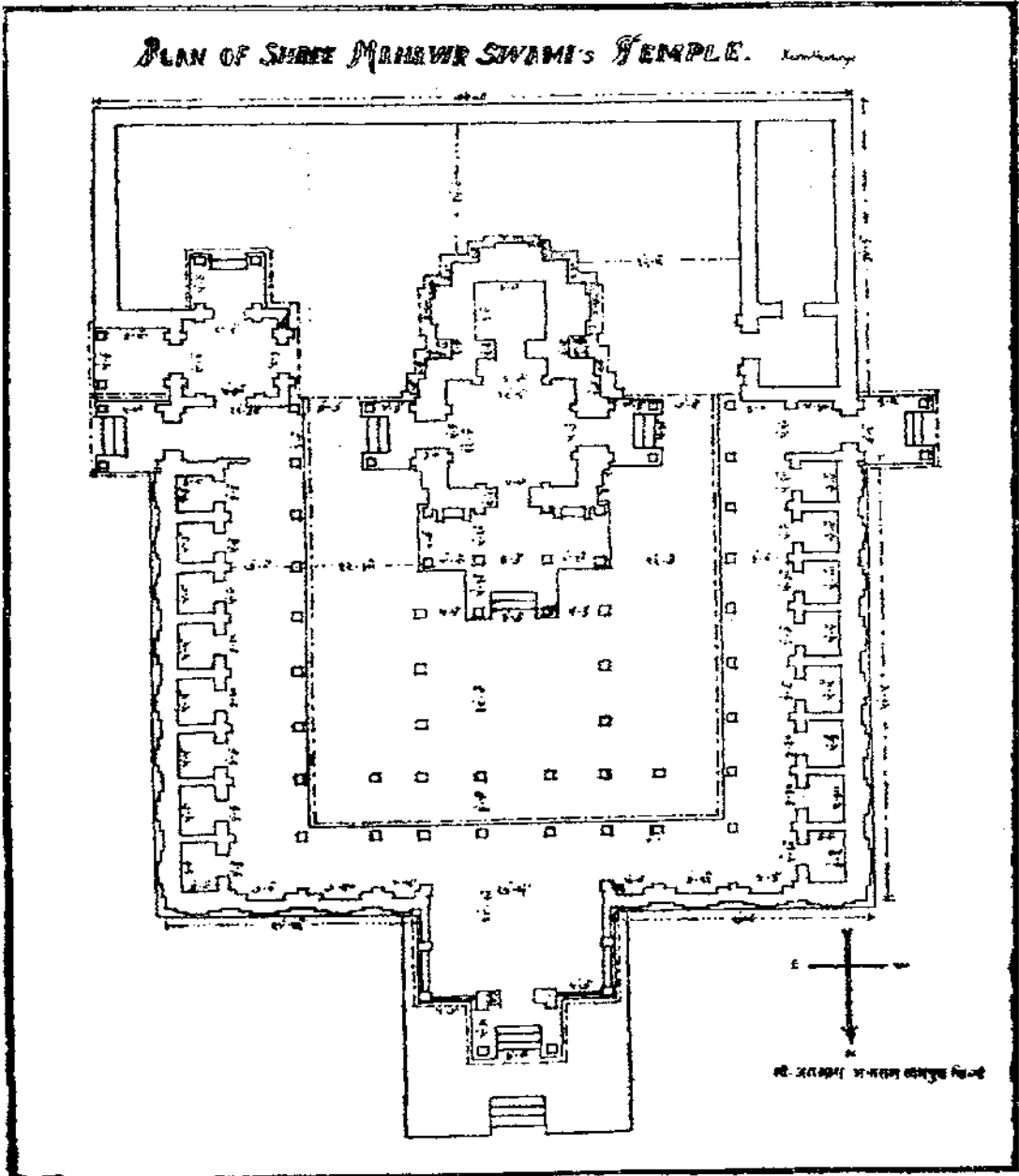
SCALE 1"=6'

जनसिंह अच्युतम. सि.सी.

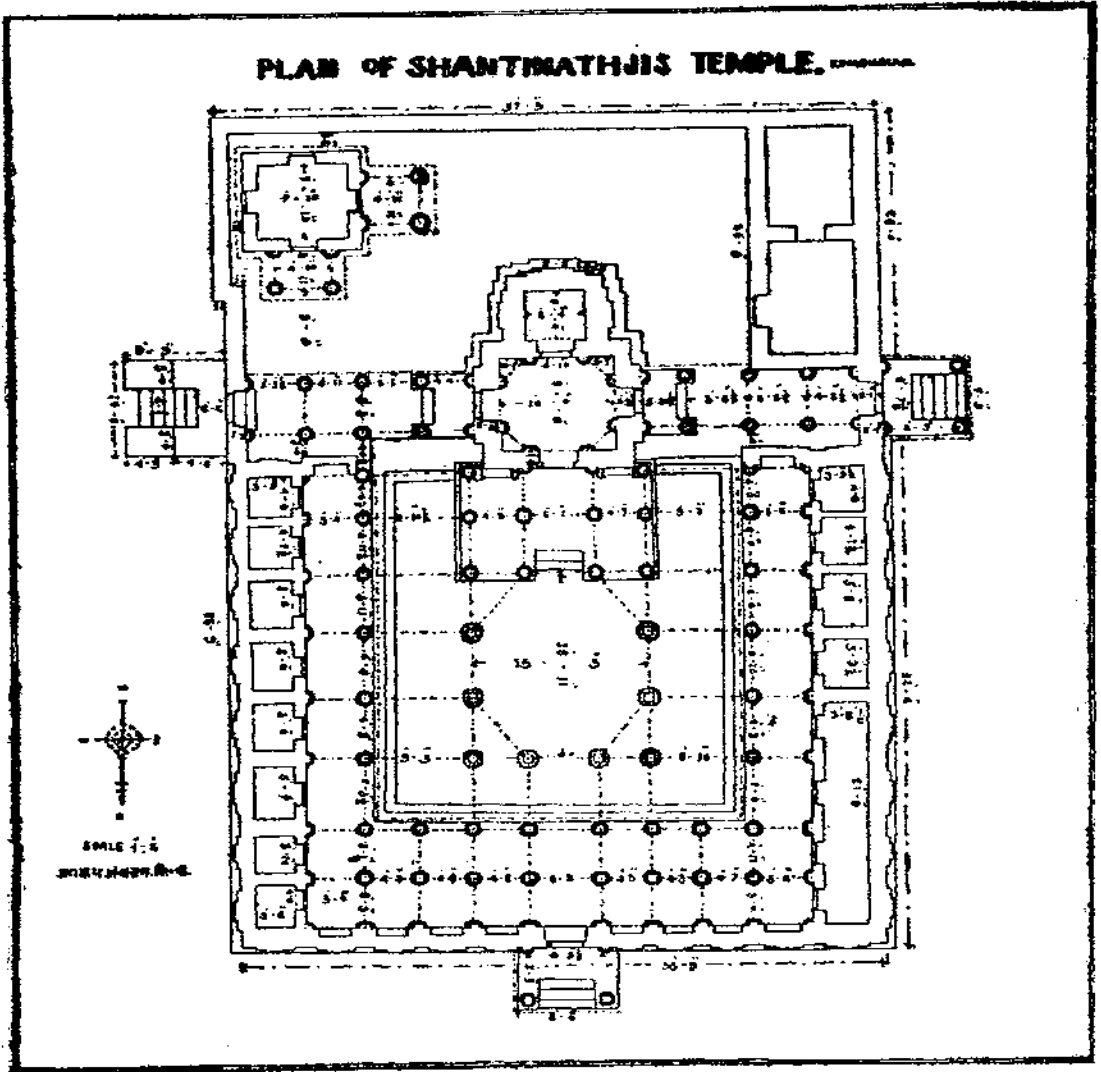
कुंभारीयालय नैव तीर्थ

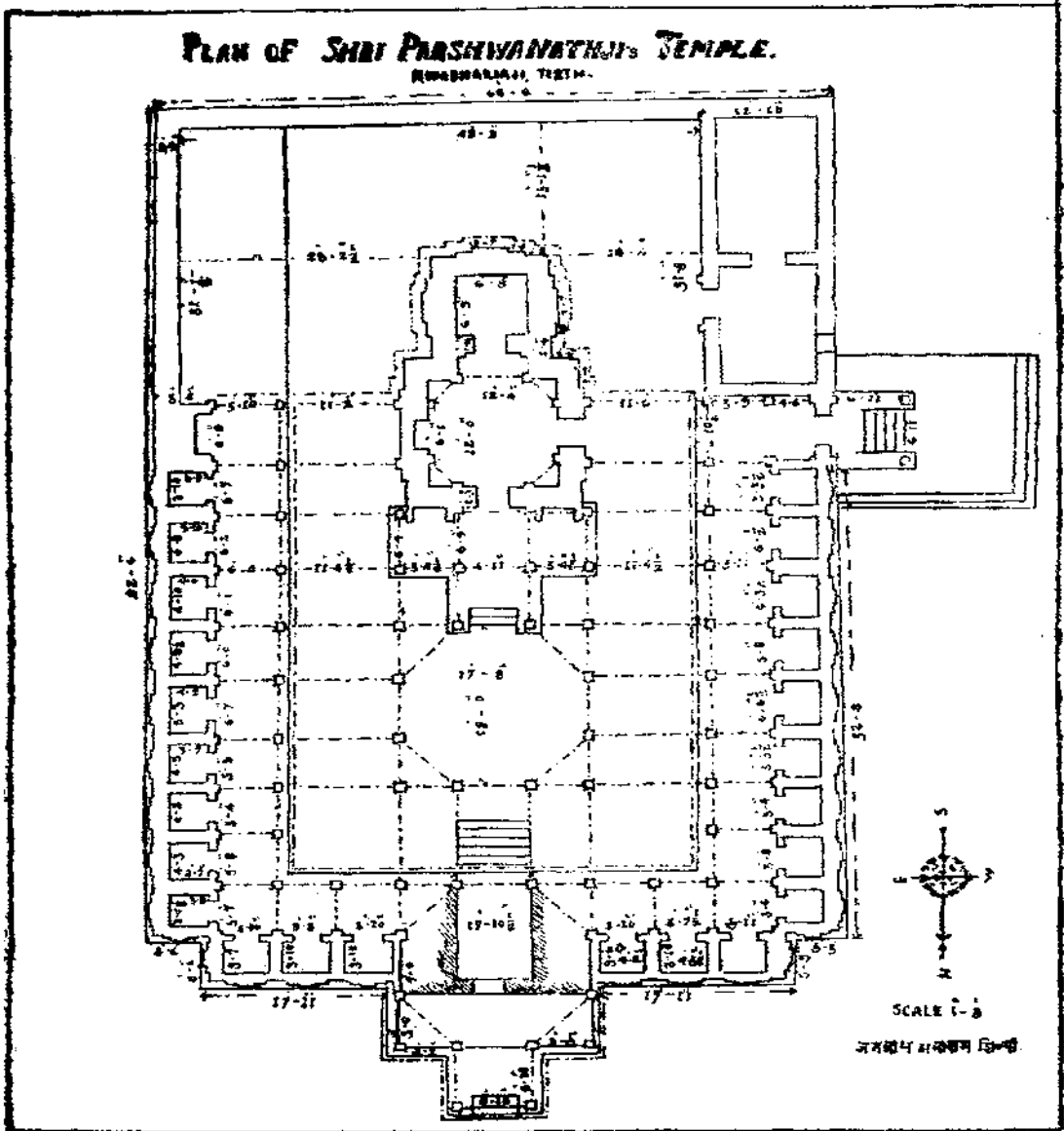
कुबारीआछ नैन तीर्थ

કુંભારીઆજી જૈન તીર્થ

કુંભારીઆલ જૈન તીર્થ

વેણીરાસીયું (થાંભલામાંની બેઠક)

પવાષ્ટદશ ભાગેષુ ત્રિભિ શ્રંઢાવલોકનમ્ ॥

હસ્તેકં ત્ર્યંગુલોનંવાત દુર્ધેમન વારણમ્ ॥ ૨૧૪ ॥

થાંભલામાં નવ તથા આઠ તથા દસ ભાગ કરવા તેમાં ૩ ભાગ વેણીરાસીયું આસરોટ સુધી ગજ એક અને ત્રણ આંગળ સુધીમાં ઉંચું કરવું અને તેને સુંદર શોભાયમાન કઠેરા કરવો. ૨૬૪

શાર્ધપંચાશકૈભક્તૈ સપદં રાજસેનકમ્ ॥

સપાદ અંસકો વેદી ભાગેનાસનપટ્ટકમ્ ॥ ૨૧૫ ॥

સાડા પાંચ ભાગ તેમાં વહેંચીને પછી તેમાં સવા ભાગનું સર્વવસીયાણું કરવું. ભાગ ત્રણનું વેણીરાસીયું કરવું. એકથી સવા ભાગનો આસરોટ કરવો. ૨૬૫

ઉપરના ભાગ

તદુર્ધે સપ્તસાર્ધાશૈઃ યત્યપદસ્યપેટકૈઃ ॥

સાર્ધપંચાશકૈસ્થંભ પાદોનં મરણં ભવેત્ ॥ ૨૧૬ ॥

ઉપર રહ્યું તેના ઉપર ભાગ સાડાસાત કરવા. પાટડીના તળીયા સુધી અને આસરોટના (બેઠક) મથાળેથી સાડાસાત ભાગ કરવા તેમાંથી સાડાપાંચ ભાગનો થાંભલો કરવો અને તેમાંના અર્ધા ભાગનું બરણું કરવું અને ડાઢ ભાગની બેઠક કરવી. ૨૬૬

भागार्धे भरणं वापि सपादंसाधंतः शिरः ॥

પટ્ટોદ્ધિ ભાગસ્ત સ્યોર્ધે કર્તવ્યઃ છાદ્યકોદયમ્ ॥ ૨૯૭ ॥

બે પોણા ભાગનું ભરણું કરવું હોય તો તે ઉપર સવા ભાગનું સરૂ કરવું. તથા દોઢનું પણ સરૂ કરવું. પાટડો ભાગ બેનો કરવો. ભારવટ (પાટડો) મંથાળામાં તથા તળાચા સુધીમાં ભારવટની પાસે છબ્બું કરવું. ૨૯૭.

त्रीभागेललीताछद्यं तत्पेटंपद पेटके ॥

અર્ધાશૌદ્ધકિ પોતાકી દ્વિભાગંપદ વિસ્તર ॥ ૨૯૮ ॥

પાટડો બડો ભાગ બેનો કરવો પાટને છાબ્બ માટે ફાંસ મારવી, છાબ્બની પટી પછી તે સુંદર બનાવવી તેમજ પાટડીને અર્ધે પાંતળો બનાવવો. બે ભાગનો પાટડો છે તેમાં તાંતરૂ ત્રીબ ભાગે બનાવવું. ૨૯૮

स्थंभ

प्रासादादशरुद्रार्कं भागेनस्तंभविस्तर ॥

વેદાસ્તાસર વિશ્વત્યા કર્તેવૃતસ્તુ પંચધા ॥ ૨૯૯ ॥

પ્રાસાદના મંડપનો થાંભલો પ્રાસાદની રેખામાં દસ તથા અગિયાર તથા બાર ભાગ કરવા. તેની અંદરના ભાગ એકનો થાંભલો બડો કરવો અને તે ચોરસ અઠાસ તથા બારહાંસ તથા સોલ તથા ગોળ તેવા પાંચ પ્રકારના થાંભલા બનાવવા. ૨૯૯

पद पाडेवा

द्वाराग्रेस्थंभवेदाष्टा पात्रीवो मंडपो भवेत् ॥

દ્વિ દ્વિ સ્થંભ વિદ્વદ્વાંચ ષોડશૈવં પ્રકીર્તિતા ॥ ૩૦૦ ॥

મંડપના આરણ્ય આગળ થાંભલા ચાર કરવા. પહેલાં મંડપનું માપ બરાબર ચોરસ કરીને પછીથી સોળ થાંભલા ધાયત્યાં સુધી બંને થાંભલા વધારતાં જવા ૩૦૦

મંડપની દીવાલ

મિતિ પ્રાસાદ વદગુઠે મંડપેષ્ટાં ઘર્દેષુ ચ ॥

ચતુસ્ત્ર સમુદ્રસ્ય તથા પ્રતિ રથાન્વિતા ॥ ૩૦૧ ॥

પ્રાસાદના મંડોરાના ચરવાળાના ઘાટની બરોબર મંડપની દિવાલમાં પણ ઘાટ કરવા. મંડપનું ૩૫ ચોરસ અને સુભદ્ર તથા રથ તથા પ્રતિરથ પણ સુદર બનાવવા. આ પ્રમાણે મંડપ કરવાથી સુશોભીત દેખાય છે. ૩૦૧

મુખભદ્ર યુતોવાપિ દ્વિ ત્રિપ્રતિથૈયુતમ્ ॥

કર્ણેદ કંતિરેણાથ મદ્રોદ કવિ ભૂષિતમ્ ॥ ૩૦૨ ॥

ભદ્રમાં મુખભદ્ર બનાવવું (ખુણે નાશકા પાડીને) મંડપના ગર્ભે પઠરો અને રેખા ત્રણે બાજુ સુશોભીત બનાવવી. ૩૦૨

દલેનાર્ધેનપાદેન દલેતસ્ય નિર્ગમો ભવેત્ ॥

મૂલ પ્રાસાદાનિવાલ્યે પીઠ જંઘાદિ મેખલા ॥ ૩૦૩ ॥

જેટલું જડ હોય તેથી અર્ધ ભાગ તથા પા ભાગ તથા એક ભાગ એ જે ભાગ કહ્યા તેટલા ભાગથી ખુણા નિકળતા બનાવવા. પ્રાસાદની રેખાના કુંભાથી (મંડોરાના કુંભાથી બહાર) નીકળતા ખુણા તેને શાસ્ત્રકારોએ પંચથરૂ તથા જંઘા તથા મેખલા આ પ્રમાણે તેના નામ આપેલા છે. પંચથરૂ અર્ધા ભાગથી બનાવવું તથા જંઘા પા ભાગથી બનાવવી અને મેખલા એક ભાગથી બનાવવી. ૩૦૩

ગવા ક્ષેનાન્વિતં મદ્ર મથાજાલકસંયુતમ્ ॥
ગુદેથકર્ણ ગુદેચ વામદ્રેચાવલોક નમ્ ॥ ૩૦૪ ॥

ત્રિદ્વારેચેકવર્કેથ મુલેકાર્યાચતુઃ કિકા
ગુદે પ્રકાશ કેટ્ટત માર્ધોદયંકરોટકમ્ ॥ ૩૦૫ ॥

મંડપને ત્રણ બારણા પણ કરાય છે તથા એક બારણુ પણ કરાય છે. તે દ્વારની આગળ ચોકી બનાવવી અને તે ગુઠ મંડપમા મંડપની ચારે બાજુમાં ગોળ થર બનાવવો તેનું નામ અર્ધકલાડીઓ ધુમટ કહે છે તેમજ લદરના ભાગમાં ગોબલા મુકવા તથા નાનાં જાળીયાં પણ મૂકવાં, ખૂણાની બાજુમાં ડાબી બાજુના લદર તરફ પણ જોવાને માટે આ પ્રમાણે કરવું ૩૦૪ થી ૩૦૫

एकत्रिवेदषट् सप्तार्कं चतु व्याश्वत्रिकत्रये ॥
अग्ने भद्रं विनापाश्वयोर ग्रतस्तथा ॥ ३०६ ॥

એક ચોકી, ત્રણ, પાંચ અને સાત ચોકી આટલી ચોકી જગતીમાં આવવીજ જોઈએ. એ ચોકીઓ ત્રણ ત્રણ વાર કરવી એટલે નવ ચોકી થાય, આ પ્રમાણે ત્રણ બાજુ તરફ ત્રણ ત્રણ ચોકીઓ કરવી. પડખે ચોકી આગળની બાજુમાં એકેક ચોકી કરવી. આગળ બે ચોકીઓ વધે ત્યારે ત્રણ ચોકી થાય. આગળ અને પાછળ મંડપના ભાગ ૪૨ થાય તથા ભાગ ત્રેતાણીશ થાય તથા એકસો ચાર ભાગ પણ થાય તથા ભાગ એકસો પાંચીશ થાય તથા ભાગ એકસો છાસઠ પણ થાય તથા ભાગ એકસો સત્તાશી પણ થાય તથા

ભાગ બસો અઠાવીશ પણ થાય તથા ભાગ બસો ઓગણ-
પચાશ પણ થાય તથા ભાગ બસો એકસઠ પણ થાય. મંડપ
ના ભાગ અઠાવીશ પણ થાય. મંડપના ભાગ ૧૧ પણ
થાય તથા બત્રીસ મંડપના ભાગ તથા બાર પણ થાય
મંડપના ભાગ ૩૬ પણ થાય આ પ્રમાણે મંડપોના ભાગ
શાસ્ત્રકારોએ કહેલા છે. ૩૦૬.

અગ્રતસ્ત્રી ચતુષ્ટય તથા પાર્શ્વદ્વયેપિચ ॥

મુક્તકોણેચતુષ્કૌદ્રે इति द्वादश मंडपा ॥ ૩૦૭ ॥

આગળ ત્રણ તથા ચાર, પડખામાં બે, પૂણામાં ચાર
તથા બે બે આ પ્રમાણે એકીઓથી શોભાયમાન બાર
મંડપો બનાવવા આ મંડપો ગુઢ મંડપની આગળના ભાગમાં
બનાવવા. ૩૦૭.

गूढस्याग्रे प्रकर्तव्या नानाचतुः किकान्विता ॥

चतुरस्रादि भदेन वितानै बहुर्भियुता ॥ ૩૦૮ ॥

ચારે બાજુમાં સુંદર તોરણ (કમાનો) તથા બેઠકને
કઠેરા કરવા, બાળીઓ તથા બારણા એકદમ બંધ તેમજ
બેમાંથી પવન આવી શકે તેવા બનાવવા તેમ બેડાળ ન
બનાવી મૂકવા. સારી રીતે પવન આવી શકે તેવા તેમજ
ઘણાજ શોભાયમાન બનાવવા. ૩૦૮

त्रिकायेरंगमर्यात तत्रैव नृत्य मंडपान् ॥

मासादाग्रेथ सर्वत्रान् प्रकुर्याद्विधानत ॥ ૩૦૯ ॥

આ પ્રમાણે માપથી યુક્ત હરેક પ્રકારની શોભાથી બારે મંડપો બનાવવા. મંડપની આગળ રંગ મંડપ બનાવવો તેમજ તેની પાસે નૃત્ય ગાયન વગેરે કરવાને માટે ચારે તરફથી ભેદ શકાય તેવો (દિવાલ વગરનો) અને સર્વે દોઢો ભેદ શકે તેવો એક સુશોભીત નૃત્ય મંડપ કરવો. ૩૦૬.

સપ્તવિંશતિરુક્તાયે મંડપાવિશ્વકર્મણા

તલૈશ્ચવિશ્વવિષમસ્તુલ્યૈ ક્ષણૌસ્થમૈસમૈસ્તથા ॥ ૩૧૦ ॥

આ પ્રકારે વિશ્વકર્મા લગવાને સત્તાવીશ પ્રકારના મંડપના ભેદો કહ્યા છે કેઈ સમાન તળીયાના આકારના છે કેઈ વીશમ તળીયાના આકારના છે કેઈ મંડપને વધારે થાંભલા છે કેઈને ઓછા છે. આ પ્રમાણે મંડપની રચના શ્રી વિશ્વકર્મા લગવાને કહેલ છે. ૩૧૦

પ્રથમોદ્વાદશસ્થંભો દ્વિ દ્વિ સ્થંભવિવર્ધનાત્

યાવત્પટ્ટીચતુર્યુક્તા સપ્તાવિંશતિમંડપા ॥ ૩૧૧ ॥

પહેલાં બાર થાંભલા બનાવવા પછી બંને વધારતા જવું એટલે પહેલા મંડપને બાર થાંભલા કરવા પછી મંડપને બંને થાંભલા વધારતા જવા જ્યાં સુધી ચોસઠ થાય ત્યાં સુધી વધારતા જવું. આ પ્રમાણે સત્તાવીશ મંડપો બનાવવા. ૩૧૧.

ક્ષેત્રાર્દ્ધસ્વષ્ટેશોના ચૈકાસ્ત્રાષ્ટ્રાસ્ત્રમુચ્યતે ॥

કાલાશ્ચેક્ષેત્રષઢભાગં તત્પઢાંશને સંયુતા ॥ ૩૧૨ ॥

ધુમટને માટે સોલહાંસ તથા અષ્ટહાંસ કરવી, મંડપની પોળાઈમાં લાગ ૬ કરવા તેમાંથી એક લાગ છોડી દેવો, છોડેલ લાગમાં છ લાગ કરવા તેની અંદરનો એક લાગ તેમાં ઉમેરવો એટલી સોલ હાંસ બાણવી. અષ્ટહાંસ કરવા માટે પોળાઈમાંથી અર્ધોલાગ તેમાંથી છઠો લાગ છોડી દેવો ત્યારે અષ્ટહાંસ થાય. આ પ્રમાણે બે બે થાંભલાની વિધિ કરવી. આ રીતે થાંભલાની વૃદ્ધી ચોસઠ થાંભલા સુધી કરવી આ પ્રમાણે સત્તાવીશ મંડપો બનાવવા. ૩૧૨.

અષ્ટાશ્રંષોઢશાશ્રંચ વૃત્તકુર્યાત્તદુર્ધત ॥

હૃદયં વિસ્તારાર્થેન ષટ્પંચાશતા ભવેત્ ॥ ૩૧૩ ॥

આ પ્રમાણે અષ્ટહાંસ ઉપર સોળહાંસ કરવી, તેના ઉપર ગોળ વળતી કરવી તે હાંસો તથા વળતી ઉપર ધુમટ કરવો. તેની પોળાઈનો અર્ધો ઉંચો ધુમટ બનાવવો. ૩૧૩.

કર્ણાદર્દરિ કાસપ્ત ભાગેન નિર્ગમૌહિતા ॥

રૂપકંઠસ્તુ પંચાશં દ્વિ ભાગો નાત્ર નિર્ગમમ્ ॥ ૩૧૪ ॥

કાણી તથા દાદરી મુકવા માટે લાગ સાત રાખવ તેમાંથી લાગ એકનો ત્યાગ કરવો ત્યારે લાગ છ રહે આટલી દાદરી નીકળતી કરવી, અને ૩૫૬ લાગ પાંચનો તેમજ લાગ બે ૩૫૬ નીકળતો બનાવવો. ૩૧૪

વિદ્યાધરના ૩૫

વિદ્યાધરૈઃ સમાયુક્તં ષોડશાષ્ટદિવાકરૈ
જિનસંખ્યામિતૈવાપિ દંતતુલ્યૈ વિરાજીતે ॥ ૩૧૫ ॥

વિદ્યાધરીઓ કહેતાં મદલના જેવી સુંદર મુખવાળી
૧૬ સોળ વિદ્યાધરીઓ બનાવવી. મંડપમાં વિદ્યાધરીઓ
સોળ તથા, આઠ તથા. બાર થાય, છઠ્ઠીસ થાય ૩૨ બત્રિશ
થાય. આ વિદ્યાધરીઓના દળ પ્રમાણે સુંદર મુખ બનાવવાં
અને તેમને ઉપર જેસારે ત્યારે સારી શોભાથી દેખાવ આપે
તે પ્રમાણે મંડપમાં ઉપરની ગણત્રિ પ્રમાણે વિદ્યાધરીઓ
બનાવવી. ૩૧૫

વિદ્યાધરષ્ટયુચૈવ સપ્તશો નિર્ગમદશ
તદૂર્ધેચિત્રરૂપાશ્ચ કર્તકોનૃત્યશોભિત ॥ ૩૧૬ ॥

આ વિદ્યાધરીઓની પોળાઈ લાગ સાત કરવી અને
નીકળતી લાગ દસ કરવી આ પ્રમાણે વિદ્યાધરી ઉપર ૩૫
કરવા. તે ૩૫ અતી શોભાયમાન સારાં સારાં કરવાં, તે
મુરતીઓ અંદર નૃત્ય કરતાં હોય તેમજ અંદર અંદર હસતાં
હોય તેવાં સુંદર સુશોભિત બનાવવાં. ૩૧૬.

ધુમટ

ગજતાલુસ્તુષટસાર્ધં પ્રથમાદ્વિતીયાતુષટ
તૃતીયાસાર્ધપંચાશા કોલાનિત્રીણિપંચવા ॥ ૩૧૭ ॥

ગજતાલુ નામનું ૬૥ સાડા છ લાગનું ઉંચું કરવું,
તેનું પોળાણુ જે લાગનું કરવું તેમજ માગીયાણુ લાગ તેસ-

ઠનું કરવું અને ત્રણ ખંડમાં માગીઆણુ ભાગ સાડા પાંચનું કરવું ગોળાશ ત્રણ ભાગની અથવા તે પાંચ ભાગની કરવી. ૩૧૭

મધ્યેવિતનંકર્તવ્યં ચિત્રવર્ણવિરાજિતે ॥

નાટીકાદિકરૂપૈસ્તુ નાનાકારવિરાજિતમ્ ॥ ૩૧૮ ॥

મધ્ય ભાગમાં પદ્મશિલા કરવી તે પદ્મશિલા તથા ધુમટમાં શાસ્ત્રોમાં જે ચિત્રોનાં વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે તે પદ્મશિલા તથા ધુમટમાં સુંદર અને ઘણી જ શોભાથી યુક્ત બેડોળાં નહીં માપ પ્રમાણે રૂપ બનાવવાં. તે રૂપોમાં નાના નાના આકારના આલુપણુ પ્રતિમાઓમાં તેમજ શોભાયમાન ચિત્રો બનાવી તેમજ નૃત્ય રંગરાગ કરતાં રૂપવાળાં સુંદર બનાવવાં અને ચિત્રોના ઘણી પ્રકારના ઘાટ કુલપતા વગેરે પણ કરવા. ૩૧૮

વિજાનાનિવિચિત્રાણિ વસ્ત્રચિત્રાદિ મેદત ॥

તાનિલોકેપ્રકર્તવ્યં તેતસ્માદ્રહ્માનિમોક્તા ॥ ૩૧૯ ॥

હવે તે મંડપમાં સુંદર નવાં ભાતભાતનાં દેદિખ્યમાન વસ્ત્રો તથા અલંકારોથી બનાવેલા પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવીને મંડપની શોભામાં વૃદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે તે ધુમટો બંધાવવા પીઠના મથાળા ઉપર મધ્ય ભાગમાં તથા મંડપના ઉપલા ભાગમાં તેમજ પીઠની મધ્ય ભાગમાં નીચેના ભાગમાં પાથરણુ સુંદર બનાવવું. ૩૧૯

મંડપેષુચ્ચસર્વેષુ પીઠાંતેરંડાભૂમીકા ॥

કુર્યાદૂતાનપદેચવ ચિત્રપાષાણયેનચ ॥ ૩૨૦ ॥

દેરાની પાસે રંગ મંડપની જગા કરવી તેમજ દેરાની આગળ પથરમાં સુંદર ચિત્રેલી અથવા તો કોતરાવીને હાથણીઓ પથરની બનાવવી અને તે અથવા ચિત્રામણના ઘાટની કરવી. ૩૨૦

બલાણુક

बलाणांदेवगेराग्रे राजद्वारेग्रहेतथा
जलाशयेथकर्तव्यं सर्वेषांमुखमंडनम् ॥ ३२१ ॥

હવે બલાણુક દેવના મંદિરના આગલા ભાગમાં કરવું રાજદ્વારમાં થાય તેમજ ઘરની આગળ પણ બલાણુક (કેલી)થાય જલાશય આગળ પણ બલાણુક થાય જ્યાં જ્યાં બલાણુક કરવાનું કહ્યું છે ત્યાં ત્યાં દરેકના મોઢા આગળ જ બલાણુક બનાવું પાછળ કે બાજુમાં. ચોમુખ તથા માદેવના દેરાસરને ચાર દ્વાર હોય તેને બનાવવા ૩૨૧

जगतीपादविस्तीर्णं पादपादेनवर्धितम् ॥
शालालंदेव गर्भेण प्रासादेनसमंभवेत् ॥ ३२२ ॥

જગતીના ચોથા ભાગથી વિસ્તારવાળું બલાણુક બનાવવું જેટલું બલાણુક પહોળું હોય તેટલું જ લાંબુ બનાવવું. જો બલાણુક મોટું કરવું હોય તો પહે પહે છે ભાગ વધારવો બલાણુકનો ગભારો નવ ચોકીવાળો કરવો, પ્રાસાદનું જેટલું ખારણું તેટલું બલાણુકનું ખારણું કરવું. ૩૨૨

उत्तमेकन्यसमध्ये मध्यंजेतुकन्यसम् ॥
एकद्वि त्रिचतुःपंच रससप्तपदान्तरे ॥ ३२३ ॥

ઉત્તમ માનથી બલાણુક બનાવવું તથા મધ્યમાનથી તથા કનિષ્ઠ માનથી બલાણુક બનાવવું, આવી રીતે ત્રણ માન બલાણુકને બનાવવાના છે એક પદને અંતર બે પદને અંતરે ત્રણ તથા ચાર તથા પાંચ પદને અંતર છ પદને અંતરે અને સાત પદને અંતરે આટલા પદને અંતરે બલાણુક બનાવવું. ૩૨૩

મૂલપ્રાસાદવદ્ધારં મંડપેવલાણકો
ન્યૂનાધિકાંનકર્તવ્યં દૈર્ઘ્યેહસ્તાંગુલોધિકમ્ ॥ ૩૨૪ ॥

જે પ્રાસાદનું બારણું છે તે પ્રમાણેજ બલાણુકનું બારણું કરવું. ઓછાવત્તા માપથી ન કરવું. બલાણુકનો ગબારો આગલા ભાગમાં એક ગજ લાંબો કરવો. આથી બલાણુક સુંદર અને શોભાયમાન દેખાશે. ૩૨૪

પેટકેચોત્તરંગાનાં સર્વષાંસમસૂત્રત ॥
અગ્નેનસમંપેટં જગત્યાશ્ચોતરંગજમ્ ॥ ૩૨૫ ॥

ઉત્તરંગનું તળીયું અથવા તળાંચે ગબારાનું તળીયું અથવા તળાંચે તથા મંડપનું તળીયું અથવા તળાંચે તથા બલાણુકના તળાંચે અથવા તળીયું આ બધાયનો તળાંચે તળીયું સરખે એક સૂત્રથી બનાવવું તેમજ ભારવટ તથા જગતી તથા ઉતરાંગ આ બધાંને મેળવવાથી બલાણુક અને જગતીનું માપ સરખું થાય છે ૩૨૫.

જગત્યૈ ચતુષ્કીયા વામનંતદ્વલાણકમ્ ॥
વામેયદક્ષિણેદ્વારે દ્વેદીકામતવારણમ્ ॥ ૩૨૬ ॥

જગતીની આગળ જે બારણા પાસે ચોકી કરવામાં આવે છે તેને બલાણુકની પાસે બનાવવી, બલાણુક ને ડાબી બાજુમાં તથા જમણી બાજુમાં બારણાની પડખે પડથાર કરીને પછી બેઠક તથા કઠેરા કરવા અને બન્ને તથા ચારે બાજુ કરવાં. ૩૨૬

સ્થાંભૂમિ પ્રકર્તવ્યા નૃત્યમંડપસૂત્રત ॥

મત્તવારકવેદી વિતાનતોરણૈયુતા ॥ ૩૨૭ ॥

નૃત્ય મંડપની જગ્યાને ઉચાણુવાળી કરવી, કારણ કે તેથી દરેક લોકો જોઈ શકે માટે તે જગ્યા ઉચાણુવાળી કરવી, તેની ચારે બાજુમાં કઠેરા બનાવવા. બેઠક પહેલે માળે બનાવવી તેની ઉપર તોરણુ તથા પુતળીઓ તથા ઘુમટ વગેરે બનાવવા અને તેની પાસે બલાણુક કરવું. ૩૨૭

રાજદ્વારેબલાણેચ પંચસપ્તભૂમીકા ॥

તદ્વિમાનબુધૈઃ પ્રોક્તં પુષ્કરં વારિમધ્યત ॥ ૩૨૮ ॥

રાજાઓને રહેવા માટે પાંચ માળના મકાનો તથા સાત માળના મકાનોમાં તથા હવેલીઓ રાજાઓને રહેવા માટે તેમાં તથા મંદીરોમાં ઉપર કહેલા માળ સુધીના ઘરોમાં પણ બલાણુક થાય તથા મંદીરોમાં બલાણુક બનાવવા આ પ્રમાણે માપવાળા મકાનોમાં બલાણુક કરવા આવું વિદ્વાનોતું કહેવું છે તથા જલાશય પાસે પણ બલાણુક કરવા કહેલા છે. ૩૨૮

હમ્યંજાલ્યં ગ્રહેવાપિ કર્તવ્યગોપરાકૃતિ

૯કભૂમેસ્ત્રિભૂમ્યંતંગ્રહેદ્વારાગ્રમસ્તકે ॥ ૩૨૯ ॥

ઘરની આગળ તથા સરોવરની આગળ તથા વાવકુવાની આગળ તથા મંદીરોની આગળ આટલે ઠેકાણે બલાણુક થાય આવે શાસ્ત્રનો મત છે. આજેકર્તા હોય તેની પાસે કરાવવું, અરધો બલાણુ તથા એક બલાણુ તથા ત્રણ બલાણુ ઘરની ધાર આગળ થાએ બલાણુને મથાળે પણ માળ કરવા હોય તો થાય છે. ઇતી પાંચ વીધી બલાણુક. ૩૨૯

સામરણુ

સંવર્ણાંચપ્રકર્તવ્યા પ્રથમાપંચઘંટીકા ॥

ચતુર્ઘવટામિવૃદ્ધિચ યાવદેકોતરંશતમ્ ॥ ૩૩૦ ॥

સમાન વર્તુળવાળી પહેલા પાંચ ઘંટીકા કરવી ઘંટીકા એટલે ઘાટડા પ્રથમ પાંચ ઘાટડા, ચડાવવા, ત્યાર પછી ચાર ચાર ઘાટડાની વૃદ્ધ કરવી, કયાં સુધી તે ઘાટડાની વૃદ્ધી કરવી તે ૧૦૧ એકસો એક ઘાટડા સુધી વૃદ્ધી કરવી. ૩૩૦

પંચવિંશતિરિત્યુક્તા પ્રથમાવસુ ભાગીકા ॥

વેદત્તરં શતંયાવત દેશશાટ્ટરિક્ષતે ॥ ૩૩૧ ॥

જ્યારે માપ પચીશથી કરીએ ત્યારે પહેલા તળીયાના ભાગ આઠ થાય. ભાગ આઠથી તે ભાગ દસ સુધી થાએ આ પ્રમાણે વરધી ભાગ ચાર કરવા એટલે પચીશ ચોરસ ભાગનું માપ થાય ત્યારે પચીશ માપથી ગણત્રી થાએ. ૩૩૧

મદ્રાર્ધેરથીકાર્ધેન તવગવામદક્ષિણે ॥

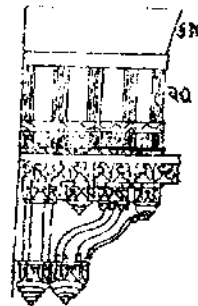
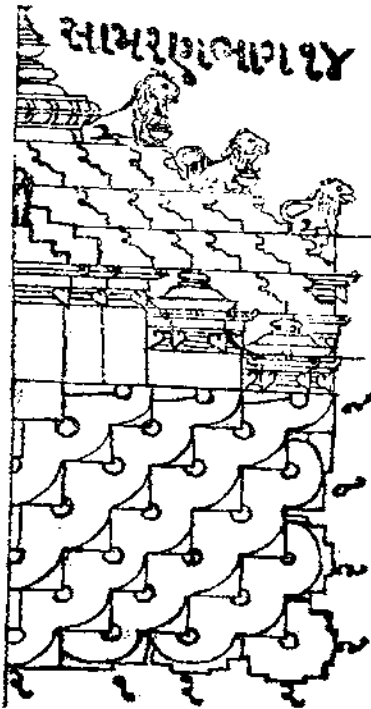
અર્ધોદયેનરથીકા ઘંટકુટંતવંગકમ્ ॥ ૩૩૨ ॥

લદરથી પઢરા અરધા તેનાથી તેના ખુણા અરધા, પોળા અંગની લદરથી દાબે ભાગે તથા જમણે ભાગે કરવા. જેટલું લદર અરધુ તેના અરધા ઘાટડા ઉંચા કરવા અને ખુણા ઉપર પણ આ માપથી ઘાટડા ઉંચા બનાવવા. ૩૩૨

કલાકૂટાન્વિતાપૂર્વા પંચમિઃ કલશૈર્યુતા

ભાગતુલ્યૈસ્તથાસિંહૈઃ રેવમન્યાશ્ચ લક્ષત ॥ ૩૩૩ ॥

કલાના સમુહથી યુક્ત પરીપૂર્ણ અને પાંચકળશથી યુક્ત અને સમાન ભાગમાં સીંહ વગેરે કરવા આ પ્રમાણે સર્વે લક્ષણોથી યુક્ત તથા શાસ્ત્રના માનથી પરીપૂર્ણ તેમજ શોભાયમાન આ પ્રમાણે સર્વે કાર્ય કરવું. ૩૪૪ ઇતી મંડપ સામરણ બલાણુક સંપૂર્ણ. ૩૩૩

પ્રકરણ ૧૦

અથદીપાર્ણવ

જીન પ્રાસાદ

શ્રુણુતાત મહાવદેવ યત્વયાપરિપૃચ્છતિ ॥

પ્રાસાદસ્ય જીનેંદ્રાણાં કથયામિ કિમેપ્રમુ ॥ ૩૩૪ ॥

જય—શ્રી વિશ્વકર્મા લગવાનને પૂછે કે હે તાત હે મહાદેવના દેવ હે જગતના નિયન્તા પ્રભુ હું તમને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ સાથે હાથ જોડીને વિનંતી કરું છું કે મહા પ્રભુ જૈન વગેરેના જીનેશ્વરોના પ્રાસાદનું વર્ણન કરવા કૃપા કરશેજી એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. ૩૩૪

* કિમંતલં કિંશિખરં કિમંતે વાવનોત્તમં ॥

સમુસણં કિમંતાત કિમંતેચ અષ્ટાપદં ॥

મહાધરં મુનીવરં ચૈવ દ્વિધારિણિસુશોભિતમ્ ॥ ૩૩૫ ॥

x તળ=પ્રાસાદનું (મંડોવરના) કુંભાકરકનુ નોંધ કામ તે તળ, બધા ભાગ આદી ગણીત રેખાએ કુંભાની ફરકથી થાય. તે નોંધ કામ ઉપર મંડોરો ઉપડે. નીચે કણ્વીક એની બહાર નીકળતુ થાય.

શીખર=મંડોરા ઉપર એટલે છેલ્લા મજલાના જગપરથી શરૂ થતુ કામ જે ઉંચુ અને સરખી પાછી નમણવાળુ તે શીખર.

જીન લગવાનના પ્રાસાદના તળ કેવા પ્રકારના કરવાં તેના ઉપર શીખર કેવા કરવા અને બાવન જીનાલય તથા સમોસણુની રચના કેવી કરવી અને અષ્ટાપદ તેમજ મુની-વરોનું મહાધર તથા દ્વીધારણી કેવી રીતે બનાવવી તે હે લગવાન જણાવવા કૃપા કરશોજી. ૩૩૫

શ્રીવિશ્વકર્મા ઉવાચ—

શૃણુવત્સમહાપ્રાજ્ઞ યત્વયાપરિપૃછસિ ॥

પ્રાસાદસ્ય જિનેંદ્રાણાં કથયામિશૃણુવચ ॥ ૩૩૬ ॥

બાવન જીનાલય=તીર્થંકર લગવાનના મંદીરની ફરતી બાવન દેરીઓ તે-બાવન જીનાલય થાય. ચોવીશ જીનાલય તથા એંતેર જીનાલય થાય.

સમુસણુ=ગઢની અંદર બીજો ગઢ અને બીજા ગઢની અંદર ત્રીજો ગઢ તેમાં દરવાજા તથા દેવ ગાંધર્વો મનુષ્ય પશુ પક્ષી અને વચ્ચે કલ્પવૃક્ષની નિચે ચોમુખા તીર્થંકર લગવાનની મુર્તિ.

અષ્ટાપદઃ—પ્રાસાદની ચારે બાજુ આઠ પદની અંદર ચોમુખ-જીની આઠ પ્રતિમાજી તથા વચ્ચે ચોમુખજીની પ્રનિમાની ગોઠવણુ કરવામાં આવે છે.

મહાધરમ તથા દ્વીધારણીઃ—દેવો તથા દેવીઓને બેસવાના સ્થાનો

આ પ્રમાણે જ્યની નમ્ર વિનંતી સાંભળીને મહાન દયાળુ ધર્મને માટે અવતારને ધારણુ કરનારા તેમજ શિષ્ય શાસ્ત્રનો ઉદ્ધાર કરનારા શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાન કહે છે કે હે મહાબુધ્ધીવાન પુત્ર જે તું મને પ્રશ્નો પુછે છે તે સર્વ જ્ઞેન વગેરેના પ્રાસાદનું વર્ણન કરું છું તે એક ચિતથી શ્રવણુ કર અને મારા વચનોને ધ્યાનમાં રાખ. ૩૩૬

મધ્યપ્રાસાદ મેરુશ્ચ મદ્રપ્રાસાદ નાગરમ્ ॥

અંતકં દ્રાવિડં ચૈવ મહાધરં લતિનં તથા ॥ ૩૩૭ ॥

મધ્ય પ્રાસાદનો જે મેરૂ તથા શ્રેષ્ઠ નાગરાદી પ્રાસાદ અને છેવટે દ્રાવીડાદીક તથા મહાધરાદિ તેમજ લતીનાદીવ વગેરેનું વર્ણન કરવામાં આવશે. ૩૩૭

x પ્રાસાદનું તળ કેવી રીતે ઉપજવવું

પ્રાસાદા દિર્ઘતો વ્યાસ મિટંબાજ સુરાલયે ॥

શોડશાંશ હરેત ભાગં શેષં ચ દ્વિગુણં ભવેત ॥ ૩૩૮ ॥

પ્રાસાદની ભીંતની બહાર રેખાએ લંબાઇ પહોળાઈનો ગુણુકાર કરવો અને તેને સોળે ભાગવો (સોળમો અંશ ત્યાગ કરવો) બાકી રહેલ અંશને બમણો કરવો. ૩૩૮

x પ્રાસાદનું તળ ઉપજવવાનું જે કહેલ છે તે નવો પ્રાસાદ કર્યા પછી તેના તળના હીશાએ પ્રતિમાજી લાવી સ્થાપીત કરવાનું સમજવું.

બધા પ્રાસાદની ઉપર પ્રમાણે ભાગની ગણતરી કરીને જગત્તી કરવી આ પ્રમાણે જગતી કરવાનું મેશ્રી મહાદેવના મુખથી સાંભર્યું છે તે હું તને કહું છું તે સાંભળ એમ શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાન જ્યને કહે છે.

प्रथमे नवमे चैव द्वात्रियो चतुरो भवेत् ॥

आयंवीव्दी प्रकर्तव्यं भागं द्वि त्रीशं भवेत् ॥ ३३९ ॥

शेष એક વધે તો નવમો, બીજો, ત્રીજો તેમજ ચોથો આ પ્રમાણે આવેલને બમણા કરવા, આ પ્રમાણે બત્રીશ લાગ થાય છે. ૩૩૯

તત્ર જક્તિ પ્રકૃતવ્યં પ્રાસાદ સર્વનામતઃ ॥

શિવ મુખે મયા શ્રુત્વા ભાષિતં વિશ્વકર્મણે ॥ ૩૪૦ ॥

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતં ॥

કર્ણ ભાગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણા તથૈવ ચ ॥ ૩૪૧ ॥

ઉપરથ ભાગ ત્રયં જ્ઞેયં મદ્રાર્થવેદ ભાજોતે ॥

કર્ણિકા નંદિકા ચૈવ ભાગમેકં વ્યવસ્થિતે ॥ ૩૪૨ ॥

(શ્લોક ૩૪૦ માના અર્થ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૨૮ ની કુટનોટ ૨ છ)

પ્રાસાદની ચોરસ ભૂમિમાં બત્રીશ લાગ કરવા. તેમાં રેખા લાગ ત્રણની કરવી, પઠરો પણ તેટલોજ ત્રણ લાગનો કરવો. ૩૪૧

ઉપરથ ત્રણ લાગના કરવા અને અરધીઆન ભદ્ર ચાર લાગના કરવા. એકેક લાગની કર્ણિકા અને નંદી દરેક અંગની થડમાં એકેક મુકવી. ૩૪૨

કર્ણે કર્મચત્વારી પ્રતિકર્ણક્રમત્રયમ્ ॥

ઉપરથેદ્યં જ્ઞેયં કર્ણિકા દ્વયમેવ ચ ॥ ૩૪૩ ॥

રેખાએ ચાર કર્મ ચડાવવા, પઠરે ત્રણ અનુક્રમે

૧. આ આખા ગ્રંથમાં લગભગ અઢે કર્મ તથા શ્રંગ ચડાવવાં કહ્યાં છે. પરંતુ બીજા પ્રથોમાં અને આમાં પણ શ્રંગ ચડાવવા કહેતા

(અડઉત્તર) ચડાવવા ઉપરથે બે કર્મ ચડાવવા તથા કળિ-
કાએ બધે કર્મ ચડાવવા. ૩૪૩

વિંશતિ ઉર શ્રંગાણિ પ્રત્યાંગ ષોડશંભવેત્ ॥

કર્ણે કેશરી દઘાત્ નંદનોનંદ શાલીકં ॥ ૩૪૪ ॥

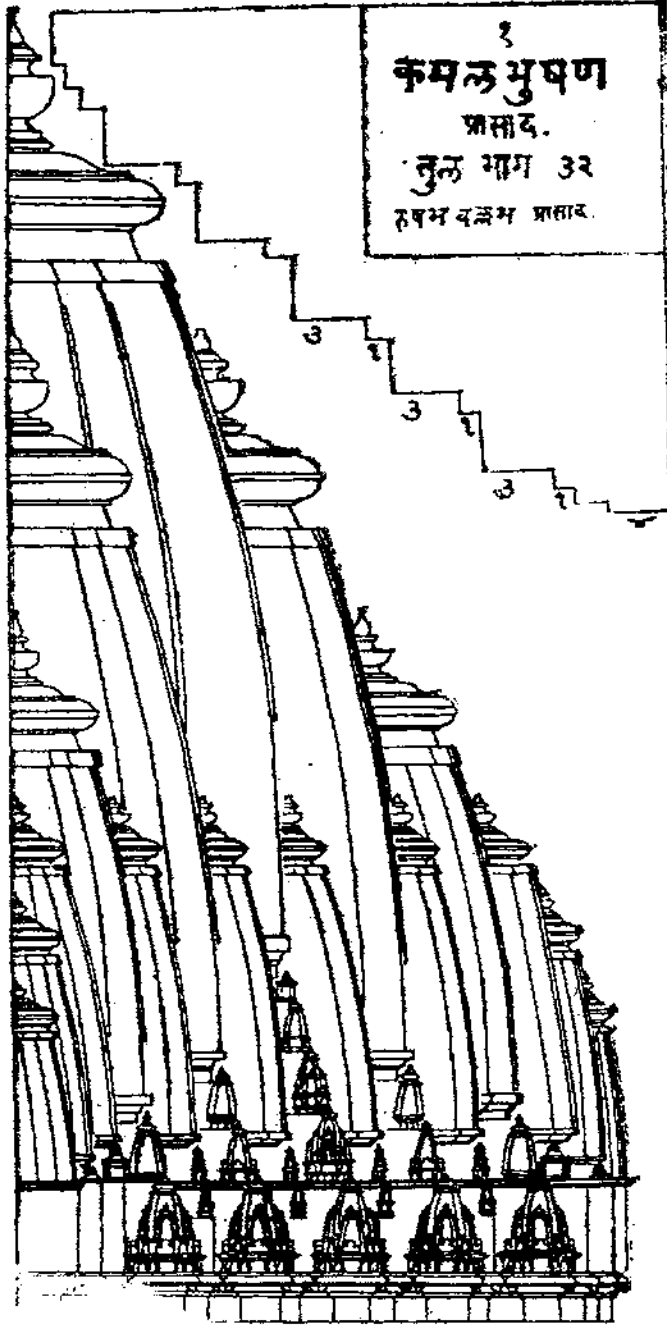
નંદીશો પ્રથમે કર્મે ઉર્ધ્વતિલક સુશોભિતં ॥

કમલ ભૂષણ નામોયં પ્રાસાદો રુષભજિન ॥ ૩૪૫ ॥

ચારે બાબુના મળી વીસ ઉરશ્રંગ કરવા અને ચોથ
ગરાશીઆ સોળ કરવા. રેખાએ (બે ચાર કર્મ ચડાવવા
તે અનુક્રમે) પ્રથમ ઉપર કેશરી કર્મ કરવું, તેની નીચે
નંદન કર્મ ચડાવવું અને નીચે નંદશાલીક કર્મ તથા
નંદીશ કર્મ ચડાવવું. સૌની ઉપર તિલક (ઘાટકું=લોટકું)
કરવું એવા પ્રાસાદનું નામ કમળભૂષણ નામ. શ્રી રૂષભદેવ
લગવાનને વલ્લભ એવું બાણવું. ૩૪૪-૩૪૫

૧ इति रुषभ बल्लभ कमलभूषण प्रासाद ॥ १ तुलभाग ३२ ॥

છે. કર્મ અને શ્રંગમાં ફરક ધણો છે. શ્રંગ માત્ર એક ઇંડકનું ગણાય
અને કર્મ-અનુક્રમે ૫-૯-૧૩-૧૭-૨૧-૨૫ એમ ગ્રંથમાં કલ્યા
પ્રમાણે શીખરમાં ચડે. કેશરી કર્મને પાંચ ઇંડક થાય. સર્વતોભ્રમ
નામના કર્મને ત્રણ ઇંડક થાય. નંદન નામના કર્મને તેર ઇંડકની
ખીખરી થાય. નંદશાલી કર્મ સત્તર ઇંડક અને નંદીશ કર્મ એકવીશ
ઇંડકનું તથા મંદિર પચીસ ઇંડકનું અને એ પ્રમાણે ફરેક પ્રાસાદના તળમાં
આ બાબત યાદ રાખવું. કેટલાક શ્રંગને કર્મ પણ કહે છે પણ આ
ગ્રંથમાં શ્રંગ અને કર્મ જુદાં પાડેલ છે. આ સખંધી કેશરાદ નામનું
પુસ્તક મારા પિતાશ્રી અંબારામ વિશ્વનાથે છપાવી બહાર પાડેલ છે
તેમાં એક ઇંડકથી તે એકસોને એક ઇંડક સુધીના નક્શા આપેલ

છે તે એક ઇડકમાંથી ચાર ચાર ઇડકની વૃદ્ધિ કરતા એકસોને એક ઇડક સ્પષ્ટ નજાવેલ છે. એક ઇડકમાંથી, પાંચ ઇડક, નવ ઇડક,

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાદશ પદ ભાજિતે ॥

કર્ણભાગ દ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥ ૩૪૬ ॥

પ્રાસાદની ભૂમિના ચોરસ ક્ષેત્રના બાર ભાગ (આડા અને ઉભા) કરવા. રેખા ભાગ યેની કરવી, પઠરો પણ તેટલોજ યે ભાગનો કરવો. ૩૪૬

મદ્રાર્થં ચ દ્વિભાગેન ચતુર્દિશુ વ્યવસ્થિતં ॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે ક્રમદ્વયં ॥ ૩૪૭ ॥

ભદ્ર ચરધું યે ભાગનું કરવું. એ પ્રમાણે તબની ગોઠવણુ કરી તેના ઉપર કર્મ ચડાવવા. રેખાએ ત્રણ કર્મ અને પઠરે યે કર્મ અનુક્રમે ચડાવવા. ૩૪૭

અષ્ટાની ઉરશ્રંગાણિ પ્રત્યાંગા અષ્ટૌ ભવેત્ ।

કર્ણે કેસરી દદ્યાત્ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥ ૩૪૮ ॥

નંદનો જિનદાતવ્યં ચક્ષુ કર્ણે સુશોભિતમ્ ।

કામદાયક પ્રાસાદ અજિત જિનવલ્લભ ॥ ૩૪૯ ॥

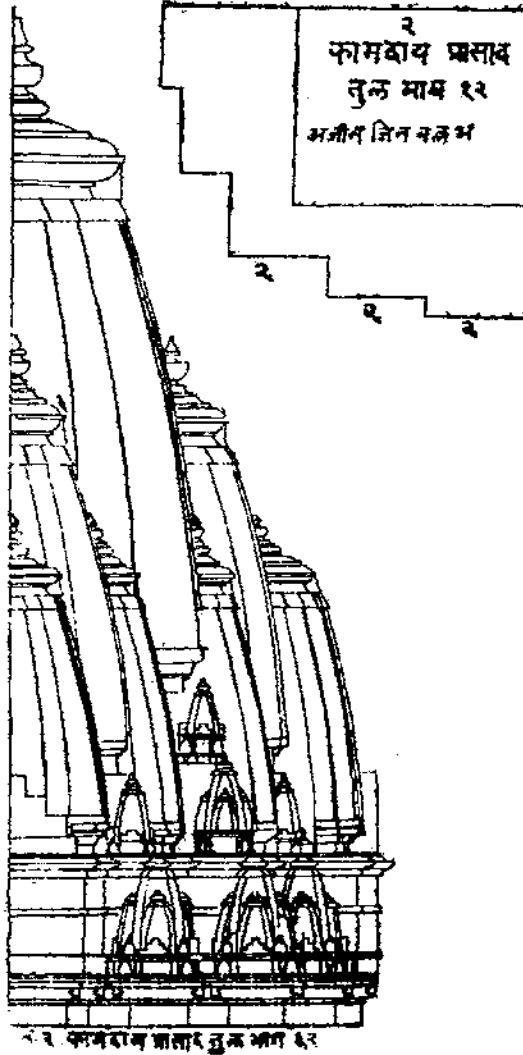
શિખરને આઠ ઉરશ્રંગ કરવા, ચોથ ગરાશીઆ પણ આઠ કરવા, રેખાએ કેસરી, ૫ સર્વતોભદ્ર અને નંદન ૧૩

તેર ઈંડક, સતર ઈંડક, એકવીશ ઈંડક, પચીસ ઈંડક એ પ્રમાણે એક શ્રંગમાંથી કર્મ કરીને એકસોને એક શ્રંગના પચીસ કર્મ બતાવેલ છે.

આ પુસ્તકમાં નકશા મુકેલ છે તેમાં જ્યાં શ્લોકમાં સ્પષ્ટ કેશરી, સર્વતોભદ્ર, નંદન કહેલા છે ત્યાં તે પ્રમાણે ખીખરી મુકેલી છે અને જ્યાં કર્મ તથા શ્રંગ કહેલા છે ત્યાં એક ઈંડકની ખીખરી બતાવેલ છે એટલે બંને અંથનો અભિપ્રાય કાયમ રહે એ હેતુસર કહેલ છે.

નામના અનુક્રમે ચારે રેખાએ ચડાવવા જેથી પ્રાસાદ સુશોભીત અને રળિયામણો દેખાશે. આ પ્રાસાદનું નામ કામદાયક. શ્રી અજીતનાથ પ્રભુને વલ્લભ એવો બાણવો. ૩૪૮-૩૪૯

૨ इति अजित जिन वल्लभ कामदायक प्रासाद ॥ २ ॥
तुल भाग १२

ચતુર શ્રી કૃતેક્ષેત્રે નવ ભાગ વિધીયતે ।

મદ્રાર્થ સાર્થભાગેન મેકભાગં પ્રતિરથં ॥ ૩૫૦ ॥

પ્રાસાદ કરવાની ભૂમિના ચોરસ ક્ષેત્રના નવ ભાગ કરવા, ભદ્ર અરધું ભાગ ડોઢનું કરવું, એક ભાગનો પઠરો કરવો. ૩૫૦

કર્ણિકા નંદીકા મધ્યે સાર્થકર્ણે વિચક્ષણે ।

કર્ણે કર્મ દ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥ ૩૫૧ ॥

કર્ણિકા અને નંદી અરધા ભાગની બન્ને (૦૧ ૦૧ પા પા ભાગની પઠરાની બન્ને તરફ) ડરવી. અને રેખા ભાગ ડોઢની કરવી. આ પ્રમાણે તળ વિચક્ષણથી કરી તેના ઉપર કર્મ ચડાવવા. રેખાએ બે કર્મ કરવા તથા પઠરે પણ તેટલા (૨) બે કર્મ ચડાવવા. ૩૫૧

ષોડશો ઉર શ્રૃંગાણિ પ્રત્યક્ષ્ણૌ ભવેત્ ।

રત્નકોટિ ચ નામોય પ્રાસાદ સંભવે જિને ॥ ૩૫૨ ॥

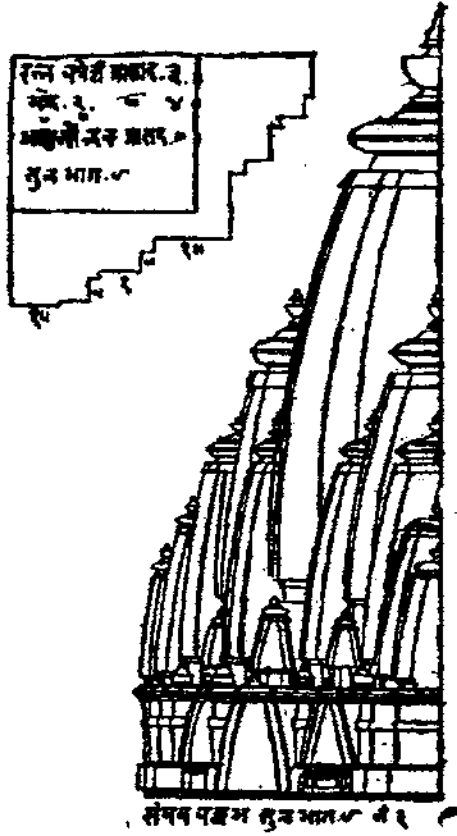
શિખરને સોળ ઉરશ્રૃંગ કરવા અને ચોથ ગરાશીઆ આઠ કરવા. રત્નકોટીનો શ્રી સંભવનાથ પ્રભુને વલ્લભ એવો આ પ્રાસાદ બાણવો. ૩૫૨

इति संभव वल्लभ रत्न कोटि प्रासाद भेद ३

તુલ ભાગ ૯.

ઉર શ્રૃંગ:-શિખરની વચ્ચે ભદ્રમાં આવે તે.

ચોથ ગરાશીઆ:-શિખરના ન્યાં ખાંચાં પડે તે ખુણામાં આવે તે પાયલા શિખર.

તદરુપે ચ પ્રમાણે ચ રથે કર્ણે તિલકં ન્યસેત્ ।

અમૃતોદ્ભવનામીયં કર્ત્તવ્યં સર્વં દેવતામ્ ॥ ૩૫૩ ॥

જૈનોને માટે ઉપર કહેવામાં આવેલા જે સંભવનાથના પ્રાસાદનું વર્ણન કર્યું છે તે રૂપ તથા તળ પ્રમાણે આ “અમૃતોદ્ભવ” નામનો પ્રાસાદ બનાવવો. માત્ર તેમાં અને આમાં ફરક એટલો કરવો કે રેખા અને પથરે અડેક સુંદર તિલક (ઘાટડું=લોટડું) ચડાવવું. તો

આનુ' નામ અમૃતોદ્ભવ નામનો પ્રાસાદ કહેવાય અને તે દરેક દેવોને માટે તેમજ સર્વ જિન બીરથકર ભગવાનને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ જાણવો. ૩૫૩

इति सर्वदेव बल्लभ अमृतोद्भव प्रसाद ॥ ४ ॥

બેદ ૨ તુલ ભાગ ૯

चतुर श्री कृते क्षेत्रे षोडशपद भाजीते ।

कर्णभाग द्वयं कार्यं प्रतिकर्णं तथैव च ॥ ३५४ ॥

પ્રાસાદની ભૂમિનું ચોરસ ક્ષેત્ર કરવું. તેને સોળ ભાગથી ભાગવા અર્થાત્ સોળ ભાગ કરવા. રેખા ભાગ બેની કરવી અને પઠરો પણ તેટલોજ બે ભાગનો કરવો. ૩૫૪

उपरथ भाग द्वयं कार्यं भद्रार्धे द्वयमेव च ।

कर्णेकर्मचत्वारि प्रतिकर्णं त्रयमेव च ॥ ३५५ ॥

ઉપરથ ભાગ બેનો કરવો અને અરધું ભદ્ર પણ ભાગ બેનું કરવું. શિખરમાં રેખાએ ચાર કર્મ ચડાવવા અને પઠરે ત્રણ કર્મ કરવા. ૩૫૫

उपरथे कर्म द्वयं कार्यं उर्ध्वतिलकशोभितम् ।

द्वादशां उर श्रृंगाणि प्रत्यांग षोडशां भवेत् ॥ ३५६ ॥

ઉપરથની ઉપર બે કર્મ અનુક્રમે ચડાવવા અને તે ઉપર તિલક કરવું. ઉરશ્રંગ આખા શિખરમાં ૧૨ ખાર કરવા અને ચોથ ગરાશીઆ ૧૬ સોળ ચડાવવા. ૩૫૬

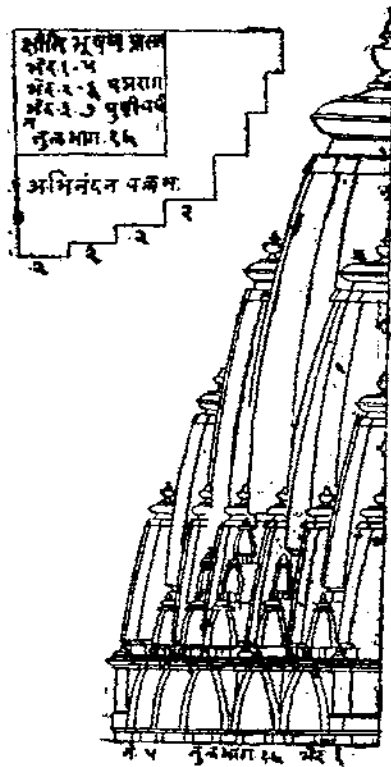
ક્ષીતિભૂષણ નામોચં પ્રાસાદો અભિનંદન ।

તદ્‌રુપે ચ પ્રકર્તવ્યં સુમીતવદત્ પ્રભો ॥ ૩૫૭ ॥

આ અત્યંત સુંદર ક્ષિતિભૂષણ નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે તે ઘણાજ વચ્ચાણુવા લાયક છે. તેજ માપનો તેવાજ રૂપનો તેને અભિનંદન નામનો પ્રાસાદ પણ કહે છે. ૩૫૭

इति क्षितिभूषण (अभिनंदन बल्लभ) प्रासाद ५

મેદ ૧ તુલ ભાગ ૧૬

સુમતિ વદત્ પ્રાસાદં પદ્મસંક્ષાચૈગ્રંસ્થાને ।

કર્તવ્યં પારકારકં રચાદ્વિતીલકંદઘાત્ ॥ ૩૫૮ ॥

આગળ કહી ગયા તેવા માપથી અને તેજ આકારના પ્રાસાદને ઠેકાણે “ પદ્મરાગ ” પ્રાસાદનું રૂપ કરવા માટે પઠરાના ઉપર બે સુંદર તિલક વધારવા. આ પ્રાસાદ સુમતિ તીર્થંકર ભગવાને માટે છે, અને તેનું નામ “ પદ્મરાગ ” કહેલ છે. ૩૫૮.

इति सुमति वल्लभ पद्मराग प्रासाद ६

भेद २ तुल भाग १६

तदरूपे च प्रकर्तव्यं कर्णे द्वितिलकं न्यसेत् ।

पुष्पदंतस्य नामोयं तुष्टिपुष्टिविवर्धनाम् ॥ ૩૫૯ ॥

ઉપર કહેલા માપનો તેમજ તેવાજ રૂપનો પ્રાસાદ બનાવવો. માત્ર આમાં આટલો ફરક બનાવવો. કણુ એટલે રેખામાં બે તિલક સુંદર ચડાવવા જેથી આ પ્રાસાદનું નામ પુષ્પદંતસ્થ કહેવાય. આ પ્રાસાદ તુષ્ટિ તેમજ પુષ્ટિ વધારનાર છે. ૩૫૯

६ इति पद्मप्रभु वल्लभ-पुष्टिवर्धन प्रासाद ॥ ૭ ॥

भेद ३ तुल भाग १६

दश भागं कृते क्षेत्रे कर्णस्य च द्विभागिकं ।

प्रतिकर्ण सार्धं भागं निर्गमं तत्समं भवेत् ॥ ૩૬૦ ॥

भद्रश्चैव सार्धभागं कपीला भद्रमानयो ।

निर्गमं पदमानेन चतुर्दिक्षु योजयेत् ॥ ૩૬૧ ॥

ચોરસ પ્રાસાદના ક્ષેત્રમાં ૧૦ દશ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ૨ યેની રાખવી, પઠરો ભાગ ૧૧ હોઠનો કરવો, તેનો નીકાળો પણ હોઠ ભાગનો (સમદર) રાખવો. ૩૬૦

અરધું ભદ્ર હોઠ ભાગનું તેમાં કપીલા ભદ્ર કરવું. તેનો નીકાળો એક ભાગ રાખવો. એ પ્રમાણે તળની ચારે ફરતા ભાગથી યોજના બાણવી. ૩૬૧

कर्णेकर्म द्वयं कार्यं रथो भद्रे च उत्तमम् ।

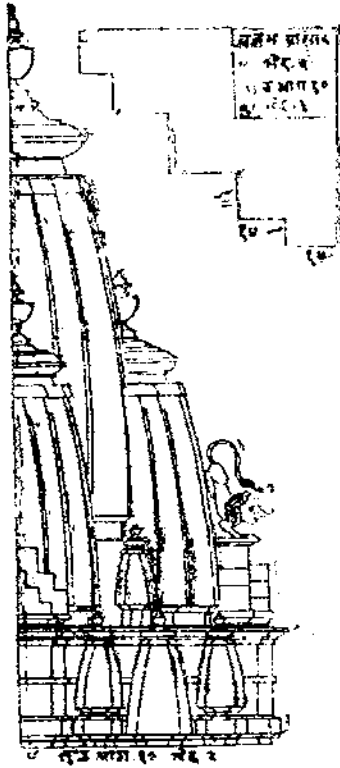
सुपार्श्वनामो विज्ञेयं ग्रहराज सुखावहं ॥ ૩૬૨ ॥

રેખાએ બે કર્મ ચડાવવા તેમજ પઠરો અને ભદ્ર ઉત્તમ પ્રકારથી બનાવવો. (તેમાં દોઢીઆ કરવા.) આ પ્રાસાદનું નામ સુપાર્શ્વ છે અને તે બનાવવાથી ઘરમાં રાજ્યમાં સુખ અને શાન્તિ થાય છે આવો શાસ્ત્રને મત છે. ૩૬૨

૭ इति सुपार्श्वनाथ बल्लभ गृहराज प्रासाद ॥ ८ ॥

મેદ ૧ તુલ્ય ભાગ ૧૦

रथै वै शृङ्गमेकं तु भद्रे चैव चतुरो दिशि ॥

ઉપર કહેલ તળ તથા રૂપમાં પઠરા પર એક શ્રુંગ (ઈંકક) કરવું અને ભદ્ર પર ચારે તરફ અકેક ઉરશ્રુંગ ચડાવવું ત્યારે વલ્લભ નામનો ૯ મો પ્રાસાદ થાય.

इति वल्लभ प्रासाद ॥ ९ ॥ भेद २ तुल भाग १०

रथोर्ध्वं तिलकं दद्यात् भद्रे चैव चतुरो दिशि ॥ ३६३ ॥

ઉપર કહેલ રૂપમાં ફક્ત પઠરા તથા ભદ્રે ચારે તરફ અકેક તિલક વધારવાથી શ્રીવલ્લભ નામનો ૧૦મો પ્રાસાદ થાય. ૩૬૩

इति श्री वल्लभ प्रासाद ॥ १० ॥ भेद ३ तुल भाग १०

चतुर श्री कृते क्षेत्रे द्वांत्रीश पद भाजीते ।

पंच भागं भवेत्कर्णं प्रतिकर्णं तथैव च ॥ ३६४ ॥

भद्रेचैव चतुरो भागं नंदिका पद विश्रुते ।

समदलं च कर्तव्यं चतुर्दिक्षे विवस्थितं ॥ ३६५ ॥

પ્રાસાદ કરવાની ચોરસ ભૂમિના-ક્ષેત્રના બત્રીશ ભાગ કરવા. પાંચ ભાગની રેખા કરવી, પઠરા પણ પાંચ ભાગનો કરવો. ૩૬૪

અરધું ભદ્ર ચાર ભાગનું કરવું. પઠરાની બન્ને પડખે અકેક ભાગની ખુણી તથા નંદી સમઠળ કરવી. એ રીતે ચારે તરફ ભાગની વ્યવસ્થા કરવી. ૩૬૫

શ્રી વશ્ય કેસરી ચૈવ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ।

કર્ણે ચૈવ પ્રદાતવ્યં રથે ચૈવ તુ તત્સમં ॥ ૩૬૬ ॥

રેખાચે ત્રણુ કર્મ. શ્રીવણ્ય ૧. (એક ઈંડકવાળી)
કેસરી ૨ (પાંચ ઈંડકવાળી) અને સર્વતોભદ્ર ૩. (નવ
ઈંડકવાળી) એવી ત્રણુ ખીખરીઓ ચડાવવી. પઢરા ઉપર
પણુ એટલાજ ત્રણુ કર્મ ચડાવવા. ૩૬૬

નંદિકા કર્ણિકાયં ચ દ્વૌ દ્વૌ શૃંગં વિન્યસેત્ ।

ભદ્રે ચૈવ ચત્વારો પ્રત્યક્ક જિનમેવ ચ ॥ ૩૬૭ ॥ ॥

શીતલં નામ વિજ્ઞેયો શ્રીયં પંચવિવર્ધનમ્ ।

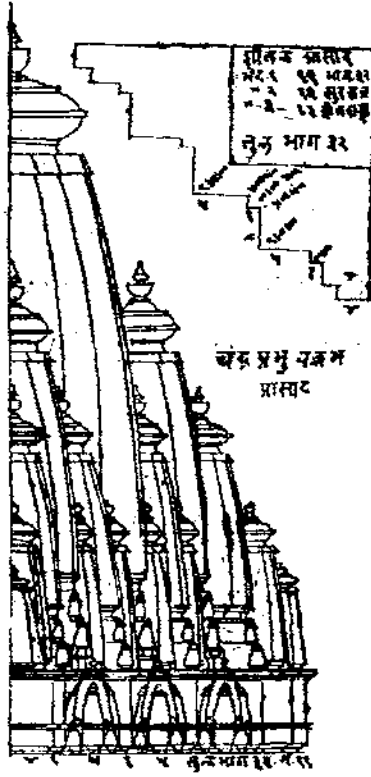
ચંદ્રપ્રમુ ચ વિજ્ઞેયં જ્ઞેયં ચૈવ સુસ્વાવહમ્ ॥ ૩૬૮ ॥

નંદી અને કણી એ છે ખુણીઓની ઉપર બંધે શૃંગ
ચડાવવા. દરેક ભદ્ર ઉપર ચત્વાર ઉરશૃંગ ચડાવવા અને
જ્યાં ખાંચા પડ્યા હોય ત્યાં પ્રત્યંગ (ચોથગરાશીયા)
ચોવીશ ગોઠવવા. ૩૬૭

આ પ્રાસાદનું નામ શીતલ છે તેને વિવર્ધન નામથી
પણુ કહે છે આવો પ્રાસાદ કરવાથી આયુષ્ય, કીર્તિ,
લક્ષ્મી, આરોગ્ય, જ્ઞાન વગેરે પાંચ પ્રકારની વૃદ્ધિ
થાય છે તે પ્રમાણે શાસ્ત્રનો મત છે. ૩૬૮

૮ ઇતિ ચંદ્રપ્રમુ વલ્લભ શીતલ પ્રાસાદ ॥ ૧૧ ॥

ખેદ ૧ તુલ ધામ ૩૨

તદ્‌રૂપે ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધવંતિલકં ન્યસેત્ ।
શ્રીયંત્રી નામ ત્રિજ્ઞેયં સુરરાજશ્ચયાવહમ્ ॥ ૩૬૯ ॥

ઉપર કહેલ આકારબાળા તેમજ તેવાજ રૂપવાળા પ્રાસાદમાં, પઢરાની ઉપર એક તિલક વધારવું ત્યારે શ્રીયંત્રી નામનો જીન દેવતાને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ થાય. આ પ્રાસાદ દેવતાઓ અને દાતાઓને સુખ આપનાર થાય છે. ૩૬૯

૧ ઇતિ સુરરાજ (સુવિધિનાથ) વલ્લભ શ્રીયંત્રીપ્રાસાદ
॥ ૧૨ ॥ મેદ ૨ તુલ ભાગ ૩૨

નંદિકા કર્ણિકાચં ચ ઊર્ધ્વતિલક સુશોભનમ્ ।

હિતુરાજસ્તદાનામ કર્તવ્યં ચન્દ્રપ્રભુ ॥ ૩૭૦ ॥

ઉપર પ્રમાણે આકારવાળો તેમજ તેવાજ રૂપવાળો તેમાં માત્ર નંદીકા અને કર્ણિકા (ખુણી)ની ઉપર અકેક તિલક કરવું જેથી અત્યંત શોભાયમાન હિતુરાજ નામનો પ્રાસાદ શ્રીચંદ્ર પ્રભુએ બનાવેલો છે. ૩૭૦

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિ ભાજીતમ્

કર્ણે ચૈવ સમાખ્યાત ભાગં ચૈવ સ્તતં ચતુ ॥ ૩૭૧ ॥

૮ ઇતિ ચંદ્રપ્રભુ વલ્લભ હિતુરાજ પ્રાસાદ ॥ ૧૩ ॥

ભેદ ૩ તુલ ભાગ ૩૨

પ્રાસાદની ચારસ ભૂમિના ક્ષેત્રના ચોવીશ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ૪ ચારની સરખી કરવી. ૩૭૧

પ્રતિરથં ત્રયં દદ્યાત્ ભદ્રાર્થં મૃતભાગિનં ।

રથકર્ણે દ્વિકં વીધ્યં ગજેન્દ્રતિલકં ન્યસેત્ ॥ ૩૭૨ ॥

પઢરો ભાગ ત્રણનો કરવો અને ભદ્ર ગર્ભેથી અરધું પાંચ ભાગનું કરવું. પઢરે અને રેખામાં છે છે ભાગ રાખવા. તેમાં અકેક ખીખરી અને અકેક તિલક મલીને નાંગ બધે ચડાવવા. ૩૭૨

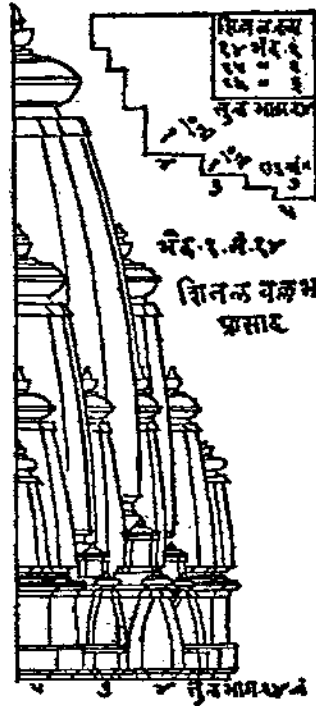
દ્વાદશ ઉરુશ્રંગાણિ પ્રત્યાંગાનિતતોષ્ટભિ ।

શિતલસ્ય તદાનામ પ્રાસાદા જિનવલ્લભ ॥ ૩૭૩ ॥

ઉપર બાર ઉરશ્રુંગ કરવા અને પ્રતિઅંગ આઠ કરવા.
શીતલ નામનો આ પ્રાસાદ શીતલ જીનદેવતાને વલ્લભ
બાણવો. ૩૭૩

૧૦ ઇતિ શીતલનાથ વલ્લભ શીતલસ્ય પ્રાસાદ ॥ ૧૪ ॥

ભેદ ॥ ૧ ॥ તુલ ભાગ ૨૪

તદવત્તરૂપં તદાકારો કર્ણર્ધેનદ્વયંશ્રુંગમ્ ।

પ્રાસાદો કીર્તિદાયકં પ્રાસાદો જીનવદત્ પ્રશ્નુ ॥૩૭૪॥

ઉપર કહેલા રૂપવાળો તેવાજ આકારવાળો તેમાં
ફકત રેખા ઉપર બે શ્રુંગ (ખીખરી) બનાવવામાં આવે
એટલે તેનું નામ જીનના મહાપ્રભુજીએ કીર્તિદાયક
નામનો પ્રાસાદ રાખેલ છે. ૩૭૪

इति कीर्तिदायक प्रासाद ॥१५॥ भेद ॥२॥

तुल भाग ॥ २४ ॥

कर्णे सप्त प्रतिकर्ण पंच मनोहर दायकम् ।

तद् रूपे च कर्तव्यं स्वरूपो लक्षणान्वितम् ॥ ૩૭૫ ॥

ઉપર કહેલાજ આકારવાળો તેવાજ રૂપવાળો તેવાજ સુંદર લક્ષણવાળો માત્ર તેમાં અને આ પ્રાસાદમાં આટલો ફરક કરવો. રેખાએ (બે શ્રંગ છે તે નીચે પાંચ ઈંડકની એક ખીખરી કરવી એટલે) સાત ઈંડક કરવાં. પઠરે પણ તેટલાંજ ઈંડક કરવાં ત્યારે આ સુંદર પ્રાસાદનું નામ મનોહર પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૩૭૫.

इति मनोहर प्रासाद ॥ १६ ॥ भेद ॥ ३ ॥

तुल भाग ॥ २४ ॥

यसान्य शौ प्रकर्तेत्वं कर्णत्रयं रथत्रयम् ।

भद्रार्थं द्वीपदं यस्य चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ॥ ૩૭૬ ॥

સોળ ભાગ કરવા તેમાં રેખા ભાગ ૩ ત્રણની તથા પઠરો ભાગ ત્રણનો કરવો. અર્ધું ભદ્ર બે ભાગનું કરવું. આ રીતે ચારે દીશામાં ભાગની યોજના કરવી. ૩૭૬

निर्गमपदमानेन हस्तांगुलमेव च ।

शृंगतिलकरथौ कर्णे भद्रे चैव मेव च ॥

राज्ञांसो वदत् प्रभो प्रासादं च मनोहरम् ॥ ૩૭૭ ॥

પઠરો એક ભાગ નીકળતો કરવો (ખીજા ખાંચા ભદ્ર પઠરાનો) હસ્તાંગુલ (ગજે આંગળ) નીકાળો રાખવો.

રેખાએ એક શ્રંગ અને તેના ઉપર તિલક કરવું. તેવી જ રીતે પઢરે પણ એક શ્રંગ અને તિલક કરવું અને ભદ્રની ઉપર દોઢીઓ કરવો. આવી રીતે દરેક અંગ સુશોભીત મનોહર બનાવવામાં આવે તો આ પ્રાસાદ રાજ્યોને સુખ આપનાર થાય છે એમ મહાપ્રભુજીનો મત છે. ૩૭૭

इति मनोहर प्रासाद ॥१७॥ भेद १ तुल भाग ॥१६॥

तदुपे च प्रणणे च श्रंग चत्वारि भद्रकम् ।

स्वकुलं नाम विज्ञेयो प्रासादं जीनवल्लभं ॥ ३७८ ॥

ઉપર કહેલા રૂપવાળો આકારવાળો તથા તેવાજ તળવાળો, પ્રમાણવાળો માત્ર આ પ્રાસાદમાં ભદ્રે

અકેક એમ ચાર ઉરશ્રુંગ કરવાથી “સ્વકુલ” નામનો દરેક
 જનતીર્થકર ભગવાનને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ થાય છે. ૩૭૮
 इति स्वकुल प्रासाद ॥१८॥ भेद ॥२॥ तुल भाग ॥१६॥

उरुश्रुंगाष्टकं कुर्यात् प्रासाद कुलनंदनं ।

सूशोभन तदा कुर्यात् प्रासाद जिन वदत् प्रभो ॥३७९॥

ઉપર પ્રમાણે માપવાળો તેવાજ આકારવાળો તેમાં
 માત્ર ચાર ભદ્ર ઉપર આઠ ઉરશ્રુંગ બનાવવા. આ પ્રાસાદને
 દરેક જૈનના મહાપ્રભુજી “કુલનંદન” નામનો પ્રાસાદ
 કહે છે. ૩૭૯

इति कुलनंदन प्रासाद ॥ १९ ॥

भेद ॥ ३ ॥ तुल भाग ॥ १६ ॥

चतुर श्री कृते क्षेत्रे द्वाविंशति पद भाजीते ।

पदानां तु चतुर्भागं कर्णे चत्वारः कारयेत् ॥ ३८० ॥

कर्णिकापदमानेन त्रिभागं प्रतिरथ्यकम् ।

नंदिका भागमे केन भद्रार्थे च द्विभागकम् ॥ ३८१ ॥

પ્રાસાદના ચારસ હેત્રના બાવીશ ભાગ કરવા તેમાં
 ચાર ભાગની રેખા કરવી. ૩૮૦

રેખાની થડમાં અકેક ભાગની ખૂણી કરવી. ત્રણ
 ભાગનો પઢરો કરવો. અકેક ભાગની નંદિકા કરવી અને
 અર્ધું ભદ્ર બે ભાગનું કરવું. ૩૮૧

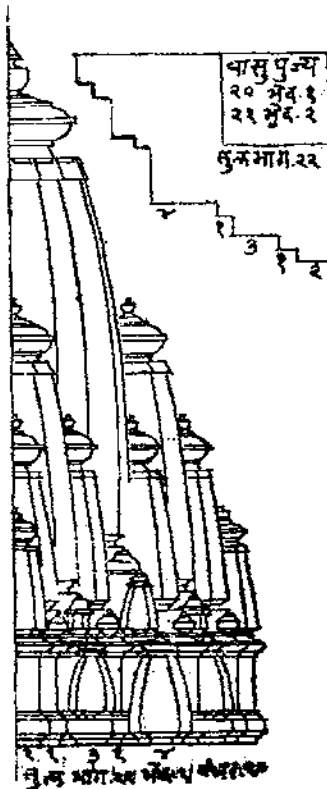
कर्णं कर्मद्वयं कार्यं नंदिकर्णेत्री कूटकं ।

मध्येतिलकं शोभितं वासुपूज्यो वदत् प्रभो ॥ ३८२ ॥

રેખાએ યે કર્મ કરવા, નંદિ અને ખૂણીએ એકેક કુટ કરવા અને યે નંદિની વચ્ચે જે ભદ્ર આંચું તેના ઉપર ત્રણ ઉરશ્રુંગ કરવા અને નંદિ અને ખૂણીની વચ્ચે જે પઠરો આંચો તેના શ્રુંગ ઉપર એકેક સુંદર તિલક ચડાવવું એટલે આ પ્રાસાદનું નામ વાસુપૂજ્ય એમ કહે છે. ૩૮૨

વાસુપૂજ્ય સ્તદાનામ વાસુપૂજ્યો સુરવલ્લભં ॥૩૮૩॥

ઉપર પ્રમાણે કરવાથી શ્રીવાસુપૂજ્ય નામનો, વાસુ-પૂજ્ય લગવાનને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ થાય છે. ૩૮૩
૧૨ इति वासुपूज्यवल्लभप्रासाद ॥ २०॥ भेद ॥ १॥ तुलभाग ॥ २२॥

તદ્દુ પે ચ પ્રવર્તવ્યં કર્ણેતિલકં ન્યસત્ ।

રત્નસંજય નામોયં ગૃહરાજ સુખાવહં ॥ ૩૮૪ ॥

ધર્મદસ્તસ્યનામોયં પૂર્વે ધર્મવર્ધનત્ ॥ ૩૮૫ ॥

ઉપર કહેલા રૂપવાળો તેવા માપવાળો તે જ આકારનો માત્ર તેમાં ને આમાં આટલો ફરક કરવો: આમાં રેખાએ એ તિલક કરીએ તો રત્નસંજય નામનો પ્રાસાદ કહેવાય. આ પ્રાસાદ ઘરમાં તથા રાજમાં સુખ આપનાર થાય છે. ૩૮૪

પહેલા જૈનના ધર્મને વધારવા માટે શ્રી ધર્મનાથ મહાપ્રભુએ આ પ્રાસાદ બનાવેલો માટે આ પ્રાસાદનું નામ ધર્મનાથ રાખવામાં આવ્યું છે. આવો ધર્મનાથ પ્રભુને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ શહેરમાં કરવાથી ધર્મની વૃદ્ધિ થાય એવો તેમનો મત છે. ૩૮૫

૧૫૫ ઇતિ ધર્મનાથ વલ્લભ રત્નસંજય અથવા ધર્મદ પ્રાસાદ
॥૨૧॥ મેદ ॥૨॥ તુલ ભાગ ॥૨૨॥

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિ ભાજીતે ।

પાદેન ત્રયભાગેન કોણિ તત્ર વિધીયતે ॥ ૩૮૬ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોવીશ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ત્રણ ભાગની કરવી. તેની બાજુમાં એક ભાગની ખૂણી રાખવી. ૩૮૬

પ્રતિકર્ણં તેષાં જ્ઞેય કોણીકાનંદીકા પદે ।

મદ્ધાર્ધે સૈશવેદં ચ નિર્ગમં ભાગમેવ ચ ॥ ૩૮૭ ॥

પઢરો પણ રેખા પ્રમાણે ત્રણ ભાગનો કરવો. જેમ
પઢરો અને રેખાની વચ્ચે ૧ એક ભાગની ખુણી કરી
બેડાણ કર્યું તેવીજ રીતે પઢરો અને ભદ્રની વચ્ચે નંદિ
૧ ભાગની કરવી. બાકી જે શેષ ૪ ચાર ભાગ રહ્યા તેમાં
અર્ધું ભદ્ર કરવું અને તેનો બહાર નિકાળો એક ભાગનો
કરવો. તેમાં ખૂણે નાસકા પાડી શોભાયમાન તળ
કરવું. ૩૮૭

સમનિર્ગમ રથં જ્ઞેયં કર્તવ્યં ચ દિશો દિશો ।

કર્ણે શ્રંગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણ દ્વય મેવ ચ ॥ ૩૮૮ ॥

દરેક દિશામાં (બાબુઓ) માં પઢરાનો નીકાળો
સમઢળ રાખવો. રેખાએ ત્રણ શ્રંગ (ત્રણ ઇંડક) ચડાવવાં
અને પઢરા ઉપર બે શ્રંગ કરવાં. ૩૮૮

નંદિકા કૌગીકાયં ચ શ્રંગકુટ સુશોભિતમ ।

મદ્રે વૈર ચત્વારો પ્રત્યંગા તતો અષ્ટભિ ॥ ૩૮૯ ॥

વિદ્રભનામ પ્રાસાદો વિમલજિન વલ્લભં ૩૯૦ ॥

નંદિ અને ખૂણી ઉપર અકેક શ્રંગ અને તેના ઉપર
સુંદર શોભાયમાન અકેક કુટ ચડાવવું. ભદ્ર ઉપર ચાર
ઉરુશ્રંગ કરવા અને કુલ પ્રત્યાંગ (ચોથગરાશીયા) આઠ
કરવા. આ પ્રાસાદનું નામ જૈનના મહાપ્રભુએ વિદ્રભ
નામનો પ્રાસાદ કહેલ છે તે શ્રી વિમલનાથ ભગવાનને
વલ્લભ એવો બાણવો. ૩૮૯ થી ૩૯૦

૧૩ ઇતિ વિમલવલ્લભ વિદ્રભપ્રાસાદ ॥૨૨॥

બેદ ॥૧॥ તુલ ભાગ ૨૪

તદ્દુષ્ટે ચ પ્રકર્તવ્યં રથતિલકં ચ દાપયેત્ ।

મુક્તિદોનામ વિજ્ઞાય મુક્તિ મુક્તિ પ્રદાપયેત્ ॥ ૩૯૧ ॥

ઉપર કહેલા પ્રાસાદના આકારવાળો, તેવાજ રૂપ-
વાળો અને તેવાજ માપવાળો આમાં માત્ર પઠરા ઉપર
અકેકે તિલક ચડાવવું.

આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી બનાવેલા પ્રાસાદનું
નામ જૈનના આચાર્યોએ “મુક્તિદાયક” નામ આપેલું છે.
આવો પ્રાસાદ બનાવવાથી આ સંસારમાં સારા ભોગો
ભોજવી અંતે મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૯૧.

ઈતિ મુક્તિ દોષાસાદ ॥૨૩॥ ભેદ ॥૨॥

તુલ ભાગ ॥૨૪॥

કણિકાયાં દ્વી શ્રંગ પ્રાસાદા જિન વલ્લભઃ ॥ ૩૯૨ ॥

ઉપર કહેલ તળ તથા રૂપવાળો તેમાં ખૂણીના ઉપર કુટની જગ્યાએ એક શ્રંગ મૂકવું એટલે ખૂણી ઉપર બે શ્રંગ થશે એટલે આ પ્રાસાદ જનતીર્થકર ભગવાનને વલ્લભ એવો જનપ્રાસાદ નામનો થશે. ૩૯૨

ઈતિ જીનવલ્લભ પ્રાસાદ ॥૨૪॥ ભેદ ॥૩॥

તુલ ભાગ ॥૨૪॥

ચતુરશ્રી કૃતે ક્ષેત્રે વિંશતિ પદ ભાજીતે ।

ત્રીણી ત્રીણી સ્તત્રસ્ત્રીણિ નંદી દ્વિતીય ભદ્રકંમ ॥ ૩૯૩ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રમાં વીશ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ત્રણ ભાગની, પઢરો ત્રણ ભાગનો અને અર્ધું ભદ્ર ત્રણ ભાગનું કરવું. ભદ્રની થડમાં એક ભાગની નંદિ કરવી. (ભદ્રની ખન્ને બાજુ થઇને બે નંદિ સમજવી.) ૩૯૩

નિર્ગમં પદમાનેન ત્રિષુસ્થાનેષુ ભદ્રકી ।

કર્णे કર્મત્રયં કાર્યં રથોર્ધેદ્વ ચ તત્સમમ્ ॥ ૩૯૪ ॥

નંદિ, પઢરો અને ભદ્રનો અડેક ભાગ નીકાળો રાખવો. રેખાએ ત્રણ કર્મ ચડાવવા અને પઢરે બે કર્મ ચડાવવા. ૩૯૪

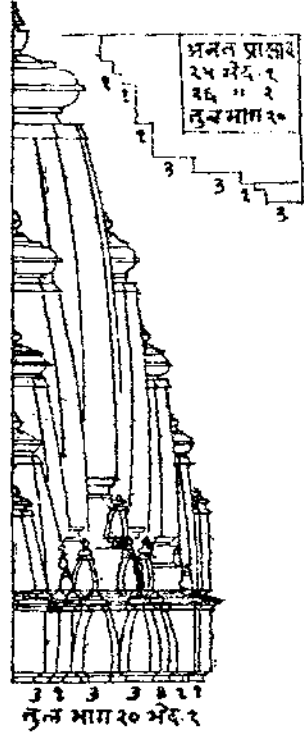
ભદ્રે ચૈવ ઉરુ ચત્વારો નન્દિકાયાક્રમદ્વયમ્ ।

અનંત નામ હત્યુક્તો ધન પુણ્ય શ્રીયાલભેત્ ॥ ૩૯૫ ॥

ભદ્રે ચાર ઉંરુશ્રુંગ ચડાવવા, નંદિએ અનુક્રમે ઝે
કર્મ ચડાવવા તેને અનંત નામનો પુણ્ય અને લક્ષ્મી
આપનારો પ્રાસાદ કહેવામાં આવે છે. ૩૯૫

૧૪ इति अनन्त (अन्तनाथ) प्रासाद ॥ २५ ॥

भेद ॥ १ ॥ तुल भाग ॥ २० ॥

अनंतस्य संस्थाने रथोर्ध्वे तिलकंन्यसेत् ।

सुरेन्द्रोनाम विज्ञेयो सर्वदेवेषु बल्लभं ॥ ३९६ ॥

ઉપર કહેલા અનંત પ્રાસાદના આકારવાળો તેવાજ
રૂપવાળો માત્ર તેમાં અને આમાં આટલો ફરક બનાવવો.
પઠરાના કર્મ ઉપર એક તિલક વધારે ચડાવીએ તો સુરેન્દ્ર
નામનો સર્વ દેવને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ બને છે. ૩૯૬

इति सुरेन्द्र प्रासाद ॥ २६ ॥ भेद ॥ २ ॥

तुल भाग ॥ २० ॥

चतुर श्री कृतेक्षेत्रे अष्टाविंशति भाजीते ।

कर्णरथं च भद्रार्धं युगं भागं विधि य ते ॥ ३९७ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠ્ઠાવીસ ભાગ કરવા. રેખા, પઢરો અને અધીઁઆન ભદ્ર અચ્ચાર ભાગનું કરવું. ૩૯૭

निर्गमं तत्प्रमाणेन नद्रिकर्णि द्वि भागीकं ।

केसरी सर्वतोभद्र रथे कर्णे च दापयत् ॥ ३९८ ॥

સર્વ ઉપાંગો સમદળ નિકળતા (પઢરાની બન્ને તરફ સરખા) રાખવા. નંદિ અને ખૂણી અકકે ભાગની રાખવી. રેખા અને પઢરો કેસરી તથા સર્વતોભદ્ર કર્મ ચડાવવાં. ૩૯૮

तदूर्ध्वेतिलकं ज्ञेयं सर्वं शोभारलंकृतं ।

नन्दिकाया च शृङ्गोर्ध्वं શ્રંગ મુર્ધે કર્ણિકા પદમ ॥ ૩૯૯ ॥

રેખા અને પઢરાના ઉપર દરેક પ્રકારથી સુશોભીત અકકેક તિલક ચડાવવું. નંદિ અને ખૂણી ઉપર અકકેક શ્રંગ મુકવું. ૩૯૯.

भद्रे वैउर चत्वारो प्रत्यांगा चतुरोदिशं ।

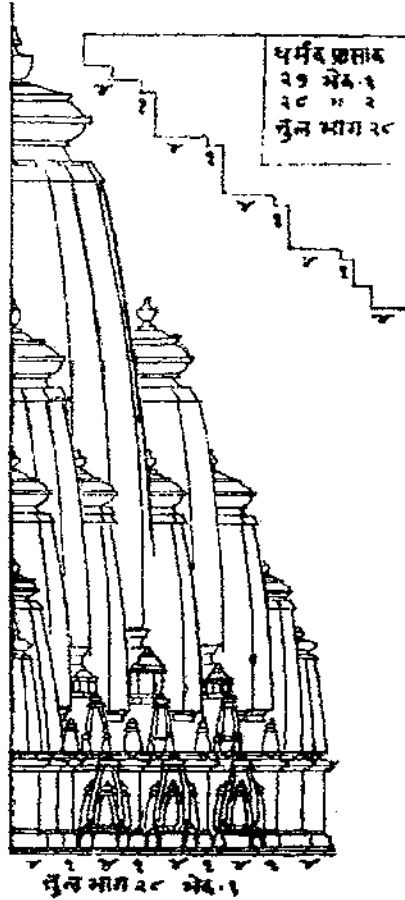
धर्मदो नाम विख्यातो पुर धर्म विवर्धनम् ॥ ४०० ॥

ભદ્ર ઉપર ચાર ઉરુશ્રંગ કરવા અને ચોથગરાશીયા ચારે તરફ કરવા ત્યારે આ પ્રાસાદનું નામ “ ધર્મદ ”

બાણુવું. જે દેશમાં, જે નગરમાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરવાની હોય ત્યાં આ ધર્મદ પ્રાસાદ કરવો એવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૪૦૦

૧૫ इति धर्मद प्रासाद ॥ ૨૭ ॥ भेद ॥ ૧ ॥

તુલ ભાગ ॥ ૨૮ ॥

रथो रार्थे कृते श्रृङ्गं धर्मं वृक्षनामत् । ॥ ४०१ ॥

ઉપર કહેલ તળ તથા રૂપવાળો તેમાં ફક્ત પદચ

ઉપર એક શ્રુંગ વધારવાથી તેનું નામ “ ધર્મ વૃક્ષ ” નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૦૧

૧૧૯ ઇતિ ધર્મ વૃક્ષ પ્રાસાદ ॥ ૨૮ ॥ ખેદ ॥ ૨ ॥

તુલ ભાગ ॥ ૨૮ ॥

ચતુર શ્રી કૃતેક્ષેત્રે દ્વાદશાંશ વિભાજીતે ।

કર્ણ ભાગ દ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણં તથૈવ ચ ॥૪૦૨ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાર ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ બેની કરવી. પઢરો પણ તેટલોજ બે ભાગનો કરવો. ૪૦૨

મહાર્થ સાર્થ ભાગેન નંદીકા અર્ધભાગતઃ ।

કર્ણે કર્મ દ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણં તથૈવ ચ ॥ ૪૦૩ ॥

અરધું ભદ્ર દોઢ ભાગનું કરવું. નંદી અર્ધા ભાગની (ભદ્રની થડમાં) કરવી. રેખાએ બે કર્મ ચડાવવાં. પઢરે પણ બે ચડાવવાં. ૪૦૩

નદ્રિકાયાં શ્રુંગ કુટચ ઉરશ્રુંગાનિદ્વાદશ ।

સ્યાં તે નામ વિજ્ઞેયં કર્ત્તવ્યં સર્વદેવતા ॥ ૪૦૪ ॥

નંદિકાની ઉપર એક શ્રુંગ અને કુટ ચડાવવા. કુલ ચાર ભદ્ર ઉપર બાર ઉરુશ્રુંગ (એક ભદ્ર ઉપર ત્રણ) બનાવવાં. આ પ્રાસાદ સર્વ દેવતાઓને કરવો. આ પ્રાસાદનું નામ “ સ્યાં તે ” કહેવામાં આવે છે. ૪૦૪

શ્રી લિંગં ચ તદાનામ શ્રી પતિસુ સુસ્વાવહમ ॥ ૪૦૫ ॥

આ પ્રાસાદને “ શ્રીલીંગ ” પણ કહેવામાં આવે છે.

જો આ પ્રાસાદ વિષ્ણુ પરમાત્માને માટે બનાવવામાં આવે
તો તે ઘણુંજ સુખ આપનાર થાય છે. ૪૦૫

૧૬ ઇતિ સ્યાં તે (શાંતિનાથ) અથવા શ્રી લીંગ

પ્રાસાદ ॥ ૨૯ ॥ ભેદ ॥ ૧ ॥ તુલ ભાગ ॥ ૧૨ ॥

ઉરશ્રંગપુનઃદયાત પ્રાસાદો કામદાયકં ॥ ॥ ૪૦૬ ॥

ઉપર કહેલા તળવાળો તેમજ તેવાજ રૂપવાળો
તેમાં માત્ર એક ઉરશ્રંગ વધારે સુકવું તો આ પ્રાસાદનું
નામ “કામદાયક કહેવામાં આવે છે. ૪૦૬

ઇતિ કામ દાયક પ્રાસાદ ॥૩૦॥ ભેદ ॥૨॥

તુલ ભાગ ॥ ૧૨ ॥

ચતુર શ્રી કૃતેક્ષેત્રે અષ્ટ ભાગ વિભાજીતે ।

કર્ણ ભાગેન મેકંતુ પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥ ૪૦૭ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ ભાગ કરવા. રેખા એક ભાગની કરવી. પઢરો પણ એક ભાગનો કરવો. ૪૦૭

નન્દિકા પાર્શ્વ ભાગાર્થે ત્રિપદં ભદ્ર વિસ્તરં ।

નિર્ગતં પદમાનેન સ્થાપયે ચ દિશો દિશો ॥ ૪૦૮ ॥

ભદ્રની થડમાં અરધા ભાગની નંદિ કરવી. આખું ભદ્ર ત્રણ ભાગ પહોળું કરવું અને દરેકના બહાર નીકળતા ક્ષાલવણા અકેક ભાગ નિકળતા કરવા. ૪૦૮

કર્ણે કેસરી દ્વાત્ તદુર્થે તિલકં ન્યસેત્ ।

ક્ષેત્રે વૈ શ્રંગમેકં તુ કુમુદો નામ નામત્ ॥ ૪૦૯ ॥

રેખાથે કેસરી કર્મ કરવો તેના ઉપર એક સુંદર તિલક કરવું. બાકી જે ભાગ રહ્યા તેમાં (પઢરે, નંદિએ અને ભદ્રે) અકેક શ્રંગ મુકવું. ૪૦૯

દેવાનાં વલ્લભ સર્વ જીનેન્દ્રો કુંથુવલ્લભ ॥ ૪૧૦ ॥

આ પ્રાસાદ સર્વ દેવને વલ્લભ છે. તેમાં વિશેષે શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુને વલ્લભ એવો બાણવો. ૪૧૦

इति सर्वदेव कુંथुनाथवल्लभ कुमुदप्रासाद ॥ ૨૧ ॥

મેદ ॥૧॥ તુલ ભાગ ॥ ૮ ॥

तद्गुरो च प्रकर्तव्यं रथे तिलकं च दापयेत् ।

शक्तिदं नाम विज्ञेयं श्री देवातु सुखावह ॥ ४११ ॥

उपर कडेल इपना प्रासादनी उपर पठरे अक तिलक
हेवुं त्यारे शक्तिदं ” नामने श्रीहेवने वदलल अवेो प्रसाद
बल्लुवेो. ४११.

इति शक्तिदं प्रासाद ॥३२॥ भेद ॥२॥ तुल भाग ॥८॥

કર્ણૈર્થે શ્રંગ દાતવ્યં પ્રાસાદો હર્ષણસ્તથા ॥ ૪૧૨ ॥

ઉપર કહેલ શકિતદં પ્રાસાદના માપનોજ તેવાજ આકારનો માત્ર આમાં રેખા ઉપર એક શ્રંગ વધારીએ તો 'હર્ષણુ' નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૪૧૨

इति हर्षण प्रासाद ॥३३॥ भेद ॥३॥ तुल भाग ॥८॥

કર્ણૈર્દ્વિ તિલકદ્વાત્ પ્રાસાદ મૂષણસ્તથા ॥ ॥ ૪૧૩ ॥

જે હર્ષણુ નામનો ઉપર પ્રાસાદ કહેલ તેવાજ રૂપ તથા આકારવાળો માત્ર આમાં રેખા ઉપર એક તિલક ચડાવીએ તો "ભૂષણુ" નામનો પ્રાસાદ બનણુવો ૪૧૩

इति भूषणप्रासाद ॥३४॥ भेद ॥४॥ तुल भाग ॥ ८ ॥

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે અષ્ટ ભાગં તુ કારયેત્ ।

કર્ણ દ્વિ ભાગકં જ્ઞેયં મદ્રાર્થે દ્વિભાગકમ્ ॥ ૪૧૪ ॥

પ્રાસાદની ભૂમિના ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠ ભાગ કરવા. તેમાં બે ભાગની રેખા કરવી, તથા અર્ધીઆન ભદ્ર બે ભાગનું રાખવું. ૪૧૪

કર્ણે ચ શ્રંગમેકં તુ કેસરી ચ વિધિયતે ।

મદ્રે ચ તદુપમં જ્ઞેયં જિનેન્દ્રો કમકં વદેત્ ॥ ॥ ૪૧૫ ॥

રેખાએ એક શ્રંગ કેસરી (પાંચઠાંકકનું) કરવું અને ભદ્ર ઉપર દોઢીઓ કરવો ત્યારે આ પ્રસાદનું નામ

“ કમલક ” તે શ્રી જ્ઞાના મહાપ્રભુજી શ્રી કુંથુનાથને
વલ્લભ એવો પ્રાસાદ કહેલ છે. ૪૧૫

૧૭ इति कुंथुनाथ वल्लभ कमलकं प्रासाद ॥ ३५ ॥

ભેદ ॥૧॥ તુલ ભાગ ॥ ૮ ॥

कर्णे च तिलकं ज्ञेयं श्री शैलेश्वरप्रियम् ॥ ४१६ ॥

ઉપરના માપવાળો એવાજ આકારવાળો પરંતુ તેમાં
અને આમાં આટલો ફરક કરવો કે આમાં રેખામાં એક
તિલક વધારવું ત્યારે “ શ્રીશૈલ ” નામનો પ્રાસાદ થાય
જે શ્રી ઈશ્વરને ઘણું પ્રિય છે. ૪૧૬

इति इश्वरप्रिय श्री शैल प्रासाद ॥ ३६ ॥

ભેદ ॥૨॥ તુલ ભાગ ॥ ૮ ॥

મદ્રે વે ઝર ચત્વારો પ્રાસાદો અરિનાશને ॥ ૪૧૭ ॥

ઉપરના શૈલ પ્રાસાદના માપવાળો એવાજ આકાર-
વાળો માત્ર આ પ્રાસાદમાં ભદ્ર ઉપર બધા મલીને કુલ
ચાર ઉરશ્રુંગ બનાવવા એટલે ‘અરિનાશ’ નામનો
પ્રાસાદ થશે. આ પ્રાસાદ બનાવવાથી શત્રુઓનો નાશ થાય
છે એવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૪૧૭

૧૮ ઇતિ અરિનાશનં (અરનાથ) પ્રાસાદ ॥ ૩૭ ॥

ભેદ ॥૩॥ તુલ ભાગ ॥ ૮ ॥

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાદશ પદ માજીતે ।

કર્ણ ભાગ દ્વયં કાર્યં પ્રતિરથ સાર્ધમેવ ચ ॥ ॥ ૪૧૮ ॥

પ્રાસાદના ચોરસ ક્ષેત્રના બાર ભાગ કરવા. રેખાભાગ
બેની કરવી અને પઢરો ભાગ હોઢનો કરવો. ૪૧૮

સાર્ધે ભાગં ચ મદ્રાર્ધે સાર્ધે દ્વયં કાજ્ઞેયં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતં ।
કર્ણે કર્ણદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથે તથૈવ ચ ॥ ॥ ૪૧૯ ॥

અર્ધું ભદ્ર હોઢ ભાગનું કરવું અને એક ભાગની
ખૂણી કરવી. કુલ અઢી ભાગ કહ્યા તેમ ચારે બાજુએ
ભાગની વ્યવસ્થા બાજુવી. રેખાએ બે કર્મ ચડાવવા અને
પઢરે પણ બે કર્મ કરવા. ૪૧૯

દ્વાદશ ઝરશ્રુંગાણિ સ્થાપયે ચ દિશો દિશૌ ।

મહેન્દ્રસ્ય નામોયં જિનેન્દ્રો મહિવહ્લભં ॥ ॥ ૪૨૦ ॥

ચારે દિશાએના મળીને બાર ઉરશ્રંગ કરવા ત્યારે મલ્લિનાથજીને વલ્લભ એવો ' મહેન્દ્ર ' નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૨૦

૧૯ इति मल्लिनाथ वल्लभ महेन्द्रप्रासाद ॥ ૨૮ ॥

ભેદ ॥૧॥ તુલ ભાગ ॥ ૧૨ ॥

रथोर्ध्वं तिलकंदद्यात् मानवेन्द्रોથ નામતઃ ॥ ૪૨૧ ॥

ઉપર કહેલા ૩૫ તથા આકારવાળા પ્રાસાદને બે પઠરા ઉપર એક તિલક કરે તો ' માનવેન્દ્રી ' નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૨૧

इति मानवेन्द्रो प्रासाद ॥३९॥ भेद ॥२॥

तुल भाग ॥ १२ ॥

कर्णे द्वि तिलकं दद्यात् प्रासादो पापनाशनं ॥ ४२२ ॥

ઉપર કહેલા તળ તથા રૂપવાળા પ્રાસાદને રેખાએ યે તિલક કરે તે “ પાપનાશન ” નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૨૨

इति पापनाशन प्रासाद ॥४०॥ भेद ॥३॥

तुल भाग ॥ १२ ॥

चतुर श्री कृते क्षेत्रे चतुर्दश विभाजिते ।

बाहुद्वयं रथं कर्ण भद्रार्थं त्रिय भागकं ॥ ॥ ४२३ ॥

ચોરસ ક્ષેત્ર કરીને તેમાં ચૌદ ભાગ કરવા તેમાંથી બે ભાગની રેખા તથા બે ભાગનો પઢરો કરવો અને અધીર્યાન ભદ્ર ત્રણ ભાગનું કરવું. ૪૨૩

श्री वस्य केशरी चैव कर्णे रथक्रमद्वयं ।

द्वादशं उरश्रृंगणि स्थापयेत् चतुरો दिशि ॥

मानसंतुष्ट नामोयं जिनेन्द्रो मुनिसुव्रत ॥ ॥ ४२४ ॥

રેખા ઉપર શ્રી વસ્ય^૧ કેસરી^૫ નામક બે કર્મ ચડાવવા, પઢરે પણ બે કર્મ (કેસરી અને શ્રી વસ્ય) ચડાવવા. બાર ઉરશ્રુંગ ચારે દિશાઓના મળીને કરવા.

આ પ્રાસાદનું નામ “ માનસંતુષ્ટ ” જૈનના મહા પ્રભુ મુનિસુવ્રત ભગવાનને પ્રિય નામ રાખેલ છે. ૪૨૪

२० इति मुनिसुव्रत प्रिय मानसंतृष्ट प्रासाद ॥ ४१ ॥
भेद ॥१॥ तुल भाग ॥ १४ ॥

तद्गुणे च रथे तिलकं मनोल्यां चंद्र नामत् ॥ ४२५ ॥

उपरना तण तथा आकारनो तेवाञ् इपवाणो मात्र
आमां अने तेमां आटलो इरक करवो. आने पठरे ओक
तिलक अनावधुं तो आ प्रासादनु' नाम " मनोल्याचंद्र "
अणुधुं. ४२५

૧૧ इति श्री अंशनाथ प्रिय मनोल्याचंद्र प्रासाद ॥४२॥
भेद ॥२॥ तुल भाग ॥ १४ ॥

मनोल्यात संस्थाने कर्णे च द्विकेसरी ।

श्री भद्र नाम विज्ञेयं कर्तव्यं त्रिषुमृतये ॥ ४२६ ॥

ઉપર જણાવેલ મનોલ્યાચંદ્ર પ્રાસાદના રૂપ તથા આકારના જોવોજ માત્ર આમાં અને મનોલ્યાચંદ્રમાં એટલો ફરક કરવો. રેખાએ (એક કેસરી પાંચ ઈંડકનું છે ત્યાં એક ખીણું વધારીએ) એટલે જો કેસરી કરવામાં આવે ત્યારે આ પ્રાસાદનું નામ “શ્રીભદ્ર” કહેવાય છે તે શાન્તિ અને સંયમની સાધનામાં ઉત્તમ છે. ૪૨૬

इति श्री भद्र प्रासाद ॥ ४३ ॥ भेद ॥ ३ ॥ तुल
भाग ॥ १४ ॥

चतुर श्री कृते क्षेत्रे पाद षोडश भाजीते ।

कर्ण भद्र त्रयं कार्यं शृंगे तिलक भाषितं ॥ ४२७ ॥

ચારસ ક્ષેત્ર કરી તેના સોલ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ત્રણની કરવી. અધુ” ભદ્રે ત્રણ ભાગનું કરવું. બાકી જો ભાગ વધ્યા તે પઠરો જાણવો. તેમાં અકેક શ્રુંગ અને તિલક સુંદર બનાવવા. ૪૨૭

भद्रेच उरचत्वारो स्थापये च दिशा दिशि ।

नमि शृंगं च नामोयं प्रासादो नमि वल्लभ ॥ ४२८ ॥

ભદ્રના ઉપર ચાર ઉરશ્રુંગ તે ચારે દિશા-

श्रीनाम मणीने करवा त्याचे ते प्रासादनुं 'नमिश्रृंग' नाम
 न्नाशुवुं. श्री नमिनाथ प्रभुने प्रिय श्रेयो आ प्रासाद
 न्नाशुवो ४२८

२१. इति नमिनाथ प्रिय नमिश्रृंग प्रासाद ॥ ४४ ॥
 तुल भाग ॥ १६२ ॥

चतुर श्री कृते क्षेत्रे षट् विंशति भाजीते ।
 कर्णं भागं चत्वारि प्रति कर्णं तथैव च ॥ ४२९ ॥
 भद्रं चैव दिग्भागं च चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।
 कर्णे कर्म त्रयं कार्यं प्रति कर्णे क्रम द्वयम् ॥ ४३० ॥

આ પ્રાસાદનું ચોરસ ક્ષેત્ર કરવું તેમાં છઠ્ઠીસ ભાગ કરવા. રેખા ચાર ભાગની કરવી, પઢરો પણ તેટલો ચાર ભાગનો કરવો ૪૨૯

આબુ ભદ્ર દશ ભાગનું કરવું. એ રીતે ચારે તરફના ભાગની ગોઠવણ કરવી. રેખાએ ત્રણ કર્મ (કેસરી, સર્વ-તોભદ્ર, મંદિરમ) ચડાવવા. પઢરે અનુક્રમે બે કર્મ (સર્વ-તોભદ્ર, મંદિરમ) ચડાવવા. ૪૩૦

દ્વાદશં ચર શૃંગાણિ પ્રત્યાંગા દ્વાત્રિંશકમ્ ।

મંદિરં પ્રથમે કર્મે સર્વતોભદ્ર મેવ ચ ॥ ૪૩૧ ॥

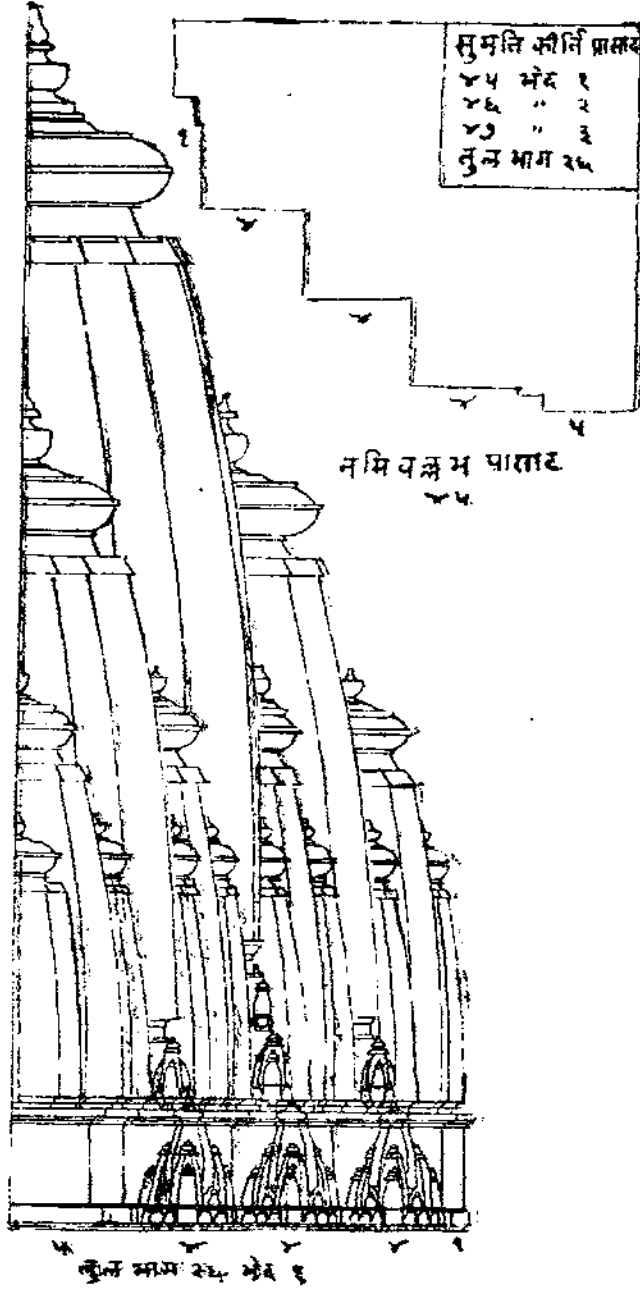
કેસરી તૃતીયે કર્મે ઉર્ધ્વ મંજરી સુશોભિતમ્ ।

સુમતિ કીર્તિ નામોયં ગૃહરાજ સુસ્વાવહમ્ ॥ ૪૩૨ ॥

ભદ્ર ઉપર ચારે બાજુના મલીને બાર ઉરશ્રુગ કરવા. ચાથગરાશીયા બત્રીસ કરવા. ઉપર બતાવેલ કર્મ કેવી રીતે ગોઠવવા તે બતાવવામાં આવે છે. પહેલું કર્મ મંદિર (૨૫ ઇંડકનું) તેના ઉપર બીજું કર્મ સર્વતોભદ્ર (૯ ઇંડકનું) તેમજ બીજા કર્મ ઉપર ત્રીજું કર્મ કેસરી (પાંચ ઇંડકનું) ચડાવવું અને તેના ઉપર સુંદર તિલક મુકવું. ૪૩૧

ઉપર પ્રમાણે કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “ સુમતિ-કીર્તિ ” કહેવામાં આવે છે આ પ્રાસાદ કરવાથી ધરમાં તથા રાજમાં સુખ અને શાન્તિ આપવાવાળો બાણવો. ૪૩૨

૨૧. इति नमि बल्लभ सुमति कीर्ति प्रासाद ॥ ४५ ॥
वेद ॥ १ ॥ तुल भाग ॥ २६ ॥

तदुपे च प्रकर्तव्यं रथे शृंग च दापयेत् ।
सुरेन्द्रस्य नामोयं प्रासादो सुरवल्लभ ॥ ४३३ ॥

ઉપર કહેલ પ્રાસાદના રૂપવાળો, તેવાજ આકારનો તેમાં અને આ પ્રાસાદમાં આટલો ફરક કરવો. પઠરા ઉપર એક શ્રંગ વધારે ચડાવવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “ સુરેન્દ્ર ” કહેવાય છે તે દેવોને વહાલો પ્રાસાદ બાણવો. ૪૩૩

૨૧. ઇતિ નમિ વલ્લભ સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ ॥ ૪૬ ॥ મેદ
॥ ૨ ॥ તુલ ભાગ ॥ ૨૬ ॥

તદ્રૂપે ચ પ્રકર્તવ્યં ઉર શ્રંગં ચ પંચમં ।

પૂજ્યતે લભ્યતે રાજ્યં સ્વર્ગં ચૈવ મહીતલે ॥ ૪૩૪ ॥

ઉપર બતાવેલ રૂપવાળો, તેવાજ આકારવાળો માત્ર આમાં ભદ્ર ઉપર પાંચ ઉરશ્રંગ બનાવવાથી રાજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ થાય છે. આવો પ્રાસાદ બનાવી પૂજવાથી સ્વર્ગ અને પૃથ્વીનું રાજ્ય પામે છે. ૪૩૪

ઇતિ રાજેન્દ્ર પ્રાસાદ ॥ ૪૭ ॥ મેદ ॥ ૩ ॥ તુલ
ભાગ ॥ ૨૬ ॥

ચતુર શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશતિ પદ ભાજીતે ।

બાહુરિંદુ ચ યુગ્મેષુ રૂપં દ્વયં ઇન્દુ મેવ ચ ॥ ૪૩૫ ॥

મદ્રાર્થ દ્વય ભાગેન કર્ણાંતે ગર્ભપર્યંતે ।

સ્થાપયેત્ દિશા દિશૌ ॥ ૪૩૬ ॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા તેમાં રેખા ભાગ બે, ખૂણી ભાગ એક, ઉપરથ ભાગ બે, કર્ણિ ભાગ એક,

પઠરો ભાગ યે, નંદિ ભાગ એક, અને અર્ધું ભદ્રભાગ
 યેતું કરવું. આ પ્રમાણે રેખાથી તે ભદ્રના ગર્ભ સુધીના
 ભાગ કહ્યા તે બધી દિશાઓમાં સમજવા. ૪૩૫ ૪૩૬

કેસરી સર્વતોભદ્ર કર્ણ ચૈવ ક્રમ દ્વયં ।

કેસરી તિલકં જ્ઞેયં રથોર્ધે ચ પ્રકીર્તિતં ॥ ૪૩૭ ॥

કર્ણિકા નંદિકા યં ચ શ્રંગ તિલકં વિધિયતે ।

ભદ્રે ચૈવ ઊરચત્વારો પ્રાસાદો સુમનોહરં ॥ ૪૩૮ ॥

નિમેન્દ્રેસ્વયનામોયં પ્રાસાદો નેમિ વલ્લભં ॥ ૪૩૯ ॥

રેખાએ અનુક્રમે યે કર્મ ચડાવવા (કેસરી ૫ અને
 સર્વતોભદ્ર ૯) રથ અને પઠરા ઉપર કેસરી અને તેના
 ઉપર તિલક સુકવું. ખૂણીઓ અને નંદિ ઉપર એક શ્રંગ
 અને તેના ઉપર તિલક ચડાવવું. ભદ્ર ઉપર ચાર ઉરશ્રંગ
 કરવા અને જ્યાં ખાંચા પડે ત્યાં અકેક પ્રત્યંગ કરવું
 એટલે મનોહર પ્રાસાદનું નામ “નિમેન્દ્ર” જાણવું. તે નેમનાથ
 ભગવાનને પ્રિય છે. ૪૩૭ થી ૪૩૯

૨૨ इति नेमिवल्लभ नीमेन्द्र प्रासाद ॥ ४८ ॥ भेदो ॥ १ ॥
 तुल भाग ॥ २२ ॥

તત્તુલ્યં ચ તદુર્ધે ચ રથે શ્રંગં ચ દાપયેત્ ।
વલ્લભ સર્વં દેવાનાં ક્રિયતે સુરવલ્લભં ॥ ૪૪૦ ॥

ઉપર કહેલા પ્રાસાદની ઉપર જે રથ (અને પ્રતિરથ) છે તેની ઉપર (તિલક કાઢી નાખી) તેની જગાએ શ્રંગ કરવાથી સર્વ દેવને વલ્લભ એવો “યતિ ભૂષણુ” પ્રાસાદ બાણુવો. ૪૪૦

इति सर्वदेववल्लभ यतिभूषण प्रासाद ॥ ४९ ॥ भेद
॥ २ ॥ तुल भाग ॥ २२ ॥

तदरूपे च प्रकर्तव्यं रथं देयातत् केसरी ।

सपुष्पनाम विज्ञेयं प्रासादो सुरवल्लभ ॥ ४४१ ॥

उपर कडेला प्रासादना रूपना, तेवाज आकारना मात्र रथ (अने प्रतिरथ) ने (श्रृंग अडावेलुं ते काढी नाभी) तेनी जगाये केसरी कर्म (पांच्य छंडकनुं) अडाववुं त्यारे हेवाने प्रिय अवेो “सपुष्प” नामक प्रासाद जणुवेो. ४४१

इति सुरवल्लभ सपुष्पप्रासाद ॥ ५० ॥ भेद ॥ ३ ॥

तुलभाग ॥ २२ ॥

चतुर श्री कृत क्षेत्रे षड्विंशति भाजीते ।

कर्णतेर्गर्भे पर्यंतं विभागानां तु लक्षणम् ॥ ४४२ ॥

आरस क्षेत्र करीने तेना छव्वीश भाग करवा. रेणाना भागथी आरंभीने मध्य गर्भ सुधीना भागना लक्षणु नीचे मुज्ज कडे छे. ४४२

वेदरूपगुणइंदु भद्रार्धे चत्वारी पदम् ।

श्रीवस्य केसरी चैव रथे कर्णे च दापयेत् ॥ ४४३ ॥

कर्णिकायां ततो श्रृंगं प्रत्यांगाश्चततोष्टभिः ।

भद्रे च उर चत्वारी प्रासादो पार्श्ववल्लभ ॥ ४४४ ॥

वेद अटले आर भागनी रेणा करवी, रूप अटले अेक भागनी भूली करवी, गणु अटले त्रणु भागना पठरे

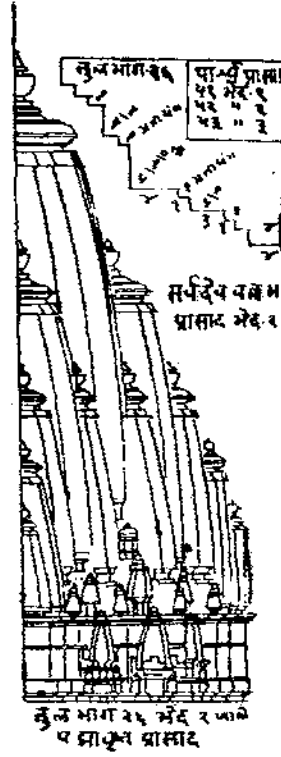
કરવો, ઇંદુ એટલે એક ભાગની નંદિ કરવી અને અર્ધું
* ભદ્ર ચાર ભાગનું કરવું. શ્રીવસ્થ (એક ઇંડક) અને કેસરી
(પાંચ ઇંડક) રેખાએ તથા પઢરે ચઢાવવા. ૪૪૩

ખૂણી તથા નંદિના ઉપર અકેક શ્રંગ ચઢાવવું.
ચોથગરાશીયા બધા મળીને આઠ કરવા અને ભદ્રે
ચચ્યાર ઉરશ્રંગ ચઢાવવા. આ પ્રાસાદનું નામ શ્રીપાર્શ્વ-
નાથજીને પ્રિય એવો “ પાર્શ્વપ્રાસાદ ” કહેવાય છે. ૪૪૪

૨૩ इति पार्श्ववल्लभ प्रासाद ॥ ५१ ॥ भेद ॥ १ ॥

તુલભાગ ॥ ૨૬ ॥

* ભદ્ર અર્ધું ચાર ભાગનું કહેલ છે એટલે આખું ભદ્ર આઠ
ભાગનું થાય છે તેના માટે ભદ્રમાં મુખ્ય ભદ્ર (ખૂણી) પાડી
બહાર નિકળતું ભદ્ર બતાવવાથી ૨૮ અઠ્ઠાવીસ તળ જેવું દેખાય
છે. મુળ ભદ્ર દોઢીઓ કરવાથી વધારે સુશોભીત લાગે છે. જ્યાં
મોટા ભદ્ર શ્લોકમાં કહેલ છે ત્યાં નાસકે ખૂણી અવશ્ય કરવી
જોઈએ. નકશા તો તળમાં અમે બતાવેલ છે. તેમાં શાસ્ત્રનો બાધ
આવતો નથી એ પ્રમાણે અમારું માનવું છે.

कर्णे च तिलकं दधात् प्रासादे च प्रदीयते ।

पद्माव्रत नामोयम कर्तव्यं सर्वदेवता ॥ ४४५ ॥

उपर कहेला इप तथा आकारवाणो मात्र आभां
शेष्ठा उपर अेक तिलक यडाववुं अेटले सर्वदेवने वल्लभ
अेवो "पद्माव्रत" नामने प्रासाद ळणुवो. ४४५

इति सर्वं देव वल्लभ पद्माव्रत प्रासाद ॥५२ ॥ भेद ॥ २ ॥

तुल्यभाग ॥ २६ ॥

तदुपे च प्रकर्त्तव्यं प्रतिकर्णे कर्णसादृशम् ।

जिनेन्द्रायतनं चैव प्रासादं रूपवल्लभं ॥ ४४६ ॥

ઉપર કહેલા પ્રાસાદના રૂપમાં રેખા ઉપર એક તિલક ચડાવેલું છે તેજ પ્રમાણે પઠરા ઉપર પણ તિલક ચડાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ જૈનના મહાપ્રભુઓએ “રૂપવલ્લભ” કહેલ છે. ૪૪૬

इति रूपवल्लभ प्रासाद ॥ ५३ ॥ भेद ॥ ३ ॥ तुलभाग ॥ २६ ॥

चतुर श्री कृते क्षेत्रे चतुर्विंशति भाजिते ।

कर्णे त्रिभागकं ज्ञेयं प्रति कर्णे च तत् समम् ॥ ४४७ ॥

कर्णिका नन्दिका भागे महार्धं च चतुष्पदम् ।

श्री वस्य केसरी चैव सर्वतोभद्रमेव च ॥ ४४८ ॥

रथे कर्णे प्रदातव्यं प्रत्यांग च ततोऽष्टभि ।

भद्रे चैव उर चत्वारि कर्णिका शृंगमुत्तमम् ॥ ४४९ ॥

ચોરસ ક્ષેત્ર કરવું તેના ચોવીસ ભાગ કરવા. રેખા ત્રણ ભાગની કરવી. પઠરાે પણ તેટલોજ ત્રણ ભાગનો કરવો. ૪૪૭

ખૂણી અને નંદિકા અડેક ભાગની કરવી. અર્ધું ભદ્ર ચાર ભાગનું કરવું. રેખાએ અને પઠરાે શ્રીવસ્ય (૧ ઇંડક) કેસરી (૫ ઇંડક) અને સર્વતો ભદ્ર (૯ ઇંડક) નામના કર્મ ચડાવવા. ૪૪૮

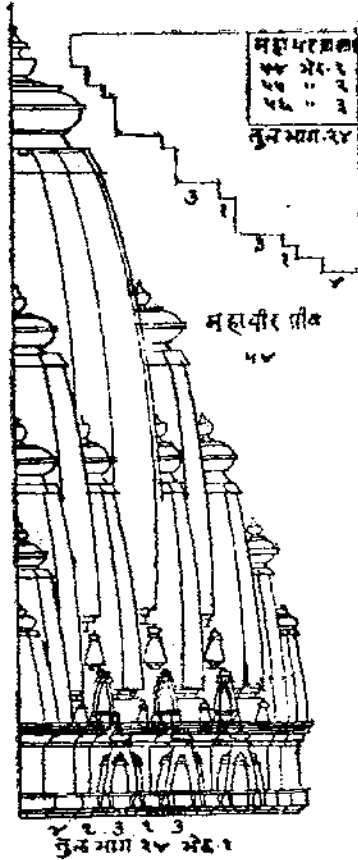
ચોથ ગરાશીઆ બધા મળીને આઠ કરવા તથા પ્રત્યેક ભદ્રે અચ્ચાર ઉરશ્રંગ ચડાવવા. ખૂણીઓએ તથા નંદિકાઓએ અડેક શ્રંગ કરવું. ૪૪૯

वीर विक्रम नामोयं प्रासादो जिनवल्लभ ।

महाधरस्य नामोयं पूज्यते फलदायकं ॥ ४५० ॥

આ પ્રાસાદ શ્રીમહાવીર લગવાને સાડ
 વીરવિક્રમ નામનો કહે છે અને કેટલાક આ પ્રાસાદનું
 નામ મહાધર પણ કહે છે. આવો પ્રાસાદ કરાવીને પૂજ-
 વાથી દરેક ક્ષણની સિદ્ધિ દેનારો બાણુવો. ૪૫૦
 ૨૪ इति महावीर प्रिय महाधर प्रासाद ॥ १४ ॥

ભેદ ॥ ૧ ॥ તુલભાગ ॥ ૨૪ ॥

तद्रूपे च प्रकर्तव्यं कर्णोर्धतिलकं न्यसेत् ।
 अष्टौदयो च नामोयं प्रासादो जिनबल्लभ ॥ ४५१ ॥

ઉપર કહેલા રૂપના પ્રાસાદમાં રેખાએ એક તિલક ચડાવવું ત્યારે “અષ્ટોદય” નામનો જીન લગવાને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ જાણવો. ૪૫૧
 इति अष्टोदय प्रासाद ॥ ५५ ॥ भेद ॥ २ ॥ तुलभाग
 ॥ २४ ॥

तद्रूपे च प्रकर्तव्यं उरु श्रृंगं च पंचमम् ।

तुष्टिपुष्टि च नामोयं प्रासादो देववल्लभं ॥ ४५२ ॥

ઉપર કહેલા પ્રાસાદનાં ભદ્રે (ચારને બદલે) પાંચ ઉરશ્રૂંગ કરે તે “તુષ્ટિપુષ્ટિ” નામનો દેવાને વલ્લભ એવો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૫૨

इति तुष्टि पुष्टि प्रासाद ॥ ५६ ॥ भेद ॥ ३ ॥ तुलभाग ॥ २४ ॥

प्रासादो पूजिताप्रोक्तं विश्वकर्मा विश्वोत्पति ।

द्वाविंशति विभक्तानां जिनेन्द्रस्य विषेशतः ॥ ४५३ ॥

વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર શ્રી વિશ્વકર્મા લગવાને ઉપર કહેલા પ્રાસાદોની પૂજા કરવાનું કહ્યું છે તેમાં આવીશ ભાગના પ્રાસાદ જૈનોને વિશેષ પૂજવા લાયક કહેલા છે. ૪૫૩

चतुर्दिशा चतुद्रारं पुरमध्ये सुखावहम् ॥ ४५४ ॥

ત્યારે દિશાના ચાર આરણ્યાવાળા પ્રાસાદ નગરોમાં સુખ આપનારા થાય છે આવો શાસ્ત્રનો મત છે. ૪૫૪

भद्रमा विभ्रमा चैव प्रशस्ति सर्व कामदं ।

शान्तिदं पुष्टदं चैव प्रजा राज्य सुखावहम् ॥ ४५५ ॥

જે પ્રાસાદ ભ્રમવાળા હોય કે ભ્રમ વગરના હોય તેા પણ દરેક કાર્યમાં આ પ્રાસાદ વખાણવા લાયક છે. આ પ્રાસાદ બનાવવાથી શાન્તિપુષ્ટિ તેમજ પ્રજામાં અને રાજ્યમાં પણ આ પ્રાસાદ બનાવવાથી દરેક પ્રકારના પ્રાણી માત્રને સુખ આપનારા છે. ૪૫૫

અશ્વગર્જૈર્ષલિયાનો મહિષૈ નંદિકસ્તથા ।

સર્વેશ્રિયામાપ્નોતિ સ્થાપિતં ચ મહીતલે ॥ ૪૫૬ ॥

આ પ્રમાણે પ્રાસાદ કરવાથી ઘોડાઓ, હાથીઓ, રથો, સૈન્ય, પાડાઓ, બળદો, પશુઓ અને પૃથ્વી વગેરેનું સુખ અને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪૫૬

નગરે ગ્રામે પુરમધ્યે પ્રાસાદો સુશોભાદયમ્ ।

જગત્યાં મંડપૈર્યુક્તં ક્રીયતે વસુધાતલે ॥ ૪૫૭ ॥

સુલભપ્યતંરાજ્યં સ્વર્ગવત્ મહીતલે ॥ ૪૫૮ ॥

નગર ગામ કે પુરની માંહે જગતી અને મંડપથી યુક્ત તેમજ અત્યંત સુંદર આ પૃથ્વી ઉપર શાસ્ત્ર વિધિથી બનાવેલા પ્રાસાદો છે. ૪૫૭

દુઃખથી પણ જે પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તેવું અને સ્વર્ગ જેવી સમૃદ્ધિવાળું મહાન પૃથ્વીનું સામ્રાજ્ય આવા પ્રાસાદોની પૂજા કરવાથી અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે. ૪૫૮

દક્ષિણોત્તર મુખેશ્ચ પ્રાચ્યાંચૈવ તુ પશ્ચિમે ।

વિતરાગાશ્ચ પ્રાસાદાત્ પુરમધ્યે સુસ્વાવહમ્ ॥ ૪૫૯ ॥

શહેરની માંહેના દક્ષિણ કે ઉત્તર મુખના, પૂર્વ કે પશ્ચિમ મુખના જન તીર્થ કરના પ્રાસાદ કરવાથી સુખને આપનાર થાય છે. ૪૫૯

इति विश्वकर्मोक्त वास्तुविद्यायां जय पृच्छतां (जिन)
પ્રાસાદ વિધિ.

જૈન પ્રાસાદના પદ લેહનું કોષ્ટક.

નં.	પ્રાસાદનું નામ	કોટ	ફુલ	ફાલ	ફળિ	ફાલિ	ફાલિ	ફાલિ	ફાલિ	ફાલિ	ફાલિ	કુલ ભાગ	શ્રંગ તથા તિલકમાં વધઘટ થતાં અનતા પ્રાસાદના લેહો.
૧	૧ રૂપલ વણલ કમલ ભૂષણીર	૩	૧	૩	૧	૩	૧	૩	૧	૩	૧૬x૨=૩૨		
૨	૨ અજ્ઞતવણલ કામદાયક. પ્રા.	૧	૨	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૬x૨=૧૨		
૩	૩ સંભવવણલ રત્નકોટી. પ્રા.	૬	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૪૧x૨=૮૨		
૪	૪ " સર્વદેવવણલ અમૃતોદભવ લેહ ૨	૬	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૪૧x૨=૮૨	રેખા અને પદરે અકેકે તિલક વધારવું.	
૫	૫ અભિનંદન " ક્ષિતિભૂષણી લેહ ૧	૧	૨	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૮x૨=૧૬		
૬	૬ પ સુમતિ " પદ્મારાગ લેહ ૨	૨	૨	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૮x૨=૧૬	પદરા ઉપર એ તિલક વધારવા	
૭	૭ પદ્મપ્રભુ " પુષ્પ દંતરમ તથા (પુષ્ટિ વર્ધન) લેહ ૩	૧	૨	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૮x૨=૧૬	રેખા ઉપર એ તિલક વધારવા	

नं.	प्रासादनुं नाम	का	क	क	क	क	क	क	क	कुल भाग	श्रृंग तथा तिलकभां वधधृत यतां गनता प्रसादना लेदो.
८	७ सुपार्थ " गृहराज लेद १	१०	२	०	१॥	०	०	०	०	१॥	५५२=१०
९	" वल्लभ लेद २	१०	२	०	१॥	०	०	०	०	१॥	५५२=१०
१०	" श्रीवल्लभ लेद ३	१०	२	०	१॥	०	०	०	०	१॥	५५२=१०
११	८ यंद्रप्रभु " शीतल प्रा. लेद १	३२	५	१	५	०	०	०	०	१	४१५५२=५२
१२	९ सुनिधिताथ श्रीगंगु प्रा. लेद २	३२	५	१	५	०	०	०	०	१	४१५५२=५२
१३	८ यंद्र प्रभु " क्षितिराज लेद ३	३२	५	१	५	०	०	०	०	१	४१५५२=५२
१४	१० शीतलनाथ " शीतलस्य लेद १	२४	४	०	३	०	०	०	०	०	५१२५२=२४
१५	" श्रुतिदायक लेद २	२४	४	०	३	०	०	०	०	०	५१२५२=२४

ନା.	ପ୍ରାସାଧନା ନାମ	ପାଠ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	ପାଠ୍ୟ	କୂଳ ଭାଗ	ଶ୍ରୃଙ୍ଗ ତଥା ତିଳକମାନ୍ଧସ୍ୱପ୍ନ ଅତୀତାନ୍ତତା ପ୍ରାସାଧନା ଲେଖ
୧୬	ମନୋହର ହାୟକ ଲେଖ ୩	୧୪	୪	୦	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୧୧୨୪୨=୨୪	ରେଖାତଥା ପଢ଼ି ନିଗିନୀ ଆ- ମସୀ ପାଞ୍ଚ ଶ୍ରୀମତୀ ମୁକ୍ତୀ.
୧୭	ସର୍ବଜ୍ଞନ ଶ୍ରୀମତୀ ମନୋହର ପ୍ରା. ଲେଖ ୧	୧୬	୩	୦	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୮୪୨=୧୬	
୧୮	ସ୍ୱକୃଷ୍ଣା ପ୍ରା. " ୨	୧୬	୩	୦	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୮୪୨=୧୬	ଭାଗ ଉପର ଅକ୍ଷେପ ଉତ୍ତର ମୁକ୍ତ.
୧୯	କୂଳନାମନା ପ୍ରା. " ୩	୧୬	୩	୦	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୮୪୨=୧୬	ଭାଗ ଉପର ଅକ୍ଷେପ ଉତ୍ତର ମୁକ୍ତ.
୨୦	୧୨ ବାସୁଧୈର୍ୟ୍ୟ ବୃକ୍ଷଲ ଲେଖ ୧	୧୨	୪	୧	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୧୧୪୨=୨୨	
୨୧	୧୫ ଧର୍ମନାଥ ବୃକ୍ଷଲ ରତ୍ନସେନ୍ଧ୍ୟ ଲେଖ ୨	୨୨	୪	୧	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୧୧୪୨=୨୨	ରେଖା ଉପର ଭେ ତିଳକ କରବା
୨୨	୧୩ ବିମଳବୃକ୍ଷଲ ବିଦର୍ଭ ପ୍ରା. ଲେଖ ୧	୨୪	୩	୧	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୪୧୨୪୨=୨୪	
୨୩	୧୫ ମୁକ୍ତିଦା " ୨	୨୪	୩	୧	୩	୦	୦	୦	୦	୦	୪୧୨୪୨=୨୪	ପଢ଼ି ଉପର ଅକ୍ଷେପ ତିଳକ ଅଧ୍ୟାୟ.

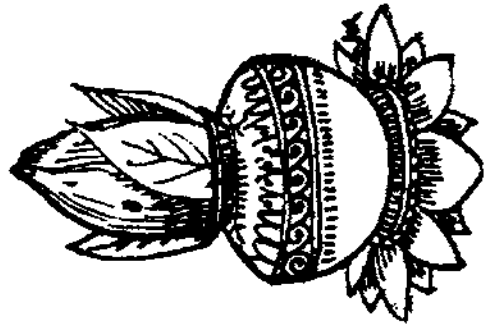
નં.	પ્રાસાદના નામ	કોડ	મિટર	ફુટ	ચોરસ ફુટ	ચોરસ મીટર	ચોરસ ફુટ	ચોરસ મીટર	કુલ ભાગ	શ્રંગ તથા તિલકમાં વધઘટ થતાં બનતા પ્રાસાદના ભેદો
૨૪	જનવલ્લભ ભેદ ૩	૨૪	૩	૧	૩	૦	૦	૦	૧૨x૨=૨૪	પુણીના ઉપર ફૂટની જગાએ શ્રંગ મુકવું એટલે એ શ્રંગ યશે.
૨૫	૧૪ અનન્ત (અન્તનાથ) ભેદ ૧	૨૦	૩	૦	૩	૦	૦	૧૦x૨=૨૦		
૨૬	સર્વ દેવને વલ્લભ સુરેન્દ્ર ભેદ ૨	૨૦	૩	૦	૩	૦	૦	૧૦x૨=૨૦	પટરાની ખીખરી ઉપર એક તિલક વધારવું.	
૨૭	૧૫ ધર્મનાથજી ધર્મ ભેદ ૧	૨૮	૪	૧	૪	૦	૦	૧૪x૨=૨૮		
૨૮	ધર્મવૃક્ષ ભેદ ૨	૨૮	૪	૧	૪	૦	૦	૧૪x૨=૨૮	પટરા ઉપર એક શ્રંગ વધારવું.	
૨૯	૧૬ શાંતિનાથ તથા અર્ચદેવ વલ્લભ શ્રીર્વિંગ ૧	૧૨	૨	૦	૨	૦	૦	૬x૨=૧૨		
૩૦	કામદાથક ભેદ ૨	૧૦	૨	૦	૨	૦	૦	૬x૨=૧૨	ભદ્ર ઉપર એક ઉચ્ચ શ્રંગ વધારવું.	
૩૧	સર્વદેવ તથા ૧૭ કુંથુનાથ-વલ્લભ કુમુદપ્રાસાદ ભેદ ૧	૮	૧	૦	૧	૦	૦	૪+૨=૮		

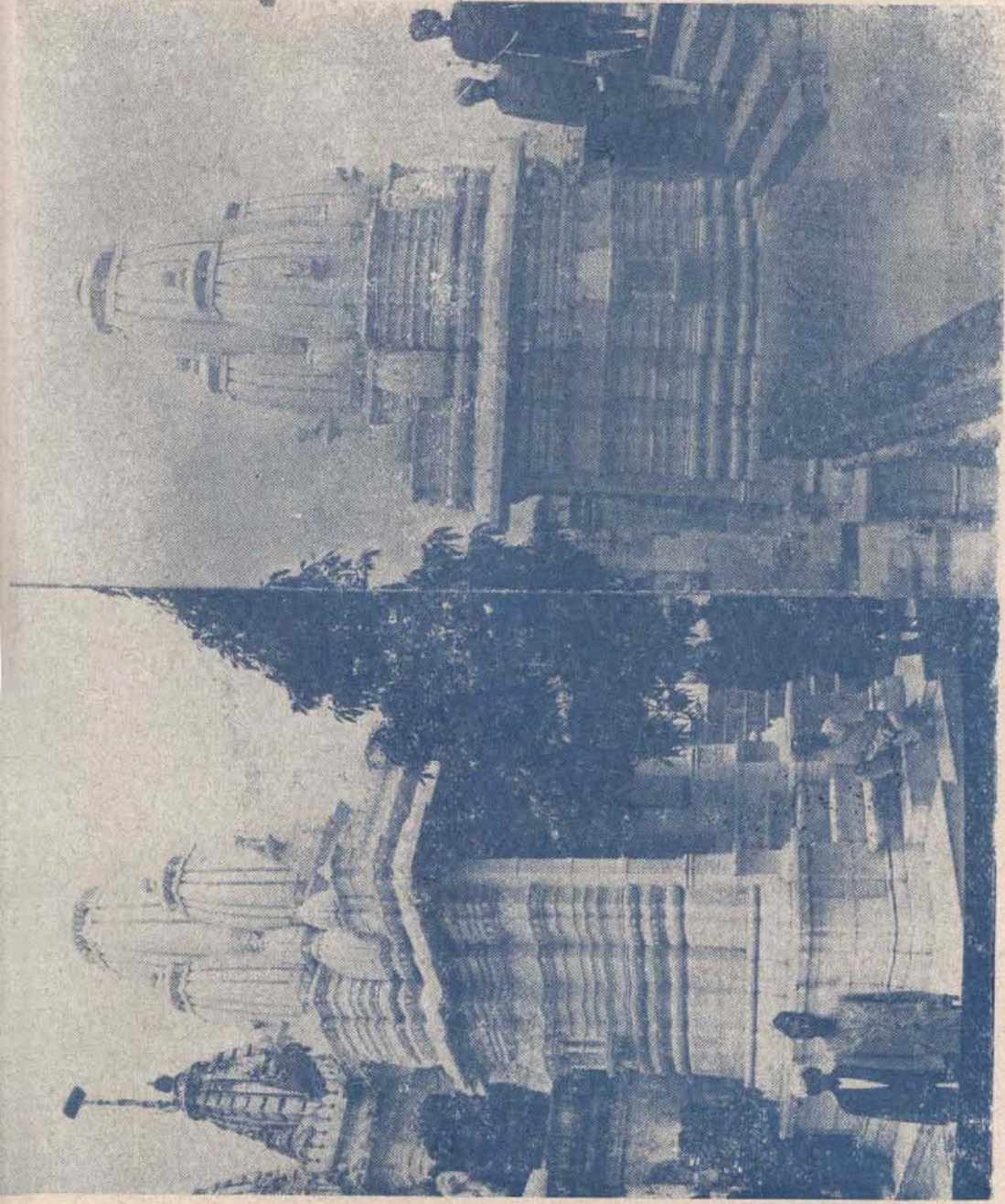
क्र.सं.	प्रासादना नाम.	पं.	श्लोक	श्लोक	श्लोक	श्लोक	श्लोक	श्लोक	श्लोक	कुल भाग.	श्रृंग तथा तिलकमां वधवद यतां अन्ता प्रासादना लेदो.
३२	" शक्ति ह. प्रा. लेद. २	८	१	०	१	०	०	०	०	४४२=८	प८रे ओक तिलक यडाववुं.
३३	" इर्षण्य प्रा. " ३	८	१	०	१	०	०	०	०	४४२=८	रेभा उपर ओक श्रृंग वधारवुं
३४	" भूषण्य प्राग ४	८	१	०	१	०	०	०	०	४४२=८	रेभा उपर ओक तिलक वधारवुं.
३५	१७ इंधुनाथ वक्षल कमलकं लेद. १	८	२	०	०	०	०	०	०	४४२=८	
३६	धश्वर प्रियश्री शैल. प्रा. " २	८	२	०	०	०	०	०	०	४४२=८	रेभा उपर ओक तिलक यडाववुं.
३७	१ व्यरनाथ प्रासाद " ३	८	२	०	०	०	०	०	०	४४२=८	यारे लदर उपर अकेकठिरश्रृंग मुकवुं.
३८	१८ महिनाथ वक्षलरुहेन्द्र प्रा. लेद १	१२	२	०	१	०	०	०	०	६४२=१२	
३९	" मानवेन्द्रीय " २	१२	२	०	१	०	०	०	०	६४२=१२	प८रा उपर ओक तिलक यडाववुं.

ક્ર.સં.	પ્રાસાદના નામ.	કંઈ	કિલો	ગ્રામી	કિલો	ગ્રામી	કિલો	ગ્રામી	કિલો	કુલ ભાગ.	શ્રંગ તથા તિલકમાં વધવટ થતાં અનતા પ્રાસાદના ભેદો.
૪૦	” પાપનાશન પ્રા. ”	૩૧૨	૨૦	૧૧	૦	૦	૦	૦	૦	૬૪૨=૧૨	૨૧મા ઉપર એ તિલક ચડાવવા
૪૧	૨૦ મુનિસુવત પ્રિય માન સંતુષ્ટ ભેદ. ૧	૧૪	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૩	૭૪૨=૧૨	
૪૨	૧૧ શ્રી અંશનાથ ” મનો-લ્યાયંદ્ર પ્રા. ભેદ. ૨	૧૪	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૩	૭૪૨=૧૪	૫૬૨ે અકેક તિલક ચડાવવું
૪૩	” શ્રી ભદ્ર પ્રાસાદ ”	૩૧૪	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૩	૭૪૨=૧૪	૨૧મા ઉપર એ કેશરી ખી-ખરી ચુકવી.
૪૪	૨૧ નમિનાથપ્રિય નમિશ્રંગ પ્રાસાદ	૧૬	૩	૦	૦	૦	૦	૦	૩	૮૪૨=૧૬	
૪૫	૨૧ નમિવલ્લભ સુમતિક્રાંતિ પ્રાસાદ ભેદ ૧	૨૬	૪	૦	૦	૦	૦	૦	૫	૧૦૩૪૨=૨૬	
૪૬	” નમિવલ્લભ સુરેન્દ્ર પ્રા-સાદ ભેદ ૨	૨૬	૪	૦	૦	૦	૦	૦	૫	૧૦૩૪૨=૨૬	૫૬૨મા ઉપર એક શ્રંગ વધારવું
૪૭	સર્વ દેવને વલ્લભો રાજેન્દ્ર પ્રાસાદ ભેદ ૩	૨૬	૪	૦	૦	૦	૦	૦	૫	૧૦૩૪૨=૨૬	ભદ્ર ઉપર ખાંચ ઉશ્રંગ કરવા

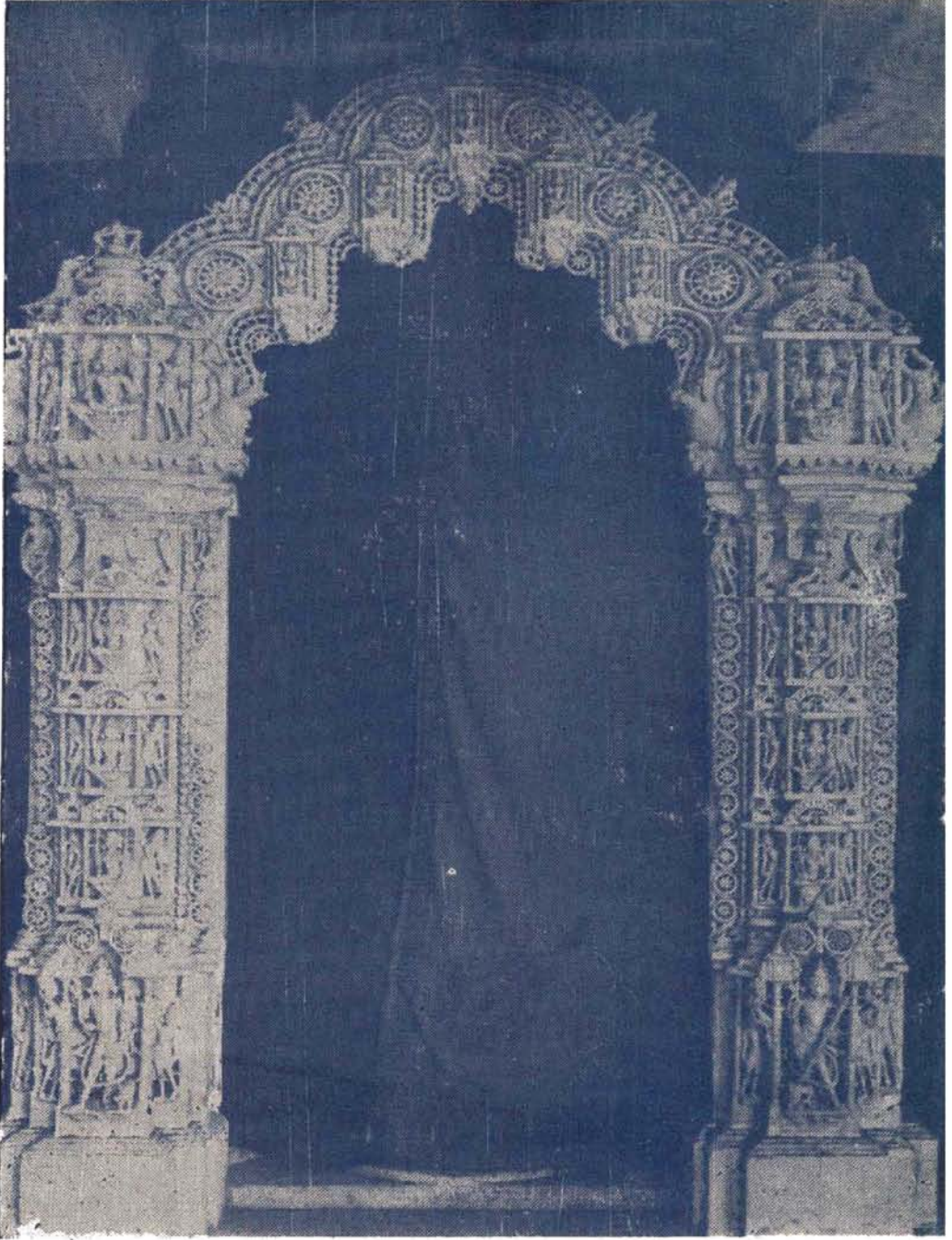
ક્ર.સં.	પ્રાસાદના નામ.	કોષ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	પાંક્તિ	કુલ ભાગ.	શ્રૃંગ તથા તિલકમાં વધઘટ શતાં અનતા પ્રાસાદના ભેદ.
૪૮	૨૨ નૌમિવક્ષભ ત્રિમિન્દ્ર પ્રાસાદ ભેદ. ૧	૨૨	૨	૧	૨	૧	૨	૧	૨	૨૧૧૪૨=૨૨	
૪૯	સર્વદેવ વક્ષભ ચતિભ્રુણ પ્રાસાદ ભેદ. ૨	૨૨	૨	૧	૨	૧	૨	૧	૨	૨૧૧૪૨=૨૨	૨૫ અને પ્રતિરથ ઉપર તિલક કાઢી નાખી તેની જગાએ શ્રૃંગ મુકવું.
૫૦	સુરવક્ષભ સપુષ્પ પ્રાસાદ ભેદ. ૩	૨૨	૨	૧	૨	૧	૨	૧	૨	૨૧૧૪૨=૨૨	૨૫ તથા પ્રતિરથ ઉપર એક ઘડકની ખીખરી કાઢીનાખી તેની જગાએ પાંચ ઘડકની કેશરી ખીખરી મુકવી.
૫૧	૨૩ પાર્શ્વવક્ષભ પ્રાસાદ ભેદ. ૧	૨૬	૪	૧	૩	૦	૦	૦	૧	૪૧૩૪૨=૨૬	
૫૨	સર્વ દેવવક્ષભ પંચાવત પ્રાસાદ ભેદ. ૨	૨૬	૪	૧	૩	૦	૦	૦	૧	૪૧૩૪૨=૨૬	૨૫ ઉપર એક તિલક ચડાવવું.
૫૩	૨૫ પવક્ષભ પ્રાસાદ ભેદ. ૩	૨૬	૪	૧	૩	૦	૦	૦	૧	૪૧૩૪૨=૨૬	૫૬ ઉપર એક તિલક ચડાવવું.

क्र.सं.	प्रासादना नाम.	कोट	मी.दू.	मी.चि.सं.	मी.दू.सं.	मी.चि.सं.	मी.दू.सं.	मी.चि.सं.	कुल भाग.	श्रृंग तथा तिलकमां वधधट यता अनता प्रासादना लोहो.
५४	महावीर प्रिय महाधर प्रासाद लोह १.	२४	३	१	३	०	०	१	१२४२=२४	
५५	जनवदल अष्टादशो प्रासाद लोह. २	२४	३	१	३	०	०	१	१२४२=२४	रेभा उपर ओक तिलक यडावुं.
५६	सर्वदेव तुष्टि प्रसाद लोह. ३	२४	३	१	३	०	०	१	१२४२=२४	बहर उपर चार छे तेनी अदलीमां पांय उरश्रृंग करवा.

नक्षत्रा मुञ्जन् तंयार थतो केशरादि आसाह.

कुंभारीयाञ्च नैन प्रासादनी शिल्पकलानुं अक अनुपम तारण्ण

પરિકરના ભાગ

પરિકરની પહોળાઈ પ્રતિમાની પહોળાઈ કરતાં ઢોઢી કરવી. તેની ગાદીને ઉદય પ્રતિમાજીને ઉદય પ્રતિમાજીની પહોળાઈથી અર્ધો રાખવો.

સિંહાસન (ગાદી) ના કણુપીઠની ઉંચાઈ (બડાઈ) ૧૦ દશ આંગળની કરવી અને હાથી (વાધ ઇત્યાદિ) ની ઉંચાઈ ૧૨ બાર આંગળ (ભાગની) કરવી.

ગાદીની ઉપરની છાજલી સાથે કણુપીઠ ૬ છ ભાગની કરવી તેમાં ૪ ચાર ભાગની કણુપીઠ અને ૨ બે ભાગ નીચે છજી કરવી. ઉંચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું હવે પહોળાઈ કહે છે.

પહોળાઈમાં મક્ષ (યક્ષણી) ભાગ ૧૪ ચૌદ (પાટલીએ) સિંહ ભાગ ૧૨ બાર હાથી ભાગ ૧૨ અને (દેવીની બે બાજુ) ખુણામાં થાંભલીએ બંને ભાગની કરવી.

વચ્ચે દેવી ૮ આઠ ભાગની પહોળી (થાંભલીએ સાથે) કરવી. કણુપીઠમાં ગરલે ટેકરું કરવું તેમાં વચ્ચે (ધર્મચક્ર અને) સામસામું મૃગનું જોડું કરવું તથા પ્રતિમાજીની પહોળાઈથી નિકાળે પાંચ ભાગ કરવો.

પરિકર બે બાજુના કાઉસગ્ગની પહોઈ ૧૮ અઠાર ભાગની કરવી અને તેમાં રૂપની પહોળાઈ ૮ આઠ ભાગની કરવી તેમજ ૩૧ એકત્રીશ ભાગ ઉંચી ઉભી મુનિની (અમ્મર કળશ ઢાળતાં ઈંદ્રો અથવા કાઉસગ્ગની) પ્રતિમા કરવી.

તે ઉભી પ્રતિમાના ઉપરના બાકીના ભાગોમાં તોરણાદિયુક્ત કમાન કરવી અને તે ઉભી પ્રતિમા બાબુની (બખ્ખે ભાગની) થાંભલીઓના મધ્ય ભાગમાં કરવી.

૩ વીરાલી (ગ્રાસ) ૨ ગજ—હાથી ૧ ચમ્મરધારી (ચમ્મર કળશ ઢોળવા રૂપ) ૬ છ ભાગના પહોળાઈમાં કરવાં (આગળ કુલ ૧૮ ભાગ કાઉસગ્ગ કે ઈચિના કહ્યા છે તેમાંથી ૬ ભાગ) અને પ્રતિમા (કાઉસગ્ગ કે ઈંદ્ર) ની બન્ને બાબુ બખ્ખે ભાગની ૨ બે થાંભલીઓ કરવી તથા બાકી રહેલી પહોળાઈમાં મુનિ (કાઉસગ્ગની) પ્રતિમા કરવી.

સર્વ અલંકારો પોતપોતાના પ્રમાણથી ૦૧૧ અર્ધા ભાગે નિકાળા રાખવા અને થાંભલીઓ ઉપર તિલકો (લામશી) ૧૦ દશ ભાગનાં કરવાં.

મગરનું મુખ ૬ ભાગનું કરવું અને ચાર ભાગ નીચું ઉતારવું તથા અંદરના પડખે માલાધર કરવા અને તેની ઉપર હાથી કરવો.

ભામંડળ (પરિકરનો ઉપરનો ભાગ) ની પહોળાઈ કુલ ૨૨ બાવીશ ભાગ કરવી અને ઉંચાઈ કુલ ભાગ ૨૪ ચોવીસ કરવી અને ત્યારબાદ મૃણાલ છત્ર એટલે કમળદંડ છત્ર કરવાં.

છત્રના ઉપરના ભાગમાં બે છત્રો ઉપરા ઉપરી (કમળના આકારે) ગલતાકારે કરવા તથા તે ગલતોમાં કમળની પાંખડીઓવાળા ઘાટ કરવા અને બધો છત્રવટો પહોળો કુલ વીશ ભાગ કરવો.

ઉપર બનાવેલા છત્રની ગલતાકારે ઠંકધારા ઉંચી ભાગ ૧૦ હશની કરવી અને નીચે ૪ ચાર ભાગનો મણિ-બંધ અર્થાત ભમરીયો અથવા મોતીની જાલર કરવી અને મણિબંધ ઉપરના ભાગે બે પટ્ટિઓ કરવી.

મૂળનાયકના બન્ને હાથની બહારની ફરકે પરિકર કરવું તથા મસ્તૂર (ગાદી) ની પહોળાઈની ફરકે કાઉસગ્ગની ઉભી પ્રતિમાનો ગર્ભ રાખવો.

કાઉસગ્ગની પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છત્ર કરવું. તેના ઉપર પ્રતિમા બેસારવી. (છત્રનો ભાગ મૂળનાયકના બલા બરાબર રાખવો અને તે સર્વ પરિકરથી ૧૫૫ દોઢ ભાગ નીકળતી પ્રતિમા કરવી.)

હવે હું તોરણ કરવાનું પ્રમાણ કહું છું તે સાંભળો. સર્વ પરિકરના માને બે થાંભલીઓની મધ્યમાં તોરણ કરવાં.

ગર્ભથી થાંભલીઓ આઠ આઠ ભાગ છેટે રાખવી અને મધ્યમાં કુલ ૧૬ સોળ ભાગ રાખવી. સમસ્ત પરિકરની ઉંચાઈ કુલ ૮૨ બ્યાસી ભાગ જાણવી અને પહોળાઈ ૨૨ બાવીશ ભાગ જાણવી. ઉંચાઈનું માપ કાઉસગ્ગના મધ્ય ભાગથી કળશ સુધી લેવું.

કાઉસગ્ગ આદિના સ્વરૂપ ૬ ભાગ નીકળતાં કરવા અને ૬ છ ભાગની વીરાલીકા (મગર, ગ્રાસ, હાથી—અને ચમ્મરધારીના ભાગો) કરવી. આ સ્વરૂપો ડાબી જમણી બન્ને બાજુ કરવા.

સિંહાસનમાં નીચે પાંચ ભાગ નીકળતાં નવ ગ્રહો કરવાં. ૧૦ દશ ભાગનું ચક્ષુભદ્ર અને ત્રણ ત્રણ ભાગની ત્રણ નાસિકાઓ કરવી.

ચક્ષુની જમણી ડાબી બન્ને તરફ ત્રણ ત્રણ ભાગની ચાંભલીઓ કરવી. ૩ ત્રણ ભાગની પાવટી કરવી તથા ૧૨ ચાર ભાગ ઉંચો ચક્ષુ કરવો.

કાઉસગ્ગની એક તરફ બહારની બાબુ ૧૧ અગી-ચાર ભાગનો લાંબો ગરાસ કરવો અને ઉપર ૩ ત્રણ ભાગની પાવટી (પાટલી) કરવી.

ઉંચાઈમાં કાઉસગ્ગની પ્રતિમા ઉભી ૩૧ એકત્રીશ ભાગની કરવી અને તેના ઉપર અંતરાલ રાખી ૪ ચાર ભાગનું છત્ર કરવું.

છત્રની પહોળાઈ છ ભાગની કરવી અને ચાર ભાગની બલરી કરવી અને તે ઉપર અકેક ભાગમાં ૨ બે છત્રો કરવાં.

છત્ર ઉપર ગોખ કરવો. તેના ફાલના (ખાંચા) કરવાના લેદ હવે સાંભળો. છ ભાગનું મુખ—ભદ્ર કરવું અને નીકાળો ભાગ ૧૧૧ દોઢનો રાખવો.

બે બાબુએ બેબે ભાગની મૂલ નાસિકા (કણુ) કરવી અને બહારના ભાગે નીકળતું દોઢ દોઢ ભાગ મળી ત્રણ ભાગનું ભદ્ર કરવું.

૧૪ ચૌદ ભાગનું પલ્લવોથી સંયુક્ત ડમર (ઢાલ શંખ વગાડતા સ્વરૂપોની પંકિત) કરવી તે ડમરમાં છ છ પલ્લવ કરવાં.

ડમર ઉપર ચૌદ લાગનું કળશ કરવું અને ઉપર પ્રમાણે સર્વાલંકાર યુક્ત તથા જમણી ડાબી તરફ મકર (મધર) સહીત પરિકર કરવું.

મગરોના મુખમાંથી નીકળતાં તોરણ કરવાં અને ત્રણ અથવા પાંચ વલણ (અર્ધ ગોળાકાર) કમાનમાં પાંદડા અને હંસની પંકિત કરવી તથા પરિકરના અગ્ર ભાગે કેળવજ્ઞાન મૂર્તિ બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ કરવી.

શિલ્પના પારિભાષિક શબ્દો.

પરિકર= ૧ પરધર. ૨ મૂળ પ્રતિમાજીની કરતી અલંકૃત આકૃતિ જેમાં મનુષ્ય પશુ, પક્ષી, દેવ ગાંધર્વ આદિના સ્વરૂપો હોય છે.

કંણુપીઠ= ૧. કણુપીઠ; ૨. નીચેનો ટેકાડપ ભાગ ૩ પીઠ ૪ ટેકો.

છાજલી= ૧. છાદ્ય ૨ ઉપરનો ઠંકાતો ભાગ, ૩ છજ.

ટેકડું= ગર્ભ જણાવતો ભાગ જેની આકૃતિ ઘણેભાગે સુશોભિત હોય છે.

વિરાલીકા= ૧ આસ; ૨ જળચર પ્રાણી; ૩ જે પ્રાચીન શિલ્પમાં આસ વિશિષ્ટતાવાળું સ્વરૂપ છે. ૪ પરિકરમાં કાઉસગ્ગની બહારની બાબુનો ખાંચો.

તિલક= ૧ કળશ, ૨ ઈંડા જેવી આકૃતિ

માલાધર= માળાધારણ કરીને ઉભેલો પુરુષ.

ભામંડળ= સૂર્યના કિરણો જેવી આકૃતિ.

મૃણાલ=કમળ.

છત્ર = ૧ છતર. ૨ મસ્તકપરનો છાયારૂપી ભાગ.

ઢાંકધાગ= ઢાંકણી

મણિખંધ= ૧ મોતીના તોરણ ખાંધેલા હોય તેવી આકૃતિ. ૨ અલંકારવાળો પટ્ટો.

મસુર = ગાદી.

ભદ્ર= પ્રાસાદ પરિકર વગેરેના નીકળતા કાળના (ખાંચાઓ) નો સૌથી નીકળતો ભાગ.

પાવટી= ૧ પાટલી. ૨ બેઠક.

અંતરાણ= ૧ અંતર, ૨ માર્ગ. ૩ વચ્ચેની ખાલી જગા.

જાલરી= ૧ જાલર ૨ તોરણ

નાસિકા= ખૂણા

પલ્લવ= ૧ પાંદડાં ૨ વેલા

મકર=મધર

પ્રકરણ ૧૧.

પ્રાસાદમંડન વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદ

સર્વ દેવને માટે.

નાનાવિધમિદં વિશ્વં વિચિત્રં યેન સૂત્રિતમ્ ॥

સૂત્રધાર શ્રિયે શોસ્તુ સર્વેષાં પાલનક્ષમમ્ ॥ ૪૬૦ ॥

નાના પ્રકારના આ વિશ્વમાં ઘણાજ પ્રાસાદ છે અને વિચિત્ર પ્રકારના ઘણાજ સુંદર સૂત્રો પણ છે. તે પ્રાસાદ તથા સૂત્રો વગેરેને કયાં કયાં કેવી રીતે ગોઠવવા વગેરેનું વર્ણન કહેવામાં આવશે. ૪૬૦.

ન્યૂનાધિકં પ્રસિદ્ધં ચ યત્કિંચિત્ મંડનોદિતમ્ ॥

વિશ્વકર્મા પ્રાસાદેન શિલ્પિનો માન્યતાં વ ચ ॥ ૪૬૧ ॥

ન્યૂન તથા અધિક જે પ્રમાણે વિશ્વકર્મા ભગવાન પૂર્વે કહી ગયા છે તે મંડને બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે અહીં લખવામાં આવેલ છે તેનો શિલ્પકારો વગેરેએ તિરસ્કાર કરવો નહિ. તેમનાં વચનને માનથી વધાવી લેવા જેવાં છે. ૪૬૧.

ચતુર્ભાગ સમારભ્ય યાવત્ સૂર્યોત્તરશતમ્ ॥

ભાગ સંખ્યેતિ વિખ્યાતા ફાલના કર્ણ બાહ્યત ॥ ૪૬૨ ॥

ભાગ ચારથી પ્રાસાદના તળનો આરંભ કરવો, તે ૧૧૨ એકસોને બાર ભાગ સુધી કહેલ છે. તેમાં રેખાથી બહાર નિકળતા ફાલવણાની સંખ્યા તળમાં જુદી બતાવેલ છે. ૪૬૨.

અષ્ટોત્તરશતં મેદો અંશવૃદ્ધયા ભવંતિ તે ॥

સમાંશૌવષમે કાર્યા નંદ મેદૈશ્વફાલણા ॥ ૪૬૩ ॥

એક એક અંશ વધારવાથી તળનો ભેદ ૧૦૮ એકસો આઠનો થાય છે અને સમાન અંશથી તેમજ વિષમ અંશથી રેખાથી ફાલણા તેમજ ખીજ ખૂણા વગેરે મળીને તળના ભેદ ૧૦૮ એકસો આઠ થાય છે. ૪૬૩.

एकस्यापि तलस्योर्ध्वं शिखराणि बहून्यपि ॥

नामानि जातयस्तथा मुर्धमार्गानुसारत ॥ ४६४ ॥

એક તળપર શિખરો ઘણાંજ હોય છે તેમાં નાના મોટાં અનેક જાતનાં હોય છે પણ ઉપર શિખરનાં અંડક ગાળીને નામ તથા જાત કહી શકાય છે તેમજ તળની તથા શિખરની જાત પણ કહી શકાય છે. ૪૬૪.

दशहस्ता दधोनस्या प्रासादो भूमसंयुत ॥

नवाष्टदशभागेषु भूमो भितीर्विधियते ॥ ४६५ ॥

દસ ગજથી અધિક હોય તેને તેમજ દસ ગજનો પ્રાસાદ હોય તેને ભૂમિસંયુત (અંદર પોલો) કરવો. નવ તથા આઠમા ભાગમાં ભૂમિની ભીંત કરવી. આ પ્રમાણે તેનું વિધાન છે. ૪૬૫.

वैराज्याद्दि प्रासाद.

वैराज्य चतुरस्यस्तु चतुर्धरि चतुक्रिका ॥

प्रासादो ब्रह्मणीप्रोक्तो नृमित्रा विश्वकर्मणा ॥ ४६६ ॥

વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદ ચોમેર ચોરસ કરવો અને ચારે દિશામાં તેને બારણું કરવું. આગળ ચોકી કરવી.

આ પ્રાસાદને ભ્રમણી કરવી. આ પ્રમાણે શ્રી વિશ્વકર્મા
લગવાન કહી ગયા છે. ૪૬૬.

સપાદશિસ્વરં કાર્યં ઘંટાકલશ ભૂષિતમ્ ॥

ચતુર્ભિઃ શુકનાસે તુ સિંહકર્ણો વિભાજિતમ્ ॥ ૪૬૭ ॥

તે પ્રાસાદ ઉપર ઘંટા (આમળસારા) તેમજ કળ-
શથી શોભાયમાન શિખર કરવું અને ચારે દિશામાં શુક-
નાસ કરવા તે ઠેકાણે કેસરીસિંહ તથા વાઘ કરવા. ૪૬૭.

કષ્ટ દિશાનાં દ્વાર શ્રેષ્ઠ.

एकद्वारं भवेत् पूर्वं द्विद्वारं पूर्वं पश्चिमे ॥

त्रिद्वारं मध्यजद्वारं दक्षिणस्य विवर्जयेत् ॥ ૪૬૮ ॥

પ્રાસાદ ને પહેલું દ્વાર પૂર્વ દિશામાં કરવું તે શ્રેષ્ઠ
છે અને બીજું દ્વાર પશ્ચિમ દિશાનું કરવું તે પણ સારું છે.
અને ત્રીજું દ્વાર ઉત્તર દિશાનું કરવું તે પણ સારું છે.
દક્ષિણ દિશાનું દ્વાર ન કરવું તે શાસ્ત્રથી તેમજ લોક-
દ્રષ્ટિથી નિષેધ્ય છે. ૪૬૮.

ચારે દિશાએ દ્વાર કોને કરવાં.

चतुर्द्वारं चतुर्दिक्षु शिव ब्रह्माजिनालयम् ॥

होमशाला प्रकर्तव्या क्वचितं राजागृहं तथा ॥ ૪૬૯ ॥

ચાર દ્વાર કોને કરવાં તે બતાવવામાં આવે છે.
શિવાલય બનાવવું હોય તો તેમાં ચાર દ્વાર કરવા તેમજ
બ્રહ્માનું મંદિર બનાવવું હોય તો તેમાં ચાર દ્વાર બના-
વવાં તેમજ જ્યાં યજ્ઞ વગેરેની હોમશાળા બનાવવી હોય

તેમાં પણ ચાર દ્વાર બનાવવા અને જિનાલયમાં ચોમુખ તીર્થકર ભગવાનને પણ ચાર દ્વાર બનાવવા, અને કોઈ કોઈ રાબ્દના રાજગૃહમાં પણ ચાર દ્વાર બનાવવાં આવે શાસ્ત્રનો મત છે. ૪૬૯

વૈરાજ્યાઘ્રા સમુદ્વના પ્રાસાદબ્રહ્મણાર્ચિતા ॥

૯કત્રિયં પંચસપ્તાકં સંખ્યાગૈઃ પંચવિંશતિ ॥ ૪૭૦ ॥

વૈરાજ્યાઘ્રિ પ્રાસાદને ભ્રમથી યુક્ત બનાવવો. શિખરના અંગના લેદ એક ઉપર ત્રણ, એક ઉપર પાંચ, એક ઉપર સાત, એક ઉપર નવ. આ પ્રમાણે તેની સંખ્યા પચ્ચીસની બતાવેલ છે. ૪૭૦.

ચતુર્ભક્તે ભવેત્ કોણે ભાગોભદ્રં દ્વિભાગિકમ્ ॥

ભાગાર્થે નિર્ગમં મદ્રે કુર્યાત્ સુખમદ્રકમ્ ॥ ૪૭૧ ॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચાર ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ૧ એકની કરવી અને ભદ્ર ભાગ બેનું કરવું. મોટા ભદ્રને આગળ મુખભદ્ર પાડી બે બાજુ પ્રતિરથ કરવા. ભદ્રનો નિકાળો ભાગ બા અર્ધનો કરવો. ૪૭૧.

શ્રંગમેકં ભવેત્કોણે દ્વે દ્વે મદ્રે ચ નંદન ॥

ઈતિનંદન તથાચોક્તા સુખમદ્રં પ્રતિમદ્રમ્ ॥ ૪૭૨ ॥

રેખા ઉપર એક એક શ્રંગ કરવું અને ભદ્ર ઉપર બે શ્રંગ કરવાં. તે ભદ્રના ખૂણા ઉપર બેને પ્રતિભદ્ર કહેવામાં આવે છે તેને અને મુખ ભદ્ર ઉપર અને પ્રતિભદ્ર ઉપર એક એક ઉરશ્રંગ ચારે બાજુ ચડાવવા. આ પ્રમાણે કરવાથી આનું નામ “નંદન” નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૪૭૨.

મુંદ્રમોરથિકોષરિ કર્ણશ્રંગે સિંહકર્ણ
સિંહનામ તદોચિત ॥ ૪૭૩ ॥

ઉપર બતાવેલ પ્રાસાદના શિખરના તળની રેખા ઉપર કેસરી શ્રંગ (પાંચ ઇંડકવાળું) કરવું. મુખભદ્ર ઉપર ડોઢીઆ કરવા અને તે ઉપર કેસરીસિંહ કરવા. જ્યાં ખૂણા પડે ત્યાં પ્રત્યાંગ (ચોથગરાશીયા) તથા સિંહના મોઢાં કરવાં. આનું નામ “સિંહ પ્રાસાદ” કહેવાય છે. ૪૭૩.

દેવાનાં તુ પ્રકર્તવ્યં સિંહ તત્ર વૈ શાશ્વતમ્ ॥
તુષ્યતિ ગિરિજાતસ્ય સૌગ્યધન પુત્રકૈઃ ॥૪૭૪ ॥

ઉપર કહેલો સિંહ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રાસાદ સર્વ દેવોને માટે કરવો. આ પ્રમાણે કરવાથી તેની ઉપર પાર્વતી દેવી જગદંબા પ્રસન્ન થાય છે. સૌભાગ્ય ધન, ધાન્ય અને પુત્ર પરિવાર આપે છે. ૪૭૪.

રથિકસિંહ કર્ણં ચ ભદ્રે શ્રંગે ચ સિંહક ॥
કર્ણ શ્રંગ તુ પંચાઠં સશ્રીનંદન ઉચ્યતે ॥ ૪૭૫ ॥
પ્રગા ઇત્યથ ષઢભાગૈ શ્વતુરસ્રં વિભાજયેત્ ॥
કર્ણ પ્રતિરથં કુર્યાત્ ભદ્રાર્થશ્ચ ભાગિકમ્ ॥ ૪૭૬ ॥
સમ નિર્ગમ તસ્માચ્ચ ભદ્રંભાગોર્થ નિર્ગમમ્ ॥ ૪૭૭ ॥

પઠરાના ઉપર કેસરી શ્રંગ (પાંચઇંડકવાળા) મુકવાં, ભદ્રે પણ શ્રંગ તથા સિંહ કરવા અને રેખા ઉપર પાંચ ઇંડકવાળી ખીખરી મુકવાથી “શશી નામનો” પ્રાસાદ થાય છે. ૪૭૫.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ૬ છભાગ કરવા. તેમાં એક ભાગની રેખા કરવી. પઠરા પણ એક ભાગનો કરવો અને ભદ્ર ગર્ભેથી અધુનું એક ભાગનું કરવું. ૪૭૬.

પઠરા વગેરેના નિકાળા સરખા સમદર કાઢવા અને ભદ્ર અર્ધા ભાગનું બહાર નિકળતું કરવું. ૪૭૭.

દ્વે દ્વે કર્ણે તથા મદ્રે એકં શ્રુંગં પ્રતિરથે ॥

મંદિરં સૂતીયં મદ્ર મલયો મદ્રજં ત્યજેત્ ॥ ૪૭૮ ॥

ઉપર બતાવેલ શશીનામના પ્રાસાદના શિખરના તળ પ્રમાણે તેમાં ફક્ત રેખા ઉપર બે શ્રુંગ ચડાવવા. ભદ્રના બે બાબુના ખૂણા ઉપર બે શ્રુંગ અને વચ્ચે ઉરશ્રુંગ એક મળી કુલ ભદ્ર ઉપર ત્રણ શ્રુંગ કરવા ત્યારે મલય ભદ્રને છોડી દેવું. અને પ્રતિરથ (પઠરા) ઉપર એક શ્રુંગ કરવું. ૪૭૮

પ્રત્યંગં તિલકં કુર્યાત્ પ્રતિરથં વિમાનકમ્ ॥

મદ્રોર્ધ્વં શ્રુંગ વૈશાલા પ્રતિરથ્યં સુભૂષણમ્ ॥ ૪૭૯ ॥

ચોથ ગરાસીયા નિકળતા કરવા અને તેને તિલક કરવા તેમજ પઠરાને ઘાટડા કરવા. ભદ્રના નાશકના ખૂણા ઉપર શ્રુંગ કરવાથી એટલે પ્રતિરથે શ્રુંગ ચડાવીએ તેવી કરવાથી “સુરભૂષણ” નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૪૭૯.

પંચઃ ચતુરશ્વાષ્ટર્મા મ્ ભક્તે પ્રતિરથમ્ ॥

મદ્રાર્ધે ભાગ ભાગં ચ ભાગાર્ધેન વિન્નિર્ગમમ્ ॥ ૪૮૦ ॥

શિખર તળના ચોરસ ભાગના આઠ ભાગ કરવા. તેમાં શિખરના લેહ પાંચ કરવા કહેલા છે. આઠ ભાગનું અર્ધ ચાર ભાગ ગર્ભેથી ભાગની ગણતરી કરવી. તેમાં

રેખા ભાગ એકની કરવી. પઢરો ભાગ એકનો કરવો તેમજ ઉપરથ ભાગ એકનો કરવો અને ગલેથી ભદ્ર એક ભાગનું કરવું. ભદ્ર બહાર નિકળતું અર્ધા ભાગનું રાખવું. આ પ્રમાણે ભાગની ગણતરી કરવી કહેલ છે. ૪૮૦.

ઘારિ માર્ગાંતરયુક્તા રથાશ્ચ તુલ્ય નિર્ગમમ્ ॥

શ્રંગયુગ્મં ચ તિલકં કર્ણઘેતુ પ્રતિરથે ॥ ૪૮૧ ॥

રથ તથા પઢરાના નીકાળા સરખા સમચોરસ કરવા. તેને ખુણે નાશકા પાડી દરેક ભાગ બુદ્ધા પાડવા માટે પાણી તાર પાડી નિકળતા કરવા. કર્ણ તથા પઢરામાં બંધે શ્રંગ કરવા અને તિલક પણ કરવું. ૪૮૧

એકં ચોપરથે ભદ્રે ત્રિણિ ત્રીત્રી ચતુરદશિમ્ ॥

શિખરં પંચ વિસ્તારં મહેન્દ્રો રાજ્ય દોનૃણામ્ ॥ ૪૮૨ ॥

ઉપરથના ઉપર એક શ્રંગ કરવું અને ભદ્રની ચારે દિશામાં ત્રણ ત્રણ ઉરશ્રંગ કરવા. બાકી ચારે બાજુ પાંચ ઇંડક ખુણા ઉપર કહેલ તે મુજબ શ્રંગો કરવાથી એને ગામ મહેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. આવો પ્રાસાદ મનુષ્ય બનાવે તો તેને રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૪૮૨

કર્ણે શ્રંગં ત્રયં જ્ઞેયં પૂર્વસુરત્ન શીર્ષકમ્ ॥

પ્રત્યેકં શ્રંગ ભદ્રસ્ય મતાલંબતુ કારયેત્ ॥ ૪૮૩ ॥

ઉપર બતાવેલ મહેન્દ્ર નામના પ્રાસાદના શિખરના તળ મુજબ તેમાં ફક્ત રેખા ઉપર ત્રણ ત્રણ શ્રંગો કરવા અને ભદ્રમાં એક શ્રંગ વધારવું એટલે ચાર ઉરશ્રંગ કરવા. પહેલા કીધેલ ભાગના ખુણા ઉપર રત્નશિખરના

માર્ગ રાખવા. આ પ્રાસાદનાં શિખરોમાં સુંદર મદરો
ઝુકાવમાં કાઠી કઠેડાવાળા ગોખ કરવા. તેના ઉપર ડોઢી-
આ સિંહ વગેરે કરવાથી આનું નામ રત્નભૂષણુ ના-
મનો પ્રાસાદ કહેવાય છે.

૧ પહેલા પ્રાસાદનું નામ મહેન્દ્ર ઉર્ષે રાજેન્દ્રો
નૃણામ ૨ બીજા પ્રાસાદનું નામ રત્નભૂષણુ ૩ ત્રીજા
પ્રાસાદનું નામ સીતશ્રૃંગ ૪ ચોથા પ્રાસાદનું નામ
ભૂષણુ ૫ પાંચમા પ્રાસાદનું નામ ભુવન ૬ છઠ્ઠા પ્રા-
સાદનું નામ ત્રિલોકી ૭ સાતમા પ્રાસાદનું નામ ક્ષિતી-
વલ્લભ. આ પ્રમાણે સાત પ્રાસાદ છે. તેમાં પહેલાનું
તથા બીજાનું વર્ણન કર્યું. હવે ત્રીજા પ્રાસાદનું કહેવા-
માં આવશે. ૪૮૩.

મસ્તકે તસ્ય છાદાસ્ય શ્રંગ યુગ્મં પ્રદાપયેત્ ॥

સીતશ્રંગ તદા નામ ઈશ્વરસ્ય સદા પ્રિય ॥ ૪૮૪ ॥

ઉપર કહેલ પ્રમાણે પ્રાસાદ બનાવવો. માત્ર આ
પ્રાસાદમાં આટલો ફરક કરવો: શિખરના ગોખ ઉપર
છબા મુકવાં અને બે શ્રંગ બનાવવાં તેા આ પ્રાસાદનું
નામ “સીતશ્રંગ” કહેવાય છે. તે શંકર પરમાત્માને
ઘણોજ પ્રિય છે. ૪૮૪

તિલકં યદ્યુપરથે મૂઘરો નામ નામતઃ ॥

છાદ્ય શ્રંગે તુ તિલકં નામના ભુવન મંડનમ્ ॥ ૪૮૫ ॥

ઉપરના પ્રમાણના લાગથી પ્રાસાદ બનાવવો. માત્ર
આમાં અને તેમાં આટલો ફરક કરવો કે પ્રાસાદ-

ના ઉપરથ ઉપર તિલક કરવાં તે આ પ્રાસાદનું નામ “ભૂધર” નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. આ કહ્યો તેવોજ પ્રાસાદ બનાવવો. માત્ર આમાં અને તેમાં આટલો ફરક રાખવો. આમાં છબ્બ ઉપર ખીખરી સુકી તેના ઉપર તિલક કરવાં તે આ પ્રાસાદનું નામ “ભુવન મંડન” નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૬૮૫

શ્રંગેદ્રયં ચોપરથે તિલકં કારયેત્ સુસિ ॥

ત્રિલોકો વિજયો ભદ્ર શ્રંગણ ક્ષિતિ વલ્લભ ॥ ૪૮૬ ॥

આરે તરફના પઢરા ઉપરથી બખ્ખે શ્રંગ (ખીખરીઓ) કરી તેના ઉપર સુંદર તિલક કરવાં અને ભદ્ર ઉપર ત્રણ ઉડ્ડશ્રંગ કરી તેના ઉપર શિખર કરવું તે આ પ્રાસાદનું નામ “ત્રિલોક વિજય” કહેવાય છે. ઉપર પ્રમાણે દરેક પ્રકારના ભાગ તથા શ્રંગ કરવા માત્ર ભદ્ર ઉપર એક ઉડ્ડશ્રંગ ઓછું કરવું તે આ પ્રાસાદનું નામ “ક્ષિતિવલ્લભ” કહેવાય છે. ૪૮૬

આ પ્રમાણે સાત પ્રાસાદના લેહ બતાવ્યા.

દશ ભાગ કૃતે ક્ષેત્રે ભદ્રાર્થે ભાગ માનત ॥

ત્રયં પ્રતિરથ કળૈ ભાગ ભાગ સમાભવેત્ ॥ ૪૮૭ ॥

સમચોરસના ક્ષેત્રમાં ભાગ દશ કરવા તેમાં ભદ્ર અરધું એક ભાગનું કરવું અને ત્રણ પ્રતિરથ તથા રેખા ૧ એકેક ભાગની કરવી (રથ. ૧. પ્રતિરથ ૧. ઉપરથ ૧. રેખા ૧. અરધું ભદ્ર ૧.) એ પ્રમાણે ભાગની ગણતરી કરી લખ કરવું. ૪૮૭

કર્ણે પ્રતિરથે ભદ્રે દ્વે દ્વે શૃંગે પ્રકરયેત્ ॥

રક્ષે પરથે તિલકં પ્રત્યંગં ચ રથોપરિ ॥ ૪૮૮ ॥

રેખા તથા પઠરો તથા ભદ્ર એ ત્રણને બધ્ધે શૃંગ ચડાવવાં. રથ તથા ઉપરથ ઉપર તિલક કરવા અને તેના ઉપર ચોથ ગરાશીયા કરવા. ૪૮૮

માત્ર લંબુયુતં ભદ્રં પ્રાસાદોયં મહીધર ॥

ભદ્ર શૃંગ તૃતીયં ચ કૈલાસશ્ચ સુરપ્રિય ॥ ૪૮૯ ॥

ભદ્રના ભાગમાં લાંબસી તેમજ મદરો કરી ઝુકાવવાળા ગોબ અને કઠેડા કરવા. આ પ્રમાણે કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “મહીધર” કહેવાય છે.

ઉપર પ્રમાણે તળના પ્રાસાદને ભદ્ર ઉપર જે બે ઉરશૃંગ છે તેની બદલીમાં ત્રણ ઉરશૃંગ કરે તો આ પ્રાસાદ કૈલાસના દેવ શંકર ભગવાનને ઘણોજ વહાલો હોવાથી તેનું નામ કૈલાસ સુરપ્રિય કહેવાય. ૪૮૯

ભદ્રેત્યક્ત્વાચો પરથે શૃંગ સર્વાંગ સુંદર ॥

ભદ્ર દદ્યાત્ પુનઃ શૃંગં વિજયાનંદોચ્યતે ॥ ૪૯૦ ॥

ઉપર પ્રમાણેના ભાગનો પ્રાસાદ બનાવીને તેમાં ભદ્રની પાસેના રથ તથા ઉપરથ ઉપર તિલકની જગાએ સુંદર શૃંગ કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “સર્વાંગ સુંદર” કહેવાય છે.

ઉપરના શૃંગ તથા તળ સુબળ તેમાં ફક્ત ભદ્ર ઉપર હાલ ત્રણ ઉરશૃંગ છે તેમાં એક વધારે ઉરશૃંગ મુકવાથી “વિજયાનંદ” નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૯૦

મતાલંબયુતં મદ્રં મુરુ શ્રૃંગં પરિત્યજેત્ ॥

શ્રૃંગદ્વયં ચ છદ્યોર્થે સર્વીંગં ચ તિલકં તદા ॥ ૪૯૧ ॥

મુખ્ય શિખર છોડી દઈને ભદ્રના ભાગમાં જે ઉરૂ-શ્રૃંગ છે તેમાં ગોખ મુકવા તે ભદ્રનો અર્ધો ભાગ મુકી દઈને ગોખના છબ્બ ઉપર જે શ્રૃંગ કરવાં તે આ પ્રાસાદનું નામ “સર્વીંગતિલક” કહેવાય છે. ૪૯૧

ઉરુ શ્રૃંગ તતોદધાત્ મતાલંબસમન્વિતમ્ ॥

મહાભોગ તદા નામ સર્વં કામ ફલપ્રદ ॥ ૪૯૨ ॥

ઉપર પ્રમાણેના તળ તથા આકારનો પ્રાસાદ કરવો માત્ર તેમાં અને આમાં આટલો ફરક કરવો. ભદ્રમાં એક ઉરૂશ્રૃંગ વધારે કરવું તેમજ શીખરમાં સુંદર ઝરૂખા વાળા ગોખ મુકવા તે આ પ્રાસાદનું નામ “મહાભોગ” કહેવાય છે અને આ પ્રાસાદ દરેક કામનાને પૂર્ણ કરનાર છે. ૪૯૨

કર્ણ પ્રતિરથે ચેકં નુપરથા શ્રૃંગાદિષુ ॥

મેરુ પ્રાસાદ સમાખ્યાત્ સર્વં દેવેષુ પૂજિતં ॥ ૪૯૩ ॥

ઉપર પ્રમાણે આકારનો પણ તેમાં આટલો ફરક રાખવો. રેખામાં તથા પઠરામાં તથા રથમાં આ ત્રણેને અકેક શ્રૃંગ આરે બાબુ વધારે કરવાં. ઉપરથ તથા ભદ્રમાં જે પ્રમાણે ઉપર કહ્યા છે તે પ્રમાણે શિખરો કરવાં. આ પ્રમાણે કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “મેરુ-પ્રાસાદ” કહેવાય છે તે બધા દેવોને ઘણોજ પ્રિય તેમજ પૂજનીય છે. ૪૯૩

પ્રદક્ષીણા ત્રયોસ્યર્ણી મેરુ પુંસા ચ યત્ ફલમ્ ॥

इष्टि का शैल जे मेरो स्यात् प्रदक्षिणि कृम ॥ ४९४ ॥

કોઈ મનુષ્ય મેરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરે અને જે ક્ષણ મળે તે ક્ષણ કોઈપણ માણસ જો “વૈરાળ્યાદિ” પ્રાસાદનું વર્ણન કહ્યું તેમાંથી તેને જે પ્રસન્ન પડે તે પ્રાસાદને ઇટોથી અથવા પથ્થરથી બનાવીને તે પ્રાસાદની સાત પ્રદક્ષિણા કરે તો તેને મેરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવાનું ક્ષણ મળે છે તેમાં કોઈ બતનેા સંશય ન રાખવો. ૪૯૪

वैराज्य प्रमुखादि तत्र नागरा ब्रह्मणोदिता ॥

वल्लभा सर्व देवानां शिवस्यापि विशेषतः ॥ ४९५ ॥

જેમાં વૈરાળ્ય મુખ્ય છે તે નાગર બ્રાહ્મણને ઘણું જ પ્રિય અને સર્વ દેવને વહાલા તેમાં પણ વિશેષ કરીને મહાદેવને ઘણુંજ વલ્લભ આ પ્રાસાદો છે. ૪૯૫

पांच क्षेत्राणी

वास्तो पंच विधं क्षेत्रं चतुरस्र यथा यथम् ॥

वृत्तं वृत्तायतं चैव घ्रास्र देवालयदिषु ॥ ४९६ ॥

પ્રાસાદના ગભારા ૫ પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે ૧. એક સમચોરસ ૨. બીજો લંબચોરસ ૩. ત્રીજો ગોળ ૪. લંબગોળ ૫. પાંચમેઃ અષ્ટ હાંસ વગેરે.

विस्तारे चतुर्भाग आयामे पंच भागिके ॥

उर्ध्वं त्रिकशाकुर्यात् प्रष्टे ग्रसिंह कर्णकम् ॥ ४९७ ॥

પ્રાસાદની પહોળાઈમાં (ગભારાની લંબાઈમાં) પાંચ ભાગ (પાંચ પદ) કરવા તેમાં બધી પદ મુખ્ય ગભારા-

ની જમણી તથા ડાબી બાબુ ગોઠવવાથી કુલ પાંચ પદ
 થયા તેમાં ૧ વચ્ચેનું તથા બે ખુણાના પદ મળી ત્રણ
 પદ ઉપર ત્રણ શિખર કરવા. બાકી વચ્ચેના બે પદ
 ખાલી રાખવાથી ત્રણે શિખરો બુદ્ધા દેખાય તેમજ એક
 બીજાના અંગ દેખાય નહિ અને આગળના મંડપના
 ઘુમટની અષ્ટકાંસ વગેરે ગોળાઈ સરખી આવે. ત્રણે
 શિખરોની આગળ તથા પાછળ ગોળ તથા ડાઠીઆ
 કરી તેના ઉપર સિંહ તથા વાઘ સુંદર બનાવવા. આઠ
 શાસ્ત્રનું પ્રમાણ છે. ૪૯૭

વૃત્તાયતે કર્તવ્યં વ્યાસાર્થં વામદક્ષિણે ॥

કર્ણોતે ભ્રામયેત્ વૃતં વૃત્તે ભદ્રાણિ ચાષ્ટહિ ॥ ૪૯૮ ॥

ચોરસ ભાગનું અરધું કરીને ગરભેથી વધારવું
 અને તે ગોળ તથા લંબાણુ પ્રમાણે ડાબા ભાગમાં તથા
 જમણા ભાગમાં ત્રણ ગભારા (ત્રણ ત્રણ પદ) મુકવા.
 એક વચ્ચેનું મળી કુલ સાત પદ થશે. (તેમજ બાબુના
 ચચાર કરવાથી નવપદ અને પાંચ પાંચ બાબુમાં પદ
 ગોઠવવાથી અગીઆર પદ થશે.) ઉપર શિખરની રેખા
 વગેરેના ખુણાની ગોળાઈ કરવાથી દરેક અંગ સાબુત
 દેખાય તેવી રીતે કરવા અને તે ખુણાઓ વૃત્ત અને
 ભદ્રની વચમાં સમાવવા. ૪૯૮

પ્રાસાદો વર્તુલાષ્ટાસ્રં પાયેણો કાંડકઃ શુભ ॥

કર્ણે વાસ્ટ્રેણ યોદાના મંડપં તત્સ્વપકમ્ ॥ ૪૯૯ ॥

તે પ્રાસાદ ગોળાશમાં તથા અઠાંસમાં બરોબર હોય.

તેને શિખર એક કરવું અને રેખાની ફરક સુધી અંદર આટલો મંડપ પહોળો કરવો. ૪૯૯ ઇતિ પાંચક્ષેત્રાણિ.

પ્રાસાદબતિ નિર્ણય

વિચિત્રૈ રુપસંઘાતૈર્ભદ્રેગવાક્ષભૂષિતૈઃ ॥

વિતાનફાલનાશ્રંગૈરનૈકૈર્નાગરામત

॥ ૫૦૦ ॥

આ પ્રમાણે પાંચ ક્ષેત્રોની વિગત કહી બતાવી જેની શોભાના ઘાટો ચિત્રવિચિત્ર કરવા. ભદ્રમાં સુંદર શોભાવાળા ગોખ કરવા. તે ગોખ ઝુકાવવાળી મદરો અને કઠેડા સહીત કરવા તેમજ શિખરોમાં ઉરશ્રંગ તથા ચોથ ગરાશીયા વગેરે કરવાથી નાગરાદી મતના પ્રાસાદ કહેવાય છે. ૫૦૦

પીઠોપરી ભવેત્વેદી પીઠાનિ ત્રિણી પંચ વા ॥

પીઠાતાદ્રવીડેરેલા લતાશ્રંગાદિસંયુતા

॥ ૫૦૧ ॥

પીઠની ઉપર વેદી (આટલી) કરવી. પીઠ ત્રણ અથવા તે પાંચ બનાવવી અને પીઠની પાસે દ્રવિડ રેખા કરવી તે પીઠ તથા દ્રવિડ પાસે ફૂલપાંદડાવાળી વેદો થી શ્રંગાર યુક્ત કરવી. ૫૦૧

ભૂમિકોપરિ ભૂમિશ્ચ હસ્વાહં સ્વાનં વાતકમ ॥

વિભક્તિદાલસંયુક્તં મૂર્ધ્નિશ્રંગેણ નિર્મિજા ॥ ૫૦૨ ॥

ઉપરા ઉપરી ભૂમિમાં એક એકથી નાના કરવાં. તેમાં ૯ નવ ૭ સાત ૫ પાંચ આ પ્રમાણે એક એકથી નાના શિખરો કરવા. શિખરોને કેવી રીતે બેસારવા તે

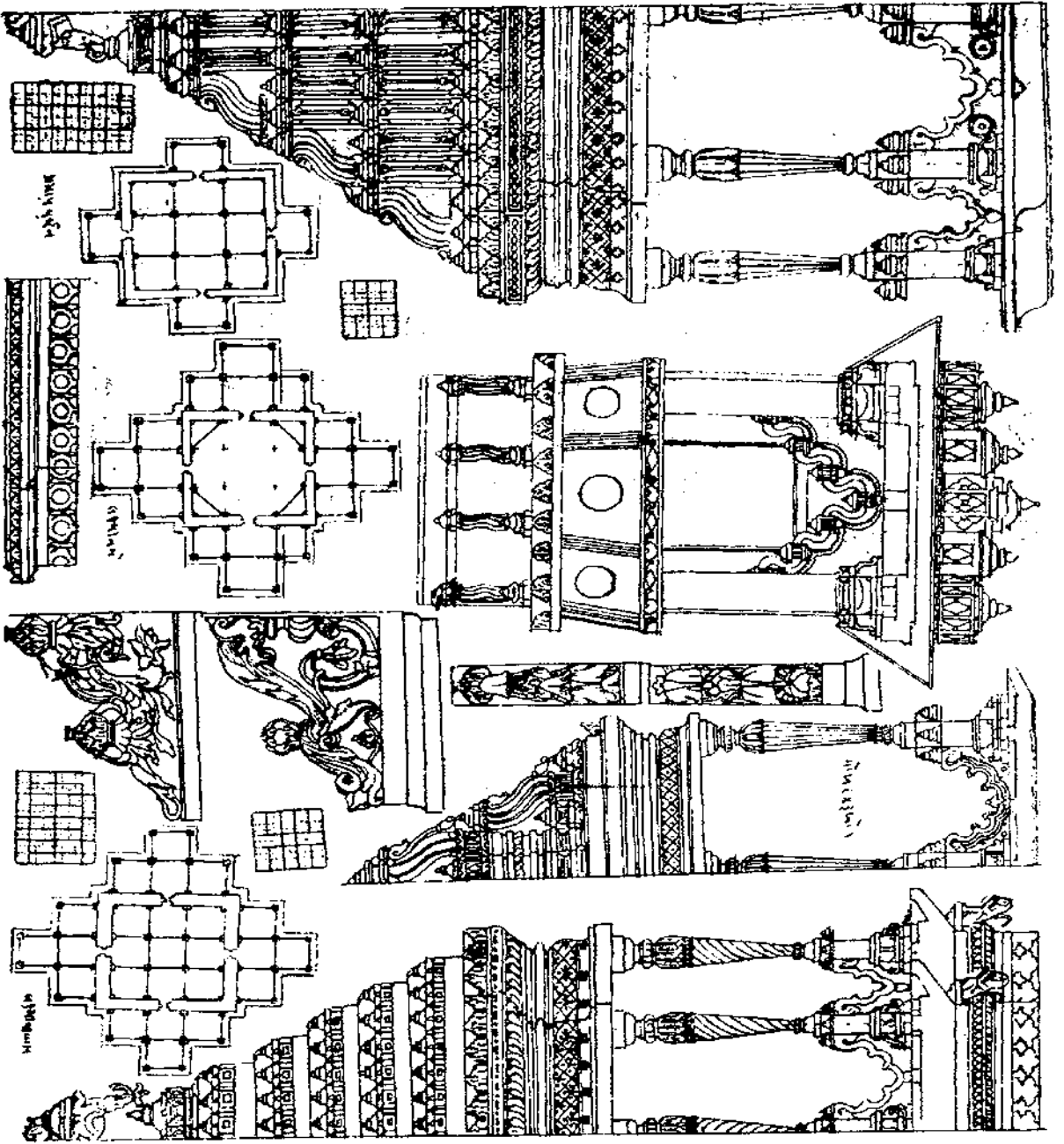
બતાવવામાં આવે છે. એક બીજાને ઝેસતાં આવે તે પ્રમાણે ઉપરા ઉપરી શિખરો બનાવવાં. ૫૦૨

શ્રુગેનેકેન લતિના શ્રીવસ્યવારિસંયુતા ॥

નાગરામ્રમ સંયુક્તા સાધારાસ્તે પ્રકીર્તિતા ॥ ૫૦૩ ॥

નાગરાદિ જેવાજ છંદનો પ્રાસાદ પણ તેમાં એક શ્રુગ વધારવું તેથી લતિના નામનો પ્રાસાદ થાય છે.

નાગરાદિ માપથી યુક્ત અને નાગરાદિ પ્રાસાદમાં જે ભ્રમ કહ્યો તે પ્રમાણે આમાં પણ કરવો જેથી આને સાવંધરા પ્રાસાદ કહેવામાં આવે છે. ઇતિપ્રાસાદ બ્રતિ નિર્ણય. ૫૦૩

મદરા વાળા ગોપ પદ પાડેલ પ્રાસાદ અને ઈટની ગોઠવણ.

મેરૂપ્રાસાદ.

પંચહસ્તો ભવેદ્ મેરુરકોત્તરં શતાઢકમ્ ॥

મેદાઃ પંચોન પંચાશ્ચ શત્કર વૃધ્યા ભવન્તિ તે ॥ ૫૦૪ ॥

પાંચ હાથનો મેરૂ બનાવવો. તે મેરૂને એક એક હાથ વધારતાં ૧૦૧ સુધી વધારવાં. એકસો ને એકથી ૫૦૦ હાથ સુધી વધારતાં જવાં. ૫૦૪

હસ્તે હસ્તે ભવેદ્વૃદ્ધિઃ ત્વડંકાનાં ચ વિંશતિ ॥

एकोत्तर सहस्रं स्यात् शृगर्णा च शतार्धके ॥ ५०५ ॥

એક એક હાથને છેટે અથવા તેા એક એક ગજના છેટે ઈંડાની વૃદ્ધિ કરતા જવું તે વીશ થાય ત્યાં સુધી વધારવું. પાછું વળી વધારતા જવું તે ૧૦૦૧ એક હજાર ને એકની ગણતરી થાય ત્યાં સુધી ઈંડાની વૃદ્ધિ કરતા જવું. તે બધાયની ગણતરી મોટા ઈંડાથી આરંભીને તેની પાસેના અંગના નાનાની ગણતરી કરવાથી આ પ્રમાણે માપ તૈયાર થાય છે તેમજ શિષ્યસેની વૃદ્ધિ પણ ગજ ૫૦ સુધી થાય છે. ૫૦૫

केसरी प्रमुखाकर्णे विमानं चौरुश्रृंगकै ॥

तथैव मूलशिखरं पंच भूमिविमानकम् ॥ ५०६ ॥

જેમાં કેશરી મુખ્ય છે તેમાં રેખા વગેરેમાં અને ચારે તરફના ઉરુશ્રંગમાં તથા મૂળ શિખરમાં પાંચ પ્રકારની ભૂમિનું માપ (ભાગ) કરી તેમાં વીમાન કરવા આવેા શાસ્ત્રનો મત છે. ૫૦૬

વિમાન નાગરાજાતિસ્તદા પ્રાજ્ઞારુદાહતા ॥
 एवं श्रंगेषु श्रृंगणि समवन्ति बहुन्यपि ॥ ५०७ ॥

આ પ્રમાણે શિખરો પર શિખરોની ઘણીજ પ્રકારની ગણતરી કરાય તેમજ શિખરો પર શિખરો માપ પ્રમાણે થાય ત્યારે ડાહ્યા પુરુષોએ તેનું નામ “નાગરાદિ મેરૂ” પ્રાસાદ એવું નામ કહ્યું છે. આ પ્રમાણે શિખરો ઉપર શિખરો કરાય ત્યારે ખડુજ પ્રકારના શિખરો થાય છે. ૫૦૭

श्रीमेरुरष्टभागास्यादेकोत्तरं शताडकम् ॥
 हेमशीर्षो दिशाश्वयुतः सार्धं शताडके ॥ ५०८ ॥

શ્રી મેરૂ નામના પ્રાસાદનું તળ ચોરસ ભાગ આકારી કરવું અને તેમને શ્રંગ ૧૦૧ એકસોને એક બનાવવા, તેમજ “હેમશીર્ષ” નામના પ્રાસાદનું તળ ૧૦ દશ ભાગથી કરવું અને શ્રંગ ૧૫૦ એકસોને પચાસ રાખવાં. તે આનું નામ “હેમશીર્ષ” નામનો પ્રાસાદ થાય અને તેનાથી પહેલા પ્રાસાદને “શ્રી મેરૂ” નામનો પ્રાસાદ કહી બતાવ્યો. ૫૦૮

भागैर्द्वादशभिर्युक्तं सार्धं द्विशतसंयुतम् ॥
 सुरवल्लभनामा तु प्रोक्त श्री विश्वकर्मणा ॥ ५०९ ॥

આ પ્રાસાદનું તળ ચોરસમાં ૧૨ બાર ભાગનું કરવું અને તેને શ્રંગ ૨૫૦ બસોને પચાસ બનાવવા. દરેક જગ્યાએ ઈંડા એટલે શિખરો સમજવાં. આવી રીતે કર

વાથી તેનું નામ “સુરવલ્લભ” પ્રાસાદ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાન કહી ગયા છે. ૫૦૬

કોણોદ્વિ ભાગકાશા કોણિ સાર્થ દ્વિતીયકમ્ ॥

અર્ધાંશા નંદિકા ભદ્રામર્થભાગેન સંમતમ્ ॥ ૫૧૦ ॥

રેખા ભાગ ૨ યેની બનાવવી તેમજ કોણી ભાગ ૧ એકની તથા પઢરો ભાગ ૧૧ા હોઢનો કરવો અને નંદિ ભાગ ૦ા અરધાની કરવી. ભદ્ર અર્ધુ ભાગ ૨ યેનું કરવું અને ભદ્રનો નિકાળો ભાગ ૧ એકનો રાખવો. આ પ્રમાણે ભાગ ૧૪ની ગોઠવણીથી પ્રાસાદનું તળ બનાવવું. ૫૧૦

ત્રિશતં પંચ સપ્તત્યા દ્વિકં પત્રાંકોડેન હિ ॥

ભક્તશ્ચતુર્દશાંશેસ્તુ નામ્ના ભુવન મંડનમ્ ॥ ૫૧૧ ॥

ઉપર કહેલ શિખરના તળનાં સમચોરસમાં ભાગ ૧૪ ચોદ કરવા અને તેના ઉપર શ્રુંગો ૩૫૦ ત્રણસો અને પચાસ બનાવવાં. આ પ્રમાણે તળ તથા શ્રુંગ કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ “ભુવનમંડન” કહેવામાં આવે છે. ૫૧૧

શતં કોણ કોણિ પ્રતિરથૌ નંદી ભદ્રાર્થ મેવ ચ ॥

કિં ઘોકઘર્ષી વેદયુગ્માંશાર્ધાંશૈ શ્ચતુર્દશ ॥ ૫૧૨ ॥

શિખરના તળનો બીજો ભેદ તેમાં ૧૧ા ભાગની રેખા, ૦ા અર્ધા ભાગની ખુણી, ૧૧ા ભાગનો પઢરો, બીજો પઢરો પણ ભાગ ૧૧ા હોઢનો, નંદી ભાગ ૦ા અર્ધાની

અને અધુ" ભદ્ર ભાગ ૧૧નું કરવાથી ચૌદ ભાગ તળના થાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી આનું નામ પણ "ભુવન મંડન" પ્રાસાદ કહે છે. ૫૧૨

ત્રાણૈક વેદયુગ્મશા વેદા કર્ણાદિગર્ભતઃ ॥

રત્નશીર્ષો ભવેત્ મેરુ પંચ શતૈકશૃંગકૈઃ ॥ ૫૧૩ ॥

તળના ભાગ સમચોરસમાં ૩૨ બત્રીશ ભાગ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ૫ પાંચની, કોણી ભાગ ૧ એકની, પઢરો ભાગ ૪ ચારનો, નંદિ ભાગ ૨ બેની અને ગર્ભેથી ભદ્ર ભાગ ૪ ચારનું બનાવવું. આ તળના ઉપર શૃંગ (શિખરો) ૫૦૧ પાંચસો ને એક કરવાથી આ પ્રાસાદનું નામ "રત્નશીર્ષ" કહેવામાં આવે છે. ૫૧૩

ગુણૈર્યુગ્મચન્દ્રાગ્રો પુરાણાંશ વિભાજીતે ॥

કિરણાદેવ મેરુશ્ચ સપાદઃષ્ટ્ વાતાંડકમ્ ॥ ૫૧૪ ॥

સમચોરસ તળમાં ભાગ ૧૮ અઠાર કરવા તેમાં રેખા ભાગ ૩ ત્રણની, કોણી ભાગ ૧ એકની, પઢરો ભાગ ૨ બેનો, નંદિ ભાગ ૧ એકની અને ગર્ભેથી અધુ" ભદ્ર ભાગ ૨ બેનું રાખવું. આ પ્રાસાદને શિખરો ૬૨૫ છસો ને પચીસ બનાવવાથી તે નામ "કીરણોદભવ" કહેવાય છે. ૫૧૪

રામચન્દ્રદ્વિ યુગ્મશૈ નેત્રૈ વિંશતિ ભાજીતે ॥

નામ્નાકમલ હંસ સ્યાત્ સાર્થ સપ્તશતાંડકમ્ ॥ ૫૧૫ ॥

હવે ચોરસ ચોરસ તળીયાના ભાગ ૨૦ વીશ કરવા તેમાં રેખા ભાગ ૩ ત્રણની, કોણી ભાગ ૧ એકની, પઢરો

ભાગ ૨ યેનો, ખીજે પઠરો પણ ભાગ ૨ યેનો, ભદ્ર ગર્ભેથી ભાગ ૨ યેનું બનાવવું અને દરેક ભાગ સમદર (સમાન) બનાવવા. આ પ્રાસાદના તળના ઉપર શિખરોની સંખ્યા ૭૫૦ સાતસો પચાસની કરવી જેથી આ પ્રાસાદનું નામ “કમલહંસ” કહેવામાં આવે છે. ૫૧૫

भागैः कर्णादिमभति वेदसाधत्रिसार्धकैः ॥

द्वाभ्यां च स्वर्णकेतुश्च पंचसप्ताष्ट्रमृंगकैः ॥ ૫૧૬ ॥

પ્રાસાદના તળના ભાગ સમચોરસમાં ૨૨ બાવીસ કરવા. તેમાં રેખા ભાગ ૪ ચાર-તેમાંથી ખુણી ભાગ ૦૧ અર્ધાની કરવી. પઠરો ભાગ ૩ ત્રણ તેમાંથી ૦૧ અર્ધા ભાગની નંદિ અને ૦૧ અર્ધા ભાગની ખુણી કરવી. ખીજે પઠરો ભાગ ૨ યેનો અને ગર્ભેથી અધુ ભદ્ર ભાગ ૨ યેનું કરવું. તેના ઉપર શિખરો ૮૭૫ આઠસોને પંચોતેર કરવા જેથી તે પ્રાસાદનું નામ “સુવર્ણકેતુ” કહેવાય છે. ૫૧૬

वैदेकं रामयुग्मांश तैनेर्जिनविभाजिते ॥

वृषध्वजमेरुश्च सैकांडक सहस्रवान् ॥ ૫૧૭ ॥

પ્રાસાદના તળ સમચોરસમાં ૨૪ ચોવીસ ભાગ કરવા. તેને રેખા ભાગ ૪ ચારની રાખવી. તેમાંથી ખુણી ભાગ ૧૧ સવાની રાખવી. ૩ ત્રણ ૩ ત્રણ ભાગનાં બે પઠરા કરવા. તેમાંથી અડેક ભાગની ખુણી તથા નંદિ કરવી અને ભદ્ર ભાગ ૨ યેનું કરવું. આ પ્રાસાદને

શિખરો ૧૦૦૧ એક હુન્નર ને એક કરવાં જેથી આ પ્રાસા-
દનું નામ “વૃષભધ્વજ મેરૂ” કહેવાય છે. ૫૧૭

સમ્રાજ્યો ભ્રમહીનશ્ચ મહામેરો ભ્રમદ્વયમ્ ॥

સાદ્વારેષુ પ્રકર્ત્તવ્યં મદ્રેચન્દ્રાવલોકનમ્ ॥ ૫૧૮ ॥

ભ્રમ સહીત મેરૂ પ્રાસાદ કરવો અને ભ્રમ વિનાનો
પણ મેરૂ કરવો. મોટા મેરૂ પ્રાસાદમાં જે ભ્રમ રાખવાં
અને ભદ્રમાં ખીજ નાના કપીલ ભદ્રો કરવાં આ પ્રાસા-
દનું નામ શાસ્ત્રકારોએ “સાવંધા” આપેલું છે. ૫૧૮

રાજાઃ સ્યાત્ પ્રથમં મેરુ સ્તતો હિનો દ્વિજાદિષુ ॥

વિના રાજાન્યવર્ણેન તતોમેરો મહદ્વયમ્ ॥ ૫૧૯ ॥

કોઈ રાજાએ મંદિર બનાવવું હોય તો તેને જ
મોટો મેરૂ બનાવવો અને જે કોઈ બ્રાહ્મણે મંદિર બના-
વવું હોય તો નાનો મેરૂ બનાવવો. આથી ઇતર જાતિએ
મંદિર બનાવવું હોય તો નાનો તથા મોટો મેરૂ કરાવવો
નહિ છતાં શાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન કરીને નાનો મેરૂ અથવા
મોટો બનાવવામાં આવશે તો મહાન ભયને ઉત્પન્ન કરતાં
થશે માટે કોઈ રાજા તથા બ્રાહ્મણ સિવાય નાનો તથા
મોટો મેરૂ બનાવવો નહિ. ઇતિ મેરૂપ્રાસાદ ૫૧૯

वास्तुशास्त्र

प्रकरण ४थानुं अनुसंधान

२० नगरनां नाम

माहेंद्र चतुरस्रमायातपुरं तत् सर्वतोभद्रकं ।
 वृत्तं सिंह विलोकनं निगदित्तं वृत्तायतं वारुणं ॥
 नंदाख्यं च विमुक्तकोणमथनं दावर्त्तकं स्वस्तिका ।
 कारंस्याद्यवबज्जयं तमपिताद्विव्यंगिरेर्मस्तके ॥ ५२० ॥
 पुष्पं चाष्टदलोपमं च पुरुषाकारं पुरं पौरुषं ।
 स्नाहंकुक्षिषु भूधरस्य कथितं दंडाभिदंद्दैर्घ्यकं ॥
 शक्रं प्राक् सरितः परत्र कमलं याम्ये नदी धार्मिकं ।
 द्वाभ्यां चैव महाजयं च धनदाशायां नदी सौम्यकं ॥ ५२१ ॥
 माकारैकयुतं श्रियाख्य नगरं द्वाभ्यां रिपुघ्नं पुरं ।
 त्वष्टा श्रंकथयंति स्वस्ति कमिति प्रोक्ता गुणा विंशतिः ॥
 भूपानां सुखदाय शौर्यं फलदाः कीर्तिं प्रतापोद्भवाः ।
 लोकानां च निवासतो विरचिताः प्राक्शं भु नेमेगुणाः ॥ ५२२ ॥

येरस्र नगरनुं नाम “ माहेंद्र ” १, ल'भाई साथे
 योगकुं होय ते “सर्वतोभद्र” २, गोण होय ते “सिंह”
 ३, ल'भगोण “वारुण” ४, आली भुष्ठावाणुं “नं६” ५,
 साथीआना आकारे “नं६वर्त्तक” ६, ज्वना आकारे
 “जयंत” ७, पर्वतनां मस्तक उपर जे नगर होय ते
 “दिव्य” ८, नाम छे. ५२०

આઠ પાંખડીવાળું “પુષ્પપુર” ૯, પુરુષના આકારે “પૌરુષ” ૧૦, પર્વતની કુખમાં “સ્નાહ” ૧૧, લાંબુ પાઘડીપને “દ્વંડનગર” ૧૨, નદીની પૂર્વદિશામાં હોય તે “શકપુર” ૧૩, નદી થકી પશ્ચિમ દિશામાં હોય તે “કુમળપુર” ૧૪.

જે નગર નદીથકી દક્ષિણ દિશામાં હોય તે “ધામિ-કપુર” ૧૫, જે નગરની બન્ને બાજુએ નદી હોય તે “મહા-જય” ૧૬, અને જે નગર નદીથી ઉત્તર દિશામાં હોય તેનું નામ “સૌમ્ય” ૧૭ કહેવાય છે. પરંતુ.

એક કિલ્લાવાળું નગર હોય તે “શ્રીનગર” ૧૮, બે કિલ્લાવાળું હોય તે “રિપુન્ધ” ૧૯, આઠ ખુણાવાળું હોય તેનું નામ “સ્વસ્તિક” ૨૦ એ રીતે નગરનાં નામ કહ્યાં છે.

વીસ નગરના ભેદો શ્રી મહાદેવે કહ્યા છે તેવા નગરોમાં લોકોએ નિવાસ કરવાથી તે નગરના રાજને સુખ, યશ, ધન કીર્તિ અને પ્રતાપની વૃદ્ધિ થાય છે. પરંતુ

રાજને રહેવાનું નગર

હસ્તાનાં ચ યુગાષ્ટષોડશહસ્રં ભૂપતીનાં પુરં ।

તન્મધ્યે દશધા વદંતિ મુનયો વૃધ્યા સહસ્રેણ તત્ ॥

આયામે ચ સપાદસાર્ધ વસુતો ભાગઃ પ્રશસ્તોધિકઃ ।

ત્વેકૈ કં ચતુર્વિધં નિગદિતં કાર્યં સમં કર્ણયોઃ ॥ ૫૨૩ ॥

રાજને રહેવાનું નગર ૪૦૦૦ આર હજાર ગજનું અથવા ૮૦૦૦ આઠ હજાર ગજનું તથા ૧૬૦૦૦ હજાર ગજનું કરવું. પણ તે નગરોના અવાંતર ભેદ એક એક હજાર વધારવાથી તેના દશ પ્રકાર બતાવ્યા છે તે એવી રીતે કે—

પાંચ હજાર ગજનું (૫૦૦૦) છહજાર ગજનું (૬૦૦૦) સાત હજાર ગજનું (૭૦૦૦) નવહજાર ગજનું (૮૦૦૦) દશ હજાર ગજનું (૧૦૦૦) અગીઆર હજાર ગજનું (૧૧૦૦૦) બાર હજાર (૧૨૦૦૦) ગજનું, તેર હજાર (૧૩૦૦૦) ગજનું, ચૌદ હજાર (૧૪૦૦૦) ગજનું, પંદર હજાર (૧૫૦૦૦) ગજનું અને સોલ હજાર (૧૬૦૦૦) ગજનું એ રીતે કરવાં. પણ એ નગરોની જેટલી પહોળાઈ હોય તે પહોળાઈથી લંબાઈમાં સવા આઠમો તથા સાડી આઠમો ભાગ વધારવો. એ રીતે સર્વનગરોના ચાર ચાર લેહ કહ્યા છે.

પહેલા લેહમાં લંબાઈ અને પહોળાઈ સરખી. બીજા લેહમાં પહોળાઈનો આઠમો ભાગ લંબાઈમાં વધારવો. ત્રીજા લેહમાં પહોળાઈથી લંબાઈમાં સવા આઠમો ભાગ વધારી નગર રચવું. ચોથા લેહમાં દશમો ભાગ તથા સાડાઆઠમો ભાગ તેમજ બારમો ભાગ વધારી નગરની લંબાઈ કરવી, પણ તે સમકરણુ (સમચોરસ) નગરો રચવાં. એવી રીતે નગરની રચના કરવી. પરંતુ

રસ્તાઓ તથા કિલ્લા

માર્ગાઃ સપ્તશાંક પંચ શિશ્વિનો યુગ્મં પુરાત્ સર્વટં ।
 માર્ગાઃ ષોડશ સૂર્ય વિંશતિકરા કાર્યા સ્ત્રિધા વિસ્તરે ॥
 પ્રાકારો દય ઋક્ષ હસ્તમપિતો દ્વાભ્યાં વિહીનાધિકઃ
 વ્યાસાર્થેન તદુર્ધ્વતશ્ચ કપિ શીર્ષાણ્યષ્ટ માત્રાંતરં ॥૫૨૪॥

પુર ને રસ્તા ઉભા અને આડા ૧૭ સતર કરવા. ગ્રામને ૬ નવ માર્ગ કરવા. ખેટક (નગરનું અર્ધું ગામ હોય તેને) ૫ પાંચ માર્ગો કરવા. કુટ (ખેટકનું અર્ધું ગામ) તેને ૩ ત્રણ માર્ગો કરવા. ખર્વટ (કુટનું અર્ધું તેને) ૨ બે માર્ગો કરવા. આ રસ્તાની પહોળાઈ કેટલી રાખવી તે કહે છે.

બે માર્ગ ૨૦ ગજ પહોળો હોય તે જ્યેષ્ઠ, ૧૬ ગજ પહોળો હોય તે મધ્યમ, ૧૨ ગજ પહોળો હોય તે કનિષ્ઠ માર્ગ જાણવો. તેમજ કિલ્લાને માટે એવી રીત છે કે—

કિલ્લાનો ઉદ્દય ૨૭ સત્યાવીસ ગજનો કરવો અથવા તેમાંથી બે ગજ ઓછો (૨૫) અથવા બે ગજ વધારે (૨૯) ગજ ઉંચો કરવો. કિલ્લાની પહોળાઈનાં અર્ધભાગમાં કાંગરા કરવા અને તે કાંગરાને કપિશીષ્ કહે છે. તે કિલ્લાની પહોળાઈના અર્ધભાગે મનુષ્યના માથાં બહારથી દેખાય નહિ તેવી રીતે કાંગરા ઉંચા કરવા તે એકખીજથી આઠ આઠ આંગળના છેટે રાખવા જોઈએ. ૫૨૪

પ્રાકારેપિચ કોષ્ટકાદશકરાઃ સૂર્યેદ્ર હસ્તાસ્તથા ।

પ્રોક્તા સ્તેન સમા ચ કોણ સહિતા વિદ્યાધરી મધ્યગા ॥

તસ્યાં ચાથ સુવૃત્તકે ચ વિવિધં યુદ્ધાસનં કારયેત્ ।

પ્રાકારોદયતો દ્વિધા ચ પરિસ્વા વિસ્તાર ઉક્તો બુધૈઃ ॥ ૫૨૫ ॥

કિલ્લાને ગોળ કોઠાઓની પહોળાઈ બે ૧૦ દશ ગજ અથવા દશ હાથની હોય તેને કનિષ્ઠ પ્રકાર કહે છે.

તથા મધ્યમ કોઠાની પહોળાઈ ૧૨ બાર ગજની અને જ્યેષ્ઠમાનના કોઠાઓની પહોળાઈ ૧૪ ચૌદ ગજની હોવી જોઈએ. વળી તેવા બે બે કોઠાઓના મધ્યમાં (વચ્ચે) એક એક વિદ્યાધરી, ચોરસ તે કોઠાઓની બરોબર કરવી. એ વિદ્યાધરી અને કોઠાઓ વિવિધ પ્રકારના ચોદ્ધાસનો (ચોદ્ધાઓને બેસવાને માટે બેઠકો) કરવી. એવા કિલ્લાનો જે ઉદય (ઉંચાઈ) હોય તેનાથી બમણા વિસ્તારવાળી (પહોળાઈ) કિલ્લાની આસપાસ ખાઈ કરવી. પરપ

વિદ્યાધરી કોષ્ટકયોશ્ચ મધ્યે બાહુ પ્રમાણં શરરામહસ્તં ।

પંચાધિકં પંચકરેણ હીનમિતિ ત્રિધાવાસ્તુમતોદિતં ચ ॥ ૭ ॥

વિદ્યાધરી અને કોઠાઓની વચ્ચેમાં ૩૫ પાંત્રીસ બાહુનું (બાહુ એટલે કિષ્કુ તે ૪૨ બેંતાળીસ આંગળનો થાય છે) અંતર છેટું રાખવું, અથવા પાંત્રીસ ગજનું અંતર રાખવું જોઈએ. એમ પણ કહ્યું છે કે, એ પ્રમાણ કરતાં પાંચગજ અથવા બાહુનું પ્રમાણ હોય તો પાંચ બાહુ ઓછું અંતર રાખવું, અથવા પાંચ બાહુ કે પાંચ ગજ વધારે અંતર રાખવું. એ રીતે ત્રણ પ્રકાર વાસ્તુશાસ્ત્રે કહેલ છે. ૭

નગરમાં ચોગઠા પાડવા વિષે

षट्त्रिंशतः षट्क्रमतो विदध्याता दैवे पुरेचत्वरके क्रमेण ।

यदच्छयामान मुशंति केचित् । प्राकारकोट्टेपि च भित्तिकायां । ૫૨૬ ।

નગર, રાજમહેલ તેમજ દેવમંદિર આગળ અને ચૌવટામાં જ્યાં માણસોની વધારે અવરજવર અને

આપલે થતી હોય ત્યાં રસ્તામાં ચોગઢા પાડવા; તે એવી રીતે જ્યાં રસ્તાની પહોળાઈ ૩૬ છત્રીસ ગજની હોય; તેમાં ૬ છગજની વૃદ્ધિ કરી ૪૨ એંતાળીસ ગજની પહોળાઈ તથા લંબાઈ કરવી. તથા ૭૨ એંતેર ગજ પહોળાઈ તેમાં ૧૨ ગજ વધારી ૮૪ ચોરાશી ગજ લંબાઈ કરવી. એ રીતે દેવમંદિર, નગર અને ચૌવટાની જેટલી પહોળાઈ હોય તેટલામાં દર ૩૬ છત્રીસ હાથે છ છ ગજની વૃદ્ધિ લંબાઈ તથા પહોળાઈમાં કરવી. x પર ૬

. નગરમાં વસ્તી તથા બહેપારની ગોઠવણ

તાંબૂલં ફલદંતંગંધકુસુમં મુક્તાદિકં ચદ્રવેત્

રાજદ્વારસુરાગ્રતો હિ સુધિયા કાર્યં પુરે સર્વતઃ ॥

પ્રાગ્વિપ્રાસ્ત્વથ દક્ષિણે નૃપતયઃ શુદ્રાઃ કુબેરાશ્રિતાઃ

કર્તવ્યાઃ પુરમધ્યતોપિ વણિજો વૈશ્યા વિચિત્રૈર્ગૃહૈઃ ॥૫૨૭ા

x અપરાશ્વતમાં સૂત્ર ૭૨ શ્લોક ૧૨ માં પણ જણાવેલ નગર, રાજમહેલ અને દેવમંદિર વિષે છત્રીસ હાથ રસ્તાની પહોળાઈ હોય તેમાં છ હાથની વૃદ્ધિ કરવી. બહેંતેર હાથ પહોળાઈ હોય તો તેમાં બાર હાથ ઉંચેરી ચોરાસી હાથની લંબાઈ કરવી. પણ બહેંતેર હાથ ઉંપરાંત હોય તો પછી દર છત્રીસ હાથે અથવા ગજે ચાર હાથ વૃદ્ધિ કરી લંબાઈ કરતા જવું. એટલે દરેક આચાર્યના મત લગલગ સરખો જોવામાં આવે છે, તેમાં સહેજ મતભેદ હોય તેથી આખો મુદ્દો સરખો જ કહેવાય.

નગરના રક્ષણ માટે સંગ્રામમાં મુકવાના યંત્રોના સાઠ ભેદો છે; તેમજ જળયંત્રના નવ ભેદો છે, તથા અગ્નિયંત્રના છ ભેદો છે અને વાયુયંત્રના નવ ભેદો છે, એ સર્વામણી યંત્રોના ૮૪ ચોરાશી ભેદો છે.

ईशेरंगकराः कुविंदरजका बहौ च तज्जीविनः
 प्रोक्ता अंत्यजचर्मकारबुरुडाः स्युः शौडिकाराक्षसे ॥
 पण्यस्त्रीर्निर्ऋतौ च मारुतयुते कोणेन्यसेल्लुब्धकान्
 वापीकूपतडागकुंडमखिलं तोयं तथा वारुणे ॥५२८॥

નગરમાં પાનની, ફળોની, દાંતની, સુંગંધિ પદાર્થોની, પુષ્પોની તેમજ મોતી અને રત્નો વગેરેની દુકાનો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ રાજદ્વાર આગળ તેમજ દેવમંદિર આગળ કરાવવી. નગરમાં પૂર્વ દિશાએ બ્રાહ્મણોને વસાવવા, દક્ષિણ દિશાએ ક્ષત્રિયો, ઉત્તર દિશામાં શુદ્રોને તથા વૈશ્યોને વસાવવા અને અન્ય સારા બહેપારી લોકોને નગરના મધ્ય ભાગમાં ચિત્રવિચિત્ર સુંદર ચિતરેલા ઘરોમાં વસાવવા જોઈએ. ૫૨૭

નગરની ઈશાન કોણમાં (રંગરેજ, છીપા, ગળિયારા, ખતરી વગેરે રંગ કહાડનાર) તથા કુવિંદ અથવા કપડા વણનાર (સુતર તથા રેશમના કપડા વણનાર ખાતરી સાળવી અને વાંઝા) અને ઘોળી વગેરેને વસાવવા. તથા અગ્નિ વડે પોતાની આજીવિકા ચલાવનાર લોકોને નગરની અગ્નિ કોણમાં વસાવવા. અલ્પજ, ચર્મકાર (ઢેડ, ભંગી અને ચમાર=મરેલા ઢોરનું ચામડું રંગનાર અને ચામડું શીવનાર મોચી વગેરે) વાંસફાડા અથવા ઘાંચા અને કલાલ એ લોકોને દક્ષિણ દિશામાં વસાવવા. નગરની નૈઋત્ય કોણમાં વેશ્યાઓને તથા નગરની વાયવ્ય કોણમાં પારધી લોકોને વસાવવા અને

નગરથી પશ્ચિમ દિશામાં કૂવા, તળાવ, વાવડી અને કુંડ એવા જળાશયો સ્થાપવા. પરંતુ

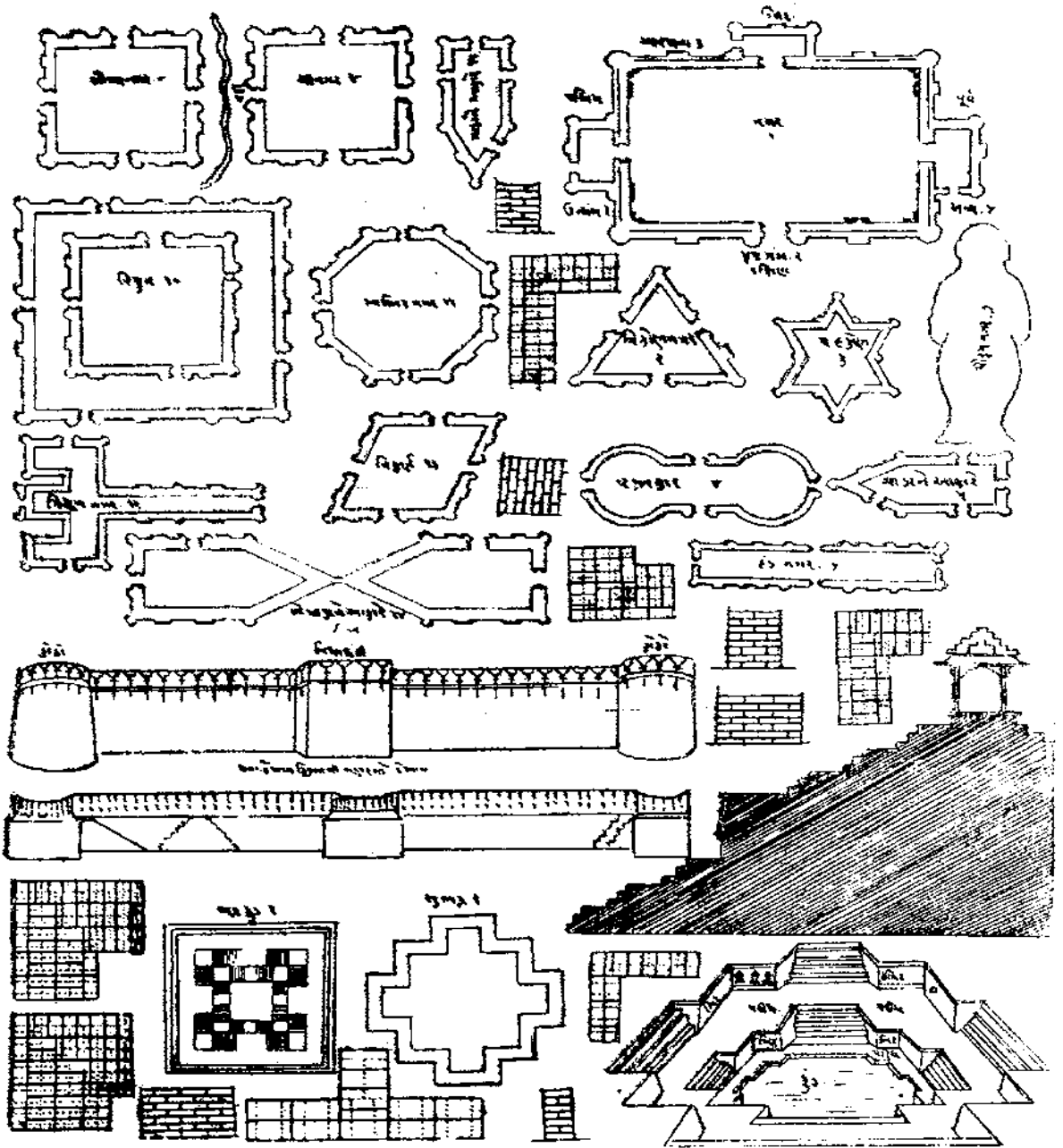
सिंहद्वारं च चतुष्टयं च खटकी द्वाराणि चाण्टौ तथा ।

कर्त्तव्या निहृदार्गलानि रुचिरैः कापाटकैः सुदृढैः ॥

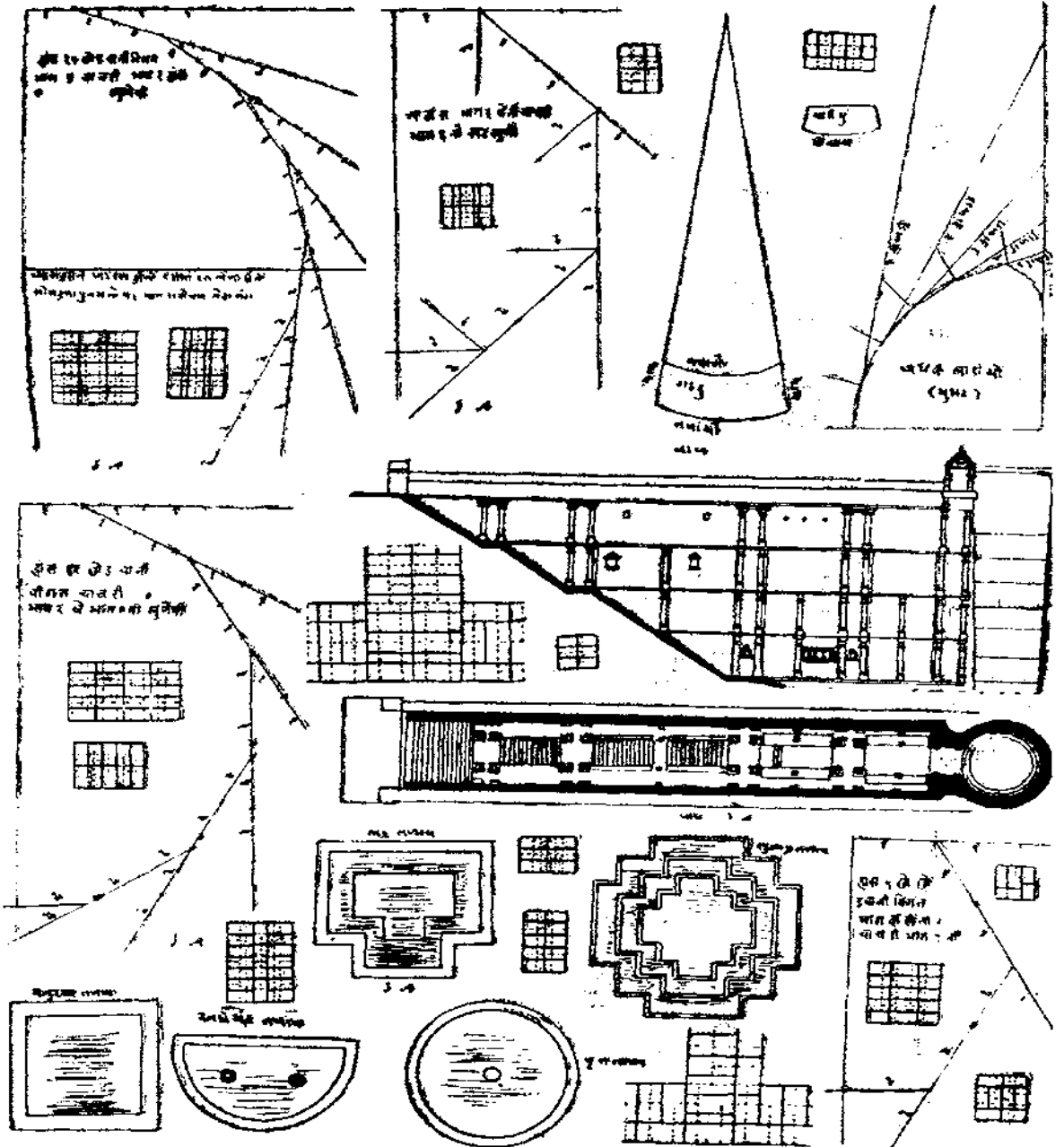
कीर्तिस्तंभनृपालयामरगृहैर्दृष्टैः सुधानिमित्तैः ।

हर्म्यैश्चોपवनैर्जलाशययुतैः कार्यं पुरं शोभनं ॥૫૨૯॥

નગરને ચાર સિંહદ્વાર એટલે ચાર મોટા દરવાજા કરવા અને આઠ અડકીદ્વાર કરવાં. તેવા દ્વારોને મજબુત અર્ગલા અથવા ભુંગળ કહે છે તે કરવી, તથા મજબુત અને શોભાયમાન કમાડો કરવાં તથા રાજમંદિર આગળ એક કીર્તિસ્તંભ કરવો તથા રાજદ્વાર, દેવપ્રાસાદ, હાટો અને હથેલીઓ એ સર્વે ચૂનામય ઉજ્જવળ (ચુનેથી છોએલા) કરવા તથા નગરની પાસે બાગ કરવો અને તે બાગમાં જળાશય કરવું અને નગરમાં અને રાજમહેલ પાસે પણ જળાશય કરવું કહ્યું છે. પરંતુ

નખર, કિલ્લા કુંડ અને ઇટના ચણતરની ઝાઠવણ.

દાંસો, કલાડીઓ, વાવ, તળાવ અને છિટના ચણતરની ગોઠવણ

કુવા, વાવ, તળાવ અને કુંડો

નિરાશ્રયઃ પુણ્યવતા વિવેચઃ । મધ્યે પુરસ્યાપિ તથૈવ બાહ્યે ।

વાપ્યશ્ચતસ્ત્રાપિ દર્શૈવ કુપા ચત્વારિઃ કુંડાનિ ચ ષટ્ તદાગાઃ ॥૫૩૦॥

નગરના અને બહારના ભાગમાં પુણ્યવંત પુરૂષે જલાશયો કરવાં, ચાર પ્રકારની વાવડીઓ, તથા દશ પ્રકારના કુવા, તથા ચાર પ્રકારના કુંડો અને તળાવો કરવાં. ૫૩૦

કૂપાઃ શ્રીમુખવૈજયૌ ચ તદનુ પ્રાંતસ્તથા દુંદુભિઃ ।

તસ્માદેવ મનોહરશ્ચ પરતઃ પ્રોક્તશ્ચ ચૂડામણિઃ ॥

દિગ્ભદ્રોજય નંદશંકરમતો વેદાદિ હસ્તૈર્મિતૈઃ ।

વિશ્વાં તૈઃ ક્રમવદ્દિતૈશ્ચ કથિતા વેદાદયઃ કુપિકા ॥૫૩૧॥

કુવા પહોળા ચાર હાથથી માંડીને તેર હાથ સુધીના કરવા કહેલા છે. તેમાં જે કુવાની પહોળાઈ ૪ ચોર હાથની હોય તેને “શ્રીમુખ” ૧ નામા કુપ કહે છે. જે પાંચ હાથ પહોળો હોય તે “વૈજય” ૨ કહેવાય, છ હાથ પહોળો હોય તે “પ્રાંત” ૩ કહેવાય, તથા સાત હાથ પહોળો હોય તે “દુંદુભિ” ૪, તથા આઠ હાથ પહોળો હોય તે “મનોહર” ૫ કહેવાય તથા નવ હાથ પહોળો હોય તે “ચુડામણિ” ૬ કહેવાય તથા દશ હાથ પહોળો હોય તે “દિગ્ભદ્ર” ૭ કહેવાય, તથા અગીઆર હાથ પહોળો હોય તે “જય” ૮ કહેવાય તથા બાર હાથ પહોળો હોય તે “નંદ” ૯ કહેવાય અને જે કુવો તેર હાથ પહોળો હોય તે

“શંકર” ૧૦ નામનો કહેવાય પણ ચાર હાથથી ઓછી પહોળાઈ હોય તે “કુષ્ઠ” કહેવાય. ૫૩૧

વાવ

વાપીચનંદૈક મુસ્વાત્રિકૂટા । ષટ્કૂટિકા યુગ્મમુસ્વા ચ ભદ્રા ॥

જયા ત્રિવક્રા નવકૂટ યુક્તા । ત્વર્કૈસ્તુકૂટે વિજયામ તા સા ॥૫૩૨॥

જે વાવડીને એક મુખ હોય તેમાં (વાવમાં) ત્રણ કુટ (વાવડીમાં ખંડો આવે છે તેના ઉપર સ્તંભો મુકી શિખરખંધ દેરીઓ કરવામાં આવે છે તે) વાવડીનું નામ “નંદા” ૧ કહેવાય, તથા જેને છ કુટ અને બે મુખ હોય તે “ભદ્રા” ૨ નામની વાવ કહેવાય; તથા જેને ત્રણ મુખ અને નવ કુટ હોય તે “જયા” ૩ નામની વાવ કહેવાય અને જેને ચાર મુખ અને બાર કુટ હોય તેનું નામ “વિજયા” ૪ વાવ કહેવાય છે. ૫૩૨

તળાવ

સરાર્થ ચંદ્રં તુ મહાસરથ્ર । વૃતં ચતુઃ કોણકમેવ ભદ્રં ॥

ભદ્રૈઃસુભદ્રં પરિધૈર્યુગ્મં । ચક્રસ્થલૈકદ્વયમેવ યસ્મિન્ ॥૫૩૩॥

અર્ધચંદ્ર આકારનું જે તળાવ હોય તે “અર્ધચંદ્ર” ૧ કહેવાય, જે ચારે તરફ ખાંધેલું હોય તેનું નામ “મહાસર” ૨ કહેવાય; તથા ગોળ હોય તેનું નામ “વૃત્ત” ૩ કહેવાય; તથા જે ચાર ખુણાવાળું હોય તે “ચતુઃકર્ણુ” ૪ તળાવ કહેવાય; તથા જે તળાવને ભદ્ર મુખ આગળ હોય તે “ભદ્ર” ૫ નામ કહેવાય; અને જે તળાવને ચારે તરફ ભદ્ર હોય તે “સુભદ્ર” ૬

કહેવાય; એવા તળાવને એક અથવા બે પરીઘ એટલે તળાવમાં ઉપર પહોળા પટવાળા ચોતરા જેવો આકાર હોય તે કરવા તેમજ એવા તળાવો વચ્ચે એક અથવા બે બકસ્થળો (તળાવનાં મધ્ય ભાગમાં બગલા વગેરે પશ્ચિમોને બેસવા માટે માટીનો બેટ અથવા ટીંબો) કરવો કહેલ છે. ૫૩૩

જ્યેષ્ઠ મિતં દંડસહસ્રકેણ । મધ્યં તદર્ધેન તતઃ કનિષ્ઠં ॥
જ્યેષ્ઠં કરૈઃ પંચશતાનિદૈર્ઘ્યે । તદર્ધમધ્યં તુ પુનઃ કનિષ્ઠં ॥૫૩૪॥

જે તળાવ હજાર દંડ અથવા એક હજાર ધનુષનું હોય તે જ્યેષ્ઠમાનનું તળાવ કહેવાય, તથા પાંચસો ધનુષનું હોય તે મધ્યમાનનું કહેવાય; અને અઢીસો દંડનું હોય તે કનિષ્ઠ માનનું તળાવ કહેવાય. એ રીતે અનુક્રમે જે તળાવને પાંચસો હાથ ઉંચી પાળ હોય તે હજાર ધનુષના જ્યેષ્ઠ માનના તળાવને કહેવાય તથા અઢીસો હાથ ઉંચી પાળ હોય તે મધ્યમાનની કહેવાય, અને સવાસો હાથ ઉંચી પાળ હોય તે કનિષ્ઠ માનની કહેવાય છે. ૫૩૪

કુંડ

મદ્રાભ્યકુંડં, ચતુરસ્રકંચ । સુમદ્રકં મદ્રયુતં દ્વિતીયં ॥
નંદારભ્યકં સ્યાત્ પ્રતિમદ્રયુક્તં । મધ્યેસમિદ્દં પરિઘં ચતુર્થ્યં ॥૫૩૫॥
કરાષ્ટ્રતો હસ્તશતપ્રમાણં । દ્વાશ્ચતુર્ભિઃ સહિતાનિ કુર્યાત્ ॥
મધ્યેગવાક્ષાશ્વદિશો વિભાગે કોણે ચતુષ્કયસ્ત્વપિ

પદ્મશાલાઃ ॥૫૩૬॥

જે કુંડ ચોરસ હોય તે કુંડનું નામ “ભદ્ર” કહેવાય, પણ જે કુંડ ભદ્ર સહિત હોય તે “સુભદ્ર” નામ કહેવાય; તથા પ્રતિભદ્ર સહિત હોય તે તેનું નામ “નંદ” કહેવાય અને કુંડના મધ્ય ભાગમાં લિટ્ટ હોય તે કુંડનું નામ “પરિઘ” કહેવાય. ૫૩૫

આઠ હાથથી માંડીને ૧૦૦ સો હાથ અથવા સો ગજ સુધીનો કુંડ કરવો, તેને ચાર દ્વારો કરવાં (ચારે તરફ ઉતરવા માટે) તે દ્વારોમાં દિશાઓના ભાગમાં ગોખલા કરવાં; તેમજ કુંડના ખુણાઓમાં ચોકીઓ તથા પદ્મશાળાઓ કરવી. ૫૩૬

ગંગાધરવયો હરેશ્વદશકં રુદ્રાદશૈકાધિકા :

દુર્ગામૈરવમાતૃકાગણપતિર્વહ્નેસ્ત્રિકં ચંડિકા ॥

દુર્વાસામુનિનારદસ્તુ સકલા દ્વારાવતી લીલિકા

લોકા : પંચપિતામહાદિ વિબુધાઃ સ્યુર્મધ્યમિદ્દે સદા ॥૫૩૭॥

કુંડમાં રહેલા ભીદના થરમાં ગંગા આદિ નદીઓની પ્રતિમાઓ કરવી, તથા બાર સૂર્યની બાર પ્રતિમાઓ, તથા વિષ્ણુના દશે અવતારોની દશ પ્રતિમાઓ, તથા અગ્નીઆર રૂદ્રની, તથા દુર્ગાની, સોળ માતૃકાઓની, ગણપતિની, ત્રણ અગ્નિની, ચંડિકાની, દુર્વાસા મુનિની, નારદની, દ્વારકાની લીલા અને બ્રહ્માદિ પાંચ લોકપાળ (ઇંદ્ર, યમ, વરુણ, કુબેર અને બ્રહ્મા)ની પ્રતિમાઓનું સ્થાપન કરવું. ૫૩૭

તસ્યોર્દ્ધતઃ શ્રીધરમંડપસ્ય । સંદર્શનાત્ પૂર્ણ ફલં ચ કાશ્યા ॥
સ્નાનાચ્ચ ગંગાપુવનસ્ય પુણ્યં કૃતં ભવેચ્ચેત્ વિધિવત્
વિધિજ્ઞૈઃ ॥૫૩૮॥

કુંડના દ્વારની આગળ પરથાર ઉપર ૧૩ શ્રીધર મંડપ કરવો, પણ એ મંડપ અને કુંડ ચતુર શિલ્પીએ જે શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરેલાં હોય તો તેના દર્શનવડે કાશીયાત્રાનું ફળ થાય અને તેમાં સ્નાન કરવાથી તો ગંગામાં સ્નાન કરવા જેટલું ફળ થાય. ૫૩૮

વિધારિતં જીવનમેવ યેન । તદ્રોઃ પદૈકેનસમં પૃથિવ્યાં ॥
સષ્ટીસંખ્યં ચ સહસ્ર વર્ષે । સ્વર્લોક સૌખ્યાન્યશિલાનિ
શુક્તે ॥૫૩૯॥

જે જળ પ્રાણીઓના પ્રાણને બચાવે છે તે જળનું સ્નાન ગોપદ અથવા ગાયના પગલા જેટલું પૃથ્વીમાં કોઈ મનુષ્ય બનાવે છે તો તેને સાઠ હજાર વર્ષ સુધી સ્વર્ગ લોકનાં સર્વ સુખો પ્રાપ્ત થાય છે. ૫૩૯

સિંહાસન

સિંહાસનં ચોત્તમમૈગુલાનાં ષષ્ટ્યાદશોનં ત્વપરં તથૈવ ॥
દશાંશવસ્વસમતોવિહીનં વ્યાસે નદૈર્ધ્યાર્દ્ધ સમુચ્છયઃ
સ્યાત્ ॥ ૫૪૦ ॥

ઉત્તર સિંહાસન ૬૦ સાઠ આંગળનું કરવું મધ્ય સિંહાસન ૫૦ પચાસ આંગળનું અને કનિષ્ઠ સિંહાસન ૪૦ ચાલીસ આંગળોનું કરવું પણ તે સિંહાસનોની લં-

બાઈથી પહોળાઈમાં $\frac{૧}{૧૦}$ એક દશાંસ ઓછું કરવું અથવા
લંબાઈથી પહોળાઈમાં $\frac{૧}{૪}$ એક અષ્ટાંશ દીન કરવું અને
તેવા સિંહાસનોની લંબાઈના અર્ધ અર્ધ લાગની
ઉંચાઈ કરવી. ૫૪૦

મુનિભિરથશરૈર્વા ભદ્રભાગ ત્રયં સ્યાત્ ।
ઉદય ઇહ વિભાગૈર્ભાજિતે પીઠમષ્ટૌ ॥
કળકમપિશરાંશંસપ્તઘા ગ્રાસપટ્ટી ।

શિવનવમુનિરત્નૈર્દેતિ વાહૌ નૃવેદ્મૌ ॥ ૫૪૧ ॥

સિંહાસનની પહોળાઈના સાત લાગ કરવા, તે
સાત લાગમાંથી ત્રણ લાગનું ભદ્ર કરવું, અને બે બે
લાગના કોણ (રેખા) કરવા, અથવા સિંહાસનની પહો-
ળાઈના પાંચ લાગ કરવા તે પાંચ લાગમાંથી બે લાગનું
ભદ્ર કરવું અને રેખા દોઢ લાગની કરવી; એવા
સિંહાસનોની ઉંચાઈના ૮૬ છાશી લાગ કરવા, તેમાંથી
૮ લાગનો પીઠ અગવા બંડબો કરી ૫ પાંચ લાગની
કણી કરવી, તથા ૭ સાત લાગની ગ્રાસપટ્ટી, ૧૧ અગી-
આર લાગનો ગજથર, ૬ નવ લાગનો અશ્વથર, ૭
સાત લાગનો નરથર અને ૧૪ ચૌદ લાગની વેદી
કરવી. ૫૪૧

છાત્રં સ્યાદ્રસભાગમેવ તિથિતો ભાગેન કક્ષાસનં ।
યુક્તં રત્તંભયુગેન તોરણયુતં રત્નૈઃ શુભૈઃ સંચિતં ॥
કર્ત્તવ્યં નૃપવલ્લભં મતિમતા જ્યેષ્ઠં ચ સિંહાસનં ।
જ્ઞાતવ્યં ચ યશોભિવર્દનમિભૈઃ સિંહૈર્નૃકક્ષાસનૈઃ ॥ ૫૪૨ ॥

૬ છ ભાગનું છબ્બુ કરવું, ૧૫ પંદર ભાગનું કક્ષા-
સન અથવા કઠેડો કરવો, સિંહાસનને ચાર સ્તાંભાઓ
કરવા, તેમાં તોરણ (કમાનો) તથા ઉંચા પ્રકારના રત્નો
જડવા એવું જ્યેષ્ઠ માનનું સિંહાસન રાબને વહાલું
તે બુદ્ધિમાન પુરૂષે કરવું. જે સિંહાસનને ગજથર,
સિંહથર; નરથર, અને કક્ષાસન હોય તેા કીર્તિની વૃદ્ધિ
થાય છે. ૫૪૨

નરાસ્તુ વેદી પુનરેવ છાદ્યં સુખાસનં તોરણસંયુતં સ્યાત્ ।
પીઠં ચ કુંભઃ કલશંવિટંકમ્પુતુંગસંજ્ઞં સહ છાદ્યકેન ॥ ૫૪૩ ॥

સિંહાસન ત્રીબ્ધ પ્રકારના વિષે નરથર, વેદી, છાદ્ય,
સુખાસન, અને તોરણ સહીત કરવું. ચોથા પ્રકારનું
સિંહાસન એવું કરવું કે, પહેલા કહ્યા પ્રમાણે પીઠ
અને તે પીઠ ઉપર કુંભાનો થર, તેના ઉપર કળશાનો
થર, તેના ઉપર કપોતાલી (કેવાળનો) થર અને તેના
ઉપર છાદ્ય એવું જે સિંહાસન હોય તેનું નામ “ઉતુંગ”
કહેવાય. ૫૪૩.

પીઠે મૌહરિ વેદિકે ચ સુયશઃ છાદ્યેન સિંહાસનં ।
હસ્તીમાત્રિક વેદિકાસનમતસ્તદ્વીપચિત્રં ભવેત્ ॥
છાત્રં જ્યેષ્ઠમશીતિવેદસહિતં દ્વાસપ્તતિર્મધ્યમં ।
ષષ્ઠ્યા કન્યસમંગુલૈર્નરપતેર્દેવેશતાર્દ્ધશુભં ॥ ૫૪૪ ॥

પાંચ પ્રકારના સિંહાસન વિષે પીઠ, ગજથર,
સિંહથર, વેદીકા, અને છાદ્ય હોય તેવા સિંહાસનનું નામ
“સુયશ” છે. છઠા પ્રકારના સિંહાસનમાં ગજથર,
માત્રિકાથર, વેદીકા, આસન અને છાદ્ય હોય, એવું જે

સિંહાસન હોય તેનું નામ “દીપચિત્ર” કહેવાય છે. એવાં સિંહાસન ઉપર રાજના શિરે છત્ર કરવું. જ્યેષ્ઠ માનનું ૮૪ ચોરાસી આંગળનું, મધ્યમાનનું ૭૨ બેંતેર આંગળનું અને કનિષ્ઠ માનનું ૬૦ સાઠ આંગળનું માન કરવું. એ રીતે ત્રણ પ્રકારનાં છત્રો રાજ માટે કરવાં પણ દેવતાઓ માટે તો ૫૦ પચાસ આંગળનું છત્ર ધરવું. ૫૪૪

બુવેા ચિત્ર યાનું ૧૮૯.

ગોખ તથા મદરો.

વાતાયનો લુંબિકયા વિહીનો બુધૈરુદીર્ણા સ્ત્રિપતાક એવ ॥
દ્વિલુંબિકશ્ચોભયસંઙ્ગશ્ચ યઃ સ્વસ્તિકો સૌયુગલુંબિયુક્તઃ ॥
૫૪૫ ॥

જે ગવાક્ષ (ગોખને) લુખી (મદરો) ન હોય તેવા ગોખનું નામ ૧ “ત્રિપતાક” કહ્યું છે; જે ગોખને બે મદરો હોય તે ૨ “ઉભય” નામનો ગોખ કહેવાય અને જે ગોખને ચાર મદરો હોય તેનું નામ ૩ “સ્વસ્તિકા” અથવા “નંદાવતક” ગોખ કહેવાય છે. ૫૪૫.

સ્યાદ્ગણૈઃ પ્રિયવક્ર એવ સુમુખઃ ષડભિર્યુતશ્ચેતિ ચ ।
છાદ્યેકેનયુતઃ સુવક્ર ઉદિતોદ્ગાભ્યાં પ્રિયંગો ભવેત્ ॥
એકેનોપરિ પદ્મનાભ ઉદિતસ્ત દ્વીપચિત્રો યુર્ગૈઃ ।
વૈચિત્રં શરપંક્તિભિસ્તુ વિવિધાકારૈર્યુતઃ પંચ ચ ॥ ૫૪૬ ॥

જે ગોખને છ મદરો અને પાંચ મુખ હોય તેનું નામ “પ્રિયવક્ર” અથવા “સુમુખ” કહેવાય; જે ગો-

અને એક છઠ્ઠા હોય તેનું ૫ “પદ્મનાભ” નામ છે. જેને ચાર છઠ્ઠા હોય તેનું નામ ૬ “દીપચિત્ર” છે અને જે ગોખને પાંચ છઠ્ઠા હોય તેનું નામ ૭ “વૈચિત્ર” છે. ૫૪૬.

सिंहोदैर्ध्यविवर्द्धितो हि पृथुले हंसो गवाक्षो भवेत् ।

तुल्यो सौभति दोषिभद्रसहितो ज्ञेयस्तु बुद्धयर्णवः ॥

द्वारेणैवयुगास्त्रकेण गरुडः पक्षद्वये जालकं ।

प्रोक्ताः पंचदशैवरूपमदला वेद्यादिकक्षासनैः ॥ ५४७ ॥

જે ગોખ લાંબાઈમાં વધારે હોય તેનું નામ ૮ “સિંહ” છે. જે પહોળાઈમાં વધારે હોય તેનું નામ ૯ “હંસ” કહેવાય; લાંબાઈ અને પહોળાઈમાં સરખો હોય તેનું નામ ૧૦ “મતિદ” છે. જે ગોખ ભદ્ર સહીત હોય તેનું નામ ૧૧ “બુદ્ધર્ણવ” અને જેને ચારે તરફ દ્વારો હોય તેનું ૧૨ “ગરુડ” નામ છે. એવા ગરુડ ગોખને બે તરફ દ્વારો હોય અને તે દ્વારોને બાળીયો હોય, એ રીતે રૂપ, મદરો, વેદી, અને કક્ષાસન સહીત પંદર પ્રકારના ગવાક્ષો કરવાનું કહ્યું છે. ૫૪૭ બુવો ચિત્ર પાનું ૨૧૨.

સભામંડપ

सभा च नंदा परतो च भद्रा जया च पूर्णा क्रमतोपि दिव्या ॥

यक्षी च रत्नोज्ज्वित्पलाष्ठौ बुधैर्विधे याश्च नृपालगेहे ॥५४८॥

સભાઓના નામ ૮ પ્રકારના છે, તેમાં પ્રથમ ૧ “નંદા” ૨ બીજી “ભદ્રા ૩ ત્રીજી “જયા ૪” ચોથી “પૂર્ણા” ૫ પાંચમી “દિવ્યા” ૬ છઠી “યક્ષી”

૭ સાતમી “ રત્નોદ્ભવા ” અથવા “ રત્નોદ્ભવિકા ”
૮ આઠમી “ ઉત્પલા ” એ રીતે આઠ પ્રકારની સભાઓ
છે. તેવી સભાઓ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ રાજ્યોના ગૃહે
કરવી. ૫૪૮

ક્ષેત્રં ચતુષ્ટયપદૈરપિષોઢશાંશં મધ્યે તુરીયપદમેકપદો લઘુશ્ચ ॥
નંદેતિ ભદ્રા સહિતા ચ પદેન ભદ્રા તદ્વેદતશ્ચ જયદા લઘુના ચ
પૂર્ણા ॥ ૫૪૯ ॥

સભા કરવાના ક્ષેત્રની એક બાજુએ ચાર પદ કરવા
અથવા ચાર ચાર ભાગો કરવા, અને તેજ રીતે ચારે
તરફ ચાર ચાર પદો કરવાથી ૧૬ સોળ પદો થાય; તે
પદોના મધ્યના જે ચાર પદો છે તે ચારેનું એક પદ
કરી સભા આગળ એક અલીંદ (ઓસળી) કરવાથી તે
“ નંદા ” સભા થાય; તેજ નંદાની આગળ એક ભદ્ર
હોય તો તે સભાનું નામ “ ભદ્રા ” થાય; પણ તેજ નંદા
સભાની ચારે તરફ ભદ્રો હોયતો તે સભાનું નામ
“ જયદા ” થાય. તેજ નંદા ચારે તરફ લઘુ હોયતો તેનું
“ પૂર્ણા ” નામ થાય; ૫૪૯

દિવ્યા સમા કેવલ નંદભાગા ભદ્રેશ્ચતુર્ભિઃ સહિતા ચ યક્ષી ॥
રત્નોદ્ભવા સ્યાદ્ગતોઽપિ તુલ્યા તથોત્પલાખ્યા પ્રતિ
ભદ્રતશ્ચ ॥ ૫૫૦ ॥

કુલ નવ ભાગોની સભા હોય તો તે “ દિવ્યા ”
કહેવાય, તેજ દિવ્યાની ચારે તરફ એક એક ભાગે ભદ્રો
હોય તો તે “ યક્ષી ” નામની સભા કહેવાય; તેજ
દિવ્યાની ચારે તરફ ત્રણ ત્રણ પદનાં ચાર ભદ્રો હોય તો

તેનું નામ “રત્નોદ્ભવા” કહેવાય; અને તેજ રત્નોદ્ભવાના દરેક ભદ્રો આગળ એક એક એક પ્રતિભદ્ર હોય તો તેનું નામ “ઉત્પલા” કહેવાય; ૫૫૦

સ્તંભૈસ્તોરણરાજિતૈશ્ચ મદલાનિર્વ્યૂહવૈતાનકૈઃ

લુંવાદ્યૈર્ગજસિંહવાજિવિવિધૈર્નૃત્યાન્વિતૈઃ શોભનં ॥

રત્નસ્ફાટિકરંગભૂમિનૃપતેઃ ક્રીડાસ્પદં મંડપં

કુર્યાદક્ષિણમદ્રકે ચ રુચિરાં તન્મધ્યતો વેદિકાં ॥ ૫૫૧ ॥

ઉપર કહેલી સભાઓ વિષે સ્તંભો, તોરણ, મદળો, તબ્લો, અને છાદ કરવું; અને તે છાદવિષે લુંબો (મદરો) કરવી. એ સભામાં હસ્તી, ઘોડા, સિંહો, નૃત્ય કરતી હોય એવા ભાવની પૂતળીયો, તથા સભા આગળ રત્નો અને સ્ફાટિકો વડે જડેલી એવી રંગભૂમિ કરવી; અને તે રંગભૂમિ આગળ ક્રીડા કરવા માટે મંડપ કરવો; એટલુંજ નહિ પણ એ સભાની જમણી તરફના ભદ્રમાં સુશોભિત વેદિકા કરવી. ૫૫૧

વેદિકા

વેદીકોણ ચતુષ્ટયેન સકલે પાણિગૃહે સ્વસ્તિકા

કલ્યાણં રવિકોણકૈશ્ચ નૃપતેઃ સા મદ્રિકા સર્વદા ॥

કાળૈઃ શ્રીધરિકા ચ વિંશતિ મિતૈસ્તિસ્ત્રો નરાણાં ગૃહે

કર્ણૈરષ્ટભિરન્વિતા ચ શુભદા ચંદયર્ચને પદ્મિની ॥ ૫૫૨ ॥

ચારખુણા વેદીનું નામ “સ્વસ્તિકા” નામ છે તે લગ્ન વગેરે ઠેકાણે કરવાની કહી છે; રાજની સભામાં ચાર ખુણાની વેદી કરવી તે વેદીનું “ભદ્રીકા” નામ છે, તે ભદ્રીકાવેદી કલ્યાણકર્તા છે, ૨૦ વીસ ખુણાની વેદી હોય તો તેનું “શ્રીધરિકા” નામ છે. એ શ્રીધરિકા અને

પ્રથમની સ્વસ્તિકા તેમજ બીજી ભદ્રીકા મળી ત્રણે પ્રકારની વેદીઓ દેવમંદિરમાં કરવી કહે છે; તેમજ ચંડીના પૂજનની અને હોમયાગાદિ માટેની આઠ ખૂણાની વેદી કરવી કહી છે, તે વેદિનું નામ “પદ્મિની” છે. જે શુભક્રમ આપનાર છે. પપર

વિમંસમકરા ચ, મૂપમવને ષટ્પંચ વૈશ્યે તથા

કૂર્યાદ્વસ્તચતુષ્ટયં ચ વૃલે ત્રિદ્વયેકતો હી નપે ॥

તસ્યોર્ધ્વે ચ નરેશ્વરાસનમતો મંડચતુઃસ્તંભકં

હેન્નામૌક્તિકપટ્ટકૂલ મણિભિઃ સૌમ્યાનનં રાજિતં ॥૫૫૩॥

પ્રાદ્મણુનું ઘર હોયતો ત્યાં ૭ સાત હાથની વેદી કરવી કહી છે; રાજઘર હોય તો ૬ છ હાથની વેદી કરવી; વૈશ્યનું ઘર હોય તો ૫ પાંચ હાથની વેદી કરવી, અને શૂદ્રનું ઘર હોયતો ત્યાં ૪ ચાર હાથની વેદી કરવી. એ રીતે અનુક્રમે કહેલી વેદીઓમાં જેવી જ્યાં હોય તે વેદીની લંબાઈથી ત્રીજા ભાગે $\frac{2}{3}$ વેદી ઉંચી કરવી અથવા વેદીની લંબાઈથી અર્ધ ભાગે $\frac{1}{2}$ ઉંચી કરવી, અથવા જ્યાં જેટલી હોય ત્યાં તેટલીજ ઉંચાઈ કરવી, અને તે વેદી ઉપર રાજનું સિંહાસન કરવું બીજી વેદીઓ ઉપર સ્તંભોનો મંડપ કરવો અને તે મંડપને સુવર્ણ, મોતી, પટકુળ અને મણિઓ વડે શોભાયમાન કરવો. પપ૩

હવે પછી અમારા તરફથી પ્રાસાદમંડપ કેશરુંદની બીજી આવૃત્તિ બહાર પડશે. ત્યારબાદ ખૂબશિલ્પશાસ્ત્ર ભાગ ૪ ચોથાની શરૂઆત થશે જેમાં વિશ્વકર્મા ભગવાનને અપરાજિત રાજ્યે પૂછેલા બાકીના પ્રશ્નોના ખુલાસા તથા પ્રાચીન અને આધુનિક શિલ્પમાં જે જે શંકાઓ માલમ પડે છે તેનું સમાધાન કરવામાં આવશે.

સમાપ્ત